T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

YEMEN'DE SULEYHÎ HÂNEDANI (1047-1138)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep SAİNKAPLAN

Danışman:
Prof. Dr. Adem APAK

BURSA – 2025

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

YEMEN'DE SULEYHÎ HÂNEDANI (1047-1138)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep SAİNKAPLAN

Danışman:
Prof. Dr. Adem APAK

BURSA – 2025

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim / Ana sanat Dalı, İslâm Tarihi Bilim Dalı'nda 702222007 numaralı Zeynep Sainkaplan'ın hazırladığı "YEMEN'DE SULEYHÎ HÂNEDANI (1047-1138)" başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili savunma sınavı, 24/06/2025 günü ….. - ….. saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın …….. (başarılı / başarısız) olduğuna …….. (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Adem APAK
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Ahmet KAVAS
İstanbul Ticaret Üniversitesi

…./…./ 2025

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: …/…./2025

Tez Başlığı / Konusu: YEMEN'DE SULEYHÎ HÂNEDANI (1047-1138)
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam …… sayfalık kısmına ilişkin, ……/……/…….. tarihinde şahsım tarafından ..... adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 5'dir.

Uygulanan filtrelemeler:
1- Kaynakça hariç
2- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.
Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı:	Zeynep Sainkaplan
Öğrenci No:	702222007
Anabilim Dalı:	İslâm Tarihi ve Sanatları
Programı:	İslâm Tarihi
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman
(Prof. Dr. Adem Apak)

*** Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.**

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “YEMEN’DE SULEYHÎ HÂNEDANI (1047-1138)” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Zeynep Sainkaplan

Öğrenci No: 702222007

Anabilim Dalı: İslâm Tarihi ve Sanatları

Programı: İslâm Tarihi

Tezin Türü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar adı soyadı	**Zeynep Sainkaplan**
Üniversite	**Bursa Uludağ Üniversitesi**
Enstitü	**Sosyal Bilimler Enstitüsü**
Anabilim dalı	**İslâm Tarihi ve Sanatları**
Bilim dalı	**İslâm Tarihi**
Tezin niteliği	**Yüksek Lisans**
Mezuniyet tarihi	**……/……/2025**
Tez danışmanı	**Prof. Dr. Adem Apak**

Yemen'de Suleyhî Hânedanı (1047-1138)

Yemen coğrafî özellikleri ve stratejik konumu sayesinde Doğu ve Batı arasında bir köprü olmuş, tarih boyunca birçok devlet ve dinî gruba ev sahipliği yapmıştır. İslâm'ın ortaya çıkışından sonra da Yemen İslâm devletinin bir parçası olarak İslâm medeniyetine katkıda bulunmuştur. Hicrî üçüncü yüzyıldan itibaren Abbasîler'in otoritesini kaybetmesi ve Yemen'in devlet merkezine olan uzaklığı sebebiyle bir isyan merkezi haline gelen bu bölge İsmâilî propaganda faaliyetlerinin yürütüldüğü merkezlerden biri olmuştur. Bu çalışma hicrî beşinci yüzyılda Yemen'de Fâtımîler'e bağlı olarak ortaya çıkan Şiî-İsmâilî yapıdaki Suleyhîler Devleti'nin siyasî, askerî ve dinî tarihini; ayrıca Mısır, Hicaz, Uman ve Hindistan gibi civar bölgeler ile ilişkisini ele almaktadır. Yemen içerisinde kısa süreli de olsa siyasî birliği sağlamaları, yeni şehir ve kaleler inşa ederek bölgede imar faaliyetleri gerçekleştirmeleri Suleyhîler'in Yemen tarihindeki konumlarınını göstermektedir. Suleyhîler Devleti İsmâilî mezhep tarihi içerisinde de önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim bu devlet Fâtımîler'in doğu siyasetinde kilit rol oynamış, Fâtımî-İsmâilî nüfuzun civar bölgelerde güçlenmesi adına önemli faaliyetler gerçekleştirmiştir. Ayrıca İsmâilî mezhep Suleyhîler ile Yemen'de en parlak dönemini yaşamış ve devletin son döneminde Seyyide Hürre Ervâ öncülüğünde Fâtımîler ile olan siyasî-dinî bağın kesilerek İsmâilî mezhebin Tayyibiyye kolu Yemen merkezli olarak kurulmuştur. Sonuç olarak bu tez Suleyhîler Devleti'ni farklı yönlerden inceleyerek devletin Yemen ve İsmâilî mezhep tarihindeki yerinin anlaşılmasını sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Yemen, Suleyhîler, Ali b. Muhammed es-Suleyhî, Melikü'l-Mükerrem Ahmed, Seyyide Hürre Ervâ, Fâtımîler, İsmâiliyye, Tayyibiyye

ABSTRACT

Name & surname	**Zeynep Sainkaplan**
University	**Bursa Uludağ University**
Institute	**Institute of Social Sciences**
Field	**Islamic History and Arts**
Subfield	**Islamic History**
Degree awarded	**Master**
Date of degree awarded	**……/……/2025**
Supervisor	**Prof. Dr. Adem Apak**

Sulayhid Dynasty in Yemen (1047-1138)

Thanks to its geographical features and strategic location, Yemen has served as a bridge between the East and the West, hosting numerous states and religious groups throughout history. Following the advent of Islam, Yemen became a part of the Islamic state and contributed to Islamic civilization. From the third century after Hijra onwards, due to the weakening of Abbasid authority and Yemen's distance from the central government, the region became a center of rebellion and one of the main hubs for Ismaili da'wa activities. This study examines the political, military, and religious history of the Sulayhid dynasty, a Shi'i-Ismaili state that emerged in Yemen in the 5th century after Hijra under the patronage of the Fatimids. It also explores the dynasty's relations with neighboring regions such as Egypt, the Hejaz, Oman, and India. Although short-lived, their success in establishing political unity within Yemen, along with their construction of new cities and fortresses, demonstrates the Sulayhids' significant role in the history of the region. The Sulayhid dynasty also holds an important place in the history of the Ismaili sect. Indeed, the state played a key role in the Fatimid eastern policy and carried out significant activities to strengthen Fatimid-Ismaili influence in the surrounding regions. In conclusion, this thesis examines the Sulayhid dynasty from various perspectives, aiming to clarify the state's position in the history of Yemen and the Ismaili sect.

Keywords: Yemen, Suleyhids, Ali b. Muhammad al-Sulayhi, al-Mukarram Ahmad, al-Sayyida Hurra Arwa, Fatımids, Ismailism, Tayyibi Ismailism

ÖNSÖZ

Yemen'in verimli topraklara ve coğrafî avantajlara sahip olması onun dünyanın en kadim yerleşim merkezlerinden biri olmasını sağlayarak bölgede farklı etnik kökenlere ve çeşitli inançlara mensup medeniyetlerin kurulmasına katkıda bulunmuştur. Bölgenin; stratejik avantajlarını kullanarak Afrika, Mısır, Bilâdüşşâm, Hindistan ve Uzak Doğu ile ticarî ilişkiler geliştirmesiyle Yemen coğrafyası zengileşerek Doğu ve Batı arasında bir köprü olmuş, zamanla farklı medeniyetlerin buluşma noktası haline gelmiştir. İslâm'ın gelişi akabinde Yemen'in bu etnik ve dinî zenginliği devam etmiştir. Yemen'in merkezden uzak oluşu Şiî düşüncenin ortaya çıkışından sonra bölgede propaganda faaliyetlerinin sıkça gerçekleşmesine sebebiyet vermiş, merkezlerde faaliyet gösteremeyen çeşitli gruplar bu bölgede yoğunlaşmışlardır. Bölgede faaliyet gösteren gruplardan biri de Şiî-İsmâilîlerdir. İsmâilîler erken dönemlerden itibaren Yemen'e dâîlerini göndererek gizlice mezheplerini bu bölgede yaymayı başarmışlardır. Suleyhîler Devleti de Yemen bölgesi İsmâilî başdâîsi olan Ali b. Muhammed es-Suleyhî tarafından Fâtımîler Devleti'ne bağlı olarak H.439/ M.1047 senesinde kurulmuştur.

Yemen'in siyasî ve dinî tarihinde dikkate değer bir yer tutan Suleyhîler Devleti üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bunun en önemli sebebi devletin İsmâilî mezhebe mensup olmasından kaynaklanmaktadır. Zira bu mezhep faaliyetlerini gizli şekilde yürüterek kaynaklarını dışarıdan bilgi almak isteyenlerle uzun süre paylaşmamıştır. Ayrıca İsmâilî kaynakların yanı sıra İslâm tarihini ilgilendiren kaynaklarda da Yemen ile alakalı bilgiler diğer bögelere nazaran sınırlıdır. Nitekim Yemen'in hilafet merkezinden uzak olması, hakkındaki bilgilerin dağınık halde ve satır aralarında bulunmasına sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla Suleyhîler Devleti hakkındaki çalışmalar hem devletin mezhebi hem de kurulduğu bölge sebebiyle yirminci yüzyıla kadar gecikmiştir. Ülkemizde ise Suleyhîler Devleti için ayrılmış akademik bir çalışma bulunmamaktadır. Bu sebeplerle konuyu tüm yönleriyle ele alan detaylı bir çalışma yapılması gerekmektedir.

Bu çalışma ile Yemen'in siyasî ve dinî tarihinde dikkate değer bir yer tutan, hem Yemen'de hem de civar bölgelerde önemli başarılara imza atan, günümüzde de halen mensupları bulunan çeşitli İsmâilî fırkaları siyasî ve dinî yönden etkilemiş olan ve birçok bölgede bu mezhebin tarihinin temellerini atan Suleyhîler Devleti'nin bütünsel bir tarihini ortaya koymak hedeflenmiştir.

Tez giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmamızın konusu özetlenerek çalışmada takip edilen metod hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra araştırmamızda kullanılan kaynaklar ve araştırmalar tanıtılarak konu ile alakalı literatürün gelişim serüveni aktarılmıştır. Akabinde araştırma konumuzun altyapısını oluşturması hasebiyle Suleyhîler Devleti'nin kuruluşuna kadar Yemen'in siyasî ve dinî gelişimi incelenmiş, ayrıca devletin İsmâilî kimliğe sahip olması sebebiyle özel olarak Yemen'in İsmâilî arkaplanı ele alınmıştır. Böylece Suleyhîler Devleti'nin kuruluşuna giden süreçte birçok açıdan bölgenin durumu hakkında bilgi verilmiştir.

Giriş akabinde Suleyhîler Devleti üç ana bölümde incelenmiş, her bir bölüm devletin bir hükümdarına ayrılmıştır. "Yemen'in Siyasî Birliğinin Sağlanması: Ali es-Suleyhî (1047-1067)" başlıklı birinci bölüm içerisinde devlet kurucusunun hayatı aktarıldıktan sonra devletin kuruluş ve yükseliş süreci, askerî ve idarî faaliyetleri Ali es-Suleyhî'nin ölümüne kadar detaylı şekilde ele alınmıştır. Ayrıca devletin Mısır ve Hicaz bölgeleri ile kurduğu

yakın ilişki incelenmiş, özellikle Fâtımî devletiyle kurulan yakın bağ ve bu bağın hükümdarın aldığı kararlardaki etkisi üzerinde durulmuştur.

"İç Karışıklık Dönemi: Mükerrem Ahmed (1067-1084)" başlıklı ikinci bölümde ise devletin yaşadığı karışıklıklar ve bu karışıklıklarla baş etme yöntemleri ile yürütülen askerî faaliyetler incelenmiş, devletin idarî alandaki tasarrufları ele alınmıştır. Ayrıca bu dönemde devletin bağlarını koruduğu Fâtımî hilafet merkezi Mısır bölgesi ve buna ek olarak İsmâilî davet faaliyetlerinin üstlenildiği Hindistan, Uman ve Ahsâ bölgeleri ile ilişkileri incelenmiştir.

"Gerileme ve Yıkılış Süreci: Seyyide Hürre Ervâ (1085-1138)" başlıklı son bölümde ise öncelikle Seyyide Ervâ'nın oğlu ile yönetimi üstlenmesi ve meşruiyet sağlaması üzerinde durulmuştur. Akabinde Seyyide Ervâ'nın yönetimi tek başına üstlenmesi ve devlet yönetiminde çeşitli devlet adamlarından yardım almasından bahsedilmiş, bu dönemde yürütülen askerî faaliyetler detaylı şekilde ele alınarak devletin yıkılışına giden süreç tasvir edilmiştir. Ayrıca bu dönemde devletin Mısır merkezli Fâtımîler ile olan ilişkisi ve iki devlet arasındaki bağların kopuş süreci hakkında bilgi verilmiş, Suleyhîler'in Hindistan ve Uman bölgelerindeki İsmâilî davete etkisinden bahsedilmiştir. Son olarak Suleyhîler Devleti'nin yıkılışı ele alınarak bölüm tamamlanmıştır.

Bu vesile ile tez konusunun seçimi ve yürütülmesi esnasında bilgi, tecrübe, tenkit ve tavsiyelerinden istifade ettiğim hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Adem APAK'a şükranlarımı sunarım. Bu çalışma, Bursa Uludağ Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından SYL-2024-2026 numaralı proje ile desteklenmiştir. Projeye verdiği destekten ötürü BUÜ BAP Birimine teşekkürlerimizi sunarız. Tez konumun bir proje olarak şekillenmesinde katkı sunan, araştırmanın literatür taramasında yol gösteren ve çeşitli kaynaklara ulaşmam hususunda yardımcı olan Doç. Dr. Turgay GÜNDÜZ'e teşekkürü bir borç bilirim. Lisans eğitimimden itibaren desteğini esirgemeyen ve çalışmamda kullandığım Arapça kaynaklarda anlamadığım hususları kendisine danıştığım Dr. Öğr. Üyesi Ömer ELBEYLİ hocama, tezimi okuyarak değerli katkılarda bulunan Prof. Dr. Ahmet KAVAS ve Prof. Dr. Ali İhsan KARATAŞ'a teşekkürlerimi sunarım. Son olarak gösterdikleri destek ve sundukları imkanlar için yüksek lisans sürecinde bursiyeri bulunduğum Türkiye Diyanet Vakfı'na minnettarlığımı ifade etmek isterim.

Zeynep SAİNKAPLAN

Üsküdar-2025

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **iii**
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU ..... **iv**
YEMİN METNİ ..... **v**
ÖZET ..... **vi**
ABSTRACT ..... **vii**
ÖNSÖZ ..... **viii**
İÇİNDEKİLER ..... **x**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **xiii**
KISALTMALAR ..... **xiv**
GİRİŞ **1**
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE YÖNTEMİ 1
B. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR 3
1. Kaynaklar 3
2. Araştırmalar 9
C. SULEYHÎLER'E KADAR YEMEN 15
D. YEMEN'İN İSMÂİLÎ ARKAPLANI 24

BİRİNCİ BÖLÜM

YEMEN'İN SİYASİ BİRLİĞİNİN SAĞLANMASI: ALİ B. MUHAMMED ES-SULEYHÎ (1047-1067)

A. SULEYHÎ DEVLETİ ÖNCESİ ALİ B. MUHAMMED ES-SULEYHÎ 31
B. SULEYHÎLER DEVLETİ'NİN KURULUŞU 34
1. Suleyhîler'in Doğuşu Döneminde Yemen 34
2. Suleyhîler Devleti'nin Kuruluşu 38
3. Yemen'de Siyasî Birliğin Tesisi 41
a. Askerî Faaliyetler 41
b. İdârî Faaliyetler 47
c. İsmâilî Davet Faaliyetleri 50
C. ALİ ES-SULEYHÎ DÖNEMİ DIŞ İLİŞKİLER 51
1. Mısır 51
2. Hicaz 53
D. VELİAHT TAYİNİ MESELESİ 57
E. ALİ ES-SULEYHÎ'NİN ÖLDÜRÜLMESİ 59

İKİNCİ BÖLÜM

İÇ KARIŞIKLIK DÖNEMİ: MELİKÜ'L-MÜKERREM AHMED (1067-1084)

A. SİYASÎ HÂKİMİYETİN YENİDEN TESİSİ 65
1. İsyanların Bastırılması 65
2. Necâhîler ile Mücadele 67
3. Zeydîler ile Mücâdele 73
4. Benî Ma'n ile Mücadele 75

B. İDARÎ TASARRUFLARI 75
1. Para Bastırması 75
2. Başkent Değişikliği 76
3. Yönetimin Seyyide Hürre Ervâ'ya Devri 79

C. MELİKÜ'L-MÜKERREM AHMED DÖNEMİ DIŞ SİYASET 81
1. Mısır 81
2. Hindistan, Uman ve Ahsâ 85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GERİLEME VE YIKILIŞ SÜRECİ: SEYYİDE HÜRRE ERVÂ (1085-1138)

A. SEYYİDE HÜRRE ERVÂ'NIN ŞAHSİYETİ 88

B. OĞLU ADINA YÖNETİMİ ÜSTLENMESİ 91
1. Suleyhî Yönetimi Güçlendirme Çabaları 91
a. Siyasî Meşruiyetin Sağlanması 91
b. Dinî Meşruiyetin Sağlanması 93
2. Suleyhî ve Zevâhî Aileleri Arasındaki Çekişme 94

C. ERVÂ'NIN HÂKİMİYETİ DÖNEMİ 96
1. Sebe b. Ahmed es-Suleyhî ile Evliliği 96
2. Askerî Faaliyetler 98
a. Sebe b. Ahmed es-Suleyhî 98
b. Mufaddal b. Ebi'l-Berekât el-Himyerî 100
c. Es'ad b. Ebi'l-Fütûh el-Himyerî 105
d. İbn Necîbüddevle 106
3. Dış İlişkiler 112
a. Mısır 112
(1.) Fâtımîler Devleti'ne Bağlılık Dönemi 112
(2.) Fâtımîler Devleti ile Bağların Kopması 112
b. Hindistan ve Uman 117
4. İmar Faaliyetleri 118

D. SULEYHÎLER DEVLETİ'NİN YIKILIŞI 119

SONUÇ 121

KAYNAKÇA 124

EKLER 132

EK-1: Suleyhîler Hânedanı Soy Ağacı 132
EK-2: Suleyhîler Devleti Hükümdarları ve Bağlı Kaldıkları Halifeler Listesi 133
EK-3: Seyyide Ervâ Dönemi Atanan Başkomutanlar Listesi 133
EK-4: Suleyhîler Devleti Kronolojisi Tablosu 133
EK-5: Halife Müstansır-Billâh Tarafından Suleyhî ve Zevâhî Sultanları, Hicaz Meşâyihi ve Yemen Halkına Hitaben Gönderilen Mektubun Tercümesi 135
EK-6: Çalışmada İsmi Geçen ve Suleyhîler Devleti'ni Doğrudan İlgilendiren Merkezler 139
EK-7: Günümüz Yemen Siyasî Haritası 140
EK-8: Günümüz Yemen Fizikî Haritası 141
EK-9: Başkent Cible'de Mükerrem Ahmed tarafından inşa edilen Dârü'l-'İzz'in kalıntıları 142
EK-10: Cible şehri ve el-Melike Ervâ bint Ahmed es-Suleyhî Camii 143
EK-11: Seyyide Ervâ'nın el-Melike Ervâ bint Ahmed es-Suleyhî Camii'nde bulunan türbesi 144
EK-12: el-Melike Ervâ bint Ahmed es-Suleyhî Camii'nde bulunan ve Seyyide Ervâ'ya ait olduğuna inanılan bin taneli tesbih 145
EK-13: Mükerrem Ahmed'in annesi Esmâ bint Şihâb'ı esaretten kurtarmak için Necâhîler ile yapılan savaşın gerçekleştiği Zebîd şehri Şebârik Kapısı 145

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Merkezî yönetimin zayıflaması sonucunda Yemen'de ortaya çıkan devletler...24
Şekil 2. İbn Havşeb ve İbn Fazl'ın daveti tesis etmek üzere gönderildiği bölgeler.....27
Şekil 3. Başkentin San'a'dan Cible'ye taşınması 78

KISALTMALAR

b. : ibin
bkz. : Bakınız
çev. : Çeviren
DİA : Diyanet İslâm Ansiklopedisi
EI-2 : Encyclopaedia of Islam New Edition
H. : Hicrî
Hz. : Hazreti
M. : Miladî
ö. : Ölüm tarihi
(sav) : Sallallâhü aleyhi vesellem
SOAS : The School of Oriental and African Studies
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
thk. : Tahkik eden
ts. : Tarihsiz

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Yöntemi

Tarih boyunca üzerinde çeşitli etnik kökene ve farklı inançlara mensup devletlerin kurulduğu Yemen, İslâm'ın gelişinden sonra da bu çeşitliliğini sürdürmüştür. Şiî düşüncenin ortaya çıkışından sonra ise bu bölge, coğrafî koşulların etkisiyle propaganda faaliyetlerinin sıkça gerçekleştiği bir alan olma özelliği göstermiştir. Öyle ki İsmâilî propagandanın da etkisi altında kalması sebebiyle Fâtımîler'in özellikle son dönemlerinde nüfuzunu artırmak istediği bir bölge haline gelmiştir. Bu propaganda sonucunda İsmâilî mezhebini benimseyerek Yemen bölgesinin başdâîlik görevini üstlenen Ali b. Muhammed es-Suleyhî, H.439/ M.1047 senesinde bir ayaklanma başlatarak Fâtımîler'e bağlı olup Şiî-İsmâilî özellik gösteren Suleyhîler Devleti'ni kurmuştur. Bu çalışmanın temel konusu Suleyhîler Devleti'nin siyasî tarihi, Yemen ve civar bölgelere olan siyasî-dinî etkisi ve başta Fâtımîler olmak üzere çevre bölgelerdeki devletlerle ilişkileridir.

Suleyhîler Devleti'nin halk ile aynı mezhebe mensup olmamasına rağmen kısa süreli de olsa Yemen'in tamamını idaresi altına alması ve oldukça karışık bir dönemde yaklaşık bir asır boyunca varlığını sürdürebilmesi, bölgenin siyasî ve dinî tarihinde dikkate değer bir yer tutmasını sağlamıştır. Ayrıca Fâtımîler'in doğu siyasetinde Yemen ile özel olarak ilgilenmesi de Suleyhîler Devleti'nin ehemmiyetini artırmıştır. Zira Fâtımîler Sicilya'da kendilerine bağlı olarak hüküm süren Kelbîler'in yıkılması ve siyasî etkileri altındaki Zîrîler'in Abbâsîler adına hutbe okutmaya başlamasıyla Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki nüfuzlarını kaybetmişlerdir. Bu gelişmeler neticesinde hicrî beşinci yüzyıl ile birlikte yönlerini doğuya çevirerek ilgilerini Yemen bölgesine teksif etmişlerdir. Bu dönemde kurulan Suleyhîler Devleti, Mısır ile oldukça sıkı bağlar geliştirmiş, bu durum Fâtımîler'in nüfuzunun genişlemesinde doğrudan etkili olmuştur. Nitekim Fâtımîler birçok bölgede otoritelerini güçlendirmek için Suleyhîler'i kullanmışlardır. Bu bağlamda Hicaz'da kendi adına hutbe okutarak İslâm alemindeki gücünü pekiştirmek isteyen Müstansır-Billâh Suleyhîler'in kurucusu Ali es-Suleyhî'yi Mekke'ye giderek bölgede Fâtımî otoritesini sağlamakla görevlendirmiştir. Daha sonra Melikü'l-Mükerrem Ahmed ve Seyyide Ervâ dönemlerinde ise Hindistan, Uman ve Ahsâ'daki Fâtımî-İsmâilî propaganda sorumluluğu Suleyhî hükümdarlarına tevdi edilmiştir. Suleyhîler'in

Yemen'de sağladıkları askerî başarılar ve zikri geçen bölgelere olan coğrafî yakınlıkları onların bu görevlere seçilmelerini sağlayan özellikleri olmuştur. Bunlara ek olarak Suleyhîler'in son hükümdarı Seyyide Ervâ'nın devletin son döneminde Fâtımîler'den ayrılarak İsmâilîyye mezhebinin Tayyibiyye kolunu kurması ve bu kolun mensuplarının Yemen'de ve Batı Hindistan'da günümüze kadar varlıklarını sürdürmeleri de Suleyhîler'in tarihî ehemmiyetini artırmaktadır.

Çalışmamız; Suleyhîler Devleti'nin askerî, siyasî ve dinî boyutlarını ele alması hasebiyle pek çok türden kaynağa dayanmaktadır. Araştırmamızın başlangıç safhasında kaynak tespitinin ardından eserlerdeki bilgiler konularına göre fişlenmiştir. Araştırmamızın temel kaynaklarının tamamı yabancı dilde yazılmış olduğundan ve birçoğunun Türkçeye tercümesi bulunmadığından araştırma için toplanan tüm bilgiler tercüme edilmiş, tercümelerin en doğru şekilde yapılabilmesi için eğer varsa eserlerin farklı dillere yapılan çevirilerinden de faydalanılmıştır. Ayrı dokümanlarda toplanmış olan bilgiler bütüncül şekilde gözden geçirildikten sonra araştırmanın konu başlıklarına göre kronolojiye de riayet edilerek tasnif edilmiştir. Bu aşamada tekrar eden verilerin belirlenmesi ve bilgilerin ana kaynağının tespit edilmesine dikkat edilmiştir. Araştırmanın son aşamasında toplanan ve tasnif edilen tüm bilgiler tasvirî anlatım, neden-sonuç ilişkilerini belirleme, bilgileri tahlil ve tenkide tabi tutma gibi yöntemler kullanılarak yazılmıştır. Bu aşamada Yemen, Mısır ve dünya tarihleri, İsmâilîlik mezhebinin tarihini inceleyen eserler ve resmî devlet yazışmalarının araştırmacı tarafından bütüncül olarak özümsenerek karşılaştırmalı bir analiz sunulması hedeflenmiştir. Buna ek olarak özellikle Suleyhîler öncesi bölgeye atanan valiler, Suleyhîler'in Hindistan ve Sind bölgelerindeki davete etkisi ve Suleyhîler'in Fâtımî devletiyle olan ilişkisi değerlendirilirken örnekleme ve tümevarım yöntemlerinden faydalanılmış, bu sayede konuyla alakalı genel bir sonuca varmak amaçlanmıştır. Ayrıca Suleyhî hânedanında devlette önemli görevler ifa eden ve çalışmamıza konu olan kişilerin aile bağlarının anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla bir soy ağacı oluşturulmuştur (EK-1). Zira söz konusu hânedana ilişkin hazırlanmış soy ağaçları oldukça sınırlı olmasının yanı sıra aile bağlarına ilişkin önemli ayrıntılardan da yoksundur. Buna ek olarak Suleyhîler Devleti'ni ilgilendiren olayların sıralandığı kronolojik bir tablo hazırlanmıştır (EK-4). Son olarak Suleyhîler Devleti'nin farklı dönemlerinde hâkimiyeti altına aldığı önemli bölge isimlerinin bulunduğu harita çalışması gerçekleştirilmiştir (EK-6).

B. Kaynaklar ve Araştırmalar

1. Kaynaklar

Suleyhîler Devleti, Yemen'in Abbâsî hilafetinden neredeyse tamamen ayrıldığı ve çeşitli müstakil devletlerce yönetildiği bir dönem olan on birinci yüzyılda kurulmuştur. Bölgede kurulan diğer devletlerin aksine kısa süreli de olsa Yemen'in tamamını idaresi altına almayı başarması ve halk ile aynı mezhebe mensup olmamasına rağmen yaklaşık bir asır boyunca varlığını sürdürmesi sebebiyle Suleyhîler, Yemen'in siyasî ve dinî tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Suleyhîler Devleti'nin ayrıca başta Fâtımîler olmak üzere civar bölgelerdeki devletlerle ilişkisinin bulunması, aynı dönemde Yemen'de bulunan mahalli devletlerle olan mücadelesi ve devletin Şiî-İsmâilî yönü; araştırmamızda çeşitli türlerden eserlerin kaynak olarak kullanılmasını gerektirmiştir. Yemen tarihi ile ilgili kaleme alınan müstakil eserler araştırmamızın temel kaynağı sayılmaktadır. Bunların başında Umâre el-Yemenî'nin (ö. H.569/ M.1174) Yemen tarihi alanının en önemli kaynak eserlerinden kabul edilen[1] *el-Müfîd fî Ahbâri San'â' ve Zebîd*[2] adlı eseri gelmektedir. Zira söz konusu eser Suleyhîler Devleti tarihi için elimizde bulunan en eski kaynaktır. İçeriğinde Suleyhîler'in yanı sıra aynı dönemlerde hüküm süren Necâhîler ve Zürey'îler gibi hânedanların faaliyetlerine de yer veren eser, dönemin siyasî ve askerî yapısına dair önemli malumat ihtiva etmektedir. Müellifin Suleyhîler'in hüküm sürdüğü yıllara olan yakınlığı ve eserin mezkûr devlet ile muasır müelliflerin günümüze ulaşmamış eserlerinden nakiller barındırması Umâre el-Yemenî'nin tarihini önemli kılan özelliklerdendir. Ancak günümüzde elimizde bulunan diğer kaynak ve belgeler incelendiğinde Umâre'nin olayları tarihlendirmede dikkatsiz davrandığı görülmektedir. Bu sebeple kitabın içeriğinin diğer mevcut tarihî kayıtlarla karşılaştırılarak kullanılması gerekmektedir.[3] Söz konusu kitabın üç ayrı tahkiki bulunmakla birlikte çalışmamızda, Abdullah b. Muhammed el-Habeşî tarafından en geniş yazmalar dikkate alınarak hazırlanan son tahkiki kullanılmıştır.

---

1 Eymen Fuad Seyyid, *Mesâdirü Târîhi'l-Yemen fi'l-Asri'l-İslâmî* (Beyrut: Institut Français d'Archeologie Orientale, 1974), 109.

2 Necmüddîn Umâre Yemenî, *Târîhü'l-Yemen el-Müsemmâ el-Müfîd fî Ahbbâri San'a ve Zebîd*, thk. Abdullah Muhammed el-Habeşî (Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2015).

3 Michael L. Bates, "Notes on Some Ismāʿili Coins from Yemen", *Museum Notes (American Numismatic Society)* 18 (1972), 150-151.

Umâre el-Yemenî'den sonra gelen Yemen tarihçileri, Suleyhîler Devleti ile alakalı bilgileri aktarırken Umâre el-Yemenî'nin eserinden büyük ölçüde faydalanmışlardır. Bu sebeple birçok eser araştırmamıza konu olan devlet ile alakalı tekrar eden bilgiler ihtiva etmektedir. Ancak bu eserlerde orijinal bilgiler ve farklı rivayetler bulmak da mümkündür. Bu eserlerin başında Cenedî'nin (ö. H.732/ M.1332) *Kitâbü's-Sülûk fî Tabakâti'l-Mülûk*'u,[4] Vusâbî'nin (ö. H.782/ M.1380) *Târîhu Vusâb el-Müsemmâ el-İ'tibâr fi't-Tevârîhi ve'l-Âsâr*'ı,[5] Hazrecî'nin (ö. H.812/ M.1410) *el-'Ascedü'l-Mesbûk fî men Tevelle'l-Yemen mine'l-Mülûk*'u,[6] Bâ Mahreme'nin (ö. H.972/ M.1565) *Târihu Sagri 'Aden*'i[7] sayılabilir. Tâcüddîn el-Yemânî'nin (ö. H.743/ M.1342) *Behcetü'z-Zemen fî Târîhi'l-Yemen*[8] ve San'ânî'nin (ö. H.1099/ M.1687) *Enbâ'ü'z-Zemen fî Ahbâri'l-Yemen*[9] adlı eserlerinden ise özellikle çalışmamızın Suleyhîler öncesi Yemen tarihinin ele alındığı kısımlarında istifade edilmiştir. San'ânî'nin *Gâyetü'l-Emânî fî Ahbâri'l-Kutri'l-Yemânî*'si[10] ve Kebsî'nin (ö. H.1308/ M.1809) *el-Letâifu's-Seniyye fî Ahbâri'l-Memâliki'l-Yemeniyye*'si[11] ise bilhassa Suleyhîler'in Zeydîler ile olan mücadelesi anlatılırken kullanılan kaynaklardandır.

İsmâilî tarihini konu alan kaynaklar araştırmamızın bir diğer ana kaynağı sayılmaktadır. Bu bağlamda İbn Mâlik el-Hammâdî'nin (ö. H.470/ M.1077 [?]) *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*[12] isimli eserinden faydalanılmıştır. Hammâdî Suleyhîler'in ilk yıllarında yaşamış, devletin kurucusu Ali b. Muhammed es-Suleyhî ile bizzat görüştükten ve Yemen'de gelişen İsmâîlîlik hakkında bilgi sahibi olduktan sonra kitabını kaleme

---

4 Ebû Abdullah Bahaeddin Muhammed b. Yusuf b. Yakub Cenedî, *es-Sülûk fî Tabakâti'l-Ulemâ ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed b. Ali b. el-Hüseyin el-Ekva' el-Havâlî (San'a: Mektebetü'l-İrşâd, 1414).

5 Abdurrahman b. Muhammed Vusâbî, *Târîhu Vusâb el-Müsemmâ el-İ'tibâr fi't-Tevârîhi ve'l-Âsâr*, thk. Abdullah Muhammed el-Habeşî (San'a: Mektebetü'l-İrşâd, 2006).

6 Ebü'l-Hasan Ali b. Hasan b. Ebû Bekr Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk ve'z-Zebercedü'l-Mahkûk fî Târîhi Devleti'l-İslâm ve Tabakâti'l-Mülûk*, thk. Mukbiluttâm Amir el-Ahmedî (San'a: Mektebetü'l-Cîli'l-Cedîd, 2020).

7 Abdullah Tayyib Bâ Mahreme, *Târîhu Sagri 'Aden* (Leiden: E. J. Brill, 1950).

8 Tâcüddin Abdülbaki b. Abdülmecid Yemânî, *Behcetü'z-Zemen fî Târîhi'l-Yemen*, thk. Abdullah Muhammed el-Habeşî (Riyad: Dârü's-Sumay'î, 2012).

9 Yahyâ b. Hüseyin San'ânî, *Enbâ'ü'z-Zemen fî Ahbâri'l-Yemen*, thk. Muhammed Abdullah Mâzî (Port Said: Mektebetü's-Sakafe'd-Diniyye, ts.).

10 Yahyâ b. Hüseyin San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî fî Ahbâri'l-Kutri'l-Yemânî* (Kahire: Dârü'l-Kâtibi'l-Arabî, 1968).

11 Muhammed b. İsmâil Kebsî, *el-Letâifu's-Seniyye fî Ahbâri'l-Memâliki'l-Yemeniyye*, thk. Ebû Hassân Hâlid Ebâ Zeyd el-Ezru'î (San'a: Mektebetü'l-Cîli'l-Cedîd, ts.).

12 Muhammed b. Mâlik Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye ve Ahbâri'l-Karâmita*, thk. Muhammed Osman el-Huşt (Riyad: Mektebetü's-Sâ'î, 1985).

almıştır.[13] Dolayısıyla Yemen'in İsmâilî geçmişi, Ali es-Suleyhî'nin faaliyetleri ve hânedanın ilk yıllarına dair olay ve tarihlerin belirlenmesi hususunda bu esere başvurulmuştur. Yemen'in İsmâilî arkaplanının anlatıldığı bir diğer eser de İsmâilî doktrininin kurucusu, Fâtımî başkadısı ve başdâîsi olan Kâdî Nu'mân'ın (ö. H.363/ M.974) Fâtımîler Devleti'nin kuruluşuna dair kaleme aldığı *Kitâbü İftitâhi'd-Da've*[14] adlı eseridir. Söz konusu eserde Suleyhîler öncesinde Yemen'deki İsmâilî davet anlatılmıştır. *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye* ve *İftitâhü'd-Da've* eserleri benzer konuları işlemekle birlikte biri Sünnî diğeri İsmâilî bir müellif tarafından yazıldığı için çalışmamızda iki eserde bulunan rivayetler karşılaştırılarak ele alınmıştır.

Müsta'lî İsmâilîliğin Yemen'de kurulan Tayyibiyye kolunun liderleri konumunda olan mutlak dâîlerden bazıları da İsmâiliyye tarihini ilgilendiren eserler telif etmişlerdir. Üçüncü dâî-yi mutlak Hâtim b. İbrâhim'in (ö. H.596/ M.1199) kaleme aldığı *Tuhfetü'l-Kulûb ve Fürcetü'l-Mekrûb*[15] adlı risalede hem Yemen'in İsmâilî mezhep geçmişine hem de Yemen-Mısır ilişkilerine dair önemli rivayetler aktarılmıştır. İsmâilî mezhep tarihini konu eden en kapsamlı kaynak ise Tayyibiyye kolunun on dokuzuncu dâî-yi mutlakı olan İdrîs İmâdüddin'in yedi ciltlik *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*[16] adlı eseridir. *'Uyûnü'l-Ahbâr* nisbeten daha geç bir kaynak olmasına rağmen kitabın yedinci cildi Suleyhîler Devleti için ana kaynak sayılmaktadır. Zira İmâdüddîn eserini Suleyhîler'e muasır ve günümüze ulaşmamış çeşitli eserlerden faydalanarak kaleme almıştır.[17] Ayrıca onun Tayyibî davetteki konumu diğer müelliflerin ulaşamayacağı, davet görevlileri tarafından gizlenen kaynak ve resmî belgelere ulaşabilemesini sağlamıştır. Ancak onun Tayyibî davetteki bu konumu zaman zaman mezhebî saiklerle taraflı davranarak İsmâilî

---

13 Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 9-10.

14 el-Kâdî Ebû Hanîfe Nu'mân b. Muhammed, *Kitâbü İftitâhi'd-Da've*, thk. Ferhât ed-Deşrâvî (Tunus: eş-Şeriketu't-Tûnisiyye li't-Tevzî', 1986).

15 Hâtim b. İbrahim Hâmidî, *Risâletü Tuhfetü'l-Kulûb ve Fürcetü'l-Mekrûb*, thk. Abbâs Hemdânî, ts.; Bu risalenin konumuzu ilgilendiren bölümü ilk kez Stern tarafından yayınlanan bir makalenin eklerinde neşredilmiştir. (S. M. Stern, "The Succession to the Fatimid Imam al-Āmir, the Claims of the Later Fatimids to the Imamate, and the Rise of Tayyibī Ismailism", *Oriens* 4/2 [1951], 233-243).

16 İdrîs İmadüddîn, *Târîhu'l-Hulefâ'i'l-Fâtımiyyîn bi'l-Mağrib el-Kısmu'l-Hâs min Kitâb 'Uyûni'l-Ahbâr*, thk. Muhammed el-Ya'lâvî (Beyrut: Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1985); İdrîs İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr fî Fazâili'l-Eimmeti'l-Athâr*, thk. Mustafa Gâlib (Beyrut: Dârü'l-Endelüs, 1984); İdrîs İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, thk. Eymen Fuad Seyyid (Beyrut: Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2019).

17 Örnek vermek gerekirse müellifi belli olmayan Sîretü'd-Dâî el-Mükerrem es-Suleyhî adlı eserden söz edilebilir. İmâdüddîn'in faydalandığını belirttiği bu eser Suleyhîler Devleti'nin ikinci hükümdarı olan Mükerrem'in dönemiyle alakalı nadir kaynaklardandır. Bu kaynak sayesinde İmâdüddîn dönem ile alakalı oldukça farklı detaylar aktarabilmiştir. (İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/33).

davet ve Suleyhîler Devleti aleyhindeki bilgileri saklamasına sebep olmuştur.[18] Bu nedenle araştırmamızda eser onun bu tutumu göz önünde bulundurularak incelenmiştir.

Çalışmanın ana kaynaklarından bir diğeri ise Mısır'da bulunan Fâtımî Dîvânü'l-inşâ'sından Suleyhîler hânedanı üyelerine gönderilen diplomatik mektupları ihtiva eden *es-Sicillât el-Mustansıriyye*[19] adlı eserdir.[20] Eserin ihtiva ettiği altmış altı mektup Fâtımîler Devleti için Suleyhî hânedanının değerini ortaya koymakta ve iki devlet arasındaki bağın detayları hakkında önemli veriler sunmaktadır. Ayrıca bu mektuplar hem diğer hiçbir kaynakta bulunmayan olay ve detaylara değinmesi hem de Yemen'e dair yazılan tarihî eserlerde bulunan çelişkilerin giderilmesi noktasında önem arzetmektedir. Oldukça edebî bir dile sahip olan bu mektuplarda Suleyhîler'in Mekke, Hindistan ve Uman gibi civar bölgelere olan dinî etkisinden bahsedilmesi, hânedanın İsmâilî mezhep açısından değerini ortaya koymaktadır. Mezkûr bilgilere ek olarak mektuplarda Yemen'den Mısır'a gönderilen mektupların içeriğinden bahsedilmesi ve Suleyhîler Devleti'nin iç siyasetine dair birçok detay bulunması da eserin önemini artırmaktadır.[21] Türkçe çevirisi bulunmayan bu mektuplardan otuz sekizincisi Suleyhîler dönemine dair kapsamlı bilgiler içermesi nedeniyle tarafımızca tercüme edilerek tezin ekler bölümüne dahil edilmiştir (EK-5).

Coğrafya eserleri faydalandığımız bir diğer kaynak türüdür. Çalışmamızda Yemen'in şehir ve köy gibi idarî birimleri, dağ ve vadi gibi coğrafî oluşumları ve genellikle yöneticilerin yaşadığı kaleleri coğrafya eserleri üzerinden araştırılmıştır. Bu eserlerin başında Lisânü'l-Yemen lakabıyla tanınan el-Hemdânî'nin (ö. H.360/ M.971) *Sıfatü Cezîrati'l-'Arab*'ı[22] ile Yâkût el-Hamevî'nin (ö. H.626/ M.1229) *Mu'cemü'l-Büldân*'ı[23] gelmektedir. Ancak çalışmamıza konu olan idarî birim ve coğrafî oluşumların daha iyi

---

18 Hüseyin Feyzullah Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn ve'l-Hâreketü'l-Fâtımiyye fi'l-Yemen* (Dımaşk: Dârü'l-Muhtâr, 1955), 4-5; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/17-23.

19 Bu eserin yazması Hüseyin Feyzullah el-Hemdânî tarafından Hindistan'da bulunmuş ve Londra Üniversitesi SOAS'a bağışlamıştır. Bu yazma eser 1954 senesinde Abdulmün'im Mâcid tarafından tahkik edilmiştir. (Müstansır-Billah Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye* [Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1954], 11).

20 Eserde geçen mektupların konuları Hüseyin Feyzullah el-Hemdânî'nin hazırladığı bir makalede kısaca özetlenmiştir. (Hüseyin Feyzullah Hemdânî, "The Letters of Al-Mustanşir bi'llāh", *Bulletin of the School of Oriental Studies, University of London* 7/2 [1934], 307-324).

21 Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 18-20.

22 Ebû Muhammed Hasan b. Ahmed b. Yakub Hemdânî, *Sıfatü Cezîreti'l-Arab*, thk. Muhammed b. Ali el-Ekva' el-Havâlî (San'a: Mektebetü'l-İrşâd, 1990).

23 Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem'ul-Büldân* (Beyrut: Dârü Sâdır, 1977).

anlaşılması için Yemen bölgesine odaklanan ve bölgelerin günümüzde nerede bulunduğu ile alakalı detaylı bilgi sunan bir eser kullanma ihtiyacı hasıl olmuştur. Bu sebeple İbrahim Ahmed el-Makhafî tarafından hazırlanan *Mu'cemü'l-Büldân ve'l-Kabâili'l-Yemeniyye*[24] isimli coğrafî sözlükten yararlanılmıştır.

Çalışmamızda ayrıca Suleyhîler döneminde yazılan şiirlerden de faydalanılmıştır. Zira Suleyhî hükümdarlar şairlere özel ihtimam göstermiş, çevrelerinde birçok şair barındırarak şiirin devlet çıkarları lehinde kullanılmasını sağlamışlardır. Dolayısıyla devletin iç siyaseti ile askerî ve dinî faaliyetlerine dair birtakım detaylar şiirlere konu olmuştur. Suleyhîler Devleti'nin şairleri arasında Amr b. Yahyâ el-Heysemî, Hüseyin b. Ali el-Kummî, Hüseyin b. Ebî Akâme ve Sultân el-Hattâb gibi isimler sayılabilir. Umâre el-Yemenî'nin tarihinin Abdullah b. Muhammed el-Habeşî tarafından gerçekleştirilen tahkikinde ve İdrîs İmâdüüdîn'in Uyûnü'l-Âhbâr'ında ismi geçen şairlerin şiirlerine dağınık olarak yer verilmiştir. Mezkûr şairlerden Sultân el-Hattâb'ın divanı ise İsmail Kurban Poonawala tarafından *es-Sultân el-Hattâb Hayâtuhû ve Şi'ruhû*[25] adıyla neşredilmiştir. Çalışmamızın gerekli kısımlarında söz konusu şiirlerden alıntılar yapılmıştır.

Çalışmamızda istifade ettiğimiz bir diğer ana kaynak da Suleyhîler Devleti'nin hüküm sürdüğü dönemde basılan ve günümüze ulaşan sikkelerdir. Nitekim İslâm tarihinin siyasî, toplumsal ve ekonomik yönlerinin anlaşılmasında büyük rol oynayan madeni paralar, onu üreten siyasî ve ekonomik sistemin doğrudan bir yansıması ve tanığıdır.[26] Dolayısıyla söz konusu sikkelerin anlaşılması Suleyhîler Devleti'nin yapısını anlama noktasında katkı sağlamıştır. Bu alanda yapılan ilk çalışma Paul Casanova tarafından kaleme alınan *Dinars Inédits du Yemen*[27] adlı makaledir. Daha sonra N. M. Lowick, Casanova tarafından yayınlanmayan birçok sikkeden *Some Unpublished Dinars of the Sulayhids and Zuray'ids*[28] adlı makalesinde bahsetmiştir. Akabinde Michel L. Bates, *Notes on Some*

---

24 İbrâhim Ahmed Makhafî, *Mu'cemü'l-Büldân ve'l-Kabâili'l-Yemeniyye* (San'a: Dârü'l-Kelime, 2002).

25 İsmail Kurban Hüseyin, *es-Sultân el-Hattâb Hayâtuhû ve Şi'ruhû* (Beyrut: Dârü'l-Me'ârif, 1998).

26 R. Stephen Humphreys, *İslam Tarihi Metodolojisi-Bir Sosyal Tarih Uygulaması* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016), 86.

27 Paul Casanova, "Dinars Inédits du Yemen", *Coins and Coinage of Yemen and Oman*, Numismatics of the Islamic world; 51 (Frankfurt am Main: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004).

28 N. M. Lowick, "Some Unpublished Dinars of the Sulayhids and Zuray'ids", *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society* 4 (1964), 261-270.

Ismâ'ili Coins from Yemen[29] adlı bir makale kaleme alarak Lowick'in makalesinde yayınlanan dinarları farklı kaynaklar ışığında değerlendirmiştir.

Çalışma konumuz ile doğrudan ilintili olan ve yukarıda zikri geçen ana kaynaklara ek olarak yardımcı kaynaklar da mevcuttur. Bu kaynakların başında genel tarih eserleri gelmektedir. Yemen'in merkezden uzakta bulunması, bu çeşit kaynaklarda hakkında diğer bölgelere kıyasla daha az ve sınırlı bilgi bulunmasına sebep olmuştur. Suleyhîler öncesi Yemen'in siyâsî tarihine dair en geniş malumat bulunabilecek kaynak Taberî'nin (ö. H.310/ M.923) *Târîhu'r-Rusül ve'l-Mülûk*[30] adlı eseridir. İbnü'l-Esîr'in (ö. H.630/ M.1233) *el-Kâmil fi't-Târîh*'i[31], Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin (ö. H.654/ M.1256) *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-A'yân'ı*[32] ve İbn Haldûn'un *Kitâbü'l-'İber ve Dîvanü'l-Mübtede' ve'l-Haber*'i[33] ise hem Suleyhî öncesi hem de Suleyhîler'in hüküm sürdüğü dönem için başvurulan dünya tarihi eserleri arasındadır. Bu eserlerde Suleyhîler'i ilgilendiren meseleler oldukça az ve dağınık biçimde bulunsa da konu ile alakalı farklı detaylar bulmak mümkündür. Bu eserler ayrıca dönemin genel yapısının anlaşılması için de çalışmamızda kullanılmışlardır.

Genel tarih kitaplarının yanı sıra Mısır ve Fâtımî Devleti tarihleri de çalışmanın yardımcı kaynakları arasındadır. Zira Suleyhîler, Fâtımîler'e bağlı Şiî bir devlet olarak kurulmuş, başlangıcından yıkılışına kadar Fâtımîler Devleti'nin merkezi Mısır ile çok yakın bağlar kurmuştur. Suleyhîler Devleti'nde gerçekleşen siyasî ve dinî gelişmelerin anlaşılması için Mısır tarihine dair kitapların incelenmesi elzemdir. Bu bağlamda en çok faydalanılan eserler İbn Müyesser'in (ö. H.677/ M.1278) *el-Müntekâ min Ahbâri Mısr*[34] ile Makrîzî'nin (ö. H.845/ M.1442) *İtti'âzü'l-Hunefâ' bi-Ahbâri'l-E'immeti'l-Fâtımiyyîn el-*

---

29 Bates, "Notes on Some Ismāʿili Coins from Yemen".

30 Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd Taberî, *Târîhu'r-Rusül ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim (Kahire: Dârü'l-Me'ârif, ts.).

31 Ebü'l-Hasan İzzeddin Eli b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407).

32 Şemsüddîn Yûsuf b. Kızoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-A'yân*, thk. Muhammed Enes el-Hinn - Kâmil Muhammed el-Harrât (er-Risâle el-'Âlemiyye, 1434).

33 Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun, *Kitâbü'l-'İber ve Dîvanü'l-Mübtede' ve'l-Haber fî Eyyâmi'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve men Âsarahum min zevi's-Sultani'l-Ekber* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992).

34 Ebû Abdillâh Tâcüddîn Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbn Müyesser, *el-Müntekâ min Ahbâri Mısr*, thk. Eymen Fuad Seyyid (Beyrut: el-Ma'hedü'l-'İlmî el-Fıransî li'l-Âsâri'ş-Şerkıyye, ts.).

Hulefâ'[35] adlı eserleridir. Çalışmamızın Suleyhîler'in Fâtımîler ile olan ilişkisini konu alan bölümlerinde bu eserlerden istifade edilmiştir.

Yardımcı kaynaklar için son olarak Mekke tarihine dair yazılan eserlerden bahsetmek gerekmektedir. Zira Suleyhîler Devleti kurucusu Ali b. Muhammed es-Suleyhî'nin Hicaz'a gerçekleştirdiği sefer ve bölgede Fâtımî hilafeti adına gerçekleştirdiği faaliyetler Mekke tarihinin önemli noktalarındandır. Dolayısıyla Mekke tarihine dair yazılan eserler Suleyhîler'in Hicaz bölgesi üzerindeki etkisinin anlaşılmasına katkı sunacaktır. Bu bağlamda çalışmada kullanılan kaynak İbn Fehd'in (ö. H.885/ M.1480) *İthâfü'l-Verâ bi-Ahbâri Ümmi'l-Kurâ*[36] adlı eseridir. Söz konusu eser Suleyhîler Devleti kurucusu Ali b. Muhammed es-Suleyhî'nin Hicaz Seferi'ne ve Mekke'deki faaliyetlerine dair önemli mülahazalar ihtiva etmekte, Ali es-Suleyhî'nin gelişinden önce ve sonra Mekke ahvalinin anlaşılmasına katkı sunmaktadır.

2. Araştırmalar

Suleyhîler Devleti'nin bulunduğu bölgenin merkezden uzak olması ve edebî mirasının İsmâilî mezhep mensupları tarafından gizli tutulması, söz konusu devlet ile alakalı çalışmaların gecikmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda İsmâilî literatürün gizliliğinin süreç içerisindeki gelişiminin anlaşılması gerekmektedir. Fâtımîler Devleti'nde oluşturulan İsmâilî edebî miras, Müstansır-Billâh dönemi başdâîsi Müeyyed-Fiddîn eş-Şirâzî'den beş yıl boyunca eğitim alan Suleyhî elçisi Lemek b. Mâlik eliyle Yemen'e taşınıp dâîler eliyle korunmuştur. Halife Âmir-Biahkâmillâh'ın H.524/ M.1130 senesinde öldürülmesiyle Suleyhîler'in Fâtımîler ile olan bağını kesmesi ve Hâfız-Lidînillâh yerine mestûr imam Tayyib'e davete başlayarak setr devresini başlatmaları İsmâilî anlayışta halihazırda var olan gizliliğin daha da artmasına sebep olmuştur. Bu tarihten sonra Yemen'de bulunan ve devlet desteği almaksızın mutlak dâîlerce yönetilen Tayyibî mezhep mensupları ellerinde bulunan tüm edebî mirası katı şekilde gizledi. Yemen'in Osmanlı Devleti hâkimiyetine girmesi akabinde H.944/ M.1537 senesinde İsmâiliye mezhebinin Tayyibiyye kolu Dâvûdiyye ve Süleymâniyye şeklinde ikiye ayrılarak yeni

---

35 Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir Makrîzî, *İtti'âz*, thk. Muhammed Hilmi Muhammed Ahmed (Beyrut: el-Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1996).

36 Necmeddin Ömer b Muhammed b Muhammed el-Kureşi İbn İbn Fehd, *İthâfü'l-Verâ bi-Ahbâri Ümmi'l-Kurâ*, thk. Fehîm Muhammed Şeltût (Mekke: Câmi'atu Ümmi'l-Kurâ, 1983).

bir kırılma yaşadı. Söz konusu ayrışmadan sonra Süleymânîler Yemen'deki varlıklarını sürdürürken Dâvûdîler Hindistan'ın batı sahilinde bulunan Gucerât bölgesine gitti. Bu bölgede eskiden beri Tayyibîler bulunmakta ve günümüzde Bohrâ adıyla anılan fırkayı oluşturmaktaydılar. Her iki fırka da bulundukları bölgelerde edebî miraslarını gizli tutmayı sürdürdü.[37]

Şiî-İsmâilî araştırmalarının modern zamanda kendine ait bir gelişim seyri oldu. Yirminci yüzyılda bu mezhebe dair çalışmalarda önemli metinlerin keşfedilmesi ve incelenmesiyle kısa süre içinde bir atılım yaşandı.[38] Rus müsteşrik Wladimir Ivanow (ö. 1970) Hindistan'a gidip 48. Nizârî İsmâilî İmam Sultan Muhammed Şah III. Ağa Han (1877-1957) ile görüşerek İsmâilî kaynakları inceleme ve neşretme fırsatı buldu. Günümüzde yapılan araştırmalar için başvuru mercii kabul edilen çalışmalar gerçekleştirdi.[39] Böylece İsmâilî kaynakların akademik çalışmalarda kullanılması onun sayesinde başlamış oldu.[40] Ayrıca Hindistan'da İsmâilî kültürde yetişip Batı'da eğitim görerek yeni çalışma teknikleri gören başta Hüseyin Feyzullah el-Hemdâni olmak üzere Abbâs el-Hemdânî, Âsıf Ali Asgar Feyzî, Zahid Ali ve İsmâil Kurban Poonawala gibi araştırmacılar da birçok kaynağı ortaya çıkardı. Zira bu araştırmacılar ailelerinden oldukça önemli eserler ve belgeler miras almışlardı.[41] Alan ile ilgili kaynakların ortaya konmasını sağlayan bir diğer gelişme de 1932'de yaşandı. Gucerât'taki Bohralardan birinin ölmesi üzerine; Hıristiyanlığı tercih eden oğlu, babasından miras aldığı yazmaları satışa sundu. Böylece Londra Üniversitesi SOAS bu yazmaları satın aldı. Gucerât'ta bulunan İsmâilî kaynakların bir kısmı yavaş yavaş gün yüzüne çıkarken Yemen'de de farklı gelişmeler yaşanmaktaydı. 1964 senesinde Mısır Kültür Bakanlığı'nın uğraşları sonucunda San'a Ulu Camii'nde sandıklarda saklanan elli sekiz yazmanın çekimi yapılarak Dârü'l-

---

37 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/11-12; Seyyid, *Mesâdirü Târîhi'l-Yemen fi'l-Asri'l-İslâmî*, 20; İsmâilî Tayyibî mezhebin Yemen ve Hindistan'daki gelişimi için bkz. (Fahad Daftary, *Şii İslam Tarihi*, çev. Ahmet Fethi [İstanbul: Alfa Yayınları, 2016], 164-167).

38 Daftary, *Şii İslam Tarihi*, 39.

39 Wladimir Ivanov, *Ismaili Tradition Concerning the Rise of the Fatimids* (Bombay: Islamic Research Association, 1942); Wladimir Ivanow, *Ismaili Literature a Bibliographical Survey* (Tahran: Tehran University Press, 1963).

40 Farhad Daftary, *The Ismā'īlīs: Their History and Doctrines* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 31; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/13.

41 Farhad Daftary, *İsmaililer: Tarihleri ve Öğretileri*, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017), 61-62; Örneğin Hüseyin Feyzullah el-Hemdânî dedesinden miras aldığı kütüphanede bulunan çeşitli yazma eser ve belgelere yazdığı bir makalesinde işaret etmiştir. (Hüseyin Feyzullah Hemdânî, "Some Unknown Ismā'īlī Authors and their Works", *Journal of the Royal Asiatic Society* 65/2 [1933], 319-378).

Kütübi'l-Mısriyye'ye gönderildi. Hem Gucerât'ta hem de Yemen'de yaşanan gelişmeler Yemen'deki İsmâilî tarihinin ve dolayısıyla Suleyhîler Devleti tarihinin çalışılmasına zemin hazırlamış oldu.[42]

Yemen'deki İsmâilî tarih çalışmalarının yanı sıra genel anlamda Yemen tarihinin akademik olarak çalışılması da benzer zamanlarda başlamıştır. Bu alandaki en önemli gelişme Henry Cassels Kay tarafından Umâre el-Yemenî, Cenedî ve İbn Haldûn'un eserlerinden Yemen tarihini ilgilendiren bazı bölümlerin tahkiki ve İngilizce tercümesinin *Yaman, its Early Mediaeval History by Najm ad-Din 'Omārah al-Ḥakami; Also the Abridged History of its Dynasties by Ibn Khaldūn, and an Account of the Karmathians of Yaman by Abu 'Abd Allah Baha ad-Din al-Janadi; the Original Texts, with Translation and Notes*[43] adıyla neşredilmesidir. Yemen ve İsmâilî tarih alanında kullanılan önemli kaynakların neşredilmesiyle Suleyhîler ile ilgili çalışmalara da başlanmıştır.

Modern İsmâilî çalışmaların öncüsü sayılan Hüseyin Feyzullah el-Hemdânî'nin *es-Suleyhiyyûn ve'l-Hareketü'l-Fâtımiyye fi'l-Yemen*[44] adlı eseri başlangıcından yıkılışına kadar özel olarak Suleyhîler Devleti'ne ayrılmış ilk ve tek detaylı akademik çalışmadır.[45] Yemen kökenli Dâvûdî-Tayyibî bir aileye mensup olup alanın öncülerinden sayılan Hüseyin Feyzullah el-Hemdânî[46], dedesi Muhammed Ali el-Hemdânî el-Ya'berî'nin kütüphanesinde bulunan yazma eser ve resmî belgeleri inceleme fırsatı bularak Yemen'deki Fâtımî hareketi ilgilendiren ve daha önce bilinmeyen kaynaklara ulaşmıştır.[47] İmâdüddîn'in 'Uyûnü'l-Ahbâr adlı eserinin yedinci cildinin önemine değinerek ilk kez bu eseri Yemen çalışmaları için kullanmıştır.[48] Suleyhîler Devleti ile alakalı tek bütünlüklü çalışma olması hasebiyle araştırmamızda söz konusu eserden birçok noktada faydalanılmıştır. Ancak Hüseyin Feyzullah'ın eserinde alanda yazılmış ilk kitap olması hasebiyle bazı eksiklikler ve sınıflandırma problemleri mevcuttur ve

---

42 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/12-15.

43 Henry Cassels Kay, *Yaman, its Early Mediaeval History by Najm ad-Din 'Omārah al-Ḥakami; Also the Abridged History of its Dynasties by Ibn Khaldūn, and an Account of the Karmathians of Yaman by Abu 'Abd Allah Baha ad-Din al-Janadi; the Original Texts, with Translation and Notes* (London: Edward Arnold, 1892).

44 Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*.

45 Seyyid, *Mesâdirü Târîhi'l-Yemen fi'l-Asri'l-İslâmî*, 20.

46 Daftary, *İsmaililer*, 61-62.

47 Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 2.

48 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/20.

tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir.[49] Diğer taraftan eserde Suleyhî-Fâtımî ilişkisi ve iki devletin karşılıklı olarak birbirine duyduğu ihtiyaç yeterli şekilde ortaya konamamıştır.

Suleyhîler Devleti'ne ayrılan bir başka çalışma da Clive K. Smith'in 1980'de, verdiği bir konferansa dayanarak yazdığı *The Suleihid Dynasty in the Yemen*[50] isimli kısa makaledir. Makalede Suleyhîler Devleti özet şekilde anlatılmış, ayrıca devletin kurulduğu dönemde Yemen ve civar bölgelere olan etkisi açıklanmıştır. Makalenin yazarının bir British Council mensubu olarak Yemen'de beş sene boyunca yaşamış olması Suleyhîler Devleti'nin kendi zamanına olan etkilerini gözlemleyerek okuyucuya aktarabilmesini sağlamıştır. Ancak makalede dipnot ve kaynakça gösterilmemesi eserin akademik güvenilirliğini ve bilimsel geçerliliğini zayıflatmaktadır. Bunun yanı sıra makalenin on sayfa ile sınırlı özet mahiyetinde bir çalışma olması, konunun daha kapsamlı bir analizle derinleştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Suleyhîler Devleti tarihini konu alan bir başka eser de Ârif Tâmir tarafından kaleme alınan *Meliketü'l-Yemen*[51] isimli roman türündeki eserdir. Bu eser her ne kadar genel Suleyhîler Devleti tarihini anlatıyor olsa da akademik bir çalışma olmayıp, dipnot ve kaynakça gösteriminden yoksundur.

Hüseyin Feyzullah el-Hemdânî'nin eseri dışında doğrudan Suleyhîler Devleti'ne ayrılmış olan akademik bir eser bulunmamakla birlikte Yemen tarihine dair yazılmış olan kitaplarda Suleyhîler Devleti için bölümler ayrılmıştır. Bu bağlamda el-Fakî'nin *el-Yemen fî Zılli'l-İslâm: Münzü Fecrihi hatta Kıyâmi Devleti Benî Rasûl*[52] adlı eseri, es-Sürûrî'nin kaleme aldığı *el-Hayâtü's-Siyâsiyye ve Mezâhiri'l-Hadâra fi'l-Yemen fî 'Ahdi'd-Düveylâti'l-Müstekılle min Sene (H.429/ M.1037) ilâ (H.626/ M.1228)*[53] adlı

---

49 Eymen Fuad Seyyid, *Târîhü'l-Mezâhibi'd-Dîniyye fî Bilâdi'l-Yemen: hattâ Nihâyeti'l-Karni's-Sâdis el-Hicrî* (ed-Dârü'l-Mısriyyetü'l-Lübnâniyye, 1988), 9.

50 Clive K. Smith, "The Suleihid Dynasty in the Yemen", *Asian Affairs* 12/1 (Şubat 1981), 19-28.

51 Ârif Tâmir, *Meliketü'l-Yemen* (Lazkiye: Dârü'l-Hivâr, 1986).

52 İsamüddin Abdürrauf Fakî, *el-Yemen fî Zılli'l-İslâm: Münzü Fecrihi hatta Kıyâmi Devleti Benî Rasûl* (Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, 1994).

53 Muhammed Abduh Muhammed Sürûrî, *el-Hayâtü's-Siyâsiyye ve Mezâhiri'l-Hadâra fi'l-Yemen fî 'Ahdi'd-Düveylâti'l-Müstekılle min Sene (H.429/ M.1037) ilâ (H.626/ M.1228)*, 1997.

eseri ve el-Haddâd'ın *et-Târîhü'l-'Âm li'l-Yemen: el-Yemen fî Mevkibi'l-İslâm*[54] adlı eseri ilk akla gelen örneklerdendir.

Suleyhîler Devleti'ni tamamıyla kapsamasa da devletin üçüncü ve son hükümdarı olan Seyyide Ervâ ile alakalı makale ve tez çalışmaları bulunmaktadır. Bunda Ervâ'nın bir kadın olarak İsmâilî hiyerarşide imamdan sonra en yüksek mertebe olan hüccet mertebesine yükselmesi ve uzun süre Yemen'e hükmetmesi etkili olmuştur. Bu bağlamda Hüseyin Feyzullah el-Hemdânî'nin *The Life and Times of Queen Sayyidah Arwâ The Sulaihid of the Yemen*'i,[55] Farhad Daftary'nin *Sayyida Hurra: The Ismaili Suleyhid Queen of Yemen*'i[56] ve Samer Traboulsî'nin *The Queen Was Actually a Man: Arwa bint Ahmad and The Politics of Religion*[57] isimli makaleleri gösterilebilir.

Suleyhîler Devleti'nin İsmâilî daveti ilgilendiren boyutu da araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Zira Suleyhîler devri Yemen'deki İsmâilî mezhebin zirve noktası kabul edilmektedir. Ayrıca devletin son hükümdarı Seyyide Ervâ öncülüğünde İsmâilîliğin Tayyibiyye kolunun kurulması da devletin davet yönünün araştırmalara konu olmasını sağlamıştır. Eymen Fuad Seyyid'in *Târihü'l-Mezâhibi'd-Diniyye fi'l-Yemen*[58] adlı kitabının bir bölümü Yemen'deki İsmâilî mezhebe ayrılmış, bölümde Suleyhîler'in faaliyetleri davet merkezli olarak ele alınmıştır. Ayrıca Jean Moncelon tarafından yazılan *La Da'wa Fatimide au Yémen*[59] adlı makalede de Yemen'deki İsmâilî davet özet biçimde aktarılmıştır. Samer Traboulsi ise *Sources for the History of the Ṭayyibī Ismā'īlī Da'wa in Yemen and its Relocation to India*[60] isimli makalesinde Yemen'deki İsmâilî davet araştırmalarında kullanılabilecek kaynakları ve bu kaynaklardan faydalanabilme yollarını anlatmıştır.

---

54 Muhammed Yahya Haddâd, *et-Târîhu'l-'Âm li'l-Yemen et'Târîhu's-Siyâsî ve'l-İctimâ'î ve'l-İktisâdî ve's-Sekâfî münzü Bidâyeti Târîhi'l-Yemen el-Kadîm ve hatta'l-'Asri'r-Râhin: el-Yemen fî Mevkibi'l-İslâm* (San'a: Mektebetü'l-İrşâd, 2008).

55 Hüseyin b. Feyzullah Hemdânî, "The Life and Times of Queen Sayyidah Arwâ The Sulaihid of the Yemen", *Journal of the Royal Central Asian Society* 18/3 (1931), 505-515.

56 Farhad Daftary, "Sayyida Hurra: The Ismâ'ili Sulayhid Queen of Yemen", *Women in the Medieval Islamic World: Power, Patronage, and Piety* (New York: St. Martin's Press, 1999).

57 Samer Traboulsi, "The Queen Was Actually a Man: Arwā Bint Ahmad and the Politics of Religion", *Arabica* 50/1 (2003), 96-108.

58 Seyyid, *Târîhü'l-Mezâhibi'd-Dîniyye fî Bilâdi'l-Yemen*.

59 Jean Moncelon, "La Da'wa Fatimide au Yémen", *Chroniques Yéménites* 3 (1995).

60 Samer Traboulsi, "Sources for the History of the Ṭayyibī Ismā'īlī Da'wa in Yemen and its Relocation to India", *Journal of Islamic Manuscripts* 5 (2014), 246-274.

Suleyhîler Devleti'nin önemli dâîlerinden olan Lemek b. Mâlik ise yürüttüğü Mısır elçiliği görevi ile Suleyhî-Fâtımî ilişkisinde dönüm noktalarından biri olması ve İsmâilî davetin edebî mirasının Mısır'dan Yemen'e taşınmasını sağlaması bakımından araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Lemek b. Mâlik ile Suleyhî-Fâtımî ilişkilerinin siyasî ve dinî yönlerini ele alan makalelere Abbâs el-Hemdânî'nin *The Dâ'î Hâtim ibn Ibrâhîm al-Hâmidî and His Book Tuhfat al-Qulûb*[61] adlı makalesi örnek verilebilir. Lemek b. Malik'in Mısır elçiliğinin detayları hakkında elimizde bulunan tek kaynak eser ve bu eserin yazarı hakkında olan bu makalede söz konusu elçiliğin mahiyeti hakkında değerlendirmeler mevcuttur. Bu konuda yazılmış bir diğer makale de Samer Troublusi'nin *Lamak ibn Mâlik el-Hammâdî and Suleyhid-Fatımid Relations*[62] adlı makalesidir. Samer Troublusi söz konusu makalesini Abbâs el-Hemdânî'nin makalesine cevaben kaleme almış ve Lemek b. Mâlik'in elçiliği ile alakalı farklı değerlendirmelerde bulunmuştur.

Ayrıca Suleyhîler ve Fâtımîler ilişkisi farklı yönleriyle Muhammed Cemalettin Sürûr'un *Siyâsetü'l-Fâtımiyyîn el-Hâriciyye*[63] ve *en-Nüfûzü'l-Fâtımî fî Cezîreti'l-'Arab*[64] adlı eserlerlerinde alt başlık olarak ve Fâtımî Devleti merkeze alınarak incelenmiştir. David Bramoullé tarafından kaleme alınan *The Fatimids and the Red Sea (969-1171)*[65] isimli makale ise Fâtımî merkezli bir çalışma olsa da Suleyhîler'in Fâtımî Devleti'nin doğu siyasetindeki konumları noktasında orijinal yorumlar barındırmaktadır. Suleyhî hânedanının, Yemen'de bulunan ve Abbâsî halifesine bağlı olan Necâhîler Devleti ile mücadelesi ise Dr. Muhammed Îsâ el-Harîrî'nin *Devletü Benî Necâh fi'l-Yemen ve 'Alâkatühüm bi's-Suleyhiyyîn*[66] adlı makalesinde Necâhîler Devleti merkeze alınarak incelenmiştir.

Araştırmamızın kaynak tespiti ve literatür taraması aşamalarında ise Eymen Fuad Seyyid tarafından hazırlanan ve Yemen tarihi çalışmalarında kullanılabilecek kaynak ve

---

61 Abbâs Hemdânî, "The Dāʿī Hātim ibn Ibrāhīm al-Hāmidī (d. 596 H./ 1199 A.D.) and His Book Tuhfat al-Qulūb", *Oriens* 23-24 (1974), 258-300.

62 Samer Traboulsi, "Lamak ibn Mālik al-Hammādī and Sulayhid-Fatimid Relations", *Proceedings of the Seminar for Arabian Studies* 30 (2000), 221-227.

63 Muhammed Cemâlüddin Sürûr, *Siyâsetü'l-Fâtımiyyîn el-Hâriciyye* (Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, 1994).

64 Muhammed Cemâlüddin Sürûr, *en-Nüfûzü'l-Fâtımî fî Cezîreti'l-'Arab* (Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, 1950).

65 David Bramoullé, "The Fatimids and the Red Sea (969-1171)", *BAR International Series* 2346 (2012), 127-136.

66 Muhammed İsa Harîrî, "Devletü Benî Necâh fi'l-Yemen ve 'Alâkatühüm bi's-Suleyhiyyîn", *Dirâsât ve Buhûs fî Târîhi'l-Yemeni'l-İslâmî* (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1998).

araştırmaların toplandığı *Mesâdirü Târîhi'l-Yemen fi'l-Asri'l-İslâmî*[67] isimli eserden önemli ölçüde istifade edilmiştir. Son olarak *Diyanet İslâm Ansiklopesidi* ve *Encyclopaedia of Islam (EI-2)* içerisinde konumuzla ilgili direkt ya da dolaylı olarak yer alan maddeler, ortaya koydukları kanaatler ve vermiş oldukları geniş kaynakça itibarıyla araştırmamıza önemli ölçüde katkı sunmuştur.

C. Suleyhîler'e Kadar Yemen

Arap Yarımadası'nın güneybatısında bulunan Yemen iki tarafı deniz ile çevrili yüksek yayla görünümünde bir bölgedir. İklimi dolayısıyla tarımın gelişmiş olması, çokça ağaç bulunması, ekinlerinin bolluğu ve coğrafî konumu sebebiyle Yemen'e yeşil anlamına gelen "el-Hadrâ" ve mesut Arabistan anlamında "el-Arabiyyetü's-Sa'îde" isimleri verilmiştir.[68] Bölgenin merkezi ise vali ve eşrafın ikamet ettiği San'a şehridir.[69]

Yemen'in coğrafî konumu, yaz mevsiminde aldığı fazla miktardaki yağış ve kurulan barajlar yıl boyu tarım yapılabilmesini sağlamak suretiyle bölgenin ziraî anlamda gelişmesine imkân tanımıştır. Tarım alanındaki ilerleme beraberinde istikrarı getirmiş olup çeşitli medeniyetlerin kurulmasına zemin hazırlamıştır.[70] Bölgenin coğrafî avantajları bölgenin ticarette de önemli bir konuma sahip olmasını sağlamıştır. Öyle ki bölge ile Afrika, Mısır, Bilâdüşşâm, Hindistan ve Uzak Doğu arasında ticarî ilişkiler gelişmiş, bu sayede Yemen coğrafyası zenginleşerek Doğu ve Batı arasında bir köprü olmuş, zamanla farklı bölgelerden gelen medeniyetlerin buluşma noktası haline gelmiştir.[71]

Ticarî, dinî ve kültürel açıdan gelişen Yemen'de İslâm'ın doğuşundan önceki asırlarda Maîn, Katabân, Hadramut, Sebe ve Himyer gibi devletler kurulmuştur. Bu devletler bölgeyi ziraî açıdan geliştirmenin yanı sıra civar bölgeler ile kurdukları ticarî ilişkilerle de temayüz etmiştir. Özellikle Himyerîler döneminde Yemen zamanın iki büyük gücü

---

67 Seyyid, *Mesâdirü Târîhi'l-Yemen fi'l-Asri'l-İslâmî*.

68 Hemdânî, *Sıfatü Cezîreti'l-Arab*, 90; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem'ul-Büldân*, 5/447; Abdullah b Abdülkerim el-Yemenî Cürâfi, *el-Muktetaf min Târîhi'l-Yemen* (Beyrut: Menşûrâti'l-'Asri'l-Hadîs, 1987), 41.

69 Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzıh Ya'kûbî, *Kitâbü'l-Büldân*, thk. Muhammed Emîn Dannâvî (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002), 155.

70 Tevfik Berrû, *Târîhu'l-Arabi'l-Kadîm* (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1996), 64; Fakî, *el-Yemen fî Zılli'l-İslâm*, 11.

71 Berrû, *Târîhu'l-Arabi'l-Kadîm*, 64-65; Fakî, *el-Yemen fî Zılli'l-İslâm*, 11.

sayılan Sâsânî ve Bizans İmparatorlukları'nın ilgisini çekmesi sebebiyle iki imparatorluk arasında bir mücadele noktası haline gelmiştir.[72] Nitekim bölge iki kez Bizans İmparatorluğu'nun müttefiki konumundaki Habeş Devleti işgaline uğramıştır. İkinci işgal ile birlikte Himyerîler devleti tarih sahnesinden silinmiş, dolayısıyla bölge bu tarihten itibaren yetmiş iki yıl boyunca Habeşli valilerce yönetilmiştir.[73] Ancak zamanla Habeşli valilerin zulmü artınca Himyerî soyundan gelen Seyf b. Zî Yezen Rum hükümdarı Kayser'den yardım istemek suretiyle Habeşlileri Yemen'den çıkarmasını talep etmiştir.[74] Seyf, Kayser'in olumsuz cevap vermesi üzerine Hîre kralı Nu'mân b. Münzir aracılığıyla Sâsânî hükümdarı Kisrâ Hüsrev Nuşîrevân'dan yardım istemeye karar vermiştir. Kisrâ Vehriz komutasında bir ordu göndererek Yemen'i ele geçirmiş, bu şekilde Habeşliler bölgeden çıkarılmış böylece Yemen Sâsânîler'in hâkimiyeti altına girerek zamanla İran'ın bir vilayeti haline gelmiş, Sâsânî İmparatorluğu'nun bölgeye gönderdiği valiler eliyle yönetilmiştir.[75] Mevcut durum son Sâsânî valisi Bâzân'ın müslümân oluşuna kadar devam etmiştir.[76] Yemen'in Sâsânî hâkimiyetinde olduğu süreçte İranlı asker, memur ve idarecilerin yerli kadınlarla evlilikleri sonucunda Ebnâ adıyla bilinen yeni bir sosyal zümre ortaya çıkmıştır.[77]

Yemen halkı Hz. Peygamber'in (sav) hayatta olduğu dönemde İslâmiyet'i kabul etmiştir.[78] Bölgede İslâm'ın yayılması bir dizi hadise neticesinde gerçekleşmiştir. Öncelikle Yemenlilerin Mekke döneminde, İslâm'ın ortaya çıktığından ve Hz. Muhammed'in (sav) faaliyetlerinden haberdar olduğunu belirtmek gerekir. Zira Yemen'de kurulan ticaret panayırlarına farklı bölgelerden tacirler katılarak Arabistan Yarımadası'nda meydana gelen gelişmelerden birbirlerini haberdar ediyorlardı. Ayrıca Hz. Peygamber (sav) hac veya ticaret için Yemen'den Mekke'ye gelen kabileleri İslâm'a davet ediyordu. Dolayısıyla hac ve ticaret mevsimleri Yemenlilerin İslâm dini ile alakalı fikir sahibi olmalarını sağlamıştır.[79] Yine Mekke döneminde ferdî olarak İslâm'a giren ve

---

72 Fakî, *el-Yemen fî Zılli'l-İslâm*, 11.

73 Ebû Muhammed Abdülmelik el-Himyerî İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1990), 1/83; Taberî, Târîh, 2/139.

74 İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/76; Taberî, Târîh, 2/139.

75 İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/76-78; Taberî, Târîh, 2/139-141.

76 İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/83; Taberî, Târîh, 2/148.

77 İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/83.

78 Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ' - Ömer Enîs et-Tabbâ' (Beyrut: Müessesetü'l-Me'ârif, ts.), 92; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 69,71.

79 Abdurrahman Abdülvahid Şucâ', *Târîhu'l-Yemen fi'l-İslâm Fi'l-Kurûni'l-Erba'ati'l-Hicriyyeti'l-Ûlâ* (San'a: el-İhsân, 2013), 41-44.

kabilesi arasında bu dini yaymaya çalışan Yemenliler de olmuştur. Nitekim Hemdân kabilesinden Kays b. Mâlik b. Sa'd b. Lüey[80], Devs kabilesine mensup Tufeyl b. Amr[81] ve Eş'ar kabilesinden Ebû Mûsâ el-Eş'arî[82] hicretten önce Müslüman olarak kabilelerini de İslâm'a davet etmişlerdir.

Sâsânî valisi Bâzân'ın müslüman olması Yemen'in İslâmlaşmasında dönüm noktası kabul edilen olaylardan biridir. Hz. Peygamber (sav) Hudeybiye antlaşmasından sonra aralarında Kisrâ II. Hüsrev Pervîz'in de olduğu birçok yöneticiye elçileri vasıtasıyla davet mektupları göndermiştir.[83] Hz. Peygamber (sav) Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî ile II. Hüsrev'e davet mektubu göndermişse de kral davete icabet etmediği gibi Yemen valisi Bâzân'a Hz. Peygamber (sav) hakkında bilgi toplamasını, onu davasından vazgeçirmesini ve gerekirse onu öldürmesini emretmiştir. Gelen emir üzerine Bâzân Hz. Peygamber'e (sav) iki elçi göndermiştir. Hz. Muhammed (sav) bu elçiler vasıtasıyla Kisrâ'nın öldüğü tarihi Bâzân'a haber verip onu İslâm'a davet etmiştir.[84] Ayrıca İslâm'ı kabul ettiği takdirde idaresindeki toprakları elinden almayacağını ve onu Ebnâ'ya hükümdar tayin edeceğini haber vermiştir.[85] Bir süre sonra Bâzân Hz. Muhammed'in (sav) haber verdiği üzere Kisrâ II. Hüsrev'in ölüm haberini almıştır.[86] Bâzân ayrıca Sâsânî İmparatorluğu'nun yıkılmaya yaklaştığını, istikrarlı dinî ve siyasî havaya sahip bir lider olan Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliğini ve Medine'nin siyasî otoritesini kabul etmenin bir zaruret haline geldiği kanaatine ulaşmış, bunun sonucunda kendisi Ebnâ ile birlikte İslâmiyet'i kabul etmiştir.[87]

Hz. Muhammed'in (sav) Medine'yi Hicaz'ın yeni siyasî merkezi haline getirmesiyle birlikte çoğu Senetü'l-Vüfûd (Elçiler Yılı) olarak bilenen hicrî dokuzuncu yılda olmak üzere; Himyer, Neha', Tücîb, Sudâ', Kinde, Havlân, Behrâ, ve Ruhâ gibi birçok Yemenli kabile Hz. Muhammed (sav) ile görüşmek amacıyla Medine'ye gelmiştir. Mezkûr

---

80 Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2001), 1/293-294.
81 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/304, 4/224-225.
82 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4/99.
83 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/223.
84 İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/84; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/223-224; Taberî, Târîh, 2/655-657.
85 Taberî, Târîh, 2/657.
86 İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/84; Taberî, Târîh, 2/657.
87 Mustafa Fayda, *İslâmiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı* (Ankara, 1982), 72-75.

heyetlerin kimi gönüllü kimi de politik sebeplerle Medine otoritesini tanıyarak Hz. Peygamber'e (sav) biat etmiştir.[88]

Hz. Peygamber (sav) Yemen'i San'a, Cened ve Hadramut olmak üzere üç idarî bölgeye ayırarak buraya çeşitli vali, zekât âmili ve muallim atamaları gerçekleştirmiştir.[89] Böylece halka İslâm dininin öğretilmesini, Müslümanlardan zekât; Yahudi, Hıristiyan ve Mecûsîlerden de cizye toplanmasını amaçlamıştır.[90] Hz. Muhammed (sav), âmillerine görevlerini açıklayan mektuplar göndermiş, Yemenli kabilelere ise bu idarecilere itaat etmeleri yönünde talimatlar iletmiştir.[91]

Hz. Peygamber'in (sav) âmilleri ve müslüman olmuş Yemenli kabile ileri gelenleri ortak bir gayretle Yemen'in İslâmlaşması adına çaba göstermiştir. Ancak henüz Hz. Muhammed (sav) hayattayken yalancı peygamberlerden Esved el-Ansî bölgede isyan başlatarak San'a'ya hâkim olmuştur.[92] Her ne kadar Esved el-Ansî Hz. Muhammed (sav) döneminde Kays b. Mekşûh, Fîrûz ed-Deylemî ve Dâzeveyh tarafından etkisiz hale getirilip isyan bastırılsa da[93] Yemen'deki başkaldırılar Hz. Ebû Bekir döneminde de devam etmiştir.

Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra Tihâme'de Akk, Eş'ar ve Has'am kabileleri[94]; San'a'da Lahcî gruplarla ittifak gerçekleştiren Kays b. Mekşûh[95]; Hadramut'ta ise Kinde kabilesi[96] farklı sâiklerle Hz. Ebû Bekir'e isyan etmiştir. Söz gelimi Kindeliler ekonomik sebeplerle[97]; Kays b. Mekşûh ise Ebnâ'ya olan nefreti ve Fîrûz ed-Deylemî'nin vali olarak atanmasından duyduğu rahatsızlık dolayısıyla isyan etmiştir.[98] Öyle ki Kays, Ebnâ ileri gelenlerinden Dâzeveyh'i öldürmüş, bununla kalmayıp kabileleri Ebnâ'ya karşı örgütlemek suretiyle onları Yemen'den sürmeye kalkmıştır.[99] Bu durum öncesinde de var olan yerli Araplar ile Ebnâ arasındaki mücadelenin belirginleştiği hadiselerin başında

88 İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/277-309.
89 Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 93-95; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed İbn Hazm, *Cevâmiu'a-Sîre'n-Nebeviyye* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 20; Yemânî, *Behcetü'z-Zemen*, 25.
90 Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 92-93.
91 Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 93-99.
92 Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 146; Taberî, Târîh, 3/229.
93 Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 147-148; Taberî, Târîh, 3/234-235.
94 Taberî, Târîh, 3/320-322.
95 Taberî, Târîh, 3/323-324.
96 Taberî, Târîh, 3/331.
97 Taberî, Târîh, 3/331-335.
98 Taberî, Târîh, 3/323.
99 Taberî, Târîh, 3/324.

gelmektedir.[100] Yemen'deki isyanlar bölge âmilleri, Fîrûz ed-Deylemî ve başta Muhâcir b. Ümeyye olmak üzere Hz. Ebû Bekir'in gönderdiği komutanlar tarafından bastırılmıştır.[101] Bölgenin tekrar istikrara kavuşmasıyla birlikte Hz. Ebû Bekir Abdullah b. Ebî Rebî'a'yı Cened ve çevresine; Ya'lâ b. Ümeyye et-Temîmî'yi ise San'a ve çevresine vali tayin etmiştir.[102] Mezkûr valiler Hz. Ömer döneminde de vazifelerine devam etmişlerdir.[103]

Ridde hadiselerinin bastırılmasıyla birlikte Hz. Ebû Bekir Arabistan'ın Kuzey ciheti istikametinde fetih harekâtına başlamaya karar verince farklı bölgelerdeki müslümanlara elçiler göndererek kendilerine cihada katılma çağrısında bulunmuştur. Yemenliler içten bir şekilde bu çağrıya olumlu cevap verip halifenin huzuruna gelmişlerdir.[104] Yemenlilerin fetih harekâtına olan katkıları Hz. Ömer döneminde de devam etmiştir.[105] Nitekim Hz. Ömer Yemenli Cerîr b. Abdullah el-Becelî'yi kabilesinden bir süvari ile Köprü Savaşı'na takviye kuvvet olarak göndermiştir.[106] Ayrıca Kâdisiye Savaşı'nda Eş'as b. Kays ve Amr b. Ma'dîkerib gibi Yemenli kumandanların yanı sıra[107] Müsennâ b. Hârise komutasında da Yemenli Becîle kabilesinden bini kadın olmak üzere toplam üç bin asker bulunmaktaydı.[108]

Hz. Ömer dönemindeki fetihler neticesinde kurulan yeni garnizon kentlere Yemen'den göçler gerçekleşmiştir. Nitekim Kûfe şehri planlandığında buraya ilk yerleştirilen kabileler arasında Yemenli Hemdân ve Becîle kabileleri mevcuttu.[109] Kısa süre sonra şehir nüfusu ve göç edenlerin sayısı artınca yeni bir düzenleme yapılması gereği duyulmuş, bölge valisi Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın görevlendirdiği bir grup nesep alimi ile şehir için yedili bir tasnif oluşturulmuştur. Ortaya konan bu yedi grubun içerisinde Becîle, Has'am, Kinde, Himyer, Mezhic, Hemdân ve Akk gibi Yemenli kabileler

---

100 Mustafa Fayda, "Ebnâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/78-79; Âdem Apak, *Anahatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 39.

101 Taberî, Târîh, 3/320, 322, 325-326, 329-330, 335-339.

102 Yemânî, *Behcetü'z-Zemen*, 25-26.

103 Yemânî, *Behcetü'z-Zemen*, 26-27.

104 Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer Vâkıdî, *Fütûhu'ş-Şâm* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417), 1/5-7; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 80.

105 San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 80.

106 Taberî, Târîh, 3/471.

107 Taberî, Târîh, 3/563.

108 Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemu Kabâ'ili'l-Arabi'l-Kadîme ve'l-Hadîse* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982), 1/65.

109 Taberî, Târîh, 4/45; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 389.

bulunmaktaydı.[110] Yemen'de bir diğer göç hareketi de Necran bölgesinde yaşanmıştır. Hz. Ömer İslâmiyet'e zarar vereceği kaygısıyla Necranlı Hıristiyanların topraklarını satın aldıktan sonra bir kısmını Şam'a diğer bir kısmını da Kûfe yakınlarındaki Necrâniye bölgesine yerleştirmiştir.[111]

Hz. Osman diğer birçok eyaletteki valileri yakın akrabaları ile değiştirse de[112] Hz. Ömer'in Yemen'deki valileri olan Abdullah b. Ebî Rebî'a ve Ya'lâ b. Ümeyye et-Temîmî'yi mevcut görevlerinde bırakmıştır.[113] Hz. Osman'ın şehit edildiği süreçte ise her iki vali decan güvenlikleri bulunmadığını düşünerek bölgeden ayrılıp Mekke'ye gitmişler, buradan Hz. Osman'ın kanını talep etme amacıyla Irak'a gidip Âişe, Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvâm ile görüşmüşlerdir.[114] Kaynaklarda özellikle Ya'lâ'nın Cemel ashabına maddi destekte bulunduğu ve Vak'atü'l-Cemel'de meşhur olan deveyi onun hediye ettiği belirtilmektedir.[115]

Hz. Ali halife seçildikten sonra Yemen'e Ubeydullah b. Abbâs b. Abdulmuttalib'i vali tayin etmiştir.[116] Ubeydullah, Yemen'e Muâviye tarafından Büsr b. Ebî Ertât komutasında bir ordu gönderileceğini duyduğunda başta Ebnâ olmak üzere San'a halkını savaşa teşvik etmeye çalıştıysa da onları ikna edemedi.[117] Bu sebeple Ubeydullah kendi yerine Amr b. Erâke es-Sekafî'yi vekil bırktıktan sonra bölgeden ayrıldı.[118] Büsr b. Ebî Ertât Yemen'e ulaştığında Ubeydullah b. Abbâs'ın iki oğlunu ve Ebnâ'dan yetmiş iki kişiyi öldürdüğü gibi[119] bölgede Aden körfezine varıncaya kadar tahribat gerçekleştirdi.[120] Hz. Ali olanları öğrenince Câriye b. Kudâme es-Sa'dî'yi bir ordu ile bölgeye göndererek İbn Ebî Ertât'ı yakalamasını emretti.[121] Bunu duyan İbn Ertât'ın Yemen'den ayrılması sonucu yanındaki askerleri de dağıldı. Bölgede gerçekleştirdiği faaliyetler sebebiyle Büsr b. Ebî Ertât

---

110 Taberî, Târîh, 4/48; Kufe'ye yerleşen Yemenli kabileler için bkz. M. Mahfuz Söylemez, *Bedevilikten Hadariliğe Kufe* (Ankara: Ankara Okulu, 2001), 96-125.

111 Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 88-89.

112 Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse.*, thk. Ali Şîrî (Beyrut: Dârü'l-Edvâ', 1990), 50; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/171.

113 Taberî, Târîh, 4/421; Yemânî, *Behcetü'z-Zemen*, 27-28.

114 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/172; Yemânî, *Behcetü'z-Zemen*, 28; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 94.

115 Taberî, Târîh, 4/451; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/172; Yemânî, *Behcetü'z-Zemen*, 28; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 94.

116 Yemânî, *Behcetü'z-Zemen*, 28; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 93.

117 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/172.

118 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/172.

119 Taberî, Târîh, 4/140; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/172-173; Yemânî, *Behcetü'z-Zemen*, 28.

120 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/173.

121 Taberî, Târîh, 4/140; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/173; Yemânî, *Behcetü'z-Zemen*, 29.

Yemenli Hz. Ali yanlıları için önemli bir isim olmuş, onun faaliyetleri sonraki dönemlerde Yemen'deki Emevî iktidarına karşı olumsuz algıyı beslemiştir.[122]

Yemen Emevîler döneminde diğer bölgelere göre nispeten siyasî istikrara sahip bir bölge olmuştur. Bunun tek istisnası bölgenin Abdullah b. Zübeyr hâkimiyetinde olduğu yıllardır. Nitekim Abdullah b. Zübeyr II. Muâviye'nin ölümünden sonra Yemen'de nüfuz sağlamış, hicrî yetmiş üç senesinde Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî tarafından öldürülünceye kadar valilerini bölgeye göndermeye devam etmiştir.[123] Yemen'in siyasî istikrara sahip olmasında en büyük âmil, atanan valilerin Yemenlilere karşı uyguladığı sert politikalardır. Bu dönemde valiler Haccâc b. Yûsuf'un etkisiyle çoğunlukla Sakîf kabilesinden seçilmiştir.[124] Bu süreçte İstikrarı sağlayan bir diğer etken de valilerin görevlerini uzun dönem devam ettirmeleridir. Öyle ki Abdülmelik b. Mervân'ın valisi Muhammed b. Yûsuf es-Sekafî on üç sene[125], Velid b. Abdülmelik'in valisi Eyyûb b. Yahyâ es-Sekafî on sene[126], Hişâm b. Abdülmelik'in valisi Yusuf b. Ömer es-Sekafî ise on üç sene[127] görevde kalmıştır.

Yemen, Emevîler dönemi son halifesi II. Mervân b. Muhammed dönemine gelindiğinde ciddi bir İbâzî ayaklanmaya sahne olmuştur. Hadramut'ta H.129/ M.746 senesinde Tâlibu'l-Hak lakabıyla meşhur olmuş olan Abdullah b. Yahyâ el-Kindî tarafından başlatılan isyan kısa sürede genişlemiş, Abdullah b. Yahyâ aynı yıl San'a'yı ele geçirerek tüm Yemen'i hâkimiyeti altına almıştır.[128] İsyanın kısa sürede Mekke ve Medine'ye de yayılması akabinde halife harekete geçerek Abdülmelik b. Muhammed b. Atiyye komutasındaki orduyu isyanı bastırmak için görevlendirmiş, İbn Atiyye Mekke, Medine ve ardından San'a'da galip gelerek isyanı durdurmayı başarmıştır.[129] Ancak Emevîler'in

---

122 Bkz. (Halil Ortakçı, *Câhiliye'den Emevîler'in Sonuna Kadar Yemen (Siyaset, Nüfus, Ekonomi, İlim ve Kültürel Miras)* [Ankara: Fecr Yayınları, 2023], 62).

123 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/176-177; Yemânî, *Behcetü'z-Zemen*, 30.

124 Abdülmelik b. Mervân döneminde Abdullah b. Zübeyr'in öldürülmesiyle Yemen hâkimiyetini tekrar sağlayan Emevîler yıkılışına kadar toplamda elli dokuz sene Yemen'e vali göndermeye devam etmiştir. Bunun yaklaşık kırk yedi senesinde Sekafî ailesine mensup valiler görev almıştır. Emevîler'in Yemen valileri listesi için bkz. (Ortakçı, *Câhiliye'den Emevîler'in Sonuna Kadar Yemen*, 78-79).

125 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/177.

126 Yemânî, *Behcetü'z-Zemen*, 31.

127 Yemânî, *Behcetü'z-Zemen*, 31.

128 Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, thk. Süheyl Zekkâr - Riyâz ez-Ziriklî (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1996), 9/285-287; Yemânî, *Behcetü'z-Zemen*, 32-33; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/54.

129 Belâzürî, *Ensâb*, 9/295-304; Yemânî, *Behcetü'z-Zemen*, 33.

son döneminde bu isyan ile uğraşmak zorunda kalması devleti iyice zayıflatarak Abbâsî ihtilali ile ilgilenmesini zorlaştırmıştır.

Abbâsîler dönemine gelindiğinde halife Me'mûn zamanına kadar Yemen'e düzenli olarak vali gönderilebildiği görülür.[130] Ancak atanan bir kısım valilerin baskıcı yönetimi ve halka zulmetmesi[131] çeşitli isyanların çıkmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda Cened bölgesinde yaşayan Me'âfir kabilesi ve Hadramut halkının Mansûr tarafından atanan Ma'n b. Zâide'ye isyanı akla ilk gelenlerdir.[132] Bir başka örnek de H.181/ M.798 yılında Misver Dağı'nda isyan eden Heysam b. Abdülhamid'dir. Yemen halkından taraftarlar bulan bu isyanı Abbâsî yönetimi ancak H.188/ M.804 yılında bastırılabilmiştir.[133] Bir diğer önemli isyan da Şiî-Zeydî lider İbn Tabâtabâ'nın Kûfe'de başlattığı isyanın uzantısı niteliğinde olan İbrâhim b. Mûsâ el-Kâzım isyanıdır. İbrâhim H.200/ M.815-16 senesinde İbn Tabâtabâ'nın emriyle vali olarak Yemen'e geldiğinde burada büyük bir tahribatta bulunmuş ve çok fazla insanı öldürmüştür. Öyle ki yaptığı katliamlar sebebiyle kendisi tarihçiler tarafından "Cezzâr" lakabıyla zikredilmiştir.[134] Bahsi geçen isyan her ne kadar bir yıl sonra Me'mûn tarafından gönderilen Muhammed b. Ali b. Îsâ b. Mâhân tarafından bastırıldıysa da Yemen'de sular durulmamış, bu defa valiler arasında rekabet başlamıştır. Zira Me'mûn'un isyan bastırıldıktan sonra İbrâhim b. Mûsâ'yı Yemen'e vali tayin etmesi İbn Mâhân ve İbrâhim arasında yeni bir savaşın meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. İbn Mâhân savaştan galip gelerek vali olsa da Me'mûn'un gönderdiği yeni vali İsâ b. Yezîd el-Celûdî karşısında mağlup olmaktan kurtulamamıştır.[135]

Görüldüğü üzere Me'mûn dönemiyle birlikte Yemen, hilafet merkezine olan uzaklığının da etkisiyle giderek merkezî otoriteden bağımsız bir siyasî yapı sergilemeye başlamıştır. Bu durum Yemen'de Abbâsî halifeliğine bağlı özerk devletler kurulmasına sebebiyet vermiştir. Mevcut gelişmenin ilk örneği ise Tihâme merkezli kurulan Ziyâdîler Devleti'dir. Zira Tihâme'de Akk ve Eş'ar kabilelerinin çıkardığı ayaklanmaların artması

---

130 İbn Haldun, *Târîh*, 4/254.

131 Örneğin Me'mun'un valilerinden Yezîd b. Cerîr b. Yezîd b. Hâlid b. Abdullah el-Kasrî ırkçı muameleleriyle tanınmış, Ebnâ'ya zulmetmiştir. (Yemânî, *Behcetü'z-Zemen*, 42; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/67).

132 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/183; Yemânî, *Behcetü'z-Zemen*, 35-37; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/60-61; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 130-131.

133 Yemânî, *Behcetü'z-Zemen*, 40-41; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/65; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 143.

134 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/188-189; Yemânî, *Behcetü'z-Zemen*, 44; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/69.

135 Yemânî, *Behcetü'z-Zemen*, 44; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/69.

sebebiyle Me'mûn bölgeyi Yemen eyaletinden ayırarak buraya yeni bir vali atamak mecburiyetinde kalmıştır. Bölgeye H.203/ M.819 senesinde ulaşan vali Muhammed b. Abdullah b. Ziyâd Tihame'de hâkimiyet sağlayarak Ziyâdîler Devleti'ni kurmuş, bölgesinin merkezi olarak Zebîd şehrini inşa ederek devletini buradan yönetmiştir.[136] Bir diğer devlet de H.232/ M.847 senesinde Ya'fur b. Abdurrahim el-Havâlî tarafından San'a merkezli olarak kurulmuştur. Nitekim Halife Mütevekkil tarafından Yemen'e atanan Himyer b. Hâris, San'a'da hâkimiyeti sağlayamayınca bölgede nüfuz sahibi olan Ya'fur, San'a ve çevresini ele geçirerek devletini kurmuştur.[137] Hâkimiyeti halife Mu'temid-Alellah tarafından da tanınan Ya'furîler, Ziyâdîler Devleti'ne de itaat ederek vergilerini İbn Ziyâd'a teslim etmiştir.[138]

Yemen'de zamanla ortaya çıkan siyasî oluşumlar arasında farklı mezheplere mensup ve Abbâsîler'e bağlı olmayan devletler de mevcuttur. Bu bağlamda H.284/ M.897 yılında imam Hâdî-İlelhak Yahyâ b. Hüseyin tarafından Sa'de merkezli olarak kurulan Zeydîler Devleti örnek verilebilir.[139] Kabile önderlerinin aralarındaki ihtilafı gidermesi için kendisini bölgeye davet etmeleri üzerine Sa'de'ye gelen Yahyâ b. Hüseyin, H.288/ M.901 senesinde Abbâsî valisi Ebü'l-Atâhiye'nin elinde bulunan tüm toprakları kendisine vermesi üzerine bölgedeki hâkimiyetini güçlendirmiş, ayrıca bölgede Karmatîler ve Ya'furîler gibi birçok güç ile mücadele etmiştir.[140]

Merkezî otoritenin zayıflaması İsmâilî dâîlerin de bölgede faaliyet göstermesine sebep olmuştur. Fâtımîler Devleti'nin kurucusu Ubeydullah el-Mehdî'nin babası imam Hüseyin b. Ahmed tarafından Yemen'e gönderilen dâî İbn Havşeb Masûru'l-Yemen H.268/ M.882 senesinde ilk İsmâilî devleti kurarak bu mezhebin bölgede güç kazanmasına zemin hazırlamıştır.[141] Böylece hicrî üçüncü yüzyıl ile birlikte Yemen, farklı siyasî otoritelerin ve mezhep gruplarının kontrolüne girerek yönetim açısından parçalı ve karmaşık bir yapıya evrilmiştir. Suleyhîler Devleti de bu ortamda doğarak Yemen tarihindeki

---

136 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 18-19; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/192-193; Yemânî, *Behcetü'z-Zemen*, 45; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/70; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 150-151; İbn Haldun, *Târîh*, 4/254.

137 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/199.

138 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/194,199, 201; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/75,78; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 163; Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 20.

139 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 21; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 168.

140 San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 174, 178.

141 Nu'mân b. Muhammed, *İftitâh*, 16; Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 21.

dengelerin yeniden şekillenmesinde ve İsmâilî düşüncenin bölgede yayılmasında rol oynamıştır.

Şekil 1. Merkezî yönetimin zayıflaması sonucunda Yemen'de ortaya çıkan devletler

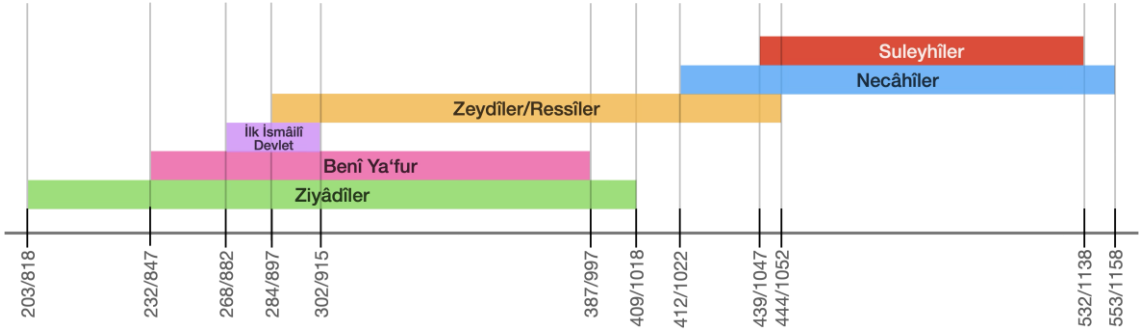

D. Yemen'in İsmâilî Arkaplanı

İsmâiliyye, Ca'fer es-Sâdık'tan (ö. H.148/ M.765) sonra imametin nass ve tayinle büyük oğlu İsmâil b. Ca'fer'e (ö. H.138/ M.755-56 [?]) intikal ettiğini savunan aşırı Şiî mezheptir. Bu mezhebe göre İsmâil babası Ca'fer es-Sâdık'tan önce vefat edince imamet oğlu Muhammed b. İsmâil el-Mektûm'a geçmiştir.[142] Muhammed el-Mektûm ile birlikte mestûr imamlar dönemi başlamış, mezhep de setr dönemine girerek faaliyetlerini gizli şekilde sürdürmüştür.[143] Bahsi geçen gizliliğin sebebi Abbâsîler'den korkmaları ve bir ihtilalle tüm İslâm alemini yöneten bir Şiî hilafet kurma hedeflerine ulaşmak istemeleridir.[144]

İsmâilîler fikirlerini yaymak ve taraftar toplayabilmek için İslâm alemini on iki bölgeye ayırarak her bir bölgeye mezhep adına davette bulunan dâîler atamışlardır.[145] Mezhebin ehemmiyet verdiği bölgelerin başında Yemen gelmektedir.[146] Öyle ki Yemen'e kesintisiz olarak dâîler gönderilerek bölgede İsmâilî davetin sürekliliği sağlanmıştır. Diğer taraftan

---

142 Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-Fırak ve Beyâni'l-Firkati'n-Nâciye Minhüm*, thk. Muhammed Osman el-Huşt (Kahire: Mektebetü İbn Sînâ, 1988), 62-63; Ebü'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, thk. Emîr Ali Mehnâ - Ali Hasan Fâ'ûr (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1993), 226-227; Ebû Saîd Neşvân b. Saîd b. Sa'd b. Ebî Himyer b. Ubeydullâh Himyerî, *el-Hûrü'l-'În 'an Kütübi'l-'İlmi'ş-Şerâ'if Dûne'n-Nisâ'i'l-'Afâ'if*, thk. Kemal Mustafa (Beyrut, San'a: Dârü Âzâl, el-Mektebetü'l-Yemeniyye, 1985), 216.

143 Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 227.

144 Seyyid, *Târîhü'l-Mezâhibi'd-Dîniyye fî Bilâdi'l-Yemen*, 91.

145 Nu'mân b. Muhammed, *İftitâh*, 1; Seyyid, *Târîhü'l-Mezâhibi'd-Dîniyye fî Bilâdi'l-Yemen*, 92.

146 İmadüddîn, *Târîhu'l-Hulefâ'i'l-Fâtımiyyîn*, 69.

Hind ve Sind'in Yemen'e bağlanarak dâîlerin buradan atanması da bölgenin ehemmiyetini arttıran amillerdendir.[147]

İsmâiliyye hareketi kısa sürede Yemen'de başarı sağlayarak devlet haline dönüşmüştür. Mevcut gelişmenin en önemli sebeplerinden biri de bölgede siyasî ve dinî istikrarın bulunmamasıdır.[148] Nitekim Me'mûn dönemiyle birlikte Abbâsîler Yemen'deki otoritelerini kaybetmiş, tabiatıyla bölgede farklı devletlerin kurulmasına göz yummak durumunda kalmıştır. Ayrıca Yemen'in Bağdat'a olan uzaklığı ve bölgeye ordu gönderilmesini zorlaştıran coğrafî koşulları da dâîlerin gizli faaliyetlerini kolayca yürütebilmesini sağlayan etkenlerden olmuştur. Bununla birlikte bölge halkının çoğunluğunun dâîlerin hedeflediği şekilde teşeyyue meyletmesi ve İslâm dinine dair oldukça az bilgiye sahip olmaları da süreci hızlandıran unsurlardandır.[149]

İsmâilîye mezhebinin Yemen'e hangi tarihte girdiği tam olarak bilinmemekle birlikte bölgede mezhebin güçlenmesini sağlayan en önemli ismin Ebü'l-Kâsım Hasan b. Ferah b. Havşeb b. Zâdân olduğu söylenebilir.[150] İbn Havşeb Kûfeli, Şiî-İsnâaşeriyye mezhebine bağlı bir aileye mensuptu.[151] Kur'ân, hadîs ve fıkıh gibi alanlarda İslâmî eğitim almış olan[152] İbn Havşeb'in hayatı Kûfe'de dönemin İsmâilî imamı Hüseyin b. Ahmed[153] ile tanışmasıyla değişti. İmam, İbn Havşeb'in İsmâiliyye mezhebine geçmesini

147 Hâmidî, *Tuhfetü'l-Kulûb*, 115-116.

148 Seyfüddîn Kasîr, *İbn Havşeb ve'l-Hareketü'l-Fâtımiyye fi'l-Yemen* (Dımaşk: Dârü'l-Yenâbî', 1993), 24-26.

149 Bu noktada Ali b. Fazl'ın Hüseyin b. Ahmed'e Yemen hakkında verdiği bilgi dikkat çekicidir. İbn Fazl şöyle söylemiştir: "Vallahi Yemen bu davet için bir fırsattır. Davetin orada kabul görecektir. Zira Yemen halkı cehalet ve görüş ayrılığı içerisindedirler. Ayrıca Muhammedî şeriatın ahkâmı konusunda oldukça az bilgiye sahiptirler." (Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 41-42); ayrıca bkz. Ebü'l-Hasan Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*, thk. Abdülkerim Osman (Beyrut: Dârü'l-Arabiyye, ts.), 2/376; Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 28-29; Seyyid, *Târîhü'l-Mezâhibi'd-Dîniyye fî Bilâdi'l-Yemen*, 92-93.

150 İbn Havşeb öncesinde Yemen'e gönderilen dâîlerden veya buradaki İsmâilî gruplardan açıkça bahsedilmemekle birlikte İbn Havşeb'in bölgeye geldiğinde Benî Musâ adında Şiî bir kabile ile iletişime geçtiğine değinilmiştir. Ayrıca İbn Havşeb'in Aden Lâ'a'ya gelişinden önce burada Ahmed b. Hâlî' adında bir dâînin bulunduğundan ancak bu dâînin Benî Ya'fur tarafından hapse atıldığından bahsedilmiştir. Bu iki nokta göz önünde bulundurulduğunda İsmâilî faaliyetlerin İbn Havşeb'den önce başladığı söylenebilir. (Nu'mân b. Muhammed, *İftitâh*, 15-16; İmadüddîn, *Târîhu'l-Hulefâ'i'l-Fâtımiyyîn*, 67-68; ayrıca bkz. Shainool Jiwa, "The Initial Destination of the Fatimid Caliphate: The Yemen or the Maghrib?", *Bulletin (British Society for Middle Eastern Studies)* 13/1 [1986], 18).

151 Nu'mân b. Muhammed, *İftitâh*, 3-4; Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 42.

152 Nu'mân b. Muhammed, *İftitâh*, 4.

153 Hüseyin b. Ahmed, Muhammed b. İsmâil b. Ca'fer'den sonra başlayan setr devri imamlarının üçüncüsü ve sonuncusudur. İsmâiliyye imamları gizlilik döneminde takıyyeye uyarak farklı isimler kullanmışlardır. Hüseyin b. Ahmed'in bir diğer ismi de Habîb el-Mektûm olarak bilinmektedir. Detaylı bilgi için bkz. (Hasan Onat, "Habîb el-Mektûm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* [İstanbul: TDV Yayınları, 1996], 14/372); Ayrıca Hammâdî ve Cenedî gibi müelliflerin kaynaklarında

sağladıktan sonra onunla yakından ilgilendi.[154] İbn Havşeb'e sıklıkla Yemen'in önemini belirtip devletlerinin temelinin burada atılması gerektiğini söylüyor, davetlerini yaymak üzere gurbete gidip gitmeyeceğini soruyordu.[155] Aslen Yemenli ve tıpkı İbn Havşeb gibi Şiî bir aileye mensup olan Ali b. Fazl el-Ceyşânî de Kûfe'ye gelip Hüseyin b. Ahmed'e biat edince imam ikisini Yemen'e göndermeye karar verdi.[156] İmamın meclisinde davet faaliyetleri için çalışmaya başlayan iki dâî[157] H.267/ M.881 yılı sonunda önce hac için Mekke'ye, oradan da Yemen'e doğru yola çıktılar.[158]

İmam Hüseyin b. Ahmed dâîlerine Yemen'de güçleneceklerini ve büyük bir hükümdarlık kuracaklarını müjdeledikten sonra kendilerini birbirleriyle ihtilafa düşmemeleri hususunda uyardı.[159] Onlara bölgede uygulayacakları davetin prensipleri ile alakalı bilgi verdi. Buna göre onlardan mücadele edemeyecekleri bir kişi ile karşılaştıklarında yapılan konuşmayı uzatmayarak muhataplarına karşı batınî ifadeler kullanmalarını ve böylece zaman kazanmalarını öğütledi.[160] Ayrıca her iki dâîye de başarıya ulaşıncaya kadar gerçek kimliklerini gizlemelerini ve zamanı gelip yeterli güce ulaştıklarında oğlu Ubeydullah el-Mehdî adına biat almalarını emretti.[161]

İbn Havşeb ve İbn Fazl haclarını edâ ettikten sonra diğer Yemenli hacılarla birlikte hareket ederek H.268/ M.881 senesinde Yemen'e girdiler.[162] İmam'ın emrettiği üzere İbn Havşeb San'a'nın kuzeybatısında bulunan Aden Lâ'a'ya[163] İbn Fazl ise Yemen'in

---

İbn Havşeb ile görüşen kişinin Meymûn el-Kaddâh olduğu zikredilmiştir. Ancak Meymûn el-Kaddâh'ın ölüm tarihi düşünüldüğünde bunun doğru olmadığı anlaşılmaktadır. (Fakî, *el-Yemen fî Zılli'l-İslâm*, 118).

154 İbn Havşeb'in görüştüğü isim başta olmak üzere İsmâiliyye mezhebine geçme süreci Sünnî ve Şiî kaynaklarda ihtilaflıdır. (Nu'mân b. Muhammed, *İftitâh*, 5-8; Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye,* 42.)

155 Nu'mân b. Muhammed, *İftitâh*, 8-9; Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 42.

156 Nu'mân b. Muhammed, *İftitâh*, 9-11; Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 45.

157 Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 45.

158 Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 43.

159 Nu'mân b. Muhammed, *İftitâh*, 11; Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 42.

160 Bu öğüt Şiî-İsmâilî mezhebin davet prensipleri ile oldukça uyumludur. Zira İsmâilî dâîlere "konuşmayan dâîler" olmaları emredilmiş, başlangıçta insanları sözleri ile değil amelleri ile etkilemeleri ve böylece onların güvenlerini kazanmaları istenmiştir. Ayrıca din konusunda insanlarla polemiğe girmemeleri istenen dâîlere "Delilini ifade etme hususunda senden daha güçlü biriyle münazara yaptığında ondan batınî ifadelerle saklan." denmiştir. (el-Kâdî Ebû Hanîfe Nu'mân b. Muhammed, *Kitâbü'l-Himme fî Âdâb-ı Etbâ'i'l-E'imme*, thk. Muhammed Kamil Hüseyin [Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, ts.], 55)

161 Nu'mân b. Muhammed, *İftitâh*, 12-13; Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 43.

162 Nu'mân b. Muhammed, *İftitâh*, 14-15; İmadüddîn, *Târîhu'l-Hulefâ'i'l-Fâtımiyyîn*, 61.

163 Aden Lâ'a (عدن لاعة) günümüzde Yemen'in Hacce ilinin güneydoğusunda bulunmaktadır. (İbrâhim Ahmed Makhafî, *Mu'cemü'l-Büldân ve'l-Kabâili'l-Yemeniyye* [San'a: Dârü'l-Kelime, 2002], 2/1028).

güneyinde bulunan Ceyşân'a gitti.[164] Böylece biri kuzey diğeri güney merkezli olarak İsmâilî daveti yayacaktı.

Şekil 2. İbn Havşeb ve İbn Fazl'ın daveti tesis etmek üzere gönderildiği bölgeler

Aden Lâ'a halkının hangi mezhebe bağlı olduğu ve İbn Havşeb'in buraya geldiğinde bölge halkına karşı takıyye yapıp yapmadığı ihtilaflı olmakla birlikte burada elde ettiği başarı açıktır.[165] Nitekim İbn Havşeb Aden Lâ'a'da otorite sağladıktan sonra Hüseyin b. Ahmed'den savaşmak için izin alarak Yemen'in farklı bölgelerinde savaşmaya başlamıştır. Bu dönemde bölgenin merkez şehri San'a'da da üstünlük sağlayarak Benî Ya'fur'u şehirden çıkarmayı başaran İbn Havşeb kısa sürede Yemen'de ünlenerek H.270/ M.884 senesinde "Mansûru'l-Yemen" ismini almıştır.[166] Yine bu yıl imamın emrettiği üzere mezhebini ilan ederek devletini kurmuş, ardından Ubeydullah el-Mehdî adına biat almaya başlamıştır.[167] Böylece Yemen, İbn Havşeb eliyle kurulan ilk İsmâilî devlet sayesinde, İfrîkiye'de Fâtımîler devleti kuruluncaya kadar, İsmâilîye mezhebinin merkezi haline gelmiştir. Bu süreçte hem Yemen'in farklı bölgelerine hem de Yemâme, Bahreyn, Sind, Hindistan, Mısır ve Mağrib'e dâîler Yemen merkezli olarak İbn Havşeb tarafından

164 Nu'mân b. Muhammed, *İftitâh*, 11; Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 45.
165 Nu'mân b. Muhammed, *İftitâh*, 15-16; Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 45-46.
166 Nu'mân b. Muhammed, *İftitâh*, 3, 18; Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 47-49.
167 Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 47; İmadüddîn, *Târîhu'l-Hulefâ'i'l-Fâtımiyyîn*, 69.

gönderilmiştir.[168] Bunun en önemli örneği Kuzey Afrika'da Fâtımî hâkimiyetinin kurulmasını sağlayan Ebû Abdullah eş-Şiî'dir. İmamın emriyle Yemen'e gelen Ebû Abdullah burada İbn Havşeb'den eğitim aldıktan sonra dâî olarak Kuzey Afrika'ya gönderilmiştir.[169] Bu durum İbn Havşeb'in mezhep açısından değerini yükseltmiş, Fâtımîler devletinin kurulmasına zemin hazırlayan kişi olarak görülmesini sağlamıştır.[170]

İmamın emriyle Güney Yemen'de bulunan Ceyşân'a giden Ali b. Fazl ise öncelikle bölgede Şiî-İsmâilî olduğunu gizleyerek halkın sevgisini kazandı. Kısa süre içerisinde bölgede etkinliğini arttırarak halka cihad çağrısında bulundu.[171] Ceyşân'ın bağlı bulunduğu Ebyen bölgesine bu dönemde İbn Ebi'l-'Alâ hükmetmekteydi.[172] Ali b. Fazl başta İbn Ebi'l-'Alâ olmak üzere bölge ileri gelenleriyle savaşmak suretiyle otorite sağlamayı başardı.[173] Yemen'in birçok kalesine ve Aden, San'a ve Zebîd gibi önemli şehirlerine hâkim olan İbn Fazl dönemin Zeydî imamı Ebü'l-Hasan Ahmed b. Yahyâ'yı da Sa'de'den çıkartarak şehri ele geçirdi.[174] Yaklaşık yirmi sene İbn Havşeb'e bağlı kaldıktan sonra iyice güçlendiğinde İsmâilî mezhepten ayrılarak peygamberlik iddiasında bulundu.[175] İbn Havşeb ona imamın üzerlerindeki ihsanından bahseden ve daveti terk etmemesini telkin eden mektuplar yazsa da İbn Fazl onu dinlemediği gibi hâkimiyeti altına girmezse onunla da savaşacağını kendisine bildirdi.[176] İbn Havşeb, Ali b. Fazl'ın nüfuzundan korkmasına rağmen Ubeydullah el-Mehdî ile bağını asla kesmeyip çeşitli mektup ve hediyeler göndererek ona bağlılığını gösterdi.[177]

İbn Fazl'ın imamla olan bağını kesmesi ve İbn Havşeb ile ihtilafa düşerek savaşmaya başlaması mezhebin bölgede güç kaybetmesine sebep olmuş, davetin Yemen'deki gidişatını değiştirmiştir.[178] Öyle ki H.290/ M.903'te Ubeydullah el-Mehdî yakın adamları ve ailesiyle, takıyye yaparak yaşadığı Selemiye şehrinden ayrıldığında ilk olarak Yemen'e

---

168 Nu'mân b. Muhammed, *İftitâh*, 16-18; Hâmidî, *Tuhfetü'l-Kulûb*, 116; İmadüddîn, *Târîhu'l-Hulefâ'i'l-Fâtımiyyîn*, 68-69.
169 Nu'mân b. Muhammed, *İftitâh*, 30-31; Hâmidî, *Tuhfetü'l-Kulûb*, 116; İmadüddîn, *Târîhu'l-Hulefâ'i'l-Fâtımiyyîn*, 72.
170 İmadüddîn, *Târîhu'l-Hulefâ'i'l-Fâtımiyyîn*, 69.
171 Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye,* 50-51.
172 Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 50.
173 Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 51-53.
174 Bâ Mahreme, *Târîhu Sagri 'Aden*, 2/156.
175 Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 54-55, 57-58; İmadüddîn, *Târîhu'l-Hulefâ'i'l-Fâtımiyyîn*, 73.
176 Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 58.
177 Nu'mân b. Muhammed, *İftitâh*, 17; Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye,* 50.
178 Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 49.

gelmek istediyse de bölgedeki karışıklıklar sebebiyle bundan vazgeçmiştir.[179] Böylece Yemen'e ulaşma amacıyla yola çıkan kafile Ebû Abdullah eş-Şiî'nin başarı sağladığı İfrîkiye'de Berberî Kütâme kabilesinin bulunduğu İkcân şehrine gitmiştir.[180] Bu durum Yemen'in mezhep açısından değerinin düşmesine sebep olmuştur.[181]

İki dâî arasındaki mücadele sonucunda İbn Fazl galip gelerek San'a'ya hâkim olmuş, İbn Havşeb ise yaşadığı yenilgi sonrasında nüfuzunu yitirerek elindeki toprakların büyük çoğunluğunu kaybetmiştir.[182] Ancak çok geçmeden İbn Fazl, Ya'furî sultanı Es'ad b. Ebî Ya'fur ile ittifak kuran Bağdatlı bir adam tarafından H.303/ M.916 senesinde öldürülmüştür.[183] Es'ad b. Ebî Ya'fur daha sonra İbn Fazl'ın takipçileriyle savaşıp birçoğunu öldürerek topraklarını ele geçirmiştir.[184] İbn Havşeb ise hayatının son yıllarını yüksek dağlarda bulunan kalelerde gizlenerek geçirmiş, H.302/ M.915 senesinde vefat emiştir.[185]

İbn Havşeb ölümünden sonra başa geçecek dâî hususunda herhangi bir vasiyet bırakmamıştı. Ancak oğlu Ebü'l-Hasan ve yakın adamlarından Abdullah b. Abbâs eş-Şâvirî en güçlü adaylardandı. İbn Havşeb her ikisine de Ubeydullah el-Mehdî'ye itaat etmelerini, davetten dönmemelerini ve imamın kararlarına uymalarını vasiyet etmişti.[186] Ebü'l-Hasan dâîlik görevini eline almak için Kayravân'a gidip el-Mehdî ile görüşse de eş-Şâvirî önce davranıp imama mektup göndermiş ve dâî olarak atanmıştı.[187] Bu durumdan oldukça rahatsız olan Ebü'l-Hasan amacına ulaşamadan Yemen'e dönmek zorunda kaldı. Kardeşi Ca'fer b. Mansûr'un uyarılarına rağmen eş-Şâvirî'ye düşmanlık besleyerek onu öldürüp idareyi eline aldı.[188] Daha sonra Sünnî mezhebe geçerek Şiî-

---

179 Muhammed b. Muhammed Yemânî, "Sîretü el-Hâcib Ca'fer b. Ali ve Hurûcu'l-Mehdî min Selemiye ilâ Sicilmâse ve Hurûcuhû minhâ ilâ Rakkâde", *Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb Câmiatü'l-Kâhire* 4 (1936), 110-111, 114; Nu'mân b. Muhammed, *İftitâh*, 158-160.

180 Yemânî, "Sîretü Ca'fer el-Hâcib", 114; Nu'mân b. Muhammed, *İftitâh*, 160-162; Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir Makrîzî, *Kitâbü'l-Mukaffâ el-Kebîr*, thk. Muhammed el-Ya'lâvî (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1987), 27.

181 Ubeydullah el-Mehdînin Yemen'e gitme kararını değiştiren çeşitli faktörler öne sürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 39-41; Jiwa, "The Initial Destination of the Fatimid Caliphate", 21-23); Seyyid, *Târîhü'l-Mezâhibi'd-Dîniyye fî Bilâdi'l-Yemen*, 94-96; Fakî, *el-Yemen fî Zılli'l-İslâm*, 122-123.

182 İmadüddîn, *Târîhu'l-Hulefâ'i'l-Fâtımiyyîn*, 77; Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 62-63.

183 Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 63-64; İmadüddîn, *Târîhu'l-Hulefâ'i'l-Fâtımiyyîn*, 77.

184 Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 64-66; Himyerî, *el-Hûrü'l-'În 'an Kütübi'l-'İlmi'ş-Şerâ'if Dûne'n-Nisâ'i'l-'Afâ'if*, 254; San'ânî, *Enbâ'ü'z-Zemen*, 62-63.

185 Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 67.

186 Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 67-68.

187 Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 68.

188 Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 68-69.

İsmâilîler'i takibe başlayan Ebü'l-Hasan takıyye yapanlar haricindekilerin tamamını öldürdü. Ebü'l-Hasan'dan sonra başa geçen İbrâhim b. Abdulhamid döneminde de İsmâilîler takibata uğradılar.[189] Öyle ki bu dönemde İsmâilîler'den yalnızca Misver Dağı[190] civarında yaşayan küçük bir grup kalmıştı.[191]

Yemen'de bulunan İsmâilîler, tekrar davetlerini ilan edecekleri Suleyhîler dönemine kadar, tarihsel olarak belirsizlik içinde, aynı zamanda siyasî ve sosyal baskılar altında geçen ve hakkında fazla bilgi bulunmayan karanlık bir dönem yaşamıştır (H.302-439/ M.915-1047).[192] Kaynaklarda dâîlerin isimleri belirtilmekle birlikte bölgede İsmâilî grubun faaliyetleri hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.[193] Bu süreçte dâîler Fâtımî imamlar ile yazışmak suretiyle Yemen'in ahvalini onlara bildirmiştir.[194] Ayrıca takıyye yaparak imamlar adına gizlice biat almış, yakalanmamak için sürekli yer değiştirmişlerdir.[195]

İsmâilîlerin Yemen'de, siyasî bir destek bulunmaksızın bir asrı aşkın süre boyunca varlığını sürdürebilmesi mezhep mensuplarının takıyye esasına olan bağlılığı sebebiyledir. Yemen'in coğrafî yapısı bu dönemde İsmâilîler için önemli bir avantaj sağlamıştır. Nitekim bölgede yüksek dağların mevcudiyeti bu grupların dağlardaki kalelerde gizlice hayatlarını sürdürmelerini elverişli hale getirmiştir. Diğer taraftan Fâtımî Devleti'nin Yemen'de bulunan İsmâilî dâîleri ile bağlarını koparmayarak imamın buradaki tâbilerine desteğini sürdürmesi de bu grupların varlığını koruyabilmesine katkı sağlamıştır.[196]

---

189 Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 69.

190 San'a'ya bağlı bir bölgede bulunan dağ ve kale adıdır. (Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem'ul-Büldân*, 5/129).

191 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/214; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/96.

192 Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 58; Seyyid, *Târîhü'l-Mezâhibi'd-Dîniyye fî Bilâdi'l-Yemen*, 99.

193 Bu dönemde görev alan dâîlerin farklı kaynaklara göre karşılaştırmalı listesi için bkz. (Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 59-60).

194 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/214.

195 Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 71.

196 Buna Hâkim-Biemrillâh'ın hicrî 391 senesinde Yemen dâîlerinden Hârun b. Muhammed'e gönderdiği resmi mektup örnek gösterilebilir. (İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 6/301-302); ayrıca bkz. Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 61; Seyyid, *Târîhü'l-Mezâhibi'd-Dîniyye fî Bilâdi'l-Yemen*, 100.

BİRİNCİ BÖLÜM

YEMEN'İN SİYASİ BİRLİĞİNİN SAĞLANMASI: ALİ B. MUHAMMED ES-SULEYHÎ (1047-1067)

A. Suleyhî Devleti Öncesi Ali b. Muhammed es-Suleyhî

Ali b. Muhammed es-Suleyhî San'a'nın güneybatısında bulunan Harâz[197] bölgesinde yaşayan el-Ahrûc[198] kabilesine mensuptur.[199] Ahrûc kabilesinin nesebi Benî Ubeyd b. Evâm b. Hacûr b. Eslem b. 'Alyân b. Zeyd b. 'Ureyb b. Ceşm el-Evsat b. Hâşid b. Ceşm el-Ekber b. Hibrân b. Nevf silsilesi üzerinden Hemdân'a uzanmaktadır.[200] Mezkûr soy silsilesi kesin olmamakla birlikte Suleyhîler'in soyunun Hemdânîler'e ulaştığı kesindir. Zira Ali es-Suleyhî'nin intisab ettiği Harâz bölgesi halkının soyunun Hemdân'a dayandığı bilinmektedir.[201] Ayrıca İbn Haldûn (ö. H.808/1406) da *Kitâbü'l-'İber* adlı eserinde Ali es-Suleyhî'nin, soyu Hemdânîler'e ulaşan Benî Yâm kabilesine intisab ettiğini zikretmektedir.[202] Suleyhî nisbesinin ise ne ile ilişkili olduğu kesin olarak bilinmemekle birlikte İbn Hallikân (ö. H.681/ M.1282) bunun Suleyh isimli bir adama nisbetle kullanılmış olabileceğini,[203] Melikü'l-Eşref er-Resûlî (ö. H.696/ M.1296) ise hânedanın adını Sulâha isimli bir bölgeden aldığını söylemektedir.[204] Suleyhîler Devleti'nin kurulmasından yaklaşık bir asır önce yaşamış olan ve Lisânü'l-Yemen lakabıyla anılan el-Hemdânî (ö. H.360/ M.971) *el-İklîl* adlı kitabında Suleyhî ailesinin cesur ve cömert olduğunu belirtmiştir.[205]

---

197 Harâz (حراز) San'a'nın güneydoğusunda bulunan Menâha, Sa'fân, Mesâr, Lehâb, Micya', Şibâm ve Hevzen dağlarına ve bu dağların bulunduğu idarî bölgeye verilen genel isimdir. Bu dağlar oldukça yüksek olup korunaklı kalelere sahiptir. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/441).

198 el-Ahrûc (الأخروج) günümüzde San'a iline bağlı el-Hayme ed-Dâhiliyye ve el-Hayme el-Hâriciyye ilçelerinin bulunduğu bölgenin adıdır. (Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/215).

199 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/215.

200 Ebû Muhammed Hasan b. Ahmed b. Yakub Hemdânî, *Kitâbü'l-İklîl min Ahbâri'l-Yemen ve Ensâbu Himyer*, thk. Muhammed b. Ali b. Hüseyin el-Ekva' el-Havâlî (el-Cumhûriyyetü'l-Yemeniyye Vizâretü's-Sekâfe ve's-Siyâha, 2004), 10/92; Ebû Hafs Ömer b. Yûsuf Melikü'l-Eşref er-Resûlî, *Turfetü'l-Ashâb fî Ma'rifeti'l-Ensâb*, thk. Karl Vilhelm Zetterstéen (Dımaşk: Matba'atü'r-Rukiyy, 1949), 114; Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 64; Makhafî, *Mu'cem*, 1/917.

201 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 31.

202 İbn Haldun, *Târîh*, 4/256; Yâm kabilesi için bkz. (Makhafî, *Mu'cem*, 2/1896).

203 Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâ'i'z-Zemân* (Beyrut: Dârü Sâdır, ts.), 3/415.

204 Melikü'l-Eşref er-Resûlî, *Turfetü'l-Ashâb fî Ma'rifeti'l-Ensâb*, 114.

205 Hemdânî, *el-İklîl*, 10/92.

Sünnî bir aileye mensup olan[206] Ali es-Suleyhî'nin babası Muhammed b. Ali Harâz bölgesinde bulunan Kater köyünde yaşamakta olup[207] kırk bin kişilik nüfusa sahip olan Harâz'da sözü dinlenen bir Şâfiî kadısıydı.[208] Bu dönemde Yemen'deki İsmâilî davetin başında bulunan Süleyman b. Abdullah ez-Zevâhî[209] Muhammed b. Ali'nin nüfuzundan yararlanabilmek için kendisiyle dostluk kurarak iyi ilişkiler geliştirmeye çalışıyordu.[210]

Süleyman ez-Zevâhî, Muhammed b. Ali'yi ziyaretlerinde oğlu Ali es-Suleyhî ile de tanıştı. Henüz bulûğ çağına erişmemiş olan Ali es-Suleyhî bu sürede zekâsı ve üstün ahlakı ile ez-Zevâhî'nin dikkatini çekti. Süleyman ez-Zevâhî onu babası ve tüm ailesinden gizlice İsmâilî mezhebe çekip bu alanda eğitti.[211] Ölmeden önce ise dönemin Fâtımî imamı Müstansır-Billâh'tan izin alıp onu halefi olarak seçti.[212] Tüm kitaplarını ve mezhep mensuplarından topladığı parayı kendisine miras bıraktı.[213]

Ali es-Suleyhî bulûğ çağına geldiğinde fıkıh ve te'vil alanlarında kendisini geliştirerek mezhepte otorite haline gelmişti. Mezhep öğretilerini yaymada kendisinden önceki Yemen dâîlerinden farklı bir yol izleyerek hac ibadetinin sunduğu ortamdan yararlandı. Yaklaşık on beş sene boyunca Serât[214] ve Tâif hac yolunda insanlara rehberlik yaparak davet faaliyetinde bulundu. Bu yıllarda ondan başka rehberlik yapan yoktu.[215] Böylece insanların dikkatini çekerek gelecekte makam ve devlet sahibi olacak bir kimse olarak şöhret kazandı. Ali es-Suleyhî her ne kadar çıkan söylentilerden hoşlanmıyor ve söylenenleri inkâr ediyor olsa da[216] devlet kurma amacının bulunduğu ve bu hedef için

---

206 Bâ Mahreme, *Târîhu Sagri 'Aden*, 2/159; Kebsî, *el-Letâifu's-Seniyye fî Ahbâri'l-Memâliki'l-Yemeniyye*, 66.

207 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/6.

208 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 32; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/6; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 247.

209 Himyer kabilesine mensup olan Süleyman ez-Zevâhî, Ali es-Suleyhî'den önceki Fâtımî dâîsidir. Oldukça fazla mala sahip olan ez-Zevâhî Kevkebân Kalesi'ni elinde bulunduruyor, davetini buradan yayıyordu. Avam halkı mezhebine çekmeyi başarmıştı. Kendisini öldürmek isteyenlere karşı müslüman olduğunu söyleyip kanını akıtmalarının helal olmayacağını söyleyerek kendini savunurdu. (Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/215; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/96; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/5).

210 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 32.

211 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 32; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/119; Bâ Mahreme, *Târîhu Sagri 'Aden*, 2/159; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/5-6.

212 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/6.

213 Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 72; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/119.

214 Serât güney Yemen'den Şam bölgesine uzanan sıradağlardır. Arap yarımadasının en uzun sıradağlarından olan Serât'a Hicaz dağları da denmiştir. (Hemdânî, *Sıfatü Cezîreti'l-Arab*, 85, 116) Günümüzde bu sıradağlar Serevât dağları olarak da isimlendirilir.

215 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 33.

216 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 35.

çalıştığı söylenebilir. Zira kaynaklarda Ali es-Suleyhî'nin gençlik yıllarında Tihâme'de bulunan Hays[217] bölgesine bir yağ satıcısı kılığında girdiği ve burada Ziyâdîler Devleti'nin son safhasında yönetim için mücadele eden Mercân, Nefîs ve Necâh hakkında istihbarat topladığı aktarılmıştır.[218] Bölgedeki siyasî güçler hakkında bilgi sahibi olmaya çalışması daha o yıllardan itibaren devlet kurma amacına yönelik bilinçli bir strateji geliştirdiğini göstermektedir. Ayrıca davetine icabet eden insanlarla buluşarak başlatacağı ayaklanma hususunda onlarla müzakere yapması da devlet kurma amacına yönelik çalıştığına işaret etmektedir.[219]

Kaynaklarda kıvrak zekalı ve basiret sahibi olduğu aktarılan Ali es-Suleyhî aynı zamanda mütevazı bir kişiliğe sahip olup bir topluluğun yanından geçtiğinde onları eliyle selamlayarak insanlara karşı nezaketini gösterirdi.[220] Bununla birlikte kendisinin sebat ve metanet sahibi, kararlı, cömert ve cesur olduğu da belirtilmiştir. Ali es-Suleyhî ayrıca fasih bir konuşmacı, iyi bir hatip ve şairdi. Bu özellikleriyle şairler tarafından da methedilmiştir.[221] Ayrıca kurduğu devlet ile çeşitli başarılara imza atarak Fâtımî halifesi Müstansır-Billâh tarafından "es-Sultânu'l-Ecell (Yüce Sultan)", "Tâcü'd-Devle (Devletin Tacı)", "el-Melikü'l-Evhad (Yegâne Hükümdar)", "Umdetu'l-Hilâfe (Hilafetin Destekçisi)" ve "Seyfü'l-İmâm el-Muzaffer fi'd-Dîn (Dinde Gâlip Olmuş İmamın Kılıcı)" gibi ünvanlara layık görülmüştür.[222] Onun fiziksel özellikleriyle alakalı tek kayıt ise Sıbt İbnü'l-Cevzî (ö. H.654/ M.1256) tarafından aktarılan sarışın, mavi gözlü olduğuna dair rivayettir.[223]

Ali es-Suleyhî evlilik çağına geldiğinde amcası Şihâb'ın kızı Esmâ ile evlenmek istedi. Ancak amcası ondan ödeyemeyeceği bir mehir isteyince Zebîd şehrinde yaşayan ve cömertliğiyle tanınan Ferec es-Sarahtî adında Habeşli bir adamdan yardım alıp amcasının istediği mehri teslim ederek Esmâ bint Şihâb ile evlendi.[224]

---

217 Günümüzde Hudeyde ilinin güneyinde bulunan bir ilçedir.
218 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 35.
219 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/6.
220 Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 19/146; Bâ Mahreme, *Târîhu Sagri 'Aden*, 2/163.
221 Bâ Mahreme, *Târîhu Sagri 'Aden*, 2/163.
222 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/22.
223 Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 19/146.
224 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 33-34.

Zamanın önde gelen kadınlarından olan Esmâ bint Şihâb cömertliği ve asaletiyle bilinmekteydi. Nitekim üstün özellikleri şairlerin şiirlerine konu olmuştu.[225] Suleyhîler Devleti kurulduktan sonra da devlet işlerinde yetkin hale gelerek yönetimde söz sahibi oldu.[226] Ali es-Suleyhî kendisine saygı gösterir, verdiği kararlara çoğunlukla uyardı.[227] Ali es-Suleyhî'nin ölümünden sonra oğlu Melikü'l-Mükerrem'in başa geçmesiyle devletteki yetkisi arttı.[228] Esmâ bint Şihâb'a "el-Hürre", "el-Kâmile" ve "el-Fâzile"[229] gibi lakaplar verilmesinin yanı sıra[230] hutbelerde isminin Müstansır-Billâh ve Ali es-Suleyhî'den sonra okunması ve kendisi için "Allah'ım sen müminlerin hamisi el-Hürre el-Kâmile es-Seyyide'nin günlerini daim kıl." şeklinde dua edilmesi onun devletteki konumunu göstermektedir.[231]

B. Suleyhîler Devleti'nin Kuruluşu

1. Suleyhîler'in Doğuşu Döneminde Yemen

Hicrî dördüncü ve beşinci yüzyıllarda Yemen'de iç çekişmelerin neden olduğu, mahallî ve mezhebî gerilimlerin beslediği siyasî bir istikrarsızlığın hâkim olduğu görülmektedir. Kaynaklarda parçalanmış bir kumaşa benzetilen Yemen'de, farklı güçler birbirleriyle mücadele etmekte, taraflar arasında zafer ve yenilgiler sürekli el değiştirmekteydi. Hükümdar ailelerden biri düştüğünde yerini bir başkası alıyor, böylece bazı gruplar diğerleri üzerinde egemenlik tesis edene kadar güç mücadelesi devam ediyordu. Dolayısıyla hâkimiyet sınırları da oldukça belirsizdi.[232]

---

225 Örneğin Ali es-Suleyhî'nin şairlerinden Amr b. Yahyâ el-Heysemî Esmâ bint Şihâb ile ilgili yazdığı bir şiirde şöyle söylemektedir: / سمت في السماح سنة جود / لم تدع من معالم البخل رسماً قلت إذا عظموا لبلقيس عرشاً / دَسْت أسماء من ذرى النجم أسمى "Cömertlikte öyle yükseldi ki / Cimrilik emarelerinden hiç iz bırakmadı / Belkıs'ın arşını yüceltip methettiklerinde dedim ki / Esmâ'nın tahtı yıldızlardan daha yüksektir" (Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 34; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/123).

226 Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/123; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 19/146.

227 Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/123.

228 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/149; İbn Haldun, *Târîh*, 4/257.

229 el-Fâzıle lakabı Esmâ'ya bizzat Mustansır-Billâh tarafından verilmiştir. es-Sicillâtu'l-Mustansıriyye'de bulunan 9 Cemâziyelevvel 456 tarihli 4 numaralı sicilde Esmâ'nın faziletine binaen bu lakabın verildiği söylenmektedir. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 38-42).

230 Bâ Mahreme, *Târîhu Sagri 'Aden*, 2/162.

231 Bâ Mahreme, *Târîhu Sagri 'Aden*, 2/162; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 19/146; İbn Fehd, *İthâfü'l-Verâ bi-Ahbâri Ümmi'l-Kurâ*, 2/468.

232 San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 240-241; Fakî, *el-Yemen fî Zılli'l-İslâm*, 132.

Abbâsîler'e bağlı olarak Tihâme merkezli kurulan Ziyâdîler Devleti[233] hicrî dördüncü yüzyılın sonlarında yıkılış sürecine girdi. Bu devletin yöneticilerinden Ebü'l-Ceyş İshâk b. İbrâhim'in H.371/ M.981 senesindeki ölümünden sonra nüfuz, çocuk yaştaki Ziyâdî emîrlerini yöneten köle kökenli vezirlerin eline geçmişti.[234] Bu dönemde devlet zayıflayarak sınırları daraldı.[235] Her ne kadar Nûbe asıllı köle Vezir Hüseyin b. Selâme[236] döneminde istikrar yeniden sağlansa da[237] onun ölümüyle devlet yeniden toprak kaybetmeye başladı. Hânedanın kaynaklarda geçen son üyesi zamanında Mercân adında Habeşli bir köle idareyi elinde bulundurmaktaydı.[238] Mercân'ın kölelerinden Nefîs ve Necâh'ın rekabeti devleti yıkıma götürdü. Nitekim Nefîs yönetimi ele geçirmek için H.407/ M.1017 senesinde Necâh'ı destekleyen çocuk yaştaki emîri ve onu himaye eden halasını öldürünce Ziyâdîler Devleti de yıkılmış oldu.[239]

Nefîs, Ziyâdîler Devleti'ni ortadan kaldırmayı başarsa da rakibi Necâh ile olan mücadelesi devam ediyordu. Necâh aralarında geçen kanlı savaşlardan sonra Nefîs'i öldürüp H.412/ M.1022 senesinde Necâhîler Devleti'ni kurarak Tihâme'ye hükmetmeye başladı.[240] Bölgede güçlenerek kendi ismiyle para bastıran Necâh tıpkı Ziyâdîler Devleti'nin yaptığı gibi Abbâsî halifesi Kâdir-Billâh'a itaatini bildirerek yönetimi için kendisinden onay aldı. Halife kendisine "el-Müeyyed Nasîru'd-Dîn" lakabını vererek onu Yemen bölgesinin genel sorumlusu olarak tanıdı. Ayrıca ona uygun gördüğü kişiyi kadılık görevine getirme yetkisi verdi.[241] Böylece Benî Necâh, Benî Ziyâd'dan sonra Yemen'in sünnî kanadının temsilcisi haline gelmiş oldu.[242] Ali es-Suleyhî'nin yetiştiği ve devletini kurduğu dönemde Necâh bölgedeki diğer yöneticilerin itaat gösterdiği bir isimdi.[243]

---

233 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 18-19; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/192-193; Yemânî, *Behcetü'z-Zemen*, 45; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/70; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 150-151; İbn Haldun, *Târîh*, 4/254.

234 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 23; İbn Haldun, *Târîh*, 4/255.

235 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 23; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/196.

236 Halka adaletli davranmasıyla bilinen Hüseyin b. Selâme çokça sadaka verdiği ve yönetimde Ömer b. Abdülaziz'i örnek aldığı aktarılmaktadır. İbn Selâme'nin Yemen'e olan katkıları ve imar faaliyetleri için bkz. (Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 24-25; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/195-200); el-Kâdî Hüseyin b. Ahmed Arşî, *Bulûğu'l-Merâm fî Şerhi Miskü'l-Hitâm fî men Tevellâ Mülke'l-Yemen min Melik ve İmâm* (Kahire: Mektebetü'l-Bertîrî, 1939), 14.

237 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 23; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/196.

238 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 28; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/202.

239 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 28; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 235-236; Arşî, *Bulûğu'l-Merâm*, 14.

240 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 29; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/205; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 236-237.

241 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 29; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/205-206; İbn Haldun, *Târîh* , 4/255-256.

242 Seyyid, *Târîhü'l-Mezâhibi'd-Dîniyye fî Bilâdi'l-Yemen*, 83.

243 Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/206; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 237.

Ancak Necâhîler Tihâme dışındaki bölgelerde üstünlük sağlayamaması Yemen'de ciddi bir siyasî parçalanmaya yol açtı. Bölgedeki bu durum İsmâilî davetin yeniden canlanabilmesi için olanak sağlamış oldu.[244]

Ziyâdîler Devleti'nde hüküm süren köle Vezir Hüseyin b. Selâme'nin H.402/ M.1012 senesindeki ölümünden sonra devletin sahip olduğu topraklarda bulunan valiler bağımsızlıklarını ilan ederek kendi devletlerini kurmaya başladılar.[245] Bu devletler Necâhîler Devleti kurulduktan sonra da varlıklarını sürdürdü.[246] Söz konusu devletlerden biri Benî Ma'n Devleti olup Yemen'in güneyinde bulunan Aden, Ebyen, Lahic ve Şahr ile Yemen'in doğusunda bulunan Hadramut bölgesini ele geçirdi. Ayrıca Semedân[247], Dumluveh[248], Sabir[249], Zahir[250] ve Ta'ker[251] kaleleri ile Cened[252], Me'âfir[253] ve 'Unne[254] bölgelerine Himyer kabilelerinden Benî el-Kerendî; Hab[255], 'İzzân[256], Beyt 'İz[257], Şa'ir[258], Enver[259], Nakîl[260], Sahûl[261], Hadid[262] ve Şevâfî[263] kalelerine Ebû Abdullah

244 Harîrî, "Devletü Benî Necâh fi'l-Yemen ve 'Alâkatühüm bi's-Suleyhiyyîn", 188.
245 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 29; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/484.
246 Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/206.
247 es-Semedân Kalesi (حصن السمدان) Yemen'in Ta'iz ilinin Şemâyeteyn ilçesinde bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/811).
248 ed-Dumluveh Kalesi (حصن الدملوه) Yemen'in Ta'iz ilinin güneydoğusunda bulunan Sıluv Dağında bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/621).
249 Sabir Kalesi (حصن صبر) Yemen'in Ta'iz ilinin güneyinde bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/894).
250 Zehir Kalesi (حصن ذخر) Yemen'in Ta'iz iline bağlı Hucriyye (Me'âfir) ilçesinde bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/644).
251 et-Ta'ker Kalesi (حصن التعكر) Yemen'in İbb ilinin güneyinde bulunan Ta'ker Dağı'nda bulunmaktadır. Dağın kuzeyinde Cible ilçesi, güneyinde ise Zî es-Sufâl ilçesi bulunur. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/233).
252 el-Cened (الجند) günümüzde Yemen'in Ta'iz ilinde bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/359).
253 el-Me'âfir (المعافر) günümüzde Yemen'in Ta'iz ilinin güneyinde bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 2/1568).
254 Yâkût el-Hamevî 'Anne (عنة) bölgesinin Yemenin bir bölgesi veya Yemen'de bulanan bir köy olduğunu söylemiştir. (Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem'ul-Büldân*, 4/162-163).
255 Hab Kalesi (حصن حب) Yemen'in İbb ilinde bulunan Ba'dân Dağı'nda bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/400).
256 Yâkût el-Hamevî 'İzzân Kalesi'nin Rîme bölgesinde bulunan bir kale olduğunu aktarmaktadır. (Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem'ul-Büldân*, 4/118); Günümüzde Yemen'de bu isimde farklı bölge ve kaleler bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 2/1060-1062).
257 Beyt 'İz Kalesi (حصن بيت عز) Yemen'in İbb iline bağlı Şi'ir ilçesinde bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 2/1059).
258 eş-Şa'ir Kalesi (حصن الشعر) Yemen'in İbb iline bağlı Şa'ir ilçesinde bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/868).
259 Enver (أنور) bölgesi İbb iline bağlı Mehâdir ilçesinde bulunmaktadır. Söz konusu kalenin de bu bölgede bulunuyor olması muhtemeldir. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/111).
260 en-Nakîl (النقيل) İbb iline bağlı 'Udeyn ilçesinde bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 2/1761).
261 es-Sahûl Kalesi (حصن السحول) Yemen'in İbb ilinde bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/775).
262 Hadid Kalesi (حصن خدد) Yemen'in İbb ilinin kuzeyinde bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/561).
263 eş-Şüvâfî Kalesi (حصن الشوافي) Yemen'in İbb iline bağlı Hubeyş ilçesinde bulunmaktadır. Makhafî, *Mu'cem*, 1/883.

Hüseyin et-Tübba‘î[264]; Vuhâza[265] ve buraya bağlı bölgelere Zülkelâ‘ el-Himyerî’nin soyundan gelen Benî Vâil; Eşyah[266] ve Vusâb[267] kalelerine Hemdân soyundan gelen Benî Bekîl; San‘a’ya Hemdân’a bağlı bir kabile; Bura‘[268], ‘Amed[269], Li‘sân[270] bölgeleri ile Mesâr[271] Kalesi’ne ise Benî Abdulvâhid hükmetmeye başladı.[272] Yemen’in kuzey bölgeleri ise Benî Ya‘fur, Benî ed-Dahhâk ve Zeydî yöneticiler arasında bölünmüş durumdaydı.[273]

Yemen’deki mevcut istikrarsızlık bölgedeki nüfusu ve imar faaliyetlerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Zirâ hicrî beşinci yüzyılın ilk yıllarında başta San‘a olmak üzere Yemen’de; siyasî birlik bulunmaması sebebiyle büyük bir yıkım meydana gelmiş, halk ekonomik yönden zayıflayarak farklı bölgelere göç etmek zorunda kalmıştır. Bu durum imar faaliyetlerinin azalmasına sebep olmuştur.[274] Öyle ki Abbâsî halifelerinden Hârûnürreşîd döneminde (H.170-193/ M.786-809) San‘a’da yüz yirmi bin ev bulunurken süreç içerisinde ev sayısı bin kırka düşmüştür.[275] Bununla birlikte kaynaklarda H.418/ M.1027 senesinde Yemen’de meydana geldiği söylenen kuraklığın da bölgenin nüfusunu etkilediği söylenebilir. Zira H.422/ M.1031 senesine kadar devam eden kuraklık çokça insanın ölümüne sebep olmuştur. Ayrıca birçok bölge kuraklık dolayısıyla sakinlerinin önemli bir kısmını yitirmiştir.[276]

---

264 Hazrecî’nin eserinde bu isim Ebû Abdullah Hüseyin b. en-Nübba‘î olarak geçmektedir. (Hazrecî, *el-Ascedü’l-Mesbûk*, 1/206).

265 Vuhâza (وحاظة) bölgesi günümüzde İbb ilinde bulunan Hubeyş ve Hazm el-‘Udeyn ilçeleri ile ‘Udeyn ilçesinin bir bölümünün bulunduğu bölgeye tekabül etmektedir. (Makhafî, *Mu‘cem*, 2/1858-1859).

266 Eşyah Kalesi (حصن أشيح) Yemen’in Zemâr ilçesine bağlı Duvrân Ânis ilçesinde bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu‘cem*, 1/75).

267 Yâkût el-Hamevî Vasâb Dağı’nın (وصاب) Zebîd şehri hizasında bir dağ olduğunu ve bu dağda çeşitli kaleler bulunduğunu söylemektedir. (Yâkût el-Hamevî, *Mu‘cem’ul-Büldân*, 5/378).

268 Yâkût el-Hamevî Bura‘ın (برع) Zebîd şehri çevresinde bulunan bir dağ olduğunu söylemektedir. (Yâkût el-Hamevî, *Mu‘cem’ul-Büldân*, 1/385); Bura‘ Yemen’in Hudeyde ilinde bulunan bir dağ ismidir. (Makhafî, *Mu‘cem*, 1/156).

269 Yemen’de ‘Amed (عمد) ismiyle anılan çeşitli bölgeler bulunmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. (Makhafî, *Mu‘cem*, 2/1117-1118).

270 Li‘sân (لعسان) Bâcil, Sihâm, Bura‘ ve Harâz’ın ortasında bulunan bir bölgedir. (Makhafî, *Mu‘cem*, 2/1374).

271 Mesâr Kalesi (حصن مسار) San‘a ilinin Munâha ilçesinde bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu‘cem*, 2/1508).

272 Yemenî, *Târîhü’l-Yemen*, 30-31; Hazrecî, *el-Ascedü’l-Mesbûk*, 1/206-207.

273 San‘ânî, *Gâyetü’l-Emânî*, 241-242.

274 Mezkûr bilginin bulunduğu Enbâ’ü’z-Zemen adlı kitabın tamamı henüz basılmamıştır. Bu sebeple mezkûr bilgiye ulaşmak için kitabın yazma nüshasından gerekli pasajın aktarıldığı “es-Suleyhiyyûn” adlı eserden faydalanılmıştır. (Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 63-64); San‘ânî, *Gâyetü’l-Emânî*, 244.

275 San‘ânî, *Gâyetü’l-Emânî*, 240.

276 Hazrecî, *el-Ascedü’l-Mesbûk*, 1/113-114; San‘ânî, *Gâyetü’l-Emânî*, 244.

Yemen'de siyasî ve ekonomik açılardan yaşanan karışıklıklar bölgede İsmâilî mezhebin yeniden güç kazanmasına olanak sağlamıştır. Bilhassa Abbâsî hilafetini destekleyen ve Yemen'in tamamını etkisi altında bulunduran güçlü bir yönetimin olmaması Fâtımîler Devleti'nin bölgede gerçekleştirdiği davet faaliyetlerinin güç kazanmasına sebebiyet vermiştir. Böylece Yemen'in mevcut durumu Ali b. Muhammed es-Suleyhî'nin devletini kurmasına doğrudan etki etmiştir.

2. Suleyhîler Devleti'nin Kuruluşu

Ali b. Muhammed es-Suleyhî hac yolunda gerçekleştirdiği propaganda neticesinde başarı sağlayıp çeşitli grupları etrafında toplamayı başardıktan sonra davetini kabul edenlerle birlikte gerçekleştirecekleri ayaklanma hakkında müzakereye başladı.[277] Hicrî 438 senesi hac mevsiminde kendi kabilesinden ve yakın akrabalarından altmış kişi ölene kadar onunla birlikte savaşma ve davalarını sürdürme üzerine Ali es-Suleyhî'ye biat edip harekete geçme hususunda fikir birliğine vararak Harâz bölgesinin en yüksek dağlarından olan Mesâr Dağı'nı ele geçirmeye karar verdi.[278] Ali es-Suleyhî daha sonra dönemin Fâtımî halifesi Müstansır-Billâh'a ayaklanma konusunda izin istediği bir mektup gönderdi. Ali halifenin iznini beklerken ayaklanma için hazırlıklara devam ediyordu.[279] Bu süreçte Müstansır'ın veziri Ebû Muhammed Hasan el-Yâzûrî, Ali es-Suleyhî ile yazışmalarını sürdürdü.[280]

Ali es-Suleyhî'nin ayaklanma gerçekleştireceği haberi Yemen'de duyulunca bölgedeki diğer güçlerin kendisine yönelik baskısı arttı. Nitekim Harâz'da bulunan Lehâb bölgesi yöneticisi İbn Ebî Cehver Ali es-Suleyhî'nin yakın adamlarından Lemek b. Mâlik'in de bulunduğu büyük bir grubu esir aldı. Zor durumda kalan es-Suleyhî halifenin cevabı henüz kendisine ulaşmadan gördüğü rüyanın da etkisiyle ayaklanmayı gerçekleştirmeye karar verdi.[281] Savaş için gerekli olan teçhizatı satın alıp davetine icabet edenlerden süratle yanına gelmelerini talep etti. Tamamı Harâz'da bulunan Hevzen, Lehâb, Benî Kuleyd, el-Mukâfi'a, el-Vücüb ve Sa'fân bölgelerinden davet ileri gelenleri Ali es-

277 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/6.
278 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 35.
279 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/7.
280 Ebü'l-Fazl Şehâbeddin Ahmed İbn Hacer Askalânî, *Ref'u'l-İsr 'an Kudâti Mısr*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1998), 132.
281 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/7.

Suleyhî'nin yanına gelerek kendisine itaatlerini bildirdiler.[282] Toplandıklarında onlara niyetini açıklayan Ali es-Suleyhî Mesâr Dağı'nı ele geçirip Fâtımî davetini ilan etmeye ve Allah yolunda cihada azmettiğini belirterek onları zafer ile müjdeledi.[283] Bu durumdan memnun olan ve başarı sağlayacakları kanaatine ulaşan davet ileri gelenleri savaş teçhizatı için ve ayaklanmada kullanılmak üzere para toplamaya başladılar. Suleyhî ailesinden beş yüz dinar, Mukâfi'a reisi Süveyd b. Ahmed'den yüz dinar, Lehâb halkından bin dinar, Benî Kuleyd'den üç yüz dinar ve son olarak Hevzen halkından beş yüz dinar toplanarak Ali es-Suleyhî'ye teslim edildi.[284]

Yemen'in tüm bölgelerinden davete icabet edenler 14 Cemâziyelevvel 439'da ikindi namazı vaktinde toplandı. Grubun çoğunluğunu Harâz halkı oluşturmakla birlikte dışarıdan da üç yüz kişi bulunmaktaydı. Ali es-Suleyhî Hevzenlilerden kırk kişilik bir birliği gizlice Mesâr Dağı zirvesine geceden göndererek oradan ayrılmamalarını emretti.[285] Bir sonraki gün akşam namazı vaktinde Ali es-Suleyhî beraberindekilerle Mesâr'a doğru yola çıktı. Mesâr Dağı Benî Ma'cel tarafı haricinde tüm yönlerden koruma altına alınmıştı. Dolayısıyla Ali es-Suleyhî'nin askerleri dağın Ma'cel tarafından girmek mecburiyetinde kaldı. Abrey Sihâm adlı bölgeye kadar ilerlemeyi başaran grup burada Mesâr halkıyla savaştı. Mesârlılar oldukça teçhizatlı şekilde karşılarına çıkan askerler karşısında yenilip geri çekilmek durumunda kalarak Mesâr Dağı zirvesine sığındılar. Ancak burada da onları Ali es-Suleyhî'nin önceki gece gönderdiği Hevzenli birlik beklemekteydi. Mevcut şartlarda daha fazla savaşamayacağını farkeden Mesâr halkı bölgeyi terk etmek mecburiyetinde kaldı.[286] Gece sonunda Ali es-Suleyhî askerleriyle birlikte Mesâr Kalesi'ne çıkarak H.15 Cemâziyelevvel 439/ M.6 Kasım 1047 perşembe günü buraya hâkim oldu.[287] Aynı gece Ali es-Suleyhî'nin Müstansır-Billâh'a göndererek

---

282 Ali es-Suleyhî'nin davetine icabet edip yanına gelen Harâzlıların isimleri için bkz. (İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/8).

283 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/8.

284 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/9.

285 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/9.

286 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/9-10.

287 Ali es-Suleyhî'nin ayaklanmasını başlattığı tarih hususunda ihtilaf vardır. Başta Umâre el-Yemenî, el-Cenedî ve el-Hazrecî olmak üzere onları takip eden birçok Yemenli tarihçi, İbn Hallikân ve İmadüddîn İdrîs gibi müellifler onun hicrî 429 senesinde isyan ettiğini söylemiştir. Muhammed b. Mâlik el-Hammâdî ise hicrî 439 senesinde olduğunu belirtmektedir. Ayaklanmanın kesin olarak hangi tarihte gerçekleştiğini söylemek zor olsa da bu çalışmada Ali es-Suleyhî ile aynı zamanlarda yaşamış olan el-Hammâdî'nin rivayeti tercih edilmiştir. Nitekim yapılan yeni çalışmalarda da bu tarih tercih edilmiş, ayaklanmanın hicrî 429'da meydana geldiğini söyleyen kaynakların tahkiklerinin çoğunda da tarih hicrî 439 olarak tashih edilmiştir. (Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye,* 72; Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 35; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/485-486; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/120; İmadüddîn,

ayaklanma için izin istediği mektubun cevabı geldi. Müstansır mektubunda ayaklanma için izin verdiğini belirterek onlara başarılı olacaklarını müjdeliyordu.[288]

Mesâr'ın ele geçirildiği gecenin sabahında Harâz halkından Ali es-Suleyhî'yi desteklemeyenler onunla savaşmak üzere birleşti.[289] Toplamda yirmi bin kılıçlı asker kalenin etrafını çevreleyip Mesâr Dağı'ndan vazgeçmediği takdirde açlıktan ölünceye kadar ablukayı kaldırmayacaklarını söyleyerek Ali es-Suleyhî'yi tehdit etti. Ancak es-Suleyhî onlara Harâz halkı dışında birinin dağı ele geçirmesinden korktuğu için burayı zapt ettiğini söyleyerek kendisini ve askerlerini bıraktıkları takdirde kaleyi Harâz halkı adına koruyabileceğini, aksi takdirde kendileriyle savaşacaklarını söyledi. Bunun üzerine askerler Mesâr dağından ayrılarak dağıldı.[290] Böylelikle hâkimiyetini güçlendiren Ali es-Suleyhî Harâz'ın farklı bölgelerinde ilan edilmek üzere bir mektup yazdı. Mektupta Mesâr dağını zorba veya azgın olduğu için değil hakkı ve adaleti ikame etmek istediği için ele geçirdiğini söyleyen Ali es-Suleyhî halka karşı merhametli olacağını ve zulmetmeyeceğini vurguluyordu. Buna ek olarak mektupta Ali es-Suleyhî'nin Fâtımî hilafetini desteklediğini gösteren atıflar da mevcuttur. Nitekim mektupta Hz. Ali'nin soyundan gelen imamlardan övgüyle bahsedilerek dönemin Fâtımî halifesi Müstansır-Billâh'ın ismi özel olarak belirtilmiştir. Ayrıca es-Suleyhî Müstansır-Billâh'a "Emîru'l-Mü'minîn" diyerek kendisinin de onun davetçisi olduğunu söylemiş, ancak insanları din konusunda zorlamayacağını ifade etmiştir.[291]

Mesâr Dağı Harâz bölgesindeki en yüksek dağlardan biriydi.[292] Zirvesinde bulunan kalede ise herhangi bir yerleşim bulunmamaktaydı.[293] Ali es-Suleyhî bölgeye hâkim olunca ilk iş olarak kalenin imar edilmesini emretti. Bir ay içerisinde kale erişilmez ve sağlam hale getirilerek es-Suleyhî'nin karargâhı olarak kullanılmaya başlandı.[294] Ali es-Suleyhî'nin kazandığı başarıyla birlikte nüfuzu güçlenerek şöhreti arttı. Şiî-İsmâilîler

---

'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr, 7/10); Ayrıca bkz. (Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 73-74; Seyyid, *Târîhü'l-Mezâhibi'd-Dîniyye fî Bilâdi'l-Yemen*, 101-102).

288 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/12-13.

289 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/10.

290 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 35-36; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/120.

291 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/11-12.

292 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/7.

293 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 35; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/10; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 248.

294 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 36; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/120; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/10.

Yemen'in dört bir tarafından Ali es-Suleyhî'nin yanına gelerek onun için büyük miktarda para topladılar.[295]

Ali es-Suleyhî kazandığı başarı akabinde Fâtımî halifesi Müstansır-Billâh'a mektup göndererek bunu Ahmed b. el-Muzaffer ve Ahmed b. Muhammed elçiliğinde Mısır'a gönderdi. Ayrıca Müstansır-Billâh'a hediye olarak kabzaları akik ile işlenmiş yetmiş kılıç ve on iki bıçak, beş nakışlı elbise, akik kadehler, misk ve amber hazırlatarak gönderdi. Müstansır-Billâh cevaben üzerinde lakapların yazılı olduğu sancaklar gönderip kendisini Yemen'e vali olarak tayin etti.[296] Böylece Suleyhîler Devleti Fâtımî hilafetinin desteğini alarak meşruiyet sağlamış ve bölgenin önemli güçlerinden biri haline gelmiş oldu.

3. Yemen'de Siyasî Birliğin Tesisi

a. Askerî Faaliyetler

Ali b. Muhammed es-Suleyhî'nin Mesâr Dağı'ndaki başarısının ardından Yemen'in kuzeyinde bulunan Sa'de bölgesi hâkimi Zeydî lider Ca'fer b. Kâsım b. Ali el-İyânî[297] büyük bir birlikle Ahrûc[298] Kalesi'ne geldi. Kalede Ali es-Suleyhî'nin yakın adamlarından Hüseyin b. Mühelhel ile Hemdân ve Benî Şihâb kabilelerinden bir grup bulunmaktaydı.İki taraf arasında çarpışmalar devam ederken Kuzey Yemen'in batısında sözü dinlenen bir lider olan Ca'fer b. Abbâs eş-Şâvirî bunu fırsat bilerek beraberinde Harâz ve Kerâr kabilelerinden büyük bir orduyla Mesâr Dağı'nın eteklerinde bulunan Abrî Sihâm bölgesine geldi. Amacı buradan Mesâr Dağı'na çıkarak Ali es-Suleyhî ile savaşmaktı. Ancak Ali es-Suleyhî'nin adamları onun bulunduğu yere inince mücadele burada başlamış oldu. Aralarındaki şiddetli savaş Ca'fer eş-Şâvirî lehinde ilerleyince Ali es-Suleyhî de beraberindekilerle savaşa katıldı. Hicrî 439 senesinin Ramazan ayında

---

295 Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/120.

296 Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 72-73; Bu olayın Tihâme hâkimi Necâh'ın ölümünden sonra hicrî 453 senesinde meydana geldiği de aktarılmıştır. (Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/486; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/122; Bâ Mahreme, *Târîhu Sagri 'Aden*, 2/161).

297 İmadüddîn İdrîs'in eserinde Zeydî liderin ismi "Ca'fer b. Ebi'l-Kâsım eş-Şerîf er-Ressî" şeklinde zikredilmiştir. Ancak bu çalışmada liderin isminin diğer Yemen tarihi kaynaklarında ve Hüseyin el-Hemdânî'nin es-Suleyhiyyûn adlı eserinde geçtiği üzere "Ca'fer b. Kâsım b. Ali el-İyânî" şeklinde kullanılması tercih edilmiştir. (Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/121; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 2019; Kebsî, *el-Letâifu's-Seniyye fî Ahbâri'l-Memâliki'l-Yemeniyye*, 67; Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 78).

298 el-Ahrûc (الأخروج) Hayme bölgesi ve bazı Harâz dağlarını içine alan bölgeye verilen eski bir addır. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/42) Ahrûc Kalesi'nin de bu bölgede bulunan bir kale olduğu söylenebilir.

gerçekleşen bu savaş Suleyhîler'in kesin zaferiyle sonuçlandı. Çarpışmalar esnasında Cefer b. Abbâs eş-Şâvirî ve beraberindekiler öldürüldü. Kaçan askerler ise yakalanmamak için dağlara sığınsalar da takibata uğrayarak infaz edildiler. Toplamda bin kişinin ölüdürüldüğü savaşta Suleyhîler ayrıca çokça silah ve savaş teçhizatnı ganimet olarak aldı. Ca'fer eş-Şâvirî ve ordusunun başına gelenleri Ahrûc Kalesi'ndeyken haber alan Ca'fer el-İyânî, askerlerini bırakıp kaleden ayrıldı. Böylece Kuzey Yemen'in iki önemli liderine karşı önemli bir zafer kazanılmış oldu.

Ca'fer b. Abbâs'a karşı kazanılan zafer akabinde Hadûr Dağı'na[299] çıkarak burayı ele geçiren Ali es-Suleyhî daha sonra Yenâ' Kalesi'ne[300] giderek burayı da hâkimiyeti altına aldı.[301] Ali es-Suleyhî aynı zamanlarda Âmir b. Süleyman ez-Zevâhî'yi de Şibâm[302] ve 'İr Dağı'nı[303] ele geçirmek üzere göndermişti. Beraberinde Benî Kuleyd, Hevzen ve Benî el-Hecerî'den bir grup ile yola çıkan Âmir ez-Zevâhî'ye yardımcı kuvvet olarak Ahmed b. Muzaffer es-Suleyhî ve içlerinde Abbâs b. Kerem'in bulunduğu Hicazlı bir grup katıldı. Her iki dağ da ele geçirilerilerek imar edildi. Mesâr'dan sonra Şibâm Dağı'nın da ele geçirilmesiyle San'a'nın güneybatısında bulunan Harâz bölgesinin en yüksek ve erişilmez iki dağı Suleyhîler'in hâkimiyeti altına girmiş oldu.[304]

Lehâb[305] lideri İbn Cehver dışında tüm Harâz halkı Ali es-Suleyhî'nin bölgede kazandığı zaferler neticesinde Suleyhî hâkimiyetini kabul etmek durumunda kaldı. İbn Cehver ise Suleyhîler ile olan mücadelesine devam ediyordu. Mesâr ayaklanmasından önce aralarında Lemek b. Mâlik'in de bulunduğu es-Suleyhî'nin yakın adamlarından bir grubu esir almıştı. Ali es-Suleyhî öncelikle bu esirlerin serbest bırakılması için savaşıp başarı sağlasa da İbn Cehver birçok insanı etrafında toplayarak Ali ile tekrar savaşmaya başladı. İbn Cehver Ali es-Suleyhî ile tek başına mücadele edemeyeceğini anlayınca Tihâme hükümdârı Necâh ile birlik olmaya karar vererek ona bir mektup gönderdi. Ali es-Suleyhî güçlü bir hükümdâr olan Necâh ile iyi ilişkiler kurmuş olduğundan Necâh, Ali es-

---

299 Şu'ayb Dağı olarak da bilinen Hadûr Dağı (جبل حضور) San'a ilinin batısında bulunan Benî Matar ilçesinde bulunmaktadır. (Kebsî, *el-Letâifu's-Seniyye fî Ahbâri'l-Memâliki'l-Yemeniyye*, 67).

300 Yenâ' Kalesi (حصن يناع) San'a'nın el-Hayme ed-Dâhiliyye ilçesinde bulunan Cid'ân bölgesinde bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 2/1926).

301 Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/121.

302 Şibâm Dağı (جبل شبام) San'a ilinin Menâha ilçesinin güneyinde bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/845-846).

303 'İr Dağı (جبل عر) San'a ilinin el-Hayme ed-Dâhiliyye ilçesinde bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 2/1034).

304 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/14.

305 Lehâb (لهاب) San'a ilinin Menâha ilçesinde bulunan bir dağdır. (Makhafî, *Mu'cem*, 2/1379).

Suleyhî'yi durumdan haberdâr etti. Ali es-Suleyhî, İbn Cehver'in kalesini Necâh'a teslim ettiği takdirde kendisiyle savaşmayı bırakacağını bildirince Necâh elçilerini İbn Cehver'e göndererek kaleyi talep etti. İbn Cehver'in bu talebi kabul etmemesi üzerine Necâh ile araları bozulmuş oldu. İbn Cehver destekçi bulamamış olsa da mücadelesine devam ediyordu. Bunun üzerine Ali es-Suleyhî askerlerini Lehâb Kalesi'ni abluka altına almak üzere İbn Cehver'e gönderdi. Askerler kaleyi anveten ele geçirmeyi başardı. Yenilgi sonrası tüm taraftarlarını kaybeden İbn Cehver Mesâr Kalesi'ne gelip Ali es-Suleyhî'den af dileyerek kendisine teslim olunca es-Suleyhî onu ve çocuklarını Mesâr'a çağırarak kaleye yerleşmelerini sağladı. İbn Cehver'in de itaat altına alınmasıyla Ali es-Suleyhî Harâz bölgesinin tek hâkimi haline gelmiş oldu.[306]

Harâz'ın tamamını hâkimiyeti altına alan Ali es-Suleyhî tüm Harâz halkının Abrî Da'as denen bir bölgede toplanmasını emretti. Kendisi de Mesâr'da bir vekil bırakıp buraya gelerek halka dini ibadetler hususunda nasihatlerde bulunmuş, ihtilafa düşüp birliklerinin dağılmaması hususunda onları uyarmış, kendisinin de kitap ve sünnete uygun davranarak adaletli bir siyaset yürüteceğini belirtmiştir. Tebaasından valilerde gördükleri hataları derhal kendisine bildirmelerini isteyen Ali es-Suleyhî valilerine müsamahakâr davranmayarak onları derhal cezalandıracağını bildirmiştir. Ayrıca Müstansır-Billâh'a olan bağlılığını dile getirip Şiî-İsmâilî davet hususunda kimseyi zorlamayacağını söylemiştir. Son olarak Müstansır'ın elçileri aracılığıyla kendisine tüm Yemen'e sahip olacağına dair verilen müjdeyi halka duyurmuş, böylece onların gözündeki otoritesini güçlendirmek istemiştir.[307]

Harâz'daki Suleyhî hakimeyeti güçlenince İmrân b. Fazl el-Yâmî ve Abbâs b. Kerem es-Senhânî kendi kabileleriyle yaşadıkları anlaşmazlıklardan dolayı aileleriyle birlikte Ali es-Suleyhî'nin yanına gelip ona itaatlerini bildirdiler. Ali es-Suleyhî onları Mesâr'a ve Harâz'ın farklı bölgelerine yerleştirdi. Bu destek sayesinde Ali'nin nüfuzu arttı.[308]

Ali es-Suleyhî'nin bölgedeki gücünün giderek artması Hemdânî kabilesinden bir grubu rahatsız etti. Bu grup San'a hâkimi İbn Ebî Hâşid ed-Dahhâk ile birlik olup Ali es-Suleyhî ile savaşmaya karar verdi. Hadûr ve Benî Şihâb arasında bir köy olan Savf[309] bölgesinde

---

306 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/14-15.
307 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/15-16.
308 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/16.
309 Savf (صوف) San'a'nın batısındaki Benî Matar ilçesinde bulunan Benî Suvâr bölgesinde bir köydür. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/924-925).

H.440/ M.1048 senesinde meydana gelen savaşta Suleyhîler İbn Ebî Hâşid ve Hemdân kabilesinden bin asker öldürürerek büyük bir zafer kazandı. Bu savaş Yemen'de yankı uyandırıp bir darb-ı mesel haline gelerek "Savf'taki gibi öldürmek" şeklinde kullanılmaya başlandı. Savf Savaşı sonrasından ise es-Suleyhî San'a'ya giderek burayı ele geçirdi ve şehri devletin merkezi olarak kullanmaya başladı.[310]

Suleyhîler'in San'a'daki başarısı sonrasında Zeydiyye imamlarından Nâsır-Lidînillâh Ebü'l-Feth ed-Deylemî[311] San'a şehrini ele geçirmek için harekete geçti. Ebü'l-Feth ed-Deylemî öncesinde Ali es-Suleyhî'nin gücünden korktuğu için ondan kaçarak çeşitli beldelere sığınmak zorunda kalmıştı.[312] Dolayısıyla Ali es-Suleyhî'ye karşı destekçi arayışına girerek Tihâme hükümdarı Necâh ile yazışmaya başladı.[313] Ebü'l-Feth'in, destekçi bulup bulamadığına dair kaynaklarda bir bilgi bulunmamakla birlikte, H.444/ M.1052 senesi ordusunu toplamayı başararak Necdülcâh[314] bölgesinde Ali es-Suleyhî ile savaştığı bilinmektedir. Gerçekleşen savaş Suleyhîler'in zaferiyle sonuçlanmış, Ebü'l-Feth ed-Deylemî ile yetmişten fazla askeri öldürülmüştür.[315]

Hemdânî kabilesi Savf savaşında yaşadıkları ağır yenilgiye rağmen Ali es-Suleyhî ile savaşmaya devam etmek istiyordu. Bu sebeple içlerinde Selâme b. ed-Dahhâk ve Ali b. Dağfân'ın da bulunduğu Hemdân reisleri Hâşid ve Bekîl kabilelerinden asker toplayıp Zeydî liderlerden Kâsım b. Ca'fer b. Kâsım b. Ali el-'İyânî'yi Suleyhîler'e karşı yapacakları savaşta başlarında bulunması için ikna etti. Kâsım b. Ca'fer, kardeşi Zû eş-Şerefeyn Muhammed b. Ca'fer'in de desteğini aldıktan sonra Hemdanlılarla birlikte H.448/ M.1056 senesinde Suleyhîler ile savaşmak üzere San'a'ya doğru yola çıktı. İki

---

310 Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/121; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 249; Kebsî, *el-Letâifu's-Seniyye fî Ahbâri'l-Memâliki'l-Yemeniyye*, 67; Makhafî, *Mu'cem*, 1/925; İmadüddîn İdrîs'in San'a'nın alınması hususunda aktardığı rivayetler daha farklıdır. *Uyûnu'l-Ahbâr*'da anlatıldığına göre Ali es-Suleyhî, San'a hâkimi Yahyâ b. İbrâhim es-Sahârî ile iyi ilişkiler geliştirmiştir. O ölünce bazı yakın adamlarını ve amcaoğullarını taziye için Yahyâ'nın oğlu İbn Ebî Hâşid'e gönderen es-Suleyhî kendisine hoşgörülü davranmış, babasıyla kurduğu iyi ilişkileri onunla da devam ettirmek istemiştir. Bu şekilde barış sağlayan Ali es-Suleyhî Tihâme hâkimi Necâh'ın H.452/ M.1060 senesindeki ölümü akabinde Zebîd şehrini ele geçirdikten sonra San'a'ya yönelmiş, Ebû Hâşid b. Yahyâ ona boyun eğerek teslim olunca şehri hâkimiyeti altına almıştır. (İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/18).

311 Ebü'l-Feth ed-Deylemî H.429/ M.1038 yılından sonra Yemen'e gelip imametini ilan ederek Kuzey Yemen'de bulunan Sa'de'yi ele geçirmiştir. Hicrî 438 senesinde kısa süreli olarak San'a'ya da hâkim olmuştur. (Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/115-116; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn* [Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.], 13/69).

312 San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 250.

313 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/18.

314 Necdülcâh (نجد الجاح) Zemâr ilinin doğusunda bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 2/1719).

315 San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 250; Kebsî, *el-Letâifu's-Seniyye fî Ahbâri'l-Memâliki'l-Yemeniyye*, 68.

ordu da Karâtîl[316] denen bölgede mevzilendi. Ancak Hemdânlılar Suleyhî ordusunu görünce savaşmaktan vazgeçip yurtlarına kaçtı. Tek başına kalan Kâsım b. Ca'fer ve kardeşi Zû eş-Şerefeyn mücadelerine devam edebilmek için Herâbe Kalesi'ne[317] çekildi. Kâsım b. Ca'fer buraya ailesinden ve taraftarlarından bin kişiyi toplamayı başardı. Ali es-Suleyhî de büyük bir orduyla kaleye gelip burayı yetmiş gün boyunca abluka altına alarak kaleye yiyecek girişini engelledi. Mücadeleye sonuna kadar devam eden Kâsım b. Ca'fer el-'İyânî'nin askerlerinin birçoğu susuzluktan ölünce Ali es-Suleyhî'ye boyun eğmek durumunda kaldı. Ali es-Suleyhî kaleye girip burayı tahrip ettikten sonra Kâsım b. Ca'fer el-'İyânî'yi de yanına alarak San'a'ya döndü.[318]

Ali es-Suleyhî'nin bir sonraki hamlesi Yemen'in batısında bulunan Tihâme'yi ele geçirmekti. Zira bölge hâkimi Necâh ile araları Necdülcâh savaşında öldürülen Ebü'l-Feth ed-Deylemî sebebiyle bozulmuştu.[319] Suleyhî ordusu, Tihâme'de bulunan Habt bölgesine gelerek burada Necâhî ordusuyla savaştı. Savaş Suleyhîler lehine sonuçlandı. Bu yenilginin ardından H.450/ M.1058 senesinde Necâhîler yeni müttefikler bularak yirmi bin askerden oluşan bir ordu hazırladı. Bunu haber alan Ali es-Suleyhî Necâhîler'e karşı iki bin yedi yüz askerlik bir ordu oluşturdu. Taraflar Zerâib[320] bölgesinde karşılaştı. İki gün süren savaşta ilk gün Necâhîler öne geçse de ikinci gün ağır bir yenilgi yaşayarak savaşı kaybettiler. Öyle ki yirmi bin kişilik ordudan yalnızca bin kişi sağ kurtulabilmiş, onlar da Zerâib yakınlarında bulunan 'Ukvetân[321] dağına sığınmak mecburiyetinde kalmıştı.[322]

Ali es-Suleyhî Zerâib Savaşı'yla Necâhîler Devleti'nin büyük bir darbe almasını sağlasa da Necâh'ı öldürmeden bölgeye tam olarak hâkim olamayacağının farkındaydı. Bu sebeple H.452/ M.1060 senesinde onu hediye ettiği bir cariye vasıtasıyla zehirledi.[323]

---

316 Karâtîl (قراتيل) San'a'nın Hemdân ilçesinde bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 2/1257).

317 Herâbe Kalesi'nin tam olarak nerede olduğu bilinmemekle birlikte Yemen'in İmrân ilinin Hamir ilçesinde Vâdi'atü Hâşid bölgesinde bulunduğu düşünülmektedir. (Makhafî, *Mu'cem*, 2/1812).

318 San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 251-252; Kebsî, *el-Letâifu's-Seniyye fî Ahbâri'l-Memâliki'l-Yemeniyye*, 68-69.

319 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/19.

320 ez-Zerâib (الزرائب) Tihâme bölgesinin kuzeyinde bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/738).

321 Makhafî, *Mu'cem*, 1/738; Umâre el-Yemenî dedesi Ahmed b. Muhammed'in savaştan kaçabilen Necâhîler'i 'Ukve dağında bulunan kalesinde ağırladığını söylemektedir. (Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 39).

322 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 39; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/19.

323 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 36, 82; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/486; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/121; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 253; Arşî, *Bulûğu'l-Merâm*, 15.

Daha sonra Fâtımî halifesi Müstansır-Billâh'a Yemen'deki başarısından ve bölgede Fâtımî daveti ikame ettiğinden bahseden bir mektup gönderdi. Mektupta ayrıca Tihâme'yi ele geçirmek için Müstansır'dan izin istedi. Halife Müstansır, Ali es-Suleyhî'nin bu isteğine olumlu şekilde cevap verdi.[324] Ali es-Suleyhî daha sonra tüm gayretini Tihâme'ye yöneltip bölgenin merkez şehri olan Zebîd'i ele geçirerek Necâh'ın en büyük oğlu Me'ârik'i öldürdü. Necâh'ın diğer iki oğlu Saîd el-Ahval ve Ceyyâş ise çok geçmeden beraberindekilerle birlikte Dehlek Adası'na[325] kaçmak mecburiyetinde kaldı.[326] Bu durum Necâhîler ile Suleyhîler arasında uzun yıllar sürecek olan mücadelenin ilk halkasını oluşturmuş oldu.

Ali es-Suleyhî Yemen birliğini sağlamak adına son olarak Güney Yemen'de bulunan önemli şehirleri kontrol altına almak üzere yola çıktı. Öncelikle Ta'iz'de bulunan Sabir Dağı'nı anveten ele geçirdikten sonra İslâm öncesi dönemden itibaren Yemen'in en tanınmış şehirlerinden olan Cened'e giderek şehre hâkim oldu.[327] Cened Camii'ne giderek burada hutbe veren es-Suleyhî Aden minberinde de hutbe vereceğini söyleyerek bir sonraki hedefinin Aden şehri olduğunu açıklamış oldu.[328]

Yemen'in güneyinde bulunan Aden, Lahic, Ebyen, Şahr ile Hadramut bölgesi Benî Ma'n'ın elinde bulunmaktaydı. Ali es-Suleyhî Aden şehrini ele geçirince Benî Ma'n'ı burada bırakma kararı alarak onları Suleyhîlerin mezkûr bölgelerdeki vekili olarak atadı.[329] Ali es-Suleyhî'nin bu bölgeleri doğrudan yönetimi altında bulundurmak yerine Benî Ma'n'a tekrar teslim etmesi onun güvenebileceği güçlü müttefikler edinerek ele geçirdiği topraklarda istikrar sağlamayı kolaylaştırmak istemesinden kaynaklanmaktadır.[330]

Hicrî 455 senesi geldiğinde Sa'de'de bir isyan çıktı ancak Ali es-Suleyhî isyancıların başını öldürerek bölgenin kontrolünü tekrar sağladı.[331] Böylece bu sene itibariyle Ali es-Suleyhî Yemen'in tümünü; şehirleri, dağları, kaleleri ve ovalarıyla birlikte hâkimiyeti

---

324 Makrîzî, *İtti'âz*, 2/261.
325 Dehlek (دهلك) Yemen ve Etiyopya arasında Kızıl Deniz'de bulunan bir adadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/627).
326 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/486; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/122; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/20; Arşî, *Bulûğu'l-Merâm*, 15.
327 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/21.
328 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 36.
329 Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/167.
330 Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 86.
331 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/486; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 254.

altına almış oldu.[332] Bu durum Yemen'in siyasî yapısı düşünüldüğünde alışılagelmiş bir durum değildir. Zira Yemen liderlerinin çoğu tarih boyunca yalnızca kendi bölgelerinde otorite sağlayabilmiştir. Kendi bölgesi dışına çıkabilen liderler ise güçleri nispetinde düzenledikleri seferlerde ganimet elde edebilseler de amaçları kalıcı bir yönetim kurmaya yönelik olmamıştır. Dolayısıyla liderler arasında yaşanan geçici üstünlükler istikrarlı bir hâkimiyete dönüşmemiş, herhangi bir tehdit karşısında liderler hızla geri çekilerek kendi bölgelerine sığınmıştır.[333] Bu sebepledir ki Yemen tarihçilerinden Umâre el-Yemenî (ö. H.569/ M.1174) Ali es-Suleyhî'nin Yemen'deki siyasî birliği sağlamasını "Ne cahiliyede ne İslâm döneminde benzeri görülmemiş bir başarı" olarak tanımlamıştır.[334]

b. İdârî Faaliyetler

Ali b. Muhammed es-Suleyhî H.455/ M.1063 senesinde Yemen'in tamanını hâkimiyeti altına aldıktan sonra San'a'yı başkent yapıp şehre yeni saraylar inşa ettirmiştir.[335] Umâre el-Yemenî (ö. H.569/ M.1174) yaşadığı dönemde dahi insanların evlerini inşa ederken Suleyhî'nin saraylarının enkazından kalan tuğla, taş ve tahtalardan faydalandığını söyleyerek bu sarayların sayıca ne denli fazla olduğuna dikkat çekmektedir.[336] Ayrıca San'a'nın merkez olarak seçilmesi şehirdeki imar faaliyetlerinin de artmasını sağlamış, bölgede süregelen karışıklıklar sebebiyle zamanla azalan ev sayısı Ali es-Suleyhî döneminde tekrar artmıştır.[337]

İnşa edilen yeni saraylara Ali es-Suleyhî'nin hâkimiyetlerine son verdiği Yemen liderleri yerleştirildi.[338] Ali es-Suleyhî bu şekilde söz konusu liderlerin kontrol altında tutulmasını hedeflemekteydi.[339] Daha sonra bu liderlerden devraldığı yönetim makamlarına kendi valilerini tayin ederek bölgede otoritesini güçlendirmeye çalıştı.[340] Ancak bu durum

---

332 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 36; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/486; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/21, 23.

333 Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd Taberî, *Târîhu'r-Rusül ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim (Kahire: Dârü'l-Me'ârif, 1962), 1/627.

334 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 36.

335 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 36; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/122; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/21.

336 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 37.

337 San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 240.

338 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 36; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/21.

339 Fakî, *el-Yemen fî Zılli'l-İslâm*, 137.

340 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 36.

Yemen'in tüm bölgeleri için geçerli değildi. Nitekim Aden, Lahic, Ebyen, Şahr ve Hadramut'a hâkim olan Benî Ma'n, Suleyhîler'in temsilcileri olarak bu bölgelerdeki hâkimiyetlerini sürdürmekteydi.[341] Böylece Ali es-Suleyhî bölgedeki nüfuzunu güçlendirirken güvenebileceği müttefikler de ediniyordu.[342]

Ali es-Suleyhî Yemen'in önemli merkezlerine akrabalarını ve yakın adamlarını atamıştır. Cened ve ona bağlı bölgelere oğlu Melikü'l-Mükerrem Ahmed'i, Zebîd ve ona bağlı bölgelere eşi Esmâ'nın kardeşi Es'ad b. Şihâb'ı, Ta'ker Kalesi ve ona bağlı bölgelere ise kardeşi Abdullah b. Muhammed'i tayin etti.[343] Hicrî 459 senesindeki ölümüne kadar valiliğine devam eden Abdullah b. Muhammed bölgede daha sonra Suleyhîler tarafından başkent olarak da kullanılan Cible şehrini kurdu.[344] Ayrıca Cened valisi Melikü'l-Mükerrem Ahmed ile birlikte Ta'iz Kalesi'ni inşa ettirdi.[345]

Tihâme bölgesinin önde gelen şehirlerinden olan Zebîd, Suleyhîler Devleti için en önemli valiliklerden biriydi. Zira bu valilik sadece Zebîd'i değil daha önce Necâhîler'in hâkimiyeti altında bulunan daha geniş bir bölgeyi kapsıyordu. Ayrıca bölge sakinlerinin büyük oranda Necâhîler'i desteklemesi ve Zebîd'in adeta Yemen'in sünnî kalesi olması, Ali es-Suleyhî'nin Zebîd ile özel olarak ilgilenmesini gerektiriyordu.[346] Bu gibi sebeplerle Ali es-Suleyhî Es'ad b. Şihâb'a yardımcı olmaları için üç ayrı kişiyi daha burada görevlendirmişti. Yakın adamlarından Ahmed b. Sâlim'i Tihâme bölgesindeki isyanları kontrol altına alması ve Dîvânü'l-harâc'tan sorumlu olması için; Ebû Muhammed Hüseyin b. Ebî Akâme'yi[347] bölge kâdılkudâtı; Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Kumm'u da Es'ad b. Şihâb'ın veziri ve kâtibi olarak görevlendirdi.[348] Valiliği oldukça kısa süren Es'ad b. Şihâb halka adaletli davranıp sünnîlerin mezhebini açıkça yaşamasına izin vererek halkın sevgisini kazandı.[349] Hicrî 456 senesindeki

---

341 Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/167.
342 Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 86.
343 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/99.
344 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/99, 150.
345 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/99-100.
346 Harîrî, "Devletü Benî Necâh fi'l-Yemen ve 'Alâkatühüm bi's-Suleyhiyyîn", 196.
347 Ebû Muhammed Hüseyin b. ebî Akâme Abbâsî halifesi Me'mûn'un H.203/ M.819 senesinde Tihâme'ye vali olarak gönderdiği İbn Ziyâd ile birlikte görevlendirilen Muhammed b. Hârûn et-Tağlibî'nin torunlarındandır. (Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 38, 139-140); Hem Suleyhîler Devleti'nde hem de Necâhîler devletinde kâdılkudatlık yapan Hasan sünnî mezhebe mensuptur. (Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/254).
348 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 38; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/254, 258.
349 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 37; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/486; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/123.

ölümünden sonra Ali es-Suleyhî bölgeye büyük oğlu el-Emîrü'l-E'azz Muhammed'i vali olarak atayarak hicrî 457 senesinin Şaban ayında onu Zebîd'e gönderdi.[350]

Ali es-Suleyhî konuşmalarında valilerine karşı müsamahakâr davranmayacağını belirtmiştir. Ayrıca tebaanın valilerde gördükleri hataları derhal kendisine bildirmelerini istemiş, halkın memnuniyetine bakarak onları mükafatlandıracağını söylemiştir.[351] Ali es-Suleyhî'nin ayrıca sünnî halka karşı da ihsanda bulunduğu görülür.[352] Nitekim sünnî olan Ebû Muhammed Hüseyin b. Ebî Akâme'yi Tihâme kâdılkudâtı olarak ataması da bunu göstermektedir.[353] Bununla birlikte San'a'da bazı grupların camilerde toplanıp kendisiyle alakalı konuştuğunu ve onu H.268/ M.881 senesinde İsmâilî davet adına Yemen'e gelip daha sonra peygamberliğini iddia eden Ali b. Fazl el-Ceyşânî'ye benzettiklerini duyunca bundan rahatsız olup camilerin kapılarının çivilenmesini emrederek insanların camilerde toplanmasını yasakladığı da aktarılmıştır.[354] Bu durum Ali es-Suleyhî'nin sünnî halka karşı otoritesini korumak istediğini göstermektedir.

Kaynaklarda Ali es-Suleyhî'nin para bastırdığına dair herhangi bir kayıt bulunmamakla birlikte Zebîd şehrinde basıldığı anlaşılan bazı dinarların günümüze ulaşmış olması, Suleyhîler'in erken dönemden itibaren sikke bastırdığını göstermektedir. Hicrî 445 ve 451 yıllarında basılan bu sikkeler, üzerinde yazan ifadelerden de anlaşılacağı üzere Ali es-Suleyhî'nin emriyle basılmıştır.[355] Söz konusu dinarlar üzerinde Fâtımî halifesi Müstansır-Billâh'ın isminin "İmam" ve "Emîrü'l-Mü'minîn" ifadeleriyle geçmesi ve "Lâ ilâhe illallah, Muhammedün resûlullah, Aliyyün veliyyullah" ibaresinin bulunması Suleyhîler Devleti'nin siyasî ve dinî anlamda Şiî-İsmâilî mezhebe mensup Fâtımîler Devleti'ne olan bağlılığına açıkça işaret etmektedir. Ayrıca sikkeler üzerinde Ali es-Suleyhî'yi vasfeden "Seyfü'l-imam (İmamın kılıcı)", "el-Muzaffer fi'd-dîn (dinde galip gelen)" ve "Nizâmü'l-mü'minîn (Müminlerin düzenleyicisi)" gibi ifadeler bulunmaktadır. Bu durum, Ali es es-Suleyhî'nin bastırdığı sikkeleri, Yemen halkı

350 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/99.
351 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/16.
352 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/22.
353 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 38; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 1/254.
354 San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 254.
355 Ali es-Suleyhî döneminde basılan sikkeler ile alakalı detaylı bilgi ve açıklamalar için bkz. (Casanova, "Dinars Inédits du Yemen", 104-118, 125; İbrahim Artuk - Cevriye Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu* [İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970], 1/284-285.

üzerinde siyasî ve dinî otoritesini pekiştirmek için bir propaganda aracı olarak kullandığını göstermektedir.

Ali es-Sûleyhî, Arap şiirinin devletin propagandasını yapmada güçlü bir araç olduğunun farkındaydı. Bu nedenle, etrafında birçok şair barındırarak onları cömertçe ödüllendirmiş ve şiirin devlet çıkarlarını savunma amacıyla kullanılmasını sağlamıştır. Onun kaynaklarda geçen en önemli şairleri arasında Amr b. Yahyâ el-Heysemî[356], Hüseyin b. Ali el-Kummî[357] ve Hüseyin b. Ebî Akâme[358] gibi isimler bulunmaktadır.[359]

c. İsmâilî Davet Faaliyetleri

Ali es-Suleyhî H.439/ M.1047 senesinde devletini kurmadan önce bir İsmâilî dâîsi olarak Yemen'de faaliyet gösteriyor, mezhebi adına propaganda faaliyetleri yürütüyordu. Suleyhîler Devleti'nin kuruluşu sonrasında da Ali es-Suleyhî devletin hükümdarı olmasının yanında davet misyonunu da devam ettirdi.[360] Yemen'in başdâîsi olarak dâîlerinin belli aralıklarla kendi evine gelmesini istiyor, böylece onları bizzat eğitiyor, dini hususlarda nasıl davranmaları gerektiği hususunda nasihat ediyordu. Ayrıca dâîlerine karşı oldukça ciddi bir tutum sergiliyor, müsamahakâr davranmıyordu. Nitekim kaynaklarda Ali es-Suleyhî'nin dini meselelerde gevşek davranan bir grup dâîsini Mesâr'da toplayıp halkın önünde sertçe azarladığı aktarılmıştır.[361]

Fâtımî halifesi Müstansır-Billâh'ın Yemen ile yürüttüğü yazışmalar incelendiğinde Ali es-Suleyhî'nin Yemen davetine ek olarak Hindistan daveti ile de ilgilendiği anlaşılmaktadır. Nitekim Rebîülevvel 459 tarihli mektupta aktarıldığına göre Garseddîn Yusuf b. Hüseyin es-Saymûrî, bir yıldır Yemen'de Ali es-Suleyhî'nin yanında bulunmakta ve onun aracılığıyla Hindistan davetinde görev almak istemekteydi. Söz konusu mektupta Garseddîn es-Saymûrî'nin bu talebini halifeye bildiren Ali es-Suleyhî'ye olumlu cevap verilmiştir.[362] Kaynaklarda Fâtımî halifesinin Ali es-Suleyhî'yi Hindistan davetiyle

---

356 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 256-259; Ebû Abdillâh İmâdüddîn Muhammed b. Safiyyiddîn Muhammed b. Hâmid el-Kâtib el-İsfahânî, *Harîdetü'l-Kasr ve Cerîdetü'l-'Asr*, thk. Şükrü Faysal (Dımaşk: Matbû'âti'l-Mecma'i'l 'İlmî el-'Arabî, 1964), 3/226-228.

357 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 149-183; İsfahânî, *Harîdetü'l-Kasr ve Cerîdetü'l-'Asr*, 3/74-100.

358 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 139-140.

359 Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 111-112.

360 Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 108.

361 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/16-18.

362 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/108.

alakalı resmî olarak görevlendirdiğine dair bir kayıt bulunmamakla birlikte söz konusu mektuptan yola çıkarak Suleyhîler'in Fâtımîler ile Hindistan coğrafyası arasında bir köprü görevi ifa ettiğini söylemek mümkündür. Ayrıca es-Saymûrî'nin bir yıldır Yemen'de bulunuyor olması, mektupta açıkça belirtilmese de Ali es-Suleyhî'nin Yemen dâîlerine ek olarak farklı bölgelerden gelen dâîlere de eğitim verdiğini göstermektedir.

C. Ali es-Suleyhî Dönemi Dış İlişkiler

1. Mısır

Suleyhîler Devleti kurulduğu günden itibaren Mısır merkezli Fâtımîler Devleti ile yakından ilişki kurmuştur.[363] Nitekim devletin kurucusu Ali b. Muhammed es-Suleyhî uzun yıllar Fâtımî hilafetin mezhebi olan İsmâilîliğe davette bulunmuş, Yemen bölgesinin başdâîsi olarak dönemin Fâtımî halifesi Müstansır-Billâh ile yazışmalar yürütmüştür.[364] Buna ek olarak devletini kurma aşamasında bölge ahvalinden Fâtımîler'i haberdar etmiş, faaliyetlerini halifenin iznini alarak gerçekleştirmiştir.[365] Ayrıca bu süreçte Halife Müstansır'ın veziri Ebû Muhammed Hasan el-Yâzûrî de, Ali es-Suleyhî ile yazışmalarını sürdürmüştür.[366]

Tarihî kaynak ve yazışmalar incelendiğinde Ali es-Suleyhî'nin Fâtımîler ile olan bağı açık olsa da İsmâilî davete çağırdığını halka ne zaman ilan ettiği hususu ihtilaflıdır. Yemenli tarihçilerin kaleme aldığı kaynakların birçoğunda es-Suleyhî'nin Tihâme hâkimi Necâh'tan korktuğu için daveti gizli tuttuğu ve ancak onun H.452/ M.1060 senesindeki ölümünden sonra davetini ilan ettiği belirtilmiştir.[367] Ancak dönemin siyasî yapısı incelendiğinde Ali es-Suleyhî'nin davetini gizlemediğini söylemek daha doğru olacaktır. Zira es-Suleyhî Yemen dâîsi olarak bir ayaklanma başlatarak devletini kurma ve geliştirme hususunda Fâtımî halifesinin desteğini almış, Necâh yalnızca Tihâme'ye hükmederken o zamanla birçok bölgeyi ele geçirmiştir. Böylece oldukça güçlü bir konuma yükselen es-Suleyhî'nin davetini gizleme gereği duymadığı ve bu süreçte

363 Josef W. Meri, *Medieval Islamic Civilization: An Encyclopedia* (New York: Routledge, 2006), 776.
364 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 33.
365 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/7.
366 Askalânî, *Ref'u'l-İsr 'an Kudâti Mısr*, 132.
367 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 36; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/486.

yalnızca önlem almak amacıyla Necâh'ı hediyeler ile idare ettiği söylenebilir.[368] Buna ek olarak Ali es-Suleyhî'nin davetini devletin kuruluşunun hemen akabinde ilan ettiğini destekleyen rivayetler mevcuttur. Nitekim Mesâr Dağı'nı ele geçirdikten sonra Harâz halkına hitaben yazdığı mektupta açıkça Fâtımî halifesi Müstansır-Billâh adına davette bulunduğunu ifade etmiştir.[369] Ayrıca el-Cenedî *es-Sülûk fî Tabakâti'l-Ulemâ ve'l-Mülûk* adlı eserinde Ali es-Suleyhî'nin Mesâr'ı ele geçirip imar ettikten sonra Müstansır-Billâh'a olan bağlılığını halka ilan ettiğini aktarmıştır.[370]

Ali es-Suleyhî dönemi boyunca Fâtımîler ile bağlar olumlu şekilde devam etmiş, Müstansır-Billâh doğu siyasetinde Ali es-Suleyhî'ye büyük önem atfetmiştir. Bu dönemde özellikle Hicaz üzerinde nüfuz sağlamak isteyen Müstansır, bölgeye olan yakınlıkları sebebiyle Suleyhîler'i kullanmıştır. Hicaz'daki karışıklıkların düzenlenmesi ve hutbelerin Fâtımî imam adına okunmasını sağlama görevini Ali es-Suleyhî'ye tevdi etmiştir.[371] Ayrıca kendisine Hicaz'daki faaliyetleri sonucunda hilafetin destekçisi anlamına gelen "Umdetü'l-Hilâfe" ünvanını vermiştir.[372]

Yemen ve Hicaz üzerinde Fâtımî nüfuzun sağlanmasında büyük başarı sağlayan Ali es-Suleyhî'ye Müstansır-Billâh tarafından verilen önem iki devlet arasında yürütülen yazışmalarda açıkça görülmektedir. Zira Müstansır; Ali es-Suleyhî'ye hitaben gönderdiği mektuplarda kendisine "el-Emîrü'l-Ecell", "Emîrü'l-Ümerâ", "Nizâmü'l-Mü'minîn" ve "Seyfü'l-İmâm" gibi çeşitli ünvanlarla hitab etmiştir.[373] Ayrıca dinî bayramlarda Ali es-Suleyhî'ye özel olarak tebrik mektupları göndermiştir.[374] Bunlara ek olarak halifenin çocuğu doğduğunda bunu Ali es-Suleyhî'ye haber vermesi[375] ve Zîrîler hükümdarı Muiz b. Bâdîs'in Fâtımîler'e tabi olmaktan vazgeçerek hutbeleri Abbâsî halifesi Kâim-Biemrillâh adına okutmaya başlaması gibi Fâtımî iç siyasetini ilgilendiren konulardan Ali

368 Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 84-85.
369 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/11-12.
370 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/486; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/120.
371 Bramoullé, "The Fatimids and the Red Sea (969-1171)", 127-128.
372 4 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 38-42).
373 Müstansır-Billâh'ın Ali es-Suleyhî'ye gönderdiği 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 12 ve 13 numaralı sicillerin tamamında çeşitli taltifler ve ünvanlar bulmak mümkündür. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 30-58).
374 1 ve 13 numaralı siciller. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 30-31, 56-58).
375 6 ve 8 numaralı siciller. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 45-47, 51-52).

es-Suleyhî'yi haberdar etmesi[376] de Suleyhîler'e verilen ehemmiyetin göstergelerindendir.

2. Hicaz

Ali es-Suleyhî'nin devletini kurduğu hicrî beşinci yüzyılda Hicaz, Abbâsîler ve Fâtımîler arasında rekabetin yaşandığı bir bölge olmuştur. Abbâsîler'in, Müsta'în-Billâh (ö. H.252/ M.866) dönemiyle birlikte Hicaz'daki otoritelerini büyük oranda kaybetmesi ile bölge hâkimiyeti Süleymânîler olarak bilinen ailenin eline geçmiş, bölgedeki hutbelerin hangi halife adına okunacağı mevcut şerifin kurduğu ilişkilere bağlı olarak değişmiştir.[377] Fâtımîler'in, Hicaz'a olan ilgisi özellikle Mısır'ın Fâtımî topraklarına alınması akabinde artmıştır. Abbâsîler'in bölgedeki zayıflığından faydalanmak isteyen Fâtımî halifeleri, Hicaz'a hâkim olmanın yollarını aramışlar, Haremeyn'de kendi adlarına hutbe okutarak İslâm dünyası üzerindeki otoritelerini güçlendirmeye çalışmışlardır.[378]

Hicrî 430-453 (M.1039-1061) yılları arasında Mekke'de Süleymânîler adına hüküm süren Şerîf Şükr b. Ebi'l-Fütûh, babası Ebü'l-Fütûh gibi Fâtımîler'e bağlanarak Müstansır-Billâh adına hutbe okutmuştur.[379] Bu süreçte şeriflerin Abbâsîler ile ilişkilerinin kötü olması hac ibadetini sekteye uğratmış, hicrî 424-454 (M.1033-1062) yılları arasında gizlice yola çıkanlar hariç hac için Irak'tan Mekke'ye gelebilen olmamıştır. Buna ek olarak Mekke civarında bulunan çöllerde çıkan isyanlar bölgeyi güvensiz hale getirdiğinden farklı bölgelerden gelen hacıların sayısı da azalmıştır. Bu yıllarda güvenlik kaygılarının yanı sıra Mekke'deki ekonomik sıkıntılar da müslümanların hac farîzasını yerine getirmesini zorlaştıran unsurlardan olmuştur.[380]

Şerif Şükr b. Ebi'l-Fütûh ile Ali es-Suleyhî'nin aralarının iyi olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Ali es-Suleyhî'nin devletini kurduğu ilk yıllarda ikisi arasında gerçekleşen yazışmalar, nazım formunda tehditler içeren bir üslupla sürmüştür. Şükr b. Ebi'l-Fütûh'tan rahatsızlık duyan Ali es-Suleyhî, Müstansır-Billâh'a durumdan bahsettiği ve Şükr'ü ortadan kaldırarak Mekke'yi kendisine bağlamak hususunda izin istediği bir

---

376 5 numaralı sicil (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 42-45).
377 İbn Haldun, *Târîh*, 4/118.
378 Bramoullé, "The Fatimids and the Red Sea (969-1171)", 127.
379 Ahmed Sibâ'î, *Târîhu Mekke: Dirâsât fi's-Siyâse ve'l-'İlm ve'l-İctimâ' ve'l-'Umrân* (Riyâd: el-Emânetü'l-'Âmme li'l-İhtifâl bi-Murûr Mi'eti 'Âm 'alâ Te'sîs el-Memleke es-Su'ûdiyye, 1999), 231.
380 İbn Fehd, *İthâfü'l-Verâ bi-Ahbâri Ümmi'l-Kurâ*, 2/457-467; Sibâ'î, *Târîhu Mekke*, 231.

mektup yazsa da halife buna izin vermemiş, Harem bölgesinde doğrudan bir çatışmaya girilmesini istememiştir.[381] Bu sebeple Ali es-Suleyhî halifenin talimatlarına uyarak Hicaz planlarını ertelemiştir.[382] Ancak süreç içerisinde Ali es-Suleyhî ve Şükr b. Ebi'l-Fütûh arasındaki gerginliğin son bulduğu gözlemlenmiştir. Zira halife tarafından H.450/ M.1058 senesinde gönderilen bir mektupta Ali es-Suleyhî'nin Şükr'e verdiği destekten ve birlikte dayanışma içerisinde Hicaz'ın güvenliğini sağlamalarından bahsedilmesi ikisi arasındaki düşmanlığın dindiğini göstermektedir.[383] Şükr b. Ebi'l-Fütûh'un H.453/ M.1061 senesindeki ölümünden sonra çocuğu olmaması sebebiyle yönetime Şükr'ün kölesi geçmiştir.[384] Ancak kısa süre içinde Hevâşim olarak isimlendirilen şerif ailesi yönetimi devralıp Süleymânîler'i Hicaz'dan çıkartmış, onlar da Yemen'e gitmek durumunda kalmışlardır.[385]

Ali es-Suleyhî H.455/ M.1063 senesinde Yemen'in tamamını ele geçirdikten sonra Hac vazifesini yerine getirmeye ve bu sayede Mekke'de hâkimiyet sağlamaya karar verdi. En büyük oğlu Emîrü'l-E'azz Muhammed'i San'a'ya nâibi olarak bıraktıktan sonra yanına San'a saraylarında yaşayan bazı Yemen liderlerini ve eşi Hürre Esmâ'yı da alarak Mekke'ye doğru yola çıktı.[386] Akabinde H.6 Zilhicce 455/ M.30 Kasım 1063'te Mekke'ye girerek bölgeye hâkim oldu.[387] es-Suleyhî'nin şairlerinden Amr b. Yahyâ b. Ebi'l-Gârât el-Heysemî onun bu seferini şu dizeler ile tasvir etmiştir:

İmamın kılıcı dalgalı bir deniz gibidir/ Ülkeler üzerinde bir med cezir gerçekleştirir
Ali es-Suleyhî'den ayrılmak bizi üzse de/ Övgüye değer oğlu sayesinde bizi mutlu eden şeyler vardır
O (Ali es-Suleyhî), Allah'ın Mekke'yi sulamak üzere gönderdiği bir denizdir/ oğlu ise San'a halkına sunulmuş bir denizdir[388]

---

381 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/23-25; Burada halife ile Ali es-Suleyhî arasında gerçekleştiği söylenen bu yazışmanın, 22 Recep 448 tarihli 12 numaralı sicil olduğu söylenebilir. Zira bu sicilde de aynı konu işlenmiştir. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 55-56).

382 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/26.

383 3 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 34-38).

384 İbn Fehd, *İthâfü'l-Verâ bi-Ahbâri Ümmi'l-Kurâ*, 2/466-467; İbn Haldun, *Târîh*, 4/122.

385 İbn Haldun, *Târîh*, 4/122-123.

386 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/26.

387 Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir Makrîzî, *ez-Zehebü'l-Mesbûk fî Zikri men Hacce Mine'l-Hulefâ'i ve'l-Mülûk*, thk. Cemalüddin eş-Şeyyâl (Port Said: Mektebetü's-Sakâfe'd-Dîniyye, 2000), 95; İbn Fehd, *İthâfü'l-Verâ bi-Ahbâri Ümmi'l-Kurâ*, 2/468.

388 İsfahânî, *Harîdetü'l-Kasr ve Cerîdetü'l-'Asr*, 3/227-228.

Ali es-Suleyhî Mekke'ye girdiğinde mevcut şerif ve akrabaları arasındaki düşmanlığın sonlanması için diyet cezalarını ödedi.[389] Halka ihsanda bulunarak onlara adaletli davrandı. Bölgedeki isyancıları durdurarak hacıların güven ortamı içerisinde dinî görevlerini yerine getirebilmelerini sağladı. Yemen'den Mekke'ye getirdiği erzaklar sayesinde fiyatlar düştü. Mezkûr davranışlarıyla halkın saygı ve sevgisini kazanan Ali es-Suleyhî ayrıca Kabe'ye Fâtımî hilafetin sembolü olarak beyaz ipek kumaş örttü.[390] Böylece Mekke'deki Fâtımî otoritesi Suleyhîler eliyle pekişmiş oldu.[391] Müstansır-Billâh Hicaz'daki mezkûr faaliyetlerinden ötürü Ali es-Suleyhî'ye hilafetin destekçisi anlamına gelen "Umdetü'l-Hilâfe" ünvanının verdi.[392]

Mekke dışına kaçan şerif ve ailesi hac farizesi yerine getirildikten sonra muharrem ayında Ali es-Suleyhî'den başlarına geçecek kişiyi belirleyerek Mekke'yi terk etmesini istediler. Ali es-Suleyhî bu görev için Mekke'ye gelmeden önce de bölgede yönetici olan Şerif Ebû Hâşim Muhammed b. Ca'fer el-Hasenî'yi[393] seçerek emrine asker tahsis etti. Kendisine silah, para ve elli at verdikten sonra bir müddet daha Mekke'de kalan Ali es-Suleyhî, hicrî 456 yılı Aşûre günü veya aynı yıl Rebîülevvel ayında Yemen'e döndü.[394] Mezkûr rivayete ek olarak Ali es-Suleyhî'nin yedi yüz kadar askerinin Mekke'de vebadan ölüp asker sayısının azalması nedeniyle şerif ve ailesinden korktuğu, bu sebeple Ebû Hâşim Muhammed b. Ca'fer el-Hasenî'yi nâib olarak bıraktıktan sonra Yemen'e doğru yola çıktığı da rivayet edilmiştir.[395] Müstansır-Billâh'ın Ali es-Suleyhî'ye gönderdiği mektuplardan Mekke'deki karışıklıkların tam olarak çözülmediği anlaşılmaktadır. Zira Müstansır mektubunda Ali es-Suleyhî'nin tüm çabalarına rağmen şerif ve ailesinin huzursuzluk çıkarmaya devam ettiği belirtilmiştir. Ancak Ali es-Suleyhî'nin sorunları tam anlamıyla çözemeden Yemen'e dönmesi halifenin talebiyle gerçekleşmiştir. Halife mevcut durumda bölgede savaş çıkmasını istememiş, hedefine ulaşamadan Yemen'e

---

389 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/26.

390 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, 8/363,380; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 19/146; Makrîzî, *İtti'âz*, 2/268-269; Makrîzî, *ez-Zehebü'l-Mesbûk fî Zikri men Hacce Mine'l-Hulefâ'i ve'l-Mülûk*, 95; Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-Zâhire fî Mülûki Mısr ve'l-Kâhire* (Beyrut: Matba'atü Dâri'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1935), 5/72; İbn Fehd, *İthâfü'l-Verâ bi-Ahbâri Ümmi'l-Kurâ*, 2/468; Bâ Mahreme, *Târîhu Sagri 'Aden*, 2/161.

391 Bramoullé, "The Fatimids and the Red Sea (969-1171)", 128.

392 4 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 38-42).

393 Tam adı Ebû Hâşim Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. Abdullah b. Ebî Hâşim Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed b. Mûsâ b. Abdullah b. Mûsâ b. Abdullah b. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib el-Hasenî'dir. (İbn Fehd, *İthâfü'l-Verâ bi-Ahbâri Ümmi'l-Kurâ*, 2/469).

394 Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'ât*, 19/146-147; İbn Fehd, *İthâfü'l-Verâ bi-Ahbâri Ümmi'l-Kurâ*, 2/469.

395 İbn Fehd, *İthâfü'l-Verâ bi-Ahbâri Ümmi'l-Kurâ*, 2/469.

dönen Ali es-Suleyhî'yi "Harem'de ihtilafın çoğalıp bölgeye yabancı bir elin girmesinden korkma. Zira Harem sana yakındır, oradaki fesadı gidermek içi emrolunursan bölgeye cesurca gidersin." diyerek teselli etmiştir.[396]

Ali es-Suleyhî Yemen'e dönerken Hamza b. Ebî Vehhâs ve Benî Süleyman kabilesinden bir grup tarafından kafilesinin yolu kesildi. Mekke nâibi Ebû Hâşim Muhammed b. Ca'fer'in elinde Ali'ye yardımcı olacak bir güç bulunmuyordu. Ali yolunu kesen gruptan birine sertçe vurunca adamın kolu kırılarak atıyla birlikte yere yığıldı. Bunu gören grup dehşete düşerek Ali ile savaşmadan Mekke'ye döndü. Grubun Mekke'ye döndükten sonra şehri yağmalamasıyla şehirdeki güven ortamı tekrar bozuldu.[397] Yemen'e doğru yoluna devam eden Ali es-Suleyhî'ye karşı; Mezhac, 'Abes ve Neha' kabilelerini yanına alan bir Hâricî yeni bir isyan çıkardı. Hâricînin mezkûr kabilelerin kalelerinde saklandığını öğrenen Ali es-Suleyhî derhal harekete geçerek isyanı bastırdı. Ayrıca çevrede bulunan dağ ve kaleleri de ele geçirerek bölgedeki karışıklıkları durdurdu.[398] Ali es-Suleyhî San'a'ya döndükten sonra da birtakım isyanlarla uğraşmak durumunda kaldı. Nitekim Ali'nin Hicaz'da bulunduğu sırada 'Ans kabilesi ve Zebîd'den bir grup isyan başlatmıştı. Mesve Dağı'nda konuşlanan grup uzun süre dayanamayarak Ali es-Suleyhî'nin bulundukları kaleyi ele geçirmesiyle teslim olmak mecburiyetinde kaldı. Grubun büyük çoğunluğu Ali es-Suleyhî tarafından öldürüldü. Böylece başkent San'a'daki karışıklıklar durdurulmuş oldu.[399]

Ali es-Suleyhî'nin Hicaz seferi Fâtımîler'in bölgede yürüttükleri politikada Suleyhîler'in önemini göstermektedir. Nitekim Fâtımîler, H.359/ M.969 senesinde Mısır'ı ele geçirip Kızıldeniz'e erişim sağlayarak Hicaz ile olan ilişkilerini güçlendirmiş, daha sonra bu ilişkileri Suleyhîler eliyle pekiştirmiştir. Ali es-Suleyhî'nin bölgede kazandığı başarı ve hac ibadetinin güven içerisinde gerçekleştirilmesi için verdiği çaba, müttefikleri olan Fâtımîler'in Hicaz üzerindeki otoritesini doğrudan etkilemiştir.[400] Bu durum Müstansır-Billâh tarafından Ali es-Suleyhîye gönderilen mektuplarda da açıkça belirtilmiş, Ali es-Suleyhî'nin Mekke'deki faaliyetlerinden sitayişle bahsedilmiştir.[401] Buna ek olarak gönderilen bir mektupta Yemen'in Hicaz'a olan coğrafî yakınlığının vurgulanarak

---

396 7 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 47-50).
397 İbn Fehd, *İthâfü'l-Verâ bi-Ahbâri Ümmi'l-Kurâ*, 2/469-470.
398 4 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 38-42).
399 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/130.
400 Bramoullé, "The Fatimids and the Red Sea (969-1171)", 127-128.
401 7 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 47-50).

bölgede olası bir karışıklık çıktığı takdirde müdahele hakkının Ali es-Suleyhî'ye verilmesi, Suleyhîler'in bölge üzerindeki Fâtımî nüfuzun temsilcisi olduğuna işaret etmektedir.[402]

D. Veliaht Tayini Meselesi

Yemen'de İsmâilî davet yalnızca dâîlik kurumu üzerinden ilerlerken Suleyhîler Devleti'nin kurulması davetin devletleşerek güçlenmesini sağlamış, yeni durumda devlet lideri Ali es-Suleyhî siyasî ve dinî gücü elinde bulundurmuştur. Devlet nüfuzunun devamlılığı için hâkimiyetin hanedân içerisinde devam etmesini isteyen Ali es-Suleyhî en büyük oğlu Muhammed olgunluk çağına ulaştığında onu halefi olarak ilan etti. Verdiği karar ile alakalı Fâtımî halifesi Müstansır-Billâh'ın da onayını almak isteyen Ali es-Suleyhî bir mektup yazarak durumdan halifeyi de haberdâr etti.[403] Müstansır-Billâh hicrî 456 yılında gönderdiği mektupta Muhammed'in veliahtlığını onayladığını duyurarak ona "Emîrü'l-E'azz Şemsü'l-Me'âlî" unvanını verdi. Ayrıca bu haberin Yemen'de ilan edilmesini emretti. Mektupta Ali'nin ortanca oğlu Ahmed'e "Melikü'l-Mükerrem", küçük oğluna ise "Emîrü'l-Muvaffak" ünvanlarını veren Müstansır-Billâh, Muhammed'den kardeşleriyle birlik içerisinde hareket etmesini ve aralarına fitne girmesine izin vermemesini talep etti.[404]

Ali es-Suleyhî aynı yıl vefat eden Zebîd valisi Es'ad b. Şihâb'ın yerine oğlu el-Emîrü'l-E'azz Muhammed'i siyasî yeteneklerini tanımak ve tecrübe kazanmasını sağlamak amacıyla atadı. Muhammed hicrî 457 senesi Şaban ayında görevini ifa etmek üzere Zebîd'e gitti. Ali es-Suleyhî de yaklaşık bir sene sonra hicrî 458 senesi Muharrem ayında eşi Hürre Esmâ ve küçük oğlu Emîrü'l-Muvaffak ile Zebîd'e giderek bir müddet Muhammed'in yanında kaldı. Dönüş yolunda Muhammed ailesini uğurlamak üzere yola çıktıysa da Maska' denen bir bölgede hummaya yakalandığı için Zebîd'e geri dönmek durumunda kaldı. Daha sonra hastalığı ilerleyerek H.22 Muharrem 458/ M.24 Aralık 1065'te henüz yirmi yedi yaşındayken vefat etti.[405]

---

402 7 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 47-50).

403 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/98.

404 Rebîülâhir 456 tarihli 2 numaralı sicil ile Receb 457 tarihli 10 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 32-34, 53-54); İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/98-99.

405 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/99-100.

Oğlunun ölüm haberini alan Ali es-Suleyhî ailesi ile birlikte Zebîd'e gelerek Emîrü'l-E'azz Muhammed'in defin işlemlerini gerçekleştirdi. Ali es-Suleyhî onu dayısı Es'ad b. Şihâb'ın kabrinin yakınına defnettikten sonra hicrî 458 yılı Safer ayında durumdan Müstansır-Billâh'ı haberdâr etmek üzere elçilerini Mısır'a gönderdi. Yemen'de Fâtımî-İsmâîli gücü temsil eden Suleyhî Hanedânı'nın devamlılığını istediği anlaşılan Müstansır, Ali es-Suleyhî'nin bir diğer oğlu Mükerrem Ahmed'i devletin yeni veliahtı olarak tayin edip kendisine Melikü'l-Mükerrem ünvanına ek olarak "Şerefü'l-Ümerâ' 'İzzü'l-Mülk Müntecebü'd-Devle ve Ğarsühâ Zî es-Seyfeyn" ünvanlarını verdi.[406] Bu hususta Ali es-Suleyhî'ye gönderdiği mektuplarda oğlu Muhammed için taziyede bulunduktan sonra Melikü'l-Mükerrem Ahmed'in veliahtlığının tüm Yemen'de ilan edilmesini emretti.[407] Müstansır aynı zamanda Mükerrem Ahmed'e de özel olarak bir mektup göndererek onu veliaht olarak belirlediğini zikrettikten sonra kendisine devlet yönetimi ile alakalı birçok nasihatte bulundu. Müstansır-Billâh'ın kararından oldukça memnun olan Ali es-Suleyhî aynı yıl Cemâziyelevvel ayında San'a'ya döndüğünde cami minberlerinde Mükerrem'in veliahtlığını halka duyurdu.[408]

Ali es-Suleyhî'nin veliaht belirleme sürecinde Fâtımî halifesinin görüşüne başvurarak halifenin onayı alındıktan sonra veliahtı halka duyurması, Fâtımî nüfuzun Suleyhîler üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir. Söz konusu etki Suleyhîler'in Fâtımîler'e dinî bağlılıklarına ek olarak siyasî açıdan da bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca halifenin onayı, halkın gözünde yeni veliahtın meşruiyetini pekiştireceği için de önemsenmiştir.

Müstansır-Billâh'ın Suleyhîler Devleti veliahtına yönelik verdiği kararında, Yemen'in İsmâilî geçmişinde yaşanan tecrübenin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Suleyhîler Devleti kurulmadan neredeyse bir buçuk asır önce Yemen'deki ilk İsmâilî devleti kurmayı başaran İbn Havşeb'in ölümü akabinde onun yerine geçecek kişi hususunda ciddi bir kriz yaşanmıştır. Dönemin Fâtımî halifesi Ubeydullâh el-Mehdî'nin İbn Havşeb'in oğlu Ebü'l-Hasan yerine Abdullah b. Abbâs eş-Şâvirî adında bir başka dâîyi Yemen'deki İsmâilî davetin başına ataması iki aday arasında bir mücadeleye sebep olmuş, Ebü'l-Hasan bu duruma kinlenerek İsmâilî gruplara düşmanca bir tavır geliştirmiştir. Dahası yaşanan karışıklık sonucu bölgedeki İsmâilî gruplar takibata

406 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/101-102, 106-107.
407 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/103.
408 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/105.

uğrayarak faaliyetlerine gizli devam etmek durumunda kalmışlardır.[409] Bu durum İsmâiliyye mezhebinin Yemen'de ciddi bir güç kaybı yaşamasına sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla Fâtımî halifesi, Ali es-Suleyhî'nin oğullarını veliaht tayin ederek hükümdarın en büyük oğlunun veliaht tayin edilmesi prensibine uymayı tercih etmiş, böylece hanedânın iktidar sürekliliğini güvence altına almak ve bölgedeki istikrarın devam etmesini sağlamak istemiştir. Bu durum aynı zamanda Fâtımîler'in, Suleyhî Hânedanı'nın bölgedeki faaliyetlerinden hoşnut olduğunu ve söz konusu devlet ile ilişkilerini olumlu şekilde devam ettirmek istediğini göstermektedir.

E. Ali es-Suleyhî'nin Öldürülmesi

Ali es-Suleyhî hicrî 459 senesinin ilk aylarında Kadı İmrân b. Fazl liderliğinde bir grup elçisini Müstansır-Billâh'a yazdığı mektupla Mısır'a gönderdi. Mektubunda Müstansır'dan iki önemli konu ile alakalı izin istemekteydi. Bunlardan ilki Mekke'ye ikinci bir sefer düzenleme hususundaydı. Birinci Hicaz seferinden itibaren bölgeden sorumlu olan Ali es-Suleyhî mektubunda Mescid-i Haram'da iki grup arasında anlaşmazlık çıktığından, kan döküldüğünden, zulüm ve soygunculuğun baş göstererek güvensiz bir ortam oluştuğundan bahsediyor; bölgede adeleti tesis etmek, fesadı gidermek ve yolları imar etmek için Halifeden izin istiyordu. Mektubun ikinci konusu ise Ali es-Suleyhî'nin Hicaz seferinden sonra Mısır'a gelerek halife ile bizzat görüşmek istemesiydi. Müstansır 459 senesi Rebîülevel ayında gönderdiği mektupta ilk talebi olumlu karşılayarak savaştan kaçınmak ve halka zarar vermemek kaydıyla Hicaz'a müdahale edebileceğini kendisine bildirdi. Ancak ikinci talebini, Mısır'a yapılacak bir yolculuğun meşakkatli olacağı ve geride bıraktığı topraklarda karışıklık çıkabileceği gerekçesiyle reddetti. Mektubunda Ali es-Suleyhî'nin ailesine yeni ünvanlar verdiğini açıklayan Müstansır-Billâh böylece red kararının oluşturabileceği olumsuz etkiyi hafifletmek, iki taraf arasındaki diplomatik ilişkileri sıcak tutmak ve Suleyhîler'i onurlandırarak Fâtımî hilafete olan bağlılıklarını arttırmak istemiştir. Bu bağlamda Müstansır, Ali es-Suleyhî'nin büyük oğluna "Şerefü'l-Ümerâ' 'İzzü'l-Melik", küçük

409 Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 68-69.

oğluna "Şerefü'l-Melik", karısına ise "Ümmü'l-Ümerâ' el-Müntecibîn" ünvanlarını vermiştir.[410]

Mekke'ye ikinci bir sefer düzenlemeyi Ali es-Suleyhî'nin halifeye teklif ettiğini belirten rivayetin yanı sıra bu seferin Müstansır-Billâh'ın emriyle gerçeklekleştiğini söyleyen bir rivayet de mevcuttur. Nitekim Ali es-Suleyhî H.455/ M.1063 senesinde Mekke'ye ilk seferini düzenlediğinde Fâtımî halife adına hutbe okutsa da sonraki yıllarda bölge sorumlusu Şerif Muhammed b. Ca'fer bunu devam ettirmemiş, içinde bulunduğu şartlara göre karar vererek kısa aralıklarla her iki halifeye de hutbe okutmuştur.[411] Şerif'in Abbâsîler adına hutbe okutmasından rahatsızlık duyan Müstansır-Billâh, Hevâşim ailesine desteğini kesmiş, onlardan önce Mekke yönetiminde olan Süleymânîler'e meyletmeye başlamıştır. Bu sebeple Ali es-Suleyhî'den de Hicaz'a gitmesini ve Süleymânîler'e destek vererek tekrar hâkimiyet sağlamalarına yardımcı olmasını istemiştir.[412]

Ali es-Suleyhî aynı yıl Cemâziyelâhir ayında sefer için hazırlık yapmaya başladı. Yolculuktaki ihtiyaçların karşılanması ve Harem-i Şerîf'in imarı için para toplamaya başlayan Ali es-Suleyhî'nin ayrıca imama verilecek hediyeler için de hazırlık yaptığı görülmektedir.[413] Bu durum mektupta olumsuz cevap alsa da Mısır'a gitme arzusunun devam ettiğini göstermektedir. Daha sonra oğlu Melikü'l-Mükerrem'i devlet işlerinde kendi yerine vekil bıraktığını, Ahmed b. Muzaffer es-Suleyhî'yi de oğluna yardımcı olmakla görevlendirdiğini açıklayan Ali es-Suleyhî[414] önemli kale ve dağların idaresini de güvendiği devlet adamlarına bıraktı.[415]

Ali es-Suleyhî Hicaz seferine çıkarken San'a'da birlikte yaşadığı Yemen sultanlarını ve İbnü'l-Kerendî, İbnü't-Tübba'î, Ali b. Ma'n, Vâil b. Ma'n el-Vuhhâzî gibi ileri gelen idarecileri yokluğunda bölgede karışıklık çıkartmalarından ve oğlu Mükerrem Ahmed'e karşı isyan etmelerinden korktuğu için beraberinde götürmeye karar verdi.[416] Yolda ve menzillerde izdiham yaşanmaması adına mezkûr idareciler ile Yâm, Cenb, Senhân gibi

---

410 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/107-110.
411 İbn Fehd, *İthâfü'l-Verâ bi-Ahbâri Ümmi'l-Kurâ*, 2/470-473; Sürûr, *en-Nüfûzü'l-Fâtımî fî Cezîreti'l-'Arab*, 22-23.
412 İbn Haldun, *Târîh*, 4/123.
413 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/110; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 254.
414 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/110.
415 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 40.
416 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 40; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/124.

kabilelerden ve Harâz halkından hacca gitmek isteyen grupları kendisinden önce Mekke'ye doğru gönderdi.[417] Kendisi de oğlu Mükerrem'e nasihatte bulunduktan sonra[418] iki bin atlı, Suleyhîler'den yüz altmış kişi ve eşi Esmâ bint Şihâb ile birlikte[419] H.6 Zilkade 459/ M.18 Eylül 1067'de San'a'dan yola çıktı.[420]

Ali es-Suleyhî yolculuğu sırasında Necâhîler'in Zebîd'de Saîd b. Necâh el-Ahvel etrafında toplandığını ve bir ayaklanma için hazırlandığını haber aldı.[421] Ali es-Suleyhî H.452/ M.1060 senesinde Zebîd'i ele geçirdikten sonra Necâh'ın oğulları Saîd el-Ahvel ve Ceyyâş, Dehlek Adası'na kaçmak mecburiyetinde kalmıştı.[422] Saîd burada bulunduğu süre boyunca Zebîd ve çevresinde bulunan casuslarıyla iletişim halinde kalarak Ali es-Suleyhî hakkında bilgi edindi.[423] Bir süre sonra Dehlek'ten çıkıp gizlice Zebîd'e döndü. Burada Necâhîler'e büyük sevgi besleyen Mülâ'ib el-Havlânî'nin evine gidip bahçesinde bir sığınak kazarak orada yaşamaya başladı. Saîd, Zebîd'de bulunduğu sırada babasının ölümüne sebebiyet veren ve Necâhîler'i Tihâme bölgesinden çıkartan Ali es-Suleyhî'ye karşı bir ayaklanma planladı. Daha sonra kardeşi Ceyyâş ile iletişime geçip ona Suleyhîler'in yıkılmak üzere olduğunu söyleyerek devletlerini tekrar kurabilecekleri müjdesini verdi. Saîd, dört yüz asker ile Zebîd'e gelen Ceyyâş'ı beraberinde yetmiş kişi ile karşıladı. Bu yetmiş kişinin ellerinde savaş malzemesi olarak ucunda sivri bir demir parçası bulunan hurma dallarından başka hiçbir silah bulunmuyordu.[424] İsyancı grup, önceleri Necâh'ın kölesi olan ancak o ölünce Ali es-Suleyhî'nin tarafına geçen Ferah el-Bîşî tarafından da destekleniyor, ayaklanma konusunda cesaretlendiriliyordu. Ali es-Suleyhî Ferah el-Bîşî'nin ihanetini öğrenince Es'ad b. Şihâb'ın iki oğlu Ebü's-Suûd ve Ahmed'i Ferah'ı öldürmek üzere gönderdi. Ferah'ın çok geçmeden öldürülmesi Necâhîler'i sinirlendirerek harekete geçirdi. Ebü's-Suûd'u, Ahmed'i ve beraberlerinde Zebîd'de bulunan Harâz halkını öldüren isyancı grup, onların at ve savaş malzemelerini

417 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/113.
418 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/112-113.
419 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 40; Diğer bir rivayete göre ise Mekke'ye beraberinde elli Yemen meliki, Suleyhîlerden yüz elli veya yüz yetmiş kişi, iki bin atlı asker, beş yüz at, gümüş eyerleri bulunan beş yüz deve ve sayısız savaş aleti ile yola çıktığı belirtilmiştir. (Ebü'z-Ziya' Abdurrahman b. Ali b Muhammed b Ömer b. Ali Deyba', *Kurretü'l-'Uyûn bi-Ahbâri'l-Yemeni'l-Meymûn* [San'a: Mektebetü'l-İrşâd, 2006], 213).
420 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/113.
421 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/113.
422 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 83; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 256.
423 Bâ Mahreme, *Târîhu Sagri 'Aden*, 2/162.
424 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 83; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 256.

yağmalayarak güçlendi.[425] Böylece Zilkade ayının dokuzunda Ali es-Suleyhî'nin konakladığı Mehcem bölgesine doğru yola çıktı. Her ne kadar beraberindekiler Ali es-Suleyhî'den korktukları için durumlarını saklamak isteseler de Saîd el-Ahvel açıkça planından bahsediyor, Ali es-Suleyhî'den intikamını alarak onu öldüreceğini herkese anlatıyordu. Bu sebeple grubun isyan için yola çıktığı haberi Ali es-Suleyhî'nin kulağına kadar geldi.[426]

Ali es-Suleyhî isyan haberini aldıktan sonra çoğunluğu Necâhîler'in memlükü ve akrabası olan beş bin Habeşli mızrakçıdan oluşan bir müfrezeyi Necâhîler'e göndererek grubun tamamını öldürmelerini emretti. Ancak Ali es-Suleyhî'nin gönderdiği müfreze isyancı grup ile karşılaşamadı. Zira Saîd ve beraberindekiler yakalanmamak için ana yol yerine sahil yolunu kullanmıştı.[427] İsyancı grup zorlu bir yolculuğun ardından Suleyhî'nin karargâhına girmeyi başardı. Karargâhta bulunanlar onları Ali es-Suleyhî'nin kölelerinden ve maiyetinden sandı. Abdullah b. Muhammed es-Suleyhî durumu farkettiğinde Ali es-Suleyhî'ye haber verse de savaş kaçınılmazdı.[428] Ali es-Suleyhî ve başta kardeşi Abdullah b. Muhammed olmak üzere akrabalarının birçoğu H.12 Zilkade 459/ M.24 Eylül 1067 gerçekleşen savaşta öldürüldü.[429] Bunun üzerine Saîd, Ali'nin Necâhîler'i öldürmek üzere gönderdiği beş bin kişilik Habeşli müfrezeye bir elçi gönderip Ali es-Suleyhî'yi öldürerek babasının intikamını aldığını, kendisinin onlardan biri olduğunu, dolayısıyla gerçekleşen başarının ve kazanılan itibarın onların da başarısı olduğunu söyledi. Habeşli müfreze Saîd'in yanına gelerek ona itaat edince Necâhî ordusunun gücü arttı.[430]

Necâhîler Suleyhîlerin hareminin bulunduğu yeri dört gün boyunca muhasara altına aldı. Mehennâ b. Ali b. Muzaffer ve Ali es-Suleyhî'nin oğlu Emîrü'l-Muvaffak haremi korumak için mücadele ederek Necâhîler ile savaştı. Mehennâ bu dört günün sonunda Saîd'den eman alarak onunla Suleyhî ailesinden hayatta kalanlara ve haremdeki kadınlara zarar vermemek üzere anlaştı. Saîd'in kardeşi Ceyyâş da haremdeki kadınların ve hayatta

---

425 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/113-114.
426 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 83.
427 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 83.
428 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 84.
429 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 84-85; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/124; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/115; Suleyhî ailesinden öldürülen kişilerin isimleri için bkz. (İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/115).
430 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 85; Bâ Mahreme, *Târîhu Sagri 'Aden*, 2/163.

kalan Suleyhîler'in affedilmesini ve Melikü'l-Mükerrem Ahmed'e ailesine ihsanda bulunduklarına dair bir mektup yazmasını tavsiye etti. Zira Ceyyâş bu şekilde Tihâme'ye, Mükerrem'in hiçbir itirazı olmadan, girebileceklerini düşünüyordu. Ancak Saîd "Yılanın kuyruğunu kesip de öylece bırakma/ Yürekli ve cesursan kuyruğundan sonra başıyla devam et" şeklinde bir şiir okuyarak niyetini açıkladı. Daha sonra Suleyhîlerin tüm erkek nüfusunun öldürülmesini, kadınların ise esir alınmasını emretti. Esmâ bint Şihâb yanına diğer Suleyhî kadınları da alarak San'a'ya dönmek istediyse de Saîd buna izin vermedi.[431]

Büyük bir zafer kazanan Saîd el-Ahvel ve ordusu, beraberlerinde esirler ve çokça ganimet ile Zebîd şehrine doğru yola çıktı. Ordu H.16 Zilkade 459/ M.28 Eylül 1067'de Ali es-Suleyhî ve Abdullah b. Muhammed es-Suleyhî'nin kesilmiş başları bir mızrağa geçirilmiş halde Esmâ bint Şihâb'ın tahtırevanının önünde sergilenirken Zebîd'e girdi. Esir kadınları Zebîd'de bir evde toplayan Saîd el-Ahvel kesilmiş iki başı da Esmâ bint Şihâb'ın odasından görülecek şekilde yerleştirdi.[432] Kazandığı ganimetlerle Habeşistan'a para göndererek yirmi bin köle satın aldı.[433] Saîd el-Ahvel'in başarısı onun Tihâme bölgesindeki hâkimiyetini kesinleştirdi. Mükerrem ise babası Ali es-Suleyhî'nin öldürülmesiyle Tihâme'yle birlikte buradaki çeşitli kalelerdeki otoritesini kaybetti.[434]

Ali es-Suleyhî'nin öldürülmesinin ardından Suleyhîler Devleti'nin egemenliğini hızla kaybetmesi, öncelikle Yemen'in siyasî yapısıyla açıklanabilir. Zira Yemen halkı merkezî otoriteye boyun eğmeye alışkın bir mizaca sahip değildir.[435] Tabiatıyla Ali es-Suleyhî'nin kısa süreli olarak Yemen'i bütünüyle hâkimiyeti altına alması bu durumu değiştirmemiştir. Üstelik Yemen'de Ali es-Suleyhî'nin otoritesinin kabul edilmesi çoğu bölgede gönüllü olarak değil, gerçekleşen savaşlar neticesinde sağlanmıştır. Ayrıca Yemen halkının büyük çoğunluğunun İsmâîlî mezhebi benimsemiyor oluşu da onların Suleyhîler Devleti'ne olan bağlılıklarını içtenlikle sürdürmelerini zorlaştıran bir diğer unsurdur. Bu sebeplerden ötürü, Ali es-Suleyhî'nin vefatının ardından valiler birer birer Suleyhîler ile olan bağlarını keserek eski yönetim yapılarına dönmek istemişlerdir.[436]

---

431 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 85; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/115-116.
432 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 86; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/116.
433 Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/211.
434 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 86.
435 Taberî, Târîh, 1/167.
436 Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 114; Fakî, *el-Yemen fî Zılli'l-İslâm*, 135-137, 141.

Ali es-Suleyhî'nin öldürülme senesi ile alakalı biri H.459/ M.1067 diğeri H.473/ M.1081 olmak üzere iki farlı rivayet bulunmaktadır. Konu ile alakalı ana kaynak bizzat olayı yaşamış olan Ceyyâş b. Necâh'ın *el-Müfîd fî Ahbâri Zebîd* adlı eseri olmakla birlikte bu eser günümüze ulaşmamıştır.[437] Mezkûr eserden faydalanarak kitabını telif eden Umâre el-Yemenî her iki tarihi de zikrettikten sonra H.459/ M.1067 senesinin daha sahih bir rivayet olduğunu belirtmektedir.[438] Ayrıca Fâtımî halifesi Müstansır-Billâh'ın Mükerrem Ahmed'e gönderdiği mektuplar da Ali es-Suleyhî'nin ölümünün hicrî 459 senesinde olduğunu desteklemektedir. Zira Mükerrem'e hitaben yazılan biri 460 diğeri 461 tarihli iki mektupta Müstansır, Mükerrem'e babası için taziyede bulunmaktadır. Bu durum Ali es-Suleyhî'nin ölüm tarihinin mezkûr tarihlerden önce gerçekleştiğini göstermektedir.[439]

437 Seyyid, *Mesâdirü Târîhi'l-Yemen fi'l-Asri'l-İslâmî*, 96-97.
438 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 40.
439 40 ve 60 numaralı siciller. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 137-140, 196-200).

İKİNCİ BÖLÜM

İÇ KARIŞIKLIK DÖNEMİ: MELİKÜ'L-MÜKERREM AHMED (1067-1084)

A. Siyasî Hâkimiyetin Yeniden Tesisi

1. İsyanların Bastırılması

Ali es-Suleyhî'nin ölümü ardından Melikü'l-Mükerrem Ahmed babasının yerine devletin başına geçti. Nitekim babasının ölüm haberini aldığında beraberinde altı yüz Hicazlı asker ile birlikte San'a'daki sarayında bulunan veliaht askerlerine silah dağıtarak onlara savaş için hazır olmalarını emretti.[440] Zira Ali es-Suleyhî'nin ölümüyle birlikte Tihâme bölgesinin kaybedilmesine ek olarak birçok kaledeki valiler de bölgedeki otorite boşluğundan faydalanarak Suleyhîler Devleti'ne olan bağlılıklarını terk etmiş, ayrıca başta San'a olmak üzere çeşitli bölgelerde isyanlar baş göstermişti.[441] Dolayısıyla hükümdarlık görevine ciddi bir otorite sorunuyla başlayan Mükerrem Ahmed'in ilk icraatı başkent San'a'da güvenliği sağlamak ve devlet ile bağlılıklarını kesen bölgelerdeki isyanları bastırıp bu bölgeleri yeniden kendi idaresi altına almak oldu. Başta annesi Esmâ bint Şihâb olmak üzere Suleyhî hanımları esir tutan Necâhîler ile olan mücadelesine ise ancak isyanları kontrol altına aldıktan sonra devam edebildi.[442]

Ali es-Suleyhî'nin kendisinden önce Hicaz'a gönderdiği liderler o öldüğünde dağınık şekilde Hicaz istikametindeki yollarda bulunmaktaydı. Âmir b. Süleyman ez-Zevâhî, Müdâfi' el-Cenebî, Mâlik b. Şihâb b. Ca'fer es-Suleyhî, İmrân b. Fazl el-Yâmî ve Hasan b. Ömer es-Senhânî; Ali es-Suleyhî'nin ölüm haberini aldıklarında toplanıp Yemen'e dönmeye karar verdiler. Dönüş yolunda birçok muhalifle karşılaşıp savaşan liderler Zilhicce ayının dördünde (M. 16 Ekim 1067) San'a'ya ulaşarak Mükerrem Ahmed'e katıldılar. Böylece Mükerrem tüm liderlerini toplayarak kendileriyle isyan edenlere karşı savaşmak ve sonrasında Ali es-Suleyhî'nin katillerinden intikam almak üzere sözleşti.[443]

---

440 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/117-118.
441 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 86.
442 Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 116.
443 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/118-119.

İsyanlarla mücadele hareketinde Mükerrem Ahmed ilk olarak İsmâil b. Ebî Yu‘fir b. Abdullah es-Suleyhî ve Sebe b. Ahmed b. Muzaffer es-Suleyhî’yi Yahsub[444], ‘Ans[445] ve Ru‘ayn[446] kabileleriyle savaşmak üzere gönderdi. İsmâil ve Sebe isyan eden mezkûr üç kabile ile girdikleri savaşta galip geldikleri gibi bolca ganimet kazandılar. Mükerrem Ahmed aynı zamanlarda Âmir b. Süleyman ez-Zevâhî’yi de Yemen’in batısıyla bir kısım Himyer kabilelerine göndermişti. Kabile reisleri Zevâhî’ye itaatlerini bildirseler de kabileler içerisinde isyan hareketleri devam ediyordu. Âmir ez-Zevâhî bu kabilelerle savaşıp isyancıları öldürdükten sonra aralarından kaçanları da takip ederek bölgedeki muhalifleri etkisiz hale getirdi. Bu sırada Yahsub ve Ru‘ayn kabilelerinin yeniden isyan başlatmasıyla İsmâil b. Ebî Yu‘fir es-Suleyhî ve Sebe b. Ahmed es-Suleyhî harekete geçip ikinci kez bu kabilelerle savaşarak isyanı bastırdı.[447]

Mükerrem Ahmed isyanlarla meşgul olurken Zeydî liderlerden Hamza b. Ebî Hâşim etrafına birçok muhalif kabileyi toplayarak Suleyhîler’e karşı isyan etmeye karar verdi. San‘a’ya doğru yola çıkan grup Menvâ[448] denen bölgede konakladı. Hamza b. Ebî Hâşim’in yola çıktığını öğrenen Mükerrem, Âmir b. Süleyman ez-Zevâhî’yi durumdan haberdâr ederek ondan San‘a’ya gelmesini talep etti. Âmir, beraberinde beş yüz Himyerli asker ile birlikte 19 Zilhicce’de San‘a’ya ulaştıktan sonra Âmir ez-Zevâhî ve Ahmed b. Muzaffer es-Suleyhî, Mükerrem’in emriyle 21 Zilhicce günü San‘a’dan Menvâ’ya doğru yola çıktı. Bir sonraki gün taraflar arasında çıkan savaş Suleyhîler’in zaferiyle sonuçlandı. Hamza b. Ebî Hâşim ile başka kabile reisleri bu savaşta öldürüldü.[449]

Otorite boşluğundan faydalanmak isteyen bazı Harâzlı kabileler de hicrî 460 senesi Muharrem ayında Suleyhîler’in ilk zaferlerini kazandığı Mesâr Dağı’na çıkarak kalede bulunan Suleyhî askerlerle savaşmaya karar verdiler. Mâlik b. Şihâb es-Suleyhî

---

444 Yahsub (يحصب) Himyer kabilesinin bir koludur. Yahsub’un yaşadığı, İbb ilinden Zemâr ilinde bulunan Ma‘ber Cehrân ilçesine kadarki bölgeye de bu kabilenin ismi verilmiştir. (Makhafî, *Mu‘cem*, 2/1899).

445 ‘Ans (عنس) Yemen’in Zemâr ilinde toprakları bulunan büyük bir kabiledir. (Makhafî, *Mu‘cem*, 2/1131).

446 Ru‘ayn, Himyer kabilesinin bir koludur. Kabilenin yaşadığı bölge de Yahsub olarak ismlendirilmiştir. Bu bölge günümüzde İbb ilinin Kuzeyinde bulunan Yerîm ilçesi civarında bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu‘cem*, 1/696).

447 İmadüddîn, *‘Uyûnü’l-Ahbâr ve Fünûnü’l-Âsâr*, 7/119.

448 el-Menvâ bölgesi (المنوى) San‘a ilinin kuzeyinde bulunan Erhab ilçesinde bulunmaktadır. Bölge ismini Melvâ şeklinde telaffuz edenler de bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu‘cem*, 2/1666).

449 İmadüddîn, *‘Uyûnü’l-Ahbâr ve Fünûnü’l-Âsâr*, 7/120; Bu savaşın Ali es-Suleyhî zamanında Hicaz seferine çıkılmadan önce hicrî 458’de gerçekleştiği de aktarılmıştır. (San‘ânî, *Gâyetü’l-Emânî*, 255-256).

liderliğinde bir grup askerin bulunduğu kaleyi abluka altına alan Harâzlılar'a karşı Mükerrem Ahmed komutanlarından Ahmed b. Muzaffer, İsmâil b. Ebî Yu'fir ve Âmir ez-Zevâhî'yi gönderdi. Yol üzerinde Müceyyah ve Kerâr[450] halkı da onlara katıldı. Takviye kuvvetlerin gelmesiyle isyan eden Harâzlı kabileler geri çekilerek Mükerrem Ahmed'e itaatlerini bildirince bölge yeniden Suleyhîler'in hâkimiyeti altına girmiş oldu.[451] Suleyhî birlikleri sekiz gün daha Mesâr'da konakladıktan sonra H.23 Muharrem 460/ M.3 Aralık 1067'de Yemen'in en büyük kabilelerinden olan Bekîl ile savaşmak üzere yola çıktı. Birlik Muharrem ayının sonunda hedef alınan kabilenin bulunduğu bölgeye vardığında taraflar arasında gerçekleşen savaşta Suleyhîler galip geldi. Bekîl kabilesinden aralarında birçok liderin de bulunduğu üç yüz yirmi kişi öldürüldü. Suleyhî birliği zafer sonrası ganimetler ile birlikte San'a'ya Mükerrem Ahmed'in yanına döndü.[452] Aynı yıl Safer ayında ise Necâh'ın oğullarından Bilal ve Ebü'l-Fütûh Ta'ker Kalesi'nde bulunan Es'ad b. Abdullah es-Suleyhî ile savaşmak üzere yola çıktı. Ta'ker Kalesi'nin kuzey batısında bulunan Zî Eşrak[453] bölgesinde gerçekleşen savaşta Suleyhîler galip gelerek bolca ganimet elde ettiler. Bilâl ve Ebü'l-Fütûh kaçmayı başarsa da Necâhîler'den oldukça fazla asker öldürüldü.[454]

2. Necâhîler ile Mücadele

Suleyhîler Devleti'nin varlığını tehdit eden isyanların bastırılıp San'a ve çevresinde istikrar sağlanmasıyla Mükerrem Ahmed, Necâhîler Devleti ile savaşmaya karar verdi. Zira devletin en ciddi problemi başta annesi Esmâ olmak üzere Suleyhî hanımların Necâhîler'in elinde esir bulunmasıydı. Aynı zamanlarda Esmâ, Saîd b. Necâh'tan hamile kaldığını, bu sebeple süratle kurtarılmayı talep ettiğini belirten mektubunu bir dilenci vasıtasıyla oğlu Mükerrem Ahmed'e ulaştırdı. Esmâ hamile olmamakla birlikte bu

---

450 Müceyyah (مجيح) ve Kerâr (كرار) Harâz bölgesinde bulunan dağlardandır. (Makhafî, *Mu'cem*, 2/1337, 1411).

451 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/121; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 258.

452 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/121-122.

453 Zî Eşrak (ذي أشرق) Yemen'in İbb iline bağlı Seyyânî ilçesinde bulunmaktadır. Cible şehrine yakın olan bölgenin kuzeybatısında Ta'ker Kalesi bulunmaktadır. Günümüzde Zî Şirâk şeklinde telaffuz edilmektedir. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/70).

454 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/122.

hareketiyle oğlunun ve askerlerin Necâhîler'e karşı kinini açığa çıkarmayı, böylece onları savaşa hazırlamayı hedeflemekteydi.[455]

Mükerrem Ahmed annesinin mektubunu okuduktan sonra hızla savaş hazırlıklarına başladı. Kadı İmrân b. Fazl el-Yâmî, Mansûr b. Hâmid ve Hüseyin b. Amr es-Senhânî beraberlerinde Nehd, Yâm ve Şâkir kabilelerinden askerler ile savaşa katılmak için San'a'ya geldi. Onları bizzat karşılayan Mükerrem gelişlerinden duyduğu memnuniyeti ifade etti. Mezkûr isimlere ek olarak Ahmed b. Muzaffer es-Suleyhî, Âmir b. Süleyman ez-Zevâhî, Ebü'l-Hüseyin b. Mühelhel, Mâlik b. Şihâb es-Suleyhî, Müdâfi' b. Hasan el-Cenebî ve Muhammed b. Ali el-Yâmî gibi komutanlarla birlikte H.19 Safer 460/ M.29 Aralık 1067'de Zebîd'e doğru yola çıktı. Orduda yedi bin piyade ve dört yüz atlı asker bulunmaktaydı. Başkent San'a'da ise kendisine vekalet etmek üzere İsmâil b. Ebî Yu'fir es-Suleyhî'yi görevlendirerek onu ihanet etmemesi konusunda uyardı.[456]

Yol boyunca yaşama arzusu olan askerlerin geri dönmesini telkin eden Mükerrem Ahmed, ordusuyla Zebîd şehri yakınlarında bulunan Türeybe[457] bölgesinde konakladı. Suleyhî ordusu müfreze ve birlikler halinde Türeybe camisinde bulunan Mükerrem'e selam verip toplandı. Ordusuna etkileyici bir konuşma yaparak onları savaş için cesaretlendiren Mükerrem mevcut durum karşısında artık kaçmanın fayda vermeyeceğini ve ölümü göze almaları gerektiğini söyledikten sonra Mütenebbî'nin "Elimde en iyi demirlerden yapılmış kılıcımla atıyorum kendimi/ Dövüşmeden ve savaşmadan sağ çıkılamayacak tehlikelere"[458] beytini okumaya başladı.[459]

Suleyhî ordusu üç kısımdan müteşekkildi. Ordunun sağ kanadını İmrân b. Fazl el-Yâmî, Müdâfi' b. Hasan el-Cenebî ve Muhammed b. Ali b. Cebr el-Yâmî komutanlığında Hemdânî kabileler; sol kanadını Mâlik b. Şihâb b. Ca'fer es-Suleyhî komutanlığında Harâzlılar; orta kanadını ise Mükerrem Ahmed, Âmir b. Süleyman ez-Zevâhî, Ahmed b. Muzaffer es-Suleyhî, Hüseyin b. Amr es-Senhânî ve Ebü'l-Hüseyin b. Mühelhel komutanlığında Nehd, Senhân ve Himyer kabileleri oluşturmaktaydı. Necâhî ordusu ise

455 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 41.
456 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/122-123.
457 Makhafî, *Mu'cem*, 1/227.
458 Şiirin tamamı için bkz. (Ebü't-Tayyib Ahmed b. Hüseyin b. Hasan Mütenebbî, *Dîvânü'l-Mutenebbî* [Beyrut: Dârü Beyrut, 1983], 318-321).
459 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 41-43.

altı alaydan oluşan oldukça geniş bir orduyla Zebîd şehrinin Şebârik kapısında savaş için hazır bulunuyordu.[460]

Taraflar arasında gerçekleşen savaşta Suleyhîler galip gelerek Necâhî ordusundan çok sayıda asker öldürüldü. Necâhîler Devleti hâkimi Saîd el-Ahvel, Dehlek Adası'na kaçmak zorunda kaldı. Böylece Suleyhî ordusu şehre girerek hızla Esmâ bint Şihâb'ın bulunduğu eve doğru ilerledi. Mükerrem Ahmed iki yakın adamıyla birlikte annesinin bulunduğu eve vardığında annesinin kendisini tanıması için miğferini çıkardı. Annesi oğlunun yüzünü görünce "Gelişi senin gelişin gibi olan ne gecikmiştir ne de yanlış yapmıştır." diyerek mutluluğunu ifade etti. Oğlunun yanında bulunanlardan birine Aden bölgesi gelirinden yüz bin dinar, diğerine ise Kevkebân[461] ve Havşân[462] kaleleri ile bunlara bağlı bölgeleri hibe etti. Daha sonra Suleyhî ordusunda bulunan kabile reisleri gruplar halinde evin önüne gelerek pencereden yüzü açık şekilde onlara bakan Esmâ'yı selamladı. Esmâ'nın yüzünün açık olması onun devletteki konumunun yüceliğinin bir göstergesiydi.[463]

Necâhîler ile yapılan savaşın akabinde Suleyhîler, Necâhî askerlerinin kaçmak için toplandığı sığınağı ateşe verdi.[464] Bu esnada şehirde bulunan Necâhîler'e mensup Habeşli halk Mükerrem Ahmed'in emriyle öldürüldü. Mükerrem katliamdan önce askerlerine Arapların Habeşli cariyelerle evlenmesi sonucu iki toplumun deri renklerinin benzer hale geldiğini söyleyip onlardan insanları deri rengine göre değil harfleri telaffuzlarına göre ayırt ederek öldürmelerini talep etti.[465] Ayrıca babası Ali es-Suleyhî ve amcası Abdullah b. Muhammed'in kesilen başlarının sergilendikleri yerden indirilmesini ve iki baş için türbe inşa edilmesini emretti.[466]

Mükerrem Ahmed'in bir sonraki hedefi her ne kadar kaçan Necâhîler'in peşinden gitmek olsa da San'a'daki vekili İsmâil b. Ebî Yu'fir es-Suleyhî'den gelen mektupla Necâhîler

---

460 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/124.

461 Kevkebân Kalesi (حصن كوكبان) Mahvît ilinin kuzeydoğusunda bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 2/1357).

462 Havşân Kalesi (حصن حوشان) İmrân ilinin güneyinde bulunan Sula ilçesinde bulunan Surm Dağında bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/532).

463 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 43; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/125.

464 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/125.

465 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 44; Söz konusu rivayetin aksine Tayyibî-İsmâilî dâîsi ve tarihçisi olan İmadüddîn İdris eserinde el-Mükerrem Ahmed'in Necâhîler'in haremine dokunulmasına izin vermediğini, Necâhîler'in çocuklarından esir alınanların serbest bıraktığını, halkın bu tavır karşısında el-Mükerrem'e hayranlık duyduğunu aktarmıştır. (İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/125-126).

466 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 43.

ile olan hesaplaşmasını tamamlamadan San‘a’ya dönmek zorunda kaldı. Zira İsmâil b. Ebî Yu‘fir mektubunda Zeydî imamlardan Kâsım b. Ca‘fer’in San‘a’da isyan çıkarmak istediğini ve Hicazlılar ile Harâzlılar arasında anlaşmazlık çıktığını haber veriyor, hastalandığı için muhaliflerle ilgilenemediğini belirtiyordu. Böylece Zebîd’den ayrılmak durumunda kalan Mükerrem Ahmed, annesi Esmâ ve diğer Suleyhî hanımları da yanına alarak[467] H.26 Rabîülâhir 460/ M.4 Mart 1068’de San‘a’ya ulaştı.[468] Özellikle Esmâ bint Şihâb’ın devletin en büyük düşmanlarının elindeki esaretinden kurtularak San‘a’ya dönmesi, Suleyhîler için önemli bir başarıydı. Devlet şairlerinden Amr b. Yahyâ el-Heysemî bu durumu vasfeden bir şiir inşad etti:

“Esmâ’nın sarayına dönüşü/ Melikü’l-Evhad’ın[469] firakından sonra

Ve Benî Kahtân’ı[470] hedef alan/ Zorlu musibetlerden sonra

Kara bulutların örttüğü, gece karanlığının sardığı/ Bir güneşin geri dönmesi gibi

Temelini yüceliği inşa eden oğlu Ahmed’in cesaretinin attığı/ Ne büyük nimettir bu!”[471]

Mükerrem Ahmed’in San‘a’ya dönüşünden yaklaşık on gün sonra İsmâil b. Ebî Yu‘fir hastalığı sebebiyle vefat etti. Mükerrem onun yerine oğlu Abdullah b. İsmâil’i atayarak ona babası İsmâil’in sorumlu olduğu bölgeleri bağladı. Suleyhîler Devleti’nin en önemli devlet adamlarından biri olan İsmâil’in ölümü devletteki karışıklıkların artmasına sebep oldu. Zira kendisinden korkan ‘Ans, Yahsub ve Ru‘ayn kabileleri onun ölüm haberini aldıktan sonra Suleyhîler’e karşı isyan etmeye başladı.[472]

Saîd el-Ahvel, Mükerrem Ahmed’in isyanlarla uğraşmasını fırsat bilerek İbn Muğîre et-Tübba‘î, Ahmed b. Amr eş-Şahtî ve Ebû İsmâil el-Kellâlî gibi isyancı kabile reisleriyle iletişime geçip kendileriyle birlik olmuştu.[473] Bu sebeple Mükerrem, Saîd el-Ahvel’den önce söz konusu kabile reislerini durdurmaya karar verdi. Aralarından İbn Muğîre et-

---

467 İmadüddîn, *‘Uyûnü’l-Ahbâr ve Fünûnü’l-Âsâr*, 7/126.
468 İmadüddîn, *‘Uyûnü’l-Ahbâr ve Fünûnü’l-Âsâr*, 7/126.
469 Melikü’l-Evhad’dan ölen hükümdar Ali es-Suleyhî’nin ünvanlarındandır.
470 Benî Kahtân vurgusuyla Habeşli olan Necâhîler’e karşı Araplık vurgusu yapıldığı söylenebilir. Suleyhîler’i destekleyen ve onlarla birlikte savaşan Araplar için düşmanlarının Habeşli olması itici bir güç olmuştur. Hüseyin b. Feyzullah el-Hemdânî de Suleyhîler’in Necâhîler ile gerçekleştirdikleri savaşlarda, Araplar’ın vatan ruhunun açıkça ortaya çıktığını savunmaktadır. (Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 126).
471 İmadüddîn, *‘Uyûnü’l-Ahbâr ve Fünûnü’l-Âsâr*, 7/126-127.
472 İmadüddîn, *‘Uyûnü’l-Ahbâr ve Fünûnü’l-Âsâr*, 7/127.
473 İmadüddîn, *‘Uyûnü’l-Ahbâr ve Fünûnü’l-Âsâr*, 7/134.

Tübba‘î ve Ahmed b. Amr eş-Şahtî’nin ‘Ans, Yahsub ve Ru‘ayn kabileleri ile Şa‘ir Dağı’nda bulunduğunu haber alınca bölgeye giderek dağı ele geçirdi. Ancak iki lider kaçarak Karânih Kalesi’ne saklanmayı başardı. Bu durumda Mükerrem Karânih Kalesi’ne gidip kuşatma gerçekleştirince sırasıyla Tübba‘î ve Şahtî Cemaziyelahir ayının son günlerinde eman isteyerek teslim oldu. Ebû İsmâil el-Kellâlî ise ‘Avd ve Derevân dağında konuşlanmıştı. Mükerrem Ahmed’in Avd Dağı yakınlarında bulunan Nisâb Dağı’na gelerek burada gecelemesi sonucunda el-Kellâlî korkarak Recep ayının son günlerinde teslim oldu. İsyancı liderlerin Suleyhîler’e boyun eğmesiyle farklı kabilelerden de birçok kişi Mükerrem’e itaatini bildirdi. Böylece H.29 Recep 460/ M.3 Haziran 1068’de Mükerrem başkent San‘a’ya döndü. Yaklaşık bir ay boyunca burada kaldıktan sonra Necâhîler Devleti ile olan mücadelesine devam etmeye karar verdi. Zira Saîd el-Ahvel, Mükerrem Ahmed’in San‘a’da bulunduğu süreçte Dehlek Adası’ndan dönerek tekrar Zebîd’e hâkim olmuştu. Şaban ayının son günlerinde halkı toplayarak kararını açıklayan Mükerrem onlara savaşa çıkmaya cesaretlenmeleri için bir konuşma yaptı. Şairler de savaşa ve Ali es-Suleyhî’nin intikamını almaya teşvik etmek için çeşitli şiirler okudular.[474]

Mükerrem Ahmed hicrî 460 senesinin Ramazan ayında Zebîd’e doğru yola çıkıp ‘Amd bölgesine kadar ilerleyerek burada konakladı. Âmir b. Süleyman ez-Zevâhî, Ebü’l-Hüseyin b. Mühelhel, Muhammed b. İbrâhim es-Suleyhî beraberlerinde Hadûr, Misver, Harâz ve Batı Yemen’den gelen askerlerle ‘Amd bölgesinde Mükerrem’in ordusuna katıldı. Altı yüz atlı ve on bin piyadeden oluşan ordusunu savaş düzenine sokarak onları cesaretlendirmek için bir konuşma yaptıktan sonra Zebîd’e doğru yola çıktı. Ancak bu sırada Saîd el-Ahvel’in Karânih Kalesi’nden sorumlu İbn Muğîre et-Tübba‘î’nin tavsiyesiyle Şa‘ir Dağı’nda ordusuyla mevzilendiğini öğrendi. Ordusunun çoğunluğunu Âmir ez-Zevâhî komutanlığında Necâhîler’den bir ordunun bulunduğu Nakîl Sayd bölgesine gönderdi. Kendisi de yanına Harâz ve Hemdânlılardan bir grup alarak Saîd el-Ahvel’in peşinden Şa‘ir Dağı’a gitmeye karar verdi.[475]

Suleyhî ordusu Şa‘ir Dağı’nda gerçekleşen savaşta başarı sağladı. Saîd el-Ahvel bu savaşta Şâkir[476] kabilesinden bir adam tarafından öldürülerek kesilen başı Mükerrem’e

474 İmadüddîn, *‘Uyûnü’l-Ahbâr ve Fünûnü’l-Âsâr*, 7/135-137.
475 İmadüddîn, *‘Uyûnü’l-Ahbâr ve Fünûnü’l-Âsâr*, 7/137-139.
476 Şâkir kabilesi, Bekîl kabilesine bağlı kollardan biridir. (Makhafî, *Mu‘cem*, 1/839).

teslim edildi.[477] Âmir ez-Zevâhî'nin ordusu da Nakîl Sayd'da başarı sağladı. Savaşta Saîd el-Ahvel'in iki kardeşi Bilâl ve Mâlik de dahil olmak üzere Necâhîler'den çok fazla asker öldürüldü. Mükerrem savaşlardan kazanılan ganimeti Cened'de paylaştırdıktan sonra Ramazan ayının sonuna doğru Zebîd şehrine girdi. Burada bayram namazını kıldırıp halka hutbe verdikten sonra Sebe b. Ahmed es-Suleyhî'yi bölgeye vali olarak atayarak Ceyyâş b. Necâh'ı yakalamak üzere Mehcem'e gitme kararı aldı. Yolculuğu sırasında Müstansır-Billâh'tan ilave ünvanlar ve teşrifatların bulunduğu mektuplar Mükerrem'e ulaştı. Mektupları beraberindekilere okuduktan sonra şairler kazanılan zaferi kutlamak için yanına gelerek şiirler okudular. Mükerrem Mehcem'e vardığında Ceyyâş b. Necâh'ı bulamadı. Ancak burada öldürülen babası ve amcasının mezarlarını bularak cesetlerin iki ayrı tabuta konulmasını emretti. Zilhicce ayında San'a'ya vardığında ise tabutları gömerek iki kabri de içine alan bir türbe inşa ettirdi. İdrîs İmâdüddin (ö. H.872/ M. 1468) mezkûr türbenin yaşadığı dönemde Zeydîler tarafından tahribata uğrayarak yıkıldığını belirtmektedir.[478]

Necâh'ın hayatta kalan ve Necâhîler Devleti'ni yeniden canlandırabilecek tek oğlu Ceyyâş b. Necâh'tı. Ceyyâş, veziri Halef b. Ebî Tâhir[479] ile birlikte Mükerrem Ahmed'den kaçıp kılık değiştirerek Aden'e gitmişti. Akabinde H.461/ M.1069 senesinde Hindistan'a giderek burada altı ay kaldı. Yemen'e dönmek istediğindeyse vezirini kendisinden önce göndererek ondan Hindistan'da öldüğü şayiasını yaymasını ve Zebîd'de Habeşlilerden kimlerin bulunduğunu araştırmasını istedi. Kendisi de bir süre sonra Suleyhîler Devleti'nin yeni başkenti Cible'ye giderek burada devletin son durumuyla alakalı bilgi topladı. Daha sonra Zebîd'e gidip burada veziri ile görüşen Ceyyâş, bölgede oldukça fazla destekçisi olduğunu öğrenince devletini tekrar kurmak amacıyla çalışmaya başladı.[480] Zira bazı bölgeler Suleyhîler'in hâkimiyeti altında bulunsa da halk İsmâilî Suleyhîler Devleti'ne karşı Yemen'in Sünnî kanadını temsil eden Necâhîler'i desteklemeye devam

---

477 Umâre el-Yemenî ve onu takip eden Yemenli tarihçilerin kaynaklarında Saîd el-Ahvel'in Seyyide Hürre Ervâ'nın planlamasıyla öldürüldüğü anlatılmıştır. Buna göre Ervâ Hüseyin et-Tübba'î ile iş birliği yaparak Saîd el-Ahvel'e tuzak kurmuş, Saîd ve ordusu Şa'ir dağındayken iki taraftan ona saldırılmasını sağlamıştır. Böylece Necâhî ordusuna karşı galibiyet sağlayan Ervâ, Saîd'in kesilen başının eşi Ümmü'l-Me'ârik'in odasının yanına asılmasını emretmiştir. (Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 49-50; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/490; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/130-131).

478 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/139-144.

479 Emevî asıllı olup çok uzun süre Ceyyâş'ın yanında bulunmuş, Necâhîler Devleti'nin yeniden güçlenmesinde önemli rol oynamıştır. Öyle ki Ceyyâş onun için "Kasîmü'l-Mülk (hükümdarlıkta pay sahibi)" demiştir. (Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 186-187).

480 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 87.

ediyordu.[481] Öncelikle Hintli kılığına girerek Suleyhîler'in Zebîd valisi Es'ad b. Arrâf'ın yardımcısı Ali b. Kumm ve oğlu Hüseyin b. Ali ile yakın ilişkeler geliştirdi. Ali b. Kumm; Es'ad b. Arrâf ile arası bozuk olduğu için Benî Necâh'ın Zebîd'e geri dönmesini umuyor, Benî Necâh'tan bir köpek dahi olsa onu Zebîd'e yönetici olarak atamak istediğini söylüyordu. Yemen'in farklı bölgelerine dağılmış halde bulunan Habeşlilere mektup göndererek yeni devlet için hazırlanmalarını emreden Ceyyâş bu sayede beş bin asker toplamayı başardı. Her ne kadar kimliğini gizlemeye çalışsa da Ali b. Kumm durumundan haberdâr oldu. Ancak Ali, bölgenin Necâhîler'in hâkimiyetine geçmesini istediği için Ceyyâş'a destek olmayı tercih etti. Çok geçmeden Ceyyâş topladığı askerler ile birlikte Zebîd'i tekrar ele geçirmeyi başardı. Suleyhî valisini Zebîd'den çıkararak H.461/ M.1068 senesinde bölgedeki otoritesini yeniden tesis etti. Bu tarihten sonra Mükerrem Ahmed, Zebîd ve çevresinde ani baskınlar dışında varlık gösteremedi.[482]

Suleyhîler'in Zebîd ve Tihâme üzerinden Necâhîler ile gerçekleştirdikleri mücadele dinî faktörlerden öte ekonomik faktörlere dayanıyordu. Zira Yemen'in batı sahilinde bulunan Zebîd merkezli Tihâme bölgesine hâkim olmak, Kızıldeniz'in güney sahillerindeki önemli limanlara hâkim olmak demekti. Bu durum Tihâme'yi ele geçiren gücün ekonomik kazançlar elde etmesini de beraberinde getiriyordu.[483]

3. Zeydîler ile Mücâdele

Suleyhîler'in Zebîd'de Necâhîler ile savaştığı sırada, San'a'da bulunan İsmâil b. Ebî Yu'fir es-Suleyhî'den gelen ve Zeydî liderlerden Kâsım b. Ca'fer el-İyânî'nin isyanını haber veren mektup neticesinde Mükerrem Ahmed, başkente dönmek mecburiyetinde kaldı.[484] Kâsım b. Ca'fer daha önce Suleyhîler ile Herâbe Kalesi'nde savaşmış, yaşadığı mağlubiyet sonucu Ali es-Suleyhî'ye itaat ederek onunla San'a'ya gitmek durumunda kalmıştı.[485] Mükerrem'in San'a dışında bulunmasından faydalanan Kâsım b. Ca'fer, Zeybân kabilesinin desteğini alarak bir isyan hareketi başlattı. Zeydîliği benimsemeyen bazı gruplar da Suleyhîler'e karşı isyan etmek istedikleri için ona katıldı. Benî Zeybân'ın

---

481 Harîrî, "Devletü Benî Necâh fi'l-Yemen ve 'Alâkatühüm bi's-Suleyhiyyîn", 207.
482 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 87-90.
483 Harîrî, "Devletü Benî Necâh fi'l-Yemen ve 'Alâkatühüm bi's-Suleyhiyyîn", 206-207.
484 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/126.
485 San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 251-252; Kebsî, *el-Letâifu's-Seniyye fî Ahbâri'l-Memâliki'l-Yemeniyye*, 68-69.

bulunduğu bölgeye giderek onlarla savaşan Mükerrem, hicrî 24 Cemâziyelâhir 460'ta isyanı durdurarak kabile ile anlaşma sağladı. Yapılan anlaşmaya göre Benî Zeybân, Kâsım b. Ca'fer'e yardımda bulunmayacak, Suleyhîler'e itaat edecek ve ayrıca Tihâme haricinde tüm bölgelerde Suleyhîlerin gerçekleştirdiği savaşlara katılacaklardı.[486]

Kâsım b. Ca'fer Suleyhîler ile olan mücadelesine devam etme noktasında kararlıydı. Bu sebeple aynı yıl Ramazan ayında kardeşi Zû eş-Şerefeyn Muhammed b. Ca'fer ile birlikte Şuhâre[487] bölgesine girerek burayı merkez edindi. Şuhâre ve çevresinde Kâsım ve kardeşi Zû eş-Şerefeyn ile Suleyhîler arasında yaklaşık yetmiş savaş gerçekleşerek çokça insan öldü. Bu savaşların büyük çoğunluğu Suleyhîler'in mağlubiyetiyle sonuçlandı.[488] Bölgede hicrî 461 ve 462 yıllarında da gruplar arasındaki savaşlar devam etti.[489]

Zeydî liderler Kuzey Yemen'deki ilerleyişini hızla sürdürdü. Bu süreçte Suleyhîler'in elinde bulunan Bârâ[490] ve Nevsân[491] bölgelerini savaşarak ele geçirdiler.[492] Hicrî 464 senesinde ise Suleyhîler'e bağlı Misver yöneticisi Mansûr b. Hüseyin b. Mentâb, Kâsım b. Ca'fer ve kardeşine bir mektup göndererek kendilerine bağlanmak istediğini ancak Suleyhîler'den korktuğunu bildirdi. Bunun üzerine Misver'e gelen Kâsım b. Ca'fer, kardeşi Zû eş-Şerefeyn ile birlikte bölgeyi ele geçirdi. Misver'in ele geçirilmesi ardından Zeydî liderler beraberlerine Mansûr b. Hüseyin'i de alarak Muhammed b. İbrâhim es-Suleyhî'nin yönetiminde bulunan Hufâş[493] bölgesinde savaşmaya karar verdi. Gerçekleşen savaş neticesinde bölge Zeydî liderlerin eline geçti. Ayrıca bir grup Suleyhî asker esir alınarak Şuhâre'ye götürüldü.[494] Sonraki iki yılda da taraflar arasındaki savaş devam etti. Zeydîler Kuzey Yemen ve San'a'da Suleyhîler'e karşı üstünlük sağladı. Bu süreçte Haymeteyn, Harâz, Misver, Sa'de ve Zavâhîr gibi önemli bölgelere ek olarak Selâ, Bekr ve Zî Mermer gibi kaleler de Suleyhîler'in hâkimiyetinden çıktı.[495]

---

486 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/131-132.

487 Şuhâre (شهارة) bölgesi Hacce ilinin kuzeyinde bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/880).

488 San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 262; Kebsî, *el-Letâifu's-Seniyye fî Ahbâri'l-Memâliki'l-Yemeniyye*, 74.

489 San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 262.

490 Burada adı geçen Bârâ'nın tam olarak neresi olduğu anlaşılmamakla birlikte, Sa'de ilinin batısında bulunan Râzih ilçesindeki "Bâr" bölgesi kastedilmiş olabilir. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/124).

491 Nevsân (نوسان) ismiyle anılan iki bölge bulunmaktadır. Biri San'a ilinin kuzeyinde diğeri ise Hacce ilinde bulunan bir bölgedir. (Makhafî, *Mu'cem*, 2/1775).

492 San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 263-264.

493 Hufâş (حفاش) Mahvit ilinde bulunan bir sıradağdır. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/482).

494 San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 264.

495 San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 266-267; Kebsî, *el-Letâifu's-Seniyye fî Ahbâri'l-Memâliki'l-Yemeniyye*, 74-75.

4. Benî Ma‘n ile Mücadele

Aden Ali es-Suleyhî'nin hâkimiyetinden önce Benî Ma‘n'ın elinde bulunmaktaydı. Ali es-Suleyhî şehri ele geçirince yeni vali atamak yerine Benî Ma‘n'ı vekili olarak tayin etmiş, haraç teslim etmeleri karşılığında bölgedeki hâkimiyetlerini sürdürmelerine izin vermişti. Daha sonra oğlu Mükerrem Ahmed'i Seyyide Ervâ bint Ahmed ile evlendirince bölge haracını Ervâ'nın mehri olarak tahsis etti. Ancak H.459/ M.1067 senesinde Ali b. Muhammed es-Suleyhî'nin öldürülmesiyle birlikte diğer birçok bölgede olduğu gibi Benî Ma‘n da Suleyhîler'e olan bağlılığını kesti.[496]

Yemen'deki hâkimiyetini güçlendirmeyi hedefleyen Melikü'l-Mükerrem Ahmed'in hedeflerinden biri de Aden'i tekrar Suleyhîler Devleti'ne bağlamaktı. Bu sebeple harekete geçen Mükerrem, Benî Ma‘n'ı bölgeden uzaklaştırmayı başardı. Bölgeye Suleyhîler Devleti'nin kurulmasında, gelişmesinde ve Necâhîler ile mücadelesinde etkin rol oynamış Abbâs b. el-Kerem ve Mes‘ûd b. el-Kerem'i vali olarak atadı. Abbâs b. el-Kerem'e şehrin kapısına bitişik olan Ta‘ker Kalesi'ni[497] ve şehrin iç kısımını; Mes‘ûd b. el-Kerem'e ise el-Hadrâ' Kalesi'ni[498] ve şehrin sahil kısmını tahsis etti. Ayrıca bölgenin ticarî faaliyetlerinden de mezkûr iki kardeş sorumlu tutuldu. Bu süreçte bölgenin yüz bin dinarlık senelik haracı Ali es-Suleyhî'nin döneminde olduğu gibi Ervâ bint Ahmed'e teslim edilmeye devam etti. Abbâs b. el-Kerem'in ölümünden sonra başa geçen oğlu Zürey‘, amcası Mes‘ûd ile Suleyhîler'e olan bağlılığını sürdürerek Aden'i idare etmeye devam etti. Böylece Mükerrem Ahmed döneminde Aden Suleyhîler Devleti'nin hâkimiyetinde kaldı.[499]

B. İdarî Tasarrufları

1. Para Bastırması

Tarih boyunca para bastırmak devletler için hâkimiyet sembollerinden biri olmuştur. Bu sebeple hükümdarlar yeterli güce ulaştıklarında otorite ve iktidarlarını sağlamlaştırmak

---

496 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 70; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/167; San‘ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 260.

497 Aden şehrinin girişinde bulunan ve stratejik öneme sahip olan Ta‘ker Dağı'nda bulunmaktadır. Günümüzde bu dağ Hisâf olarak bilinmektedir. (Makhafî, *Mu‘cem*, 1/234).

498 el-Hadrâ' Kalesi (حصن الخضراء) Aden'in es-Sıyre ilçesinde bulunmaktadır. Günümüzde bu kale el-Mansûrî olarak bilinmektedir. (Makhafî, *Mu‘cem*, 1/572).

499 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 70-71; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/501; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/167-168; San‘ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 260-261.

için kendi adlarına para bastırmışlardır.[500] Onların bastırdığı sikkeler; üzerlerinde yer alan ünvan, sembol ve yazılar ile politik ve dinî propaganda aracı olarak da kullanılmıştır. Ticaret ve günlük kullanım yoluyla halk tabakasına geniş çapta ulaşabilen sikkeler, hükümdarın isminin yayılmasını sağladığı gibi gücünü ve otoritesini de pekiştirmiştir.[501]

Hicrî 467 veya 479 senesinde[502] Melikü'l-Mükerrem Ahmed, Suleyhî Devleti'ne özel olarak üzerinde "el-Melik es-Seyyid el-Mükerrem 'Azîmu'l-Arab Sultânu Emîri'l-Mü'minîn" yazan "ed-Dînâr el-Melekî" adında para bastırılmasını emretmiştir.[503] Zürey'îler Devleti hükümdarlarından H.548/ M.1153 senesinde iktidara geçen İmrân b. Muhammed b. Sebe ez-Zürey'î dönemine kadar Yemen'de paralar aynı tasarım ile basılmaya devam etmiştir.[504] Hicrî 486, 498 ve 513 senelerinde Aden'de basıldığı anlaşılan ve üzerinde mezkûr tasarımın bulunduğu dinarların günümüze ulaşmış olması, kaynaklarda geçen bu bilgiyi doğrulamaktadır.[505] Basılan dinarlar üzerindeki "Aliyyün Veliyyullah" ve "Sultânu Emîri'l-Mü'minîn" gibi tabirler Suleyhîler Devleti'nin mezhebî kimliğini ve siyasî ilişkilerini ifade etme noktasında önem taşımaktadır. Böylece Mükerrem Şiî mezhebe olan bağlılığını gösterirken kendini, Emîrü'l-Müminîn olarak gördüğü Müstansır-Billâh'ın sultanı olarak tanıtmaktadır. Bu durum Suleyhîler'in Fâtımîler Devleti'ne olan bağlılığını ortaya koyarak iki devlet arasındaki ilişki hakkında bilgi vermektedir.

2. Başkent Değişikliği

Suleyhîler Devleti'ndeki karışıklıkların kısmen sona ermesinden sonra Mükerrem'in eşi Seyyide Ervâ bint Ahmed, ülke başkentinin San'a'dan Cible şehrine taşınmasını teklif etti.[506] Cible şehri Ali es-Suleyhî'nin Ta'ker valisi Abdullah b. Muhammed es-Suleyhî

---

500 Cécile Morrisson, *Antik Sikkeler Bilimi Nümismatik: Genel Bir Bakış*, çev. Zeynep Çizmeli Öğün (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2002), 57.

501 Morrisson, *Antik Sikkeler Bilimi Nümismatik*, 55.

502 Söz konusu ihtilafın sebebi kaynaklarda Mükerrem'in para bastırma senesinin gerçekleştiği tarihin açıkça söylenmeden annesi Esmâ'nın vefat ettiği sene olarak belirtilmesinden kaynaklanmaktadır.

503 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 45; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/130.

504 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 45.

505 Casanova, "Dinars Inédits du Yemen", 118-119, 125; Artuk - Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu*, 1/285-286; Lowick, "Some Unpublished Dinars of the Sulayhids and Zuray'ids", 263-265.

506 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/150.

tarafından H.458/ M.1066 senesinde kurulmuştu.[507] Kurulduğu bölgede çömlek satan Cible adında Yahudi bir adamın bulunması sebebiyle şehir Cible veya Zû Cible; iki nehir arasında bulunması sebebiyle ise Zâtü'n-Nehreyn veya Medînetü'n-Nehreyn olarak isimlendirildi.[508] Ta'ker Kalesi'nin bulunduğu dağın eteklerinde kurulan Cible[509] Yemen'in en güzel ve en temiz şehirlerinden olup verimli topraklara ve mutedil bir havaya sahipti.[510] Başkent değişikliği sonrasında Cible'ye gelen Abdullah b. Ebî Ya'lâ es-Suleyhî şehre olan hayranlığını "Ne Beyrut ne Bağdat ne de Taberiye olabilir/ İki nehir arasında kalan bir şehir gibi" dizeleriyle ifade etmiştir.[511]

Ervâ bint Ahmed başkent değişikliği kararından önce büyük bir orduyla bizzat Cible'ye gidip şehrin başkent için uygun olup olmadığını araştırarak bölge halkının Suleyhîler Devleti'ne ne derece bağlı olduğunu görmek istedi.[512] Kaynaklarda Ervâ'nın başkent değişikliği hususunda emin olduktan sonra eşi Mükerrem Ahmed'i ikna etmeye çalıştığı anlatılmıştır. Buna göre Ervâ, Mükerrem'den San'a halkına bir meydanda toplanmalarını emretmesini, akabinde de onları gözlemlemesini istemiştir. Mükerrem onlara baktığında ellerinde kılıç ve mızraklar bulunan miğferli kimseler dışında birini görememiştir. Daha sonra Mükerrem'i Cible şehrine götüren Ervâ, eşinden San'a'da olduğu gibi tekrar bölge halkını toplamasını talep etmiştir. Bölge halkı toplandığında onlara bakan Mükerrem, yanlarında kendisine hediye etmek için hayvan getirenler ile ellerinde yağ ve bal dolu kaplar taşıyan kimseler görmüştür. Böylece Ervâ iki bölgenin halkı ile alakalı kıyaslama yaparak Cible'nin başkent olmak için daha uygun ve devletin istikrarının devamlılığı açısından daha güvenli olduğuna Mükerrem'i ikna etmeyi başarmıştır.[513] Aktarılan bu rivayet San'a şehrinin süreç içerisinde bir savaş merkezi haline geldiğini göstermektedir. Nitekim San'a'nın Kuzey Yemen'e olan yakınlığı şehirde Zeydî liderler ile birçok savaşın gerçekleşmesine sebep olmuş, başta Sa'de olmak üzere kuzey Yemen'in önemli bir bölümünün bu dönemde Zeydî imamların eline geçmiş olması San'a'yı güvenli bir

---

507 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 48; İbnü'l-Mücâvir, *Sıfatu Bilâdi'l-Yemen ve Mekke ve Ba'du'l-Hicâz el-Müsemmâ Târîhu'l-Müstebsır* (Beyrut: Mektebetü's-Sakâfe'd-Dîniyye, 1996), 197; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/99.

508 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 48; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem'ul-Büldân*, 2/106; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/99.

509 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 48; İbnü'l-Mücâvir, *Târîhu'l-Müstebsır*, 197.

510 Yâkût el-Hamevî, *Mu'cem'ul-Büldân*, 2/106; Makhafî, *Mu'cem*, 1/285.

511 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 57.

512 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 48.

513 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 48-49; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/489; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/150.

merkez olma durumundan uzaklaştırmıştır. Ayrıca Mükerrem'in hastalığı sebebiyle askerî faaliyetlerden uzaklaşması da devletin ağırlık merkezinin güneye kaymasını gerekli kılmıştır.[514] Bunun yanı sıra Ervâ, Cible'nin coğrafî açıdan Yemen'in orta kısmında bulunduğu için daha avantajlı olduğunu ve ülke kaynaklarına ulaşma hususunda elverişli bir konumda bulunduğunu söylerek bu şehirde yaşamanın daha müreffeh olacağını belirtmiştir.[515]

Şekil 3. Başkentin San'a'dan Cible'ye taşınması

Mükerrem Ahmed San'a'ya İmrân b. Fazl el-Yâmî ve Ebü's-Suûd b. Es'ad b. Şihâb'ı vali olarak atayarak yeni başkent Cible'ye doğru yola çıktı. Böylece Suleyhîler Devleti için yeni bir dönem başlamış oldu.[516] Burada Dârü'l-'İzz[517] olarak anılan yeni bir hükumet sarayı inşa edilmesini emretti.[518] Büyük bir bahçe ve çok sayıda ağaç ile çevrili olan Dârü'l-'İzz[519] devletin yönetim merkezi olmasının yanında İsmâilî davet için de bir merkez durumundaydı. Ervâ Cible'de birçok imar faaliyetinde bulunarak şehre su

514 Smith, "The Suleihid Dynasty in the Yemen", 24.
515 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/150.
516 G. R. Smith, "Ṣulayḥids", *Encyclopaedia of Islam New Edition Online (EI-2 English)* (Brill) (Erişim 10 Şubat 2025).
517 Dârü'l-'İzz'in mimarî planlamasına dair detaylı bilgi için bkz. (Sâmî Şeref Muhammed Gâlib Şihâb, "Zî Cible Hâdıratü'd-Devle's-Suleyhiyye fi'l-Yemen (en-Neş'e ve'l-İhtitât) Dirâse 'Âsâriyye", *Mecelletü'l-Mü'errihîn ve'l-'Âsâriyyîn el-'Arab* 1/1 [2024], 108-113).
518 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 49; Günümüzde Cible şehrinde bulunan yapı orijinal bina değildir. Zira asıl yapı çok daha büyüktür. Ancak, bu yapının orijinal binaya ait bazı özellikler barındırdığı ve aynı yerde bulunduğu söylenebilir. (Smith, "The Suleihid Dynasty in the Yemen", 24).
519 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 49.

teminini sağladı.[520] Ayrıca Dârü'l-'İzz'e ek olarak şehirde bir ulucami inşa ettirdi. Günümüzde de varlığını koruyan ve Ervâ bint Ahmed'in adıyla anılan caminin batı köşesinde Ervâ'nın kitabe ve çiçek motifleriyle süslenmiş türbesi bulunmaktadır.[521]

3. Yönetimin Seyyide Hürre Ervâ'ya Devri

Melikü'l-Mükerrem Ahmed iktidarda bulunduğu süreç boyunca askerî faaliyetler ile ilgilenmek durumunda kalmıştır. Zira babası Ali es-Suleyhî'nin ölümünden sonra farklı bölgelerde ortaya çıkan isyan hareketleri sebebiyle ciddi bir otorite sorunu yaşamış, özellikle de hâkimiyeti ele aldığı ilk yıllarda tüm gücünü bu isyanları bastırmak için kullanmak durumunda kalmıştır. İsyanlara ek olarak özellikle Necâhîler Devleti'nin bu süreçte yeniden güçlenmesi de iki devlet arasındaki mücadelenin uzun süre devam etmesine ve Mükerrem'in askerî faaliyetlerle meşgul olmasına sebebiyet vermiştir.

Suleyhîler Devleti hareminin Necâhîler'in elinden kurtarılması meselesi çözüldükten sonra San'a'ya dönen Esmâ bint Şihâb, eşi Ali es-Suleyhî'nin döneminde olduğu gibi oğlu Mükerrem döneminde de devlet işlerine yardımcı olmaya devam etmiş, idarî faaliyetlerle ilgilenmiştir.[522] Esmâ'nın, Mükerrem'in savaşta bulunduğu sıralarda kendisine mektup göndererek onu siyasî gelişmelerden haberdâr etmesi[523], devlete bağlı bölgelerden toplanan haracı devletin menfaatlerine uygun şekilde harcaması ve bölge valilerine talimat verme yetkisinin bulunması[524] onun devletteki nüfuzuna açıkça işaret etmektedir.

Esmâ bint Şihâb'ın devletteki konumu Fâtımîler Devleti halifesi Müstansır-Billâh'ın Suleyhî yöneticiler ile gerçekleştirdiği yazışmalardan da anlaşılmaktadır. Nitekim Müstansır, tıpkı Ali es-Suleyhî ve oğlu Ahmed'e gönderdiği gibi Esmâ'ya hitaben de mektuplar göndermiştir.[525] Ayrıca Müstansır'ın Mükerrem'e gönderdiği bir mektupta özel olarak Esmâ'dan bahsedilerek onun halifenin gözündeki değeri vurgulanmıştır.[526] Bu

---

520 Vusâbî, *Târîhu Vusâb*, 54.
521 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 49; Smith, "The Suleihid Dynasty in the Yemen", 24.
522 İbn Haldun, *Târîh*, 4/257.
523 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/132.
524 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 44-45.
525 Müstansır-Billâh tarafından Esmâ'ya hitaben gönderilen siciller arasında 55 ve 65 numaralı siciller bulunmaktadır. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 180-181, 208).
526 61 numaralı sicilde Esmâ'dan bahsedilmiştir. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 200-202).

durum Esmâ'nın devlet yönetiminde ve diplomatik ilişkilerde etkili olduğunu, buna ek olarak halifenin de onun bu rolünü tanıdığını göstermektedir.

İktidarı boyunca askerî faaliyetler ile ilgilenmek durumunda kalan Mükerrem Ahmed hayatının son yıllarında felç olmuştur. Annesi Esmâ'yı esaretten kurtarmak için Zebîd şehrine gittiğinde miğferini çıkarınca yüzüne çarpan ani rüzgâr, yüz kaslarında bir spazma yol açmış, ardından bu spazmlar devam ederek başının istemsizce titremesine ve yüzünün kasılmasına sebep olmuştu.[527] Esmâ bint Şihâb'ın H.467/ M.1075[528] senesindeki ölümünden kısa süre sonra ise Mükerrem Ahmed'in hastalığı ilerlemiştir. Bu nedenle annesinin ölümü akabinde ülkeyi görüşlerini önemsediği eşi Ervâ ile yönetmeye başlamıştır.[529] Kısa süre sonra hastalığının iyice ilerlemesi sebebiyle devlet idaresini tamamen eşi Ervâ'ya bırakıp Ta'ker Kalesi'ne çekilerek[530] H.477/ M.1084 senesindeki ölümüne kadar burada yaşamıştır.[531] Ervâ yönetimi devralması akabinde, Mükerrem'e evlilik hayatına devam eden bir kadının devlet işleriyle ilgilenmesinin uygun olmayacağını söyleyerek üstlendiği görevi hakkıyla yerine getirebilmesi adına ondan kendisini bırakmasını ve kişisel özgürlüğünü vermesini talep etti. Ancak Mükerrem Ervâ'nın bu isteğini kabul etmedi.[532] Bu süre zarfında Ervâ her ne kadar yönetimde fiilî olarak rol alsa da Mükerrem sembolik anlamda devletin hükümdarı konumunda kalmaya devam etti. Mükerrem'in hastalığı sebebiyle devlet işlerinden uzaklaştığını belirten rivayetlerin yanı sıra müzik ve eğlenceye olan düşkünlüğü sebebiyle devlet işlerini eşine bıraktığı da rivayet edilmiştir.[533]

İdareyi ele aldıktan sonra Cible'de kalmaya devam ederek devleti buradan yöneten Ervâ bint Ahmed devlet ile ilgili verilen kararlarda doğrudan etkili olmuştur. Bunların başında

---

527 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 43.

528 Birçok tarihî kaynak İdrîs İmadüddîn'in aksine Esmâ bint Şihâb'ın hicrî 479 senesinde öldüğünü belirtmektedir. Ancak kaynaklarda el-Mükerremin özellikle de yönetimi Ervâ'ya bırakması akabindeki son yıllarında Esmâ'dan bahsedilmemesi onun hicrî 467 senesinde vefat ettiğinine dair rivayetin daha doğru olduğunu göstermektedir. (Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 135); Ayrıca Müstansır-Billâh'ın hicrî 472 senesinde Seyyide Hürre Ervâ'ya gönderdiği mektubunda Esmâ'nın vefatından bahsedilmiştir. Bu durum Esmâ'nın bu tarihten önce ölmüş olduğunu göstermektedir. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 76-78); Konu ile alakalı ana kaynak olan Târîhu'l-Yemen'in tahkikini yapan el-Habeşî de Esmân'nın ölüm tarihi için asıl nüshada bulunan 479 senesini 467 olarak tashih etmiştir. (Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 45).

529 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/149-150.

530 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/150-151.

531 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/156.

532 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 48; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/489.

533 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 48.

başkent değişikliği ve Necâhî hükümdar Saîd'in katlinin planlanması sayılabilir.[534] Ervâ'nın Suleyhîler Devleti'ndeki konumunun yükselmesinin Fâtımî Devleti tarafından da bilindiği ve onaylandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Müstansır-Billâh hicrî Rebîülevvel 468 tarihli mektubunda Ervâ'ya el-Hürre, es-Seyyide, es-Sedîde, el-Mekîne, Zehîretü'd-Dîn, 'Umdetü'l-Müminîn, Kehfü'l-Müstecîbîn ve Sanî'atü Emîri'l-Mü'minîn ünvanlarını vermiştir.[535] Ayrıca hicrî Şevval 472 tarihli mektubunda Müstansır Billâh, Ervâ'nın devlet siyasetine girmesini takdir ederek bu durumun onu diğer erkeklerin önüne geçirdiğinden bahsetmektedir. Söz konusu mektupta Müstansır-Billâh, Ervâ'nın sahip olduğu iman, zühd ve takva gibi özellikleriyle ona verilen siyasî yetkileri hakettiğini belirtmiştir. Ayrıca Ervâ'dan Esmâ bint Şihâb'ın izinden gitmesini istemiş, Esmâ'nın Ali es-Suleyhî'ye yol gösterdiği gibi onun da Mükerrem'e rehberlik etmesini talep etmiştir.[536] Mezkûr iki mektup göz önünde bulundurulduğunda Seyyide Hürre Ervâ'nın halife nezdindeki itibarı ve Suleyhîler Devleti'ndeki siyasî önemi açıkça anlaşılmaktadır.

C. Melikü'l-Mükerrem Ahmed Dönemi Dış Siyaset

1. Mısır

Ali es-Suleyhî döneminde olduğu gibi Melikü'l-Mükerrem Ahmed döneminde de Suleyhîler, Fâtımîler Devleti'ne olan bağlılıklarını sürdürmüştür. İki devlet arasındaki güçlü bağ Mısır ile Yemen arasında yürütülen yazışmalarda açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim Fâtımî halifesi Müstansır-Billâh Yemen'in siyasî ahvalinin ve bölgede İsmâilî daveti ilgilendiren gelişmelerin kendisine sürekli olarak rapor edilmesini talep etmiş, böylece bölge hakkındaki istihbaratını güçlendirmek istemiştir.[537] Mükerrem'in mezkûr emre uyarak gelişmelerden Müstansır'ı haberdâr ettiği anlaşılmaktadır. Zira Müstansır çeşitli mektuplarında Suleyhîler'in girdikleri savaşlarda kazandıkları zaferlerden bahsederek onları takdir etmiştir.[538] Aynı zamanda Müstansır da Mükerrem'i Mısır'daki gelişmelerden haberdâr etmiştir. Özellikle Mısır'ın "eş-Şiddetü'l-Uzmâ/ eş-Şiddetü'l-

534 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 48-50.
535 Rebîülevvel 468 tarihli 41 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 140-142).
536 Şevval 472 tarihli 20 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 76-78).
537 57 ve 65 numaralı siciller. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 185-190, 208-210).
538 57, 61 ve 65 numaralı siciller. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 185-190, 200-202, 208-210).

Müstansıriyye"[539] olarak isimlendirilen kıtlık yıllarının nasıl atlatıldığı, devletin bu durumdan kurtuluşu ve Vezir Bedr el-Cemâlî'nin bu dönemde devlete olan katkıları gönderilen mektuplarda ayrıntılı şekilde anlatılmıştır.[540] Diğer taraftan Müstansır'ın Yemen'e dinî bayramlarda tebrik mektupları göndermesi[541], Ali es-Suleyhî'nin ölümü üzerine Mükerrem'e taziyede bulunması[542] ve oğlunun doğumu için onu tebrik etmesi[543] de iki devlet arasındaki güçlü bağlara işaret etmektedir.

Suleyhîler ile Fâtımîler Devleti arasındaki siyasî ve dinî ilişkilerin şekillenmesinde en önemli rollerden birini Lemek b. Mâlik el-Hammâdî[544] oynamıştır.[545] Ali es-Suleyhî Yemen'in tamamında hâkimiyet sağladıktan sonra Mısır'a giderek Müstansır-Billâh'ı ziyaret etmeye karar vermiş, bu sebeple dönemin kâdılkudâtı Lemek b. Mâlik liderliğinde bir grup elçisini Mısır'a halifenin yanına elçi olarak göndermiştir. Ancak bu elçilik halifenin Lemek ile konuşmayı uzun süre ertelemesi sebebiyle beş sene sürmüştür. Lemek b. Mâlik bu beş seneyi dönemin Fâtımî-İsmâilî başdâîsi olan Bâbü'l-Ebvâb Müeyyed-Fiddîn eş-Şirâzî'nin[546] (ö. H.470/ M.1078) yanında, ondan eğitim alarak geçirmiştir. Beş yıl sonunda halife onu huzuruna kabul ederek sorularını sormasına müsaade etmiştir. Lemek'in Mısır elçiliğini konu eden tek kaynağın sahibi olan üçüncü dâî-yi mutlak Hâtim b. İbrâhim[547], Tuhfetü'l-Kulûb adlı risalesinde Lemek'in halifeye yirmi yedi soru sorduğunu ve halifenin her bir cevabından sonra ona ilim derecesinin arttığının bir

---

539 H.444/ M.1052, H.447/ M.1055 ve H.457-464/ M.1064-1071 yıllarında Nil Nehri'nin su seviyesinin düşmesiyle Mısır'da ekonomik sıkıntılar baş göstermiştir. Bu dönemde halk açlığın yanında salgın hastalıklarla da boğuşmak durumunda kalmıştır. Bu yıllar zorluğu sebebiyle "eş-Şiddetü'l-Uzmâ/ eş-Şiddetü'l-Mustansıriyye" olarak isimlendirilmiştir. (Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir Makrîzî, *İgâsetü'l-Ümme bi-Keşfi'l-Gumme*, thk. Kerem Hilmi Ferhât [Beyrut: Dârü 'Ayn li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs el-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyye, 2007], 92-100).

540 32, 57, 58, ve 59 numaralı siciller. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 103-105, 185-186, 190-194, 194-196).

541 30,31 ve 64 numaralı siciller. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 98-102, 206-208).

542 40 ve 60 numaralı siciller. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 137-140, 196-200).

543 61 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 200-202).

544 Lemek b. Mâlik, İbn Semüre'nin Tabakât'ında Zî Cible ve İbb kadısı olarak zikredilir. (Ebü'l-Hattâb Ömer b. Ali İbn Semüre el-Ca'dî, *Tabakâtu Fukahâ'i'l-Yemen*, thk. Eymen Fuad Seyyid [Beyrut: Dârü'l-Kalem, ts.], 234); Hâtim b. İbrâhim de Lemek'in Mısır'a elçi olarak gönderilmeden önce "Kâdılkudât ve Hâdi'l-Hüdât" olduğunu belirtmiştir. (Hâmidî, *Tuhfetü'l-Kulûb*, 117); Ali es-Suleyhî'nin Mesâr'da gerçekleştirdiği ilk ayaklanmadan önce Lehâb bölgesi lideri İbn Ebî Cehver'in esir aldığı kişiler arasında Lemek b. Mâlik'in adının zikredilmesi ve daha sonra Ali es-Suleyhî'nin bu esirleri kurtarmak için uğraşması, onun Suleyhîler'in kuruluşundan itibaren devletin önemli bir parçası olduğunu göstermektedir. (İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/9, 14).

545 Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 176.

546 Mustafa Gâlib, *A'lâmü'l-İsmâ'iliyye* (Beyrut: Dârü'l-Yekaza el-'Arabiyye, 1964), 596-604.

547 Hâtim b. İbrâhim el-Hâmidî, İsmâilî-Müsta'lî mezhebin Tayyibiyye kolunun üçüncü dâî-yi mutlakıdır. Geniş bilgi için bkz. (Daftary, *The Ismā'īlīs*, 265-266).

göstergesi olarak yeni bir kamîs giydirdiğini belirtmiş, ancak soruların içeriği ile alakalı detay vermemiştir.[548]

Lemek b. Mâlik'in Mısır elçiliğinin mahiyeti ve yirmi yedi sorunun içeriği hususunda farklı görüşler öne sürülmüştür.[549] Bu bağlamda Lemek b. Mâlik'in veliaht tayini, Hicaz kontrolü ve Hindistan daveti gibi, Suleyhîler'in siyasî geleceğine dair sorular sormuş olabileceği söylenmiştir.[550] Ancak Lemek b. Mâlik'in yirmi yedi soruyu beş sene ilim tahsil ettikten sonra, önce Müeyyed-Fiddîn'e sorması, ardından soruların cevaplarının yalnızca imamda bulunduğu söylenerek Müstansır ile görüşmesine izin verilmesi[551], söz konusu soruların dinî içerikli olduğuna ve Suleyhîler'in siyasî ahvalini ilgilendirmediğine işaret etmektedir.[552] Yine aldığı cevaplardan sonra ilmî derecesinin yükseldiğinin belirtilmesi de bu görüşü desteklemektedir.

Lemek b. Mâlik elçiliğinin, Suleyhîler'in siyâsî geleceği ile alakalı bilgi alınmasının amaçlandığı kısa süreli bir elçilik olmadığı da savunulmuştur. Bu görüşe göre Lemek b. Mâlik ve beraberindeki diğer elçiler, Ali es-Suleyhî'nin halifeye olan itaatinin bir göstergesi olarak, Mısır'da ilim tahsil etmek ve burada iki devlet arasındaki diplomatik ilişkileri kolaylaştıracak sürekli bir temsilcilik oluşturmak amacıyla gönderilmiştir. Zira Lemek b. Mâlik'in Yemen'e dönerken yanında getirdiği mektuplardan birinde Müstansır'ın elçiler hakkında "En iyi şekilde çalıştılar, sabrettiler ve Fâtımîler'e hizmette ihmalkâr davranmadılar." demesi buna işaret etmektedir.[553]

Lemek b. Mâlik, Ali es-Suleyhî'nin H.459/ M.1067 senesindeki ölümünden sonra beş ay daha Mısır'da kaldı. Akabinde Mükerrem'in hükümdarlığına dair resmî haberlerin bulunduğu mektuplarla Yemen'e döndü.[554] Bu elçilik sonrasında Müstansır'ın emrettiği üzere Lemek b. Mâlik ilim ile (Dâî el-Kalem); Mükerrem ise kılıç ile (Dâî es-Seyf)

---

548 Hâmidî, *Tuhfetü'l-Kulûb*, 117-118; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/128-129.

549 Hemdânî, "The Dāʿī Hātim ibn Ibrāhīm al-Hāmidī (d. 596 H./ 1199 A.D.) and His Book Tuhfat al-Qulūb", 260-263; Traboulsi, "Lamak ibn Mālik al-Hammādī and Sulayhid-Fatimid Relations"; Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 132-136.

550 Hemdânî, "The Dāʿī Hātim ibn Ibrāhīm al-Hāmidī (d. 596 H./ 1199 A.D.) and His Book Tuhfat al-Qulūb", 260-263.

551 Hâmidî, *Tuhfetü'l-Kulûb*, 118.

552 Traboulsi, "Lamak ibn Mālik al-Hammādī and Sulayhid-Fatimid Relations", 225.

553 Traboulsi, "Lamak ibn Mālik al-Hammādī and Sulayhid-Fatimid Relations", 225, 227.

554 Hâmidî, *Tuhfetü'l-Kulûb*, 119; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/130; Lemek b. Mâlik'in Yemen'e dönüşünün kesin tarihi bilinmemektedir. Ancak Yemen'e getirdiği mektupların yazılma tarihinin Cemâziyelevvel 461 olması, onun Yemen'e dönüşünün mezkûr tarihten sonra olduğunu göstermektedir. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 143-145, 180-181).

görevlerini ifa etmeye başladılar. Bu iki görev birbirini destekliyor, Lemek b. Mâlik ve Mükerrem'in dayanışma içerisinde çalışmalarını sağlıyordu.[555] Bununla birlikte ikisi arasındaki ilim ve kılıç ayrımı Suleyhîler'de siyasî ve dinî faaliyetlerin kesin çizgilerle birbirinden ayrıldığını göstermemektedir. Zira Müstansır, Mükerrem dönemi boyunca Yemen'e gönderdiği mektuplarda devlet işlerine ek olarak daveti ilgilendiren konularda da Mükerrem'i muhatap almayı sürdürmüştür. Bu durum Mükerrem'in devlet ve davet işlerinde üst otorite olduğunu, Lemek b. Mâlik'in ise davet işlerinde Mükerrem'e yardımcı olup ona danışarak görevini ifa ettiğini göstermektedir.[556]

İsmâilî davet açısından Lemek b. Mâlik'in beş yıl boyunca Müeyyed-Fiddîn'in yanında bulunması ve ondan ilim tahsil etmesi farklı bir önem taşımaktadır. Zira Lemek b. Mâlik Yemen'e döndükten sonra Mısır'da edindiği ilmi Mükerrem, Seyyide Hürre Ervâ, Ahmed b. Kâsım b. Veliyy ve oğlu Yahyâ b. Lemek ile paylaşmış;[557] İsmâilî mirasın Mısır'dan Yemen'e intikal etmesini sağlamıştır. Lemek b. Mâlik'i ilmî anlamda eğittiği için sonraki yıllarda da Yemen dâîleri Müeyyed-Fiddîn'e büyük bir saygı duymuş, kendisini Yemen davetinin manevi babası olarak görmüşlerdir.[558]

Mükerrem'in Lemek b. Mâlik'in elçiliği sonrasında da Mısır'a eğitim almaları için elçi gönderdiği anlaşılmaktadır. Zira Müstansır tarafından gönderilen bir mektupta Mükerrem'in suali üzerine Suleyhîler'i temsilen Mısır'da bulunan Şehriyâr b. Hasan isimli elçiden sadık lakabıyla bahsedilmiş, Müeyyed-Fiddîn'in kendisiyle bizzat ilgilendiği belirtilmiştir.[559] Elimize ulaşan kaynaklarda geçtiği kadarıyla Lemek b. Mâlik ve Şehriyâr b. Hasan gibi elçilerin Mısır'da bizzat Fâtımî üst düzey görevlilerinden eğitim almaları Suleyhîler'in siyasî ve dinî anlamda Fâtımîler Devleti ile geliştirdikleri bağları gözler önüne sermektedir.

---

555 Hâmidî, *Tuhfetü'l-Kulûb*, 120; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/127-128, 130-131, 146.

556 Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 179-180.

557 Hâmidî, *Tuhfetü'l-Kulûb*, 119; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/130.

558 Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 178-179; Seyyid, *Târîhü'l-Mezâhibi'd-Dîniyye fî Bilâdi'l-Yemen*, 136-137.

559 61 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 200-202); Ayrıca bkz. (I. Poonawala, "Shahriyār b. al-Ḥasan", *Encyclopaedia of Islam New Edition Online (EI-2 English)* [Brill] [Erişim 10 Şubat 2025]).

2. Hindistan, Uman ve Ahsâ

Melikü'l-Mükerrem Ahmed zamanında İsmâilî davet açısından yaşanan en önemli gelişme Hindistan, Uman ve Ahsâ[560] bölgelerinin Suleyhîler Devleti'ne bağlanmasıdır. Fâtımî halifesi Müstansır-Billâh'ın emriyle Mükerrem, mezkûr bölgelerdeki İsmâilî propaganda faaliyetlerinden resmî olarak sorumlu tutulmuştur.

Hind ve Sind bölgelerindeki İsmâilî davetin tarihi Fâtımîler Devleti kuruluşu öncesine dayanmaktadır.[561] Öyle ki H.268/ M.882 yılında Yemen'e gelerek büyük başarı sağlayan İbn Havşeb Hind ve Sind'e dâîler atamış, böylece her iki bölgede de İsmâilî propagandanın başlamasını sağlamıştır.[562] Yaklaşık iki asır sonra Hindistan'daki daveti tekrar canlandırmak isteyen Müstansır-Billâh bu görevi yine İbn Havşeb gibi Yemen'de bulunan Mükerrem'e tevdi etmiştir. Daha önce Ali es-Suleyhî döneminde ve Mükerrem'in ilk yıllarında da Suleyhîler Devleti'nin Hindistan davetinden sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Zira Müstansır-Billâh tarafından gönderilen Rebîülevvel 459 tarihli bir mektupta Ali es-Suleyhî'nin Hindistan davetinde görev almasını istediği bir dâîden bahsedilerek bu talebe olumlu cevap verilmiştir.[563] Ayrıca yine Müstansır-Billâh tarafından gönderilen Rebîülâhir 461 tarihli mektuptan Mükerrem'in Hindistan davetiyle alakalı meselelerde halifeye danıştığı, Hindistan ve Mısır arasında bir köprü görevi ifa ettiği anlaşılmaktadır.[564]

Ali es-Suleyhî döneminde ve Mükerrem Ahmed'in ilk yıllarındaki durum, H.468/ M.1075 senesi ile birlikte gelişerek belirgin bir statü kazanmış, Suleyhîler Devleti Hindistan davetinden resmî anlamda sorumlu hale getirilmiştir. Nitekim H.468/ M.1075 senesinde gönderilen bir mektupta Müstansır-Billâh, Hindistan'da ölen dâî yerine getirilecek kişiyi Mükerrem'in belirlemesini, akabinde seçtiği kişiyi Mısır'a haber vermesini talep etmektedir. Mektupta atama görevinin Mükerrem'e verilme sebebi Yemen'in Hindistan'a olan coğrafî yakınlığı, dolayısıyla bölgeye olan vukufiyetinin daha derin olması olarak

---

560 el-Mıntıkatü'ş-Şarkıyye idarî bölgesi de denilen ve doğuda Basra körfezine, kuzeyde Küveyt civarında Katîf'e, batıda Devmât, Kariye ve Ṣa'b dağlarına, güneyde Katar yarımadasına kadar uzanan Suudi Arabistan'da bulunan bir vahalar bölgesidir. (Mustafa L. Bilge, "Lahsâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* [Ankara: TDV Yayınları, 2003], 27/59-60).

561 S. M. Stern, "Isma'ili Propaganda And Fatimid Rule In Sind", *Islamic Culture* XXIII/4 (1949), 298; Abbâs Hamdânî, *The beginnings of the Ismā'īlī da'wa in Northern India* (Kahire: Dârü'l-Me'ârif, 1956), 1.

562 Nu'mân b. Muhammed, *İftitâh*, 16-18; Hâmidî, *Tuhfetü'l-Kulûb*, 116.

563 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/108.

564 Rebîülâhir 461 tarihli 60 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 196-200).

açıklanmaktadır.[565] Aynı yıl gönderilen bir başka mektupta da Müstansır-Billâh, Hindistan'da bulunan Yusuf b. Hüseyin es-Sadâbevârî ismindeki bir dâînin ölümü sebebiyle yerine oğlunun atanmasının uygun olacağını söyleyen Mükerrem'in kararını onaylamıştır. Bahsi geçen mektupta Müstansır-Billâh Hindistan'dan sorumlu olan kişinin Mükerrem olduğunu yeniden hatırlatmış, böylece bölge ile alakalı kararları rahatça alabilmesini sağlamak istemiştir.[566] Mükerrem'in son yıllarında gerçekleşen yazışmalarda da Suleyhîler'in Hindistan daveti üzerindeki etkisi açıkça görülmektedir. Zira bölgeye atanan dâîler ile alakalı meselelerde nihai karar mercii Mükerrem olmuştur. Müstansır-Billah ise Mükerrem'in görüşlerine itiraz etmeyerek gönderdiği mektuplar aracılığıyla verilen kararları yalnızca resmî olarak tasdik etmekle yetinmiştir.[567]

Suleyhîler Devleti'nin İsmâilî davet hususunda sorumlu olduğu bir diğer bölge de Uman'dır. Uman'ın Suleyhîler Devleti'ne bağlanmasında en büyük etken Yemen'e olan coğrafî yakınlığı, Abbâsî valilerinin bölgedeki zayıflığı ve burada hüküm süren siyasî karışıklıklar olmuştur.[568] Müstansır-Billâh H.468/ M.1075 senesinde gönderdiği mektupta Mükerrem'den halihazırda düzenli bir davetin bulunmadığı Uman ile ilgilenmesini, propaganda faaliyetlerini düzenlemesini ve bölgeye atanacak dâîyi belirlemesini talep etmiştir. Bu durum bölge davetinden Mükerrem'in sorumlu tutulduğunu göstermektedir. Müstansır-Billâh'ın atanan kişinin kendisine haber verilmesini istemesi ise mektubunda da geçtiği üzere yalnızca resmî atamanın gerçekleşmesi içindir.[569] Rebîülâhir 469 tarihli bir başka mektupta da Ahsâ bölgesi Suleyhîler Devleti'ne bağlanmış, bölge dâîsi Müstahlisü'd-Devleti'l-'Aleviyye Abdullah b. Ali el-Alevî ise Mükerrem'in nâibi olarak ilan edilmiştir.[570]

Fâtımîler Devleti özellikle H.466/ M.1073 senesi sonrasında, Kızıldeniz sınırlarını aşarak siyasî nüfuzlarını ve ideolojik etkilerini doğu istikametinde yaymayı hedeflemiştir.[571] Bu süreçte nüfuzlarını Hindistan'da ve buraya Güney Arabistan vasıtasıyla ulaşan kara ve deniz yollarında yaymayı amaçlayan Fâtımîler Devleti, hedeflerine ulaşmak için mezkûr

---

565 Rebîülevvel 468 tarihli 41 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 140-142); İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/152.

566 27 Şaban 468 tarihli 58 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 190-194).

567 Rebîülevvel 476 tarihli 63 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 203-206).

568 Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 222; Sürûr, *en-Nüfûzü'l-Fâtımî fî Cezîreti'l-'Arab*, 56.

569 27 Şaban 468 tarihli 58 numaralı sicil ve Rebîülâhir 469 tarihli 54 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 190-194, 176-179).

570 Rebîülâhir 469 tarihli 54 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 176-179).

571 Bramoullé, "The Fatimids and the Red Sea (969-1171)", 130.

bölgelerde İsmâilî propaganda ve ticaret faaliyetlerini güçlendirmiştir.[572] Yemen'deki müttefikleri olan Suleyhîler Devleti'nin yetkilerini genişleterek Mükerrem'i Hindistan, Uman ve Ahsâ bölgelerinden sorumlu tutmaları da bu politikanın bir sonucu olarak doğmuştur. Fâtımîler'in yürüttüğü doğu politikası Suleyhîler'in bölgedeki hâkimiyetini güçlendirmesini sağlamıştır.[573] Dolayısıyla iki devlet arasında karşılıklı bir ihtiyaç olduğu sonucu çıkarılabilir. Zira Suleyhîler'in, Fâtımî desteğini almadan bölgede güçlü bir duruş sergileyebilmesi ve İsmâilî daveti etkili bir şekilde yönetmesi mümkün değildir. Aynı şekilde Fâtımîler'in de Suleyhîler olmadan Yemen ve çevresindeki stratejik bölgelerde etkili bir varlık göstermesi oldukça zordur. Netice itibariyle Fâtımîler, Suleyhîler kanalıyla bölgedeki nüfuzlarını genişletirken Suleyhîler de Fâtımîler'in ideolojik desteğiyle bölgedeki hâkimiyetlerini güçlendirmeyi başarmıştır.

572 Seyyid, *Târîhü'l-Mezâhibi'd-Dîniyye fî Bilâdi'l-Yemen*, 107-109.
573 Bramoullé, "The Fatimids and the Red Sea (969-1171)", 130.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GERİLEME VE YIKILIŞ SÜRECİ: SEYYİDE HÜRRE ERVÂ (1085-1138)

A. Seyyide Hürre Ervâ'nın Şahsiyeti

Seyyide Hürre Ervâ bint Ahmed b. Muhammed b. Kâsım es-Suleyhî[574] H.440/ M.1049 veya H.444/ M.1053[575] senesinde doğdu.[576] Suleyhîler'in önemli devlet adamlarından olan babası Ahmed b. Muhammed, devletin kurulmasını sağlayan Mesâr Dağı Ayaklanması akabinde Ali es-Suleyhî'nin emriyle çeşitli hediyeler eşliğinde Mısır'a gönderdiği elçilerden biriydi.[577] Babası Ervâ henüz çocuk yaştayken Aden'de içinde bulunduğu evin yıkılması sonucunda öldü.[578] Bunun üzerine annesi Redâh bint Fâri' b. Mûsâ, Suleyhîler Devleti'nin önemli komutanlarından biri olan Âmir b. Süleyman ez-Zevâhî ile evlendi. Bu evlilikten daha sonra Suleyhîler Devleti bünyesinde İsmâilî davette de görev alacak olan Süleyman b. Âmir ez-Zevâhî dünyaya geldi.[579]

Seyyide Ervâ küçük yaştayken babasının ölmesi üzerine onun eğitim ve yetiştirmesini Ali es-Suleyhî'nin eşi Esmâ bint Şihâb üstlenmişti. Ali küçüklüğünden itibaren Ervâ'ya saygılı davranıyor, onun gelecekte Suleyhî hânedanını koruyacağını düşündüğü için eşi

---

574 Ervâ'nın ismi Yemen tarihini ilgilendiren kaynakların büyük bir çoğunluğunda Seyyide bint Ahmed es-Suleyhiyye olarak belirtilmiştir. Bunun iki istisnası Vusâbî ile İsmâilî tarihçi İdrîs İmadüddîn'in eserleridir. Her iki kaynakta da isim Ervâ bint Ahmed es-Suleyhiyye olarak zikredilmiştir. Fâtımî halifesi tarafından gönderilen mektuplarda da ismi açıkça Ervâ olarak belirtilmemiştir. Ancak mektuplardaki bu durum ona özel değildir. Zira Fâtımî hilafetinden Yemen'e gönderilen altmış altı mektupta Ervâ dışında zikri geçen Mısırlı ve Yemenli kadınların hiçbirinin açıkça ismi verilmemiş, kendilerinden çeşitli ünvanlarla bahsedilmiştir. Mektuplar gönderildiği tarihler dikkate alınarak incelendiğinde Müstansır-Billâh'ın Ervâ'ya belli dönemlerde çeşitli lakaplarla hitap ettiği anlaşılmaktadır. Buna göre eşi Mükerrem hayattayken "el-Hürre", eşi öldükten sonra oğlu Abdülmüstansır Ali ile birlikte devleti yönetirken "el-Hürre es-Seyyide", oğlu ölüp yönetimi tek başına devraldığı süreçte ise "el-Hürre el-Melike es-Seyyide" ünvanlarıyla hitap etmiştir. Bu durumda "es-Seyyide"nin Ervâ'nın lakabı olduğu ve çok fazla kullanıldığı için bu lakabın zamanla ismin önüne geçtiği söylenebilir. (Sürûrî, *el-Hayatü's-Siyâsiyye ve Mezâhiri'l-Hadâra fi'l-Yemen fî 'Ahdi'd-Düveylâti'l-Müstekılle*, 143-146; Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 142).

575 Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/128.

576 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 47.

577 Hammâdî, *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye*, 72-73; Bu olayın Tihâme hâkimi Necâh'ın ölümünden sonra hicrî 453 senesinde meydana geldiği de aktarılmıştır. (Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/486; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/122; Bâ Mahreme, *Târîhu Sagri 'Aden*, 2/161).

578 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/493; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/122.

579 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 47.

Esmâ'dan da Ervâ'ya saygı göstermesini ve ona cömertçe davranmasını talep ediyordu. Ervâ'nın gençliğinde gördüğü bir rüya da onların bu düşüncesini pekiştirdi. Nitekim Ervâ rüyasında elinde bir süpürgeyle Ali es-Suleyhî'nin sarayını süpürdüğünü görmüş, bunu anlattığında Esmâ rüyasının zamanı geldiğinde devleti Ervâ'nın yöneteceğine delalet ettiğini söylemişti.[580] Ervâ'nın daha sonra devlette elde ettiği konum incelendiğinde Esmâ gibi yönetimde aktif olarak rol alan bir kadının gözetiminde yetişmenin Ervâ üzerinde önemli bir tesiri olduğu ve karakterini etkilediği görülür.[581]

Ali es-Suleyhî, H.Safer 458/ M.Ocak 1066'da Mükerrem'in resmî olarak veliahtlığının ilan edilmesi akabinde oğlunu Seyyide Ervâ ile evlendirdi.[582] Ali, yıllık yüz bin dinarlık Aden bölgesi gelirlerini Ervâ'nın mehri olarak tahsis etti.[583] Bu evlilikten Muhammed, Ali, Fâtımâ ve Ümmü Hemdân isminde dört çocuk dünyaya geldi. Ervâ, kızı Ümmü Hemdân'ı anne bir kardeşi olan Süleyman b. Âmir'in oğlu Ahmed ez-Zevâhî ile, Fâtıma'yı ise Suleyhîler'in en önemli devlet adamlarından Sebe b. Ahmed'in oğlu Şemsü'l-Me'âlî Ali es-Suleyhî ile evlendirdi. Ümmü Hemdân H.516/ M.1122, Fâtımâ H.534/ M.1140 senelerinde vefat etti.[584] Muhammed ve Ali ise henüz çocuk yaştayken annelerinin hükümdarlığı döneminde vefat ettiler.[585]

Ervâ bint Ahmed gençliğini Suleyhî saraylarında geçirmiş, bu sayede devlet yönetimini ilgilendiren hususları gözlemleme fırsatı bulmuştu. Eşi Mükerrem Ahmed'in H.459/ M.1067 senesinde devletin başına geçmesiyle yönetimde söz hakkı alarak tecrübe kazandı. Özellikle de Esmâ bint Şihâb'ın ölümü akabinde yönetimdeki ağırlığı arttı. Mükerrem Ahmed'in hastalığı dolayısıyla devlet ve davet işlerinden uzaklaşması da Ervâ'nın doğrudan idarî sorumluluk almasına imkân verdi. Bu dönemde devletin resmî hükümdarı ismen Mükerrem olsa da Ervâ, hem askerî hem de idarî alanda tasarrufta

---

580 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 47-48; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/492-493.

581 Daftary, "Sayyida Hurra: The Ismâ'ili Sulayhid Queen of Yemen", 120-121.

582 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 47; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/105; Suleyhî Devleti şairlerinden Hüseyin b. Ali b. Kumm Mükerrem'in Seyyide Ervâ ile evliliğini kutalayan bir şiir yazmıştır:
İki asil soydan gelen zarif bir hanım/ Sarayını haşmetinden aslanların dahi korktuğu bir aslan çevreler
Öyle haya sahibir ki/ Kendi aynasında gördüğü yansımadan dahi kaçırır gözlerini
Ellerin ona kavuştu ey Mükerrem, ne mutlu sana!/ Zira yücelikler kıymetli hazinelerini senin için sakladı (Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 151).)

583 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 70; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/167; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 260.

584 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 47-48.

585 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 47; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/173.

bulunma hakkına sahipti.[586] Devlet başkentinin San'a'dan Cible'ye taşınması ve Suleyhîler'in en önemli düşmanı olan Necâhîler Devleti'nin hükümdarı Saîd el-Ahvel'in ortadan kaldırılması onun planlamasıyla gerçekleştirildi.[587]

Devlet idaresindeki yeteneği ve zekâsı dolayısıyla Kur'an'da da zikri geçen Yemenli Sebe melikesi Belkıs'a benzetilen ve küçük Belkıs anlamında "Belkîs es-Suğrâ" olarak anılan Ervâ,[588] Esmâ bint Şihâb'dan aldığı eğitimle okuma yazma öğrenmiş, şiir, ahbâr ve tarih alanında ilerlemiştir.[589] Ayrıca kişisel özellikleri bakımından da temayüz etmiş; kaynaklarda müsamahakâr, zeki, cömert, takva sahibi ve ibadetine düşkün olduğu belirtilmiştir.[590] Bunlara ek olarak fiziksel özellikleri bakımından kırmızıya çalan açık ten rengine ve orantılı bir vücuda sahip, uzun boylu, şişmana daha yakın olacak şekilde orta kiloda, mükemmel güzellikte ve gür sesli bir kadın olarak anılmıştır.[591] Kaynaklarda onun fazilet bakımından erkeklere üstünlük sağladığı ve "Güneşin (الشمس) müennes oluşu bir kusur değildir/ Hilalin (هلال) müzekker oluşu bir övünç olmadığı gibi" dizelerindeki övgüyü hakettiği aktarılmıştır.[592] Ayrıca Ervâ'yı metheden birçok şiir bulunmaktadır. Suleyhîler Devleti'nin en önemli dâîlerinden olan ve Ervâ'ya özel şiirler kaleme almış Sultân Hattâb'ın[593] şiirleri bu duruma örnek gösterilebilir:

Yüceliğin zaten herkesçe malumdur ey Ervâ/ Kanıtları parlamış, minaresi yükselmiş ve ışığı yayılmıştır.

Düşmanların dahi (bu yüceliğine) şahitlik ederler / Bu yüceliğe ulaşmak isteyenler ise güç yetiremez

Ey Benî Suleyh siz Arapların özü ve cevherisiniz/ Diğerleri ise deniz kabuklarından ibarettir

Ey Ahmed'in kızı! Oysaki seni/ İncelerin en güzelleri ve en irileri kuşatıp süslemektedir

---

586 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 48; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/489; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/128; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/149-150.

587 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 48-49.

588 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/493; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/128.

589 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 47.

590 Vusâbî, *Târîhu Vusâb*, 51-52; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/151.

591 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 47.

592 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/151.

593 Sultân Hattâb Seyyide Hürre Ervâ'nın süt kardeşi olup Suleyhîler Devleti'nin davet misyonunda önemli görevler almıştır. Ayrıca devletin önemli şairlerinden olan Hattâb'ın şiirlerinin toplandığı bir divan da mevcuttur. Ayrıntılı bilgi ve şiirler için bkz. (İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/295-303; Hüseyin, *es-Sultân el-Hattâb*).

Siz Yemen'i kurtardınız/ Ki sapkınlığın karanlıklarının sebep olduğu dalgalarla dolup taşmıştı orası

Aydınlatan bir rehberlik ile gözlerindeki körlük perdelerini kaldırdınız/ Böylece gözleri hakikati görür oldu.[594]

Sultân Hattâb bir başka şiirinde de Seyyide Ervâ'nın ibadete olan düşkünlüğünden övgüyle söz etmiştir:

İnsanlar uyurken güzel uykunu terk edersin/ Gece boyu durmaksızın secde ve rükû halindesin

Güç yetiremeyecek olsan bile yıl boyunca zevkle oruç tutarsın/ Bir zühd ve günahtan sakınışın göstergesidir tüm bu yaptıkların [595]

B. Oğlu Adına Yönetimi Üstlenmesi

1. Suleyhî Yönetimi Güçlendirme Çabaları

a. Siyasî Meşruiyetin Sağlanması

Melikü'l-Mükerrem Ahmed'in H.Cemâziyelevvel 477/ M.Eylül 1084'te[596] Ta'ker Kalesi'nde vefat etmeden önce yerine geçecek kişiyi belirleyip belirlemediği ve bu kişinin kim olduğu ihtilaflıdır. Suleyhîler Devleti yönetimini eşi Ervâ bint Ahmed'e,[597] davet misyonunu ise Sebe b. Ahmed es-Suleyhî'ye bıraktığı aktarılan rivayetler arasındadır.[598] Ancak ölümünden sonra meydana gelen olaylar ve Mısır ile yürütülen yazışmalar incelendiğinde Mükerrem'in halife tarafından onaylanmış resmî bir kararının bulunmadığı anlaşılmaktadır. Zira Ervâ Mükerrem Ahmed'in vefat haberini, devletin tıpkı Ali es-Suleyhî'nin ölümünden sonra olduğu gibi parçalanmasından korktuğu için[599] saklamış, ivedilikle halife Müstansır-Billâh ile iletişime geçerek küçük yaştaki oğlu

---

594 Hüseyin, *es-Sultân el-Hattâb*, 194.
595 Hüseyin, *es-Sultân el-Hattâb*, 183.
596 Melikü'l-Mükerrem Ahmed'in ölüm tarihi ihtilaflıdır. Hicrî 477, 479, 480 ve 484 trihlerinde öldüğü aktarılmıştır. Ancak İdrîs İmâdüddin'in rivayeti ve Halife Müstansır-Billâh'ın Ervâ'ya Mükerrem'in taziyesi için gönderdiği mektupların tarihi göz önünde bulundurulduğunda 477 tarihinin daha doğru olduğu anlaşılmaktadır. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 58-62, 90-93, 156, 161-165; Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 50; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/490-491).
597 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/491.
598 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 50; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/491; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/131.
599 Traboulsi, "The Queen Was Actually a Man", 98.

Abdülmüstansır Ali'nin devlet hükümdarı olarak başa geçtiğine dair resmî belgenin kendisine ulaşmasını beklemiştir.[600]

Mükerrem Ahmed'in ölümünden yaklaşık on ay sonra Abdülmüstansır Ali'nin tayinine dair mektup Ervâ'ya ulaşmıştır. Mektubunda Mükerrem'den övgüyle söz eden ve vefatından dolayı derin bir üzüntü yaşadığını belirten Müstansır, Abdülmüstansır Ali'yi babasının mevkiine tayin ettiğini açıklamış, onun İsmâilî davetin yürürlükte olduğu bir bölgede doğup yetişmesini bu tayinin sebebi olarak göstermiştir.[601] Ayrıca Yemen'e ek olarak buraya bağlı diğer bölgelerin de kendisine bağlandığını haber vermiştir. Her ne kadar Abdülmüstansır'ı Suleyhîler Devleti'nin yeni hükümdarı olarak atasa da Ervâ'ya da özel olarak mektup göndererek kendisinden Yemen halkını Fâtımî davette birleştirmek için oğluna destek olmasını talep etmiştir.[602] Müstansır, aynı zamanda Ervâ'nın diğer oğlu Melikü'l-Muzaffer Muhammed'e hitaben de mektup göndermiş, ondan kardeşine itaat etmesini ve onu desteklemesini talep etmiştir.[603] Fâtımî yönetimi tarafından gönderilen mektuplar neticesinde Ervâ ve oğlu Ali siyasî meşruiyet kazanarak güç elde etmiştir.

Seyyide Ervâ'nın; oğlu Abdülmüstansır Ali'yi yönetime geçirmek için yaptığı hamle başarılı olmuş, böylece Suleyhîler Devleti'nin dağılmasını engelleyerek hâkimiyetin aynı aile içerisinden devam etmesi sağlanmıştır. Bu süreçte Müstansır-Billâh Yemen'deki istikrarın devam etmesi için bölgeye müdahale etmiş, Fâtımîler'e sadakati kesin olmayan yerel bir hükümdârın muhtemel bir darbesini önlemek istemiştir. Böylece hâlihazırda Fâtımîler Devleti'ne güçlü bir biçimde bağlı olan Suleyhîler'i kaybetmemek için yaşı küçük olmasına rağmen Abdülmüstansır'ı yönetime atamıştır.[604] Müstansır'ın bu kararı verme sebebinin, en büyük erkek çocuğun yönetime varis olması ilkesini benimseyerek yeni tartışmalara girilmesini engellemek olduğu da söylenebilir.[605] Abdülmüstansır'ın henüz çocuk olması Ervâ'nın, eşi Mükerrem'in döneminde olduğu gibi bilfiil yönetimde yer almasını ve devletin asıl idarecisi konumunda bulunmasını sağlamıştır.

---

600 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/156; Ayrıca 26 ve 46 numaralı sicilde Müstansır-Billâh'ın, Ervâ'nın Mükerrem'in ölümünü haber verdiği ve yerine Abdülmüstansır'ın tayin edilmesini talep ettiği mektubunun kendisine ulaştığını söylemesi de bunu kanıtlar. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 90-93, 156).

601 14, 26, 46 ve 48 numaralı siciller. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 58-62, 90-93, 156, 161-165).

602 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/161.

603 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/160-161.

604 Traboulsi, "The Queen Was Actually a Man", 98.

605 Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 150.

b. Dinî Meşruiyetin Sağlanması

Abdülmüstansır'ın yaşının küçüklüğü ve onun yerine yönetimi üstlenen annesi Ervâ'nın bir kadın oluşu Suleyhîler'e tabi halkın ve bölgedeki İsmâilî grupların hoşnutsuzluğuna sebep olmuştur. Yemen'deki nüfuzunun devam etmesi için yönetimde Seyyide Ervâ ve oğlunun bulunmasında kararlı olan Müstansır-Billâh, bu hoşnutsuzluğu gidermek amacıyla harekete geçerek Ervâ'yı dâî mertebesinden hüccet[606] makamına çıkarmıştır.[607] Böylece Ervâ, Yemen bölgesinde bulunan dâîlerin nihai otoritesi haline gelerek nüfuzunu güçlendirmiş, hâkimiyetine dinî meşruiyet kazandırılmıştır.

Ervâ'nın bir kadın olarak İsmâilîlik hiyerarşisinde (hudûd) İmam'dan sonra belirli bir bölgedeki en yetkili kişiyi temsil eden hüccet mertebesine çıkarılması, bu mezhebin tarihi açısından ender bir durumdur. Zira bu mertebenin veya İsmâilî hiyerarşisindeki herhangi bir yüksek makamın bir kadına verildiği ilk ve tek örnek Seyyide Ervâ'dır.[608] Müstansır-Billâh'ın Ervâ'yı hüccet olarak ataması, onun hükümdarlığına dinî bir meşruiyet sağlama amacının bulunduğunu göstermektedir. Zira çocuk yaştaki Abdülmüstansır Ali'nin bölgede otorite sağlamak noktasında yeterli olamayacağı ve Ervâ'nın kadın olması hasebiyle meşruiyet sağlamada zorlanacağı açıktır. Dolayısıyla söz konusu mertebe yükselişi dinî olmaktan çok siyasî bir boyut taşımaktadır.[609]

Müstansır-Billâh, Ervâ'nın hüccet makamına yükseltildiğini bizzat haber vermiş olsa da bir kadının bu makama getirilmesi alışılagelmiş olmadığından Yemen'deki İsmâilî grupların durumu sorguladığı anlaşılmaktadır. Öyle ki dönemin önemli dâîlerinden olan Sultan Hattâb (ö. H.533/ M.1138), hüccet mertebesinin mahiyetini anlattığı ve Ervâ'nın bu makama en layık kişi olduğunu kanıtlamaya çalıştığı *Gâyetü'l-Mevâlîd* isimli bir risale kaleme almıştır. Sultan Hattâb söz konusu risalesinde kişinin hakikatini belirleyen unsurun bedeni değil, bedeni aracılığıyla gerçekleştirdiği eylemleri olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla kişinin gerçek cinsiyetini davranışlarının belirleyebileceğini ve övülesi işler yapan bir kadının erkek mertebesinde olacağını savunmuştur. Başka bir deyişle Ervâ'nın, yaptığı işlerle erkek mertebesine yükseldiği için hüccet olmasında bir sorun olmadığını

606 İsmâilî hiyerarşi (hudûd) ile alakalı detaylı bilgi için bkz. (Gâlib, *A'lâmü'l-İsmâ'iliyye*, 22-23; Mehmet Ali Büyükkara, "İsmâilî Dâî ve Fâtımî Da'vet", *İLAM Araştırma Dergisi* 3/1 [1988], 21).

607 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/161-162.

608 Daftary, "Sayyida Hurra: The Ismâ'ili Sulayhid Queen of Yemen", 122.

609 Traboulsi, "The Queen Was Actually a Man", 99-100.

kanıtlamaya çalışmıştır. Böylece Hattâb, Ervâ'nın hüccet makamına çıkarılmasına teolojik bir zemin oluşturmuştur.[610]

2. Suleyhî ve Zevâhî Aileleri Arasındaki Çekişme

Mükerrem Ahmed'in ölümünden sonra Ervâ'nın gizli bir politika izleyip Fâtımîler'in de desteğini alarak yönetimi ele alması bir süreliğine devlette karışıklık yaşanmasını engellemiştir. Ancak kısa süre sonra Abdülmüstansır'ın nâibi ve başkomutanı olan Sebe b. Ahmed es-Suleyhî ile Âmir b. Süleyman ez-Zevâhî arasında yaşanan çekişme devletin iki ana unsuru olan Suleyhî ve Zevâhî aileleri arasında bir ayrışmaya sebebiyet vermiş, yaşanan anlaşmazlık Suleyhîler'in zayıflamasına ve bundan faydalanmak isteyen muhaliflerin devleti yıkmaya çalışmasına sebep olmuştur.[611] Kaynaklarda Sebe b. Ahmed ve Âmir b. Süleyman arasındaki anlaşmazlığın sebebinden açıkça bahsedilmemektedir. Ancak yaşanan anlaşmazlıktan hemen önce Sebe'nin Necâhîler ile gerçekleştirdiği Kezâim Savaşı'ndan yenik düşmesi üzerine Âmir'in bu durumdan faydalanarak devlet yönetiminde öne geçmeye çalıştığı düşünülebilir. Zira bu dönemde en önemli devlet adamlarından olan Sebe ve Âmir arasında bir rekabet olması doğaldır.[612]

Suleyhî ve Zevâhî aileleri arasında başlayan ancak kısa sürede tüm devlete sirayet eden bu karışıklığı tek başına çözemeyeceğinin farkına varan Ervâ, ivedilikle Müstansır-Billâh ile iletişime geçerek barışın sağlanması için yardımcı olmasını talep etti.[613] Suleyhîler Devleti'nde yaşanan karışıklığın Fâtımîler'in bölgedeki dinî ve ekonomik çıkarlarını olumsuz etkileyeceği için Müstansır olaya müdahale etti.[614] Konuyla ilgili Ervâ'ya, Abdülmüstansır'a ve Suleyhî-Zevâhî sultanları ile Hicaz meşayihine hitaben üç ayrı mektup kaleme alarak hicrî 480 yılı Rebîülevvel ayında Yemen'e gönderdi.

---

610 Sultân Hattâb'ın kaleme aldığı *Gâyetü'l-Mevâlîd* adlı risale yazma eser olup henüz basılmamıştır. Ancak risalenin burada bahsi geçen konuyu ilgilendiren kısmı Hüseyin F. Hemdânî tarafından aktarılmıştır. Ayrıca İsmail Kurbân Hüseyin, Hattâb'ın biyografisini ve divanını içeren eserinde mezkûr risalenin muhtevasını ve konumuzu ilgilendiren bölümünü aktarmıştır. (Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 144-145; Hüseyin, *es-Sultân el-Hattâb*, 78-79); Ayrıca bkz. (Traboulsi, "The Queen Was Actually a Man", 105).

611 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/166.

612 Traboulsi, "The Queen Was Actually a Man", 100.

613 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/166-167.

614 Traboulsi, "The Queen Was Actually a Man", 100.

Ervâ'ya gönderilen mektupta Müstansır, söz konusu karışıklığı çözmek ve iki aile arasındaki düzeni yeniden sağlamak için onu görevlendirdiğini söylemiş, isyan çıkartan grupların enerjilerini cihada yönlendirmesini emretmiştir.[615] Müstansır, Abdülmüstansır'a hitaben gönderdiği mektupta ise özellikle küçük yaşta devlet yönetimine geçmesini eleştiren insanlara karşı onu savunmuştur. Kendisinin de henüz sekiz yaşından küçükken hilafeti üstlendiğini, dolayısıyla küçük yaşın nübüvvet makamından sonra gelen imamet makamı için dahi sorun teşkil etmezken davet sorumlusu için de sorun olmayacağını ifade etmiştir. Bu konuda Fâtımî halifesinin desteğini aldığını ve söylenenlere kulak asmaması gerektiğini belirtmiştir.[616]

Ervâ ve Abdülmüstansır'a gönderilen mektuplara ek olarak Suleyhî ve Zevâhî sultanları, Hicaz meşâyihi ve tüm müminlere hitaben gönderildiği belirtilen bir mektubun olması da dikkat çekicidir. Zira bu mektup Fâtımî yönetimi ile Yemen arasında yürütülen yazışmalardan günümüze ulaşan altmış altı mektuptan, Suleyhî hânedanı üyelerine hitaben kaleme alınmamış tek mektuptur. Buna ek olarak mektubun içeriği ve üslubu da oldukça farklıdır. Müstansır söz konusu mektubunda uzunca nasihatler vererek ihtilafa düşmemeleri gerektiğini, yaşanan çekişmelerin güçlerini azaltacağını ve birlik olmanın zaferi de beraberinde getireceğini belirtmiştir. Nasihatle kalmayarak uyarısını bir üst kademeye taşıyan Müstansır; Ervâ ve oğluna itaati emretmiş, onlara muhalefet etmeyi Allah'ın, Hz. Muhammed'in, Hz. Ali'nin ve tüm İsmâilî imamların haramıyla haram kıldığını belirtmiştir. Ayrıca emrine uymayarak Ervâ ve oğluna karşı gelenlerin dinden çıktığını, onlara itaatin imama itaate tekabül ettiğini söylemiştir. Abdülmüstansır'ın yaşına bu mektubunda da değinen Müstansır, onun yaşı küçük olsa da imamın gözetiminde olduğunu dolayısıyla kendisine itaat etmeleri gerektiğini belirtmiştir.[617] Özellikle son mektupla birlikte Müstansır'ın siyasî bir sorunu çözmek için dinî yasaklamaya başvurması Fâtımîler'in Ervâ ve oğluna verdiği değeri ve Suleyhîler Devleti'nin yıkılmaması için gösterdiği çabayı açıkça ortaya koymaktadır.

Halife Müstansır-Billâh tarafından gönderilen mektup halk üzerinde etkili olmuştur. Böylece Sebe ve Âmir arasındaki anlaşmazlık çözülerek devlete karşı isyan başlatan

615 36 umaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 118-122).
616 37 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 122-128).
617 38 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 128-134); İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/168-173.

gruplar düzene girmiş,[618] Fâtımîler Devleti de bu durumdan memnuniyet duymuştur. Öyle ki Müstansır-Billâh Ervâ ve oğluna ayrı ayrı mektuplar göndererek Suleyhî-Zevâhî çekişmesinin çözülmesinden duyduğu mutluluğu ifade etmiştir.[619]

C. Ervâ'nın Hâkimiyeti Dönemi

1. Sebe b. Ahmed es-Suleyhî ile Evliliği

Sebe b. Ahmed es-Suleyhî kısa boylu ve çirkin bir adamdı.[620] Ancak karakteristik özellikleriyle temayüz ediyor, Arapların en asil ve itibarlıları arasında sayılıyordu. Şarap içmeyi kişinin mertliğinde ve soyunda bir eksiklik olarak görür, cariyelerle birlikte olmayı utanç olarak kabul ederdi.[621] Ayrıca hayırsever, cömert, cesur, kültürlü, edebiyata düşkünlüğüyle tanınan Sebe şairlere önem verir, methiyelerine şiirlerle cevap verir, onları mükafatlandırırdı. Suleyhîler Devleti'nin önemli şairlerinden olan Hüseyin b. Ali b. el-Kumm'un Sebe b. Ahmed için yazdığı bir şiir bu duruma işaret etmektedir:

Aslan gibi olan İbn Ahmed'i methettiğimde/ Methiyeme bir methiyeyle karşılık verdi

Şiirim karşılığında bir şiir verdi, üstüne bir de atâ bağışladı/ işte bu sermayemdir bu ise kazancım

Ona ulaşıncaya kadar kalabalığı yararak ilerledim/ Karanlığı aşıp sabaha ulaşan kişi gibiydim

İbn Ahmed'in olmadığı çağ ne çirkindir/ Onun olduğu çağ ise çirkinlikten beridir[622]

Abdülmüstansır ve kardeşi Muhammed yakın zamanlarda vefat edince Ervâ yönetimdeki tek yetkili haline gelerek dinî ve siyasî güce sahip oldu.[623] Bu durumdan faydalanarak devletteki yetkinliğini güçlendirmek isteyen Sebe b. Ahmed es-Suleyhî, Seyyide Ervâ'ya kendisiyle evlenmek istediğini açıkladı. Ancak Ervâ onun bu isteğini kati suretle kabul

---

618 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/173.

619 22 ve 49 numaralı siciller. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 165-167, 79-83).

620 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 51; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/132.

621 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 55; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/491; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/135.

622 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 51, 152; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/491; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/131-132; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/175; Sebe b. Ahmed'e yazılan diğer methiyeler için bkz. (Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 150, 152-155).

623 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/173; Ervâ'nın oğulları Muhammed ve Ali'nin ölüm tarihi kaynaklarda geçmemektedir. Ancak Müstansır'ın Abdülmüstansır Ali'ye hitaben kaleme aldığı Zilkâde 481 tarihli mektupta kardeşi Muhammed'in ölümü için taziyede bulunması; Muhammed'in bu tarihten önce öldüğünü göstermektedir. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 86-87).

etmeyeceğini bildirdi. Başkomutan olarak görev alan ve devletin en yetkili adamlarından olan Sebe evlilik isteğinde ısrarcı kalarak Ervâ'nın da razı olması için ordusunu topladı. Ervâ da karargâhı olan Eşyah'tan başkent Cible'ye doğru yola çıkan Sebe'ye karşı güçlü bir ordu hazırladı. Taraflar toplanıp savaş başladığında Ervâ'nın anne bir kardeşi Süleyman b. Âmir ez-Zevâhî, Sebe ile iletişime geçerek ona savaşı durdurmasını ve evlilik isteğini Müstansır-Billâh ile görüşmesini tavsiye etti. Zira Müstansır'ın olaya müdahalesi Ervâ'nın evliliğe razı olması için tek yoldu. Bunun üzerine savaşı durdurarak Eşyah'a dönen Sebe, Ebû Abdullah et-Tayyib ve Ebû Abdullah Hüseyin b. İsmâil el-İsbahânî adında iki elçisini Müstansır'a gönderdi.[624]

Müstansır elçiler ile görüştükten sonra Ervâ'ya Sebe ile evlenmesini emrettiği bir mektup yazarak hadım bir devlet görevlisi olan Üstâz Yemînü'd-Devle'yi kendisine gönderdi. Yemînü'd-Devle, Sebe'nin iki elçisi ve katipler eşliğinde Ervâ'nın yanına girip Müstansır'ın mektubunu okudu. Seyyide Ervâ'ya taltif edici ünvanlarla başlayan mektup Ervâ'nın Sebe ile evliliğini zorunlu kılıyordu. Zira Müstansır, herhangi bir tercih hakkı bırakmadan; Ervâ'yı yüz bin dinar, elli bin çeşit mücevher, güzel kokular ve elbiselerden oluşan mehir karşılığında Sebe b. Ahmed ile evlendirdiğini açıkça beyan ediyordu. Ayrıca Müstansır, "Allah ve resulü herhangi bir konuda hüküm verdiklerinde artık mümin bir erkek veya kadın için işlerinde tercih hakları yoktur. Allah'ın ve resulünün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır." (Ahzâb 33/36) ayetini de mektuba ekleyerek bu evliliğin zorunlu olduğu fikrini pekiştirdi. Ervâ bu durumda halifeye karşı gelemeyeceğinin farkındaydı. Elçiye hitaben "Bakınız! Bana muhterem bir mektup gönderilmiş! Mektup Süleyman'dan gelmekte, rahmân ve rahîm olan Allah'ın adıyla - başlamaktadır." (Neml 27/29-30) ayetlerini okuyup imamın emri karşısında Sebe melikesinin dediği gibi "Efendiler! İçinde bulunduğum durum hakkında bana görüşünüzü açıklayın. Sizin görüşünüzü almadan asla bir işe kesin karar vermem." (Neml 27/32) demeyeceğini ve emre imtisal edeceğini belirtmiştir. Daha sonra Sebe b. Ahmed'in elçisi Ebû Abdullah el-İsbehânî'ye dönerek imamın yanına "Sebe'den kesin bir bilgi" (Neml 27/22) ile gitmediğini, olayları çarpıtarak nefisleri doğrultusunda hareket ettiklerini söylemiştir. Son olarak da "Artık bana düşen güzelce sabretmektir. Anlattığınız şeyler karşısında, kendisine sığınılacak olan ise ancak Allah'tır." (Yûsuf 12/18) ayetini okuyarak

624 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 53.

üzüntüsünü ifade etti. Ervâ razı geldikten sonra nikah akdi orada bulunanlarla birlikte gerçekleştirildi.[625]

Seyyide Ervâ'nın razı olup nikahın gerçekleştiğini öğrenen Sebe b. Ahmed, kalabalık bir heyet ile başkent Cible'ye doğru yola çıktı. Ervâ'ya ödediği mehire ek olarak askerler için büyük bir ziyafet vererek yüksek miktarda para harcadı. Düğün için yapılan kutlamalar bir ay boyunca devam etti. Ancak Ervâ'nın Cible şehrindeki konumu ve insanların ona karşı gösterdikleri saygı Sebe'nin kendisini Ervâ karşısında yetersiz görmesine sebep oldu. Bir ay boyunca Cible'de kalmaya devam etse de birliktelikleri siyasî bir evlilik olmaktan öteye geçmedi. Sebe daha sonra Cible'den ayrılarak karargâhı olan Eşyah Kalesi'ne geri döndü. Bu tarihten sonra Sebe başkomutan olarak görevine devam etse de Ervâ ile tekrar bir araya gelmedi.[626]

Ervâ'nın Sebe ile evliliği Fâtımîler'in Suleyhîler Devleti'nin iç işlerine ne derece müdahil olduğunun dikkate değer örneklerindendir. Olaydan anlaşılacağı üzere öncesinde Abdülmüstansır ile yönetimde bulunan Ervâ'nın oğlunun ölümüyle iktidarda tek başına kalması Fâtımîler'i rahatsız etmiştir. Fâtımîler'in Ervâ'nın bir kadın olarak tek başına uzun süreli hâkimiyet sağlayamayacağını düşünmeleri sonucunda güçlü bir devlet adamı olan Sebe ile evlenmesini istedikleri ve böylece Suleyhî hâkimiyetini güçlendirmeye ve meşruiyet sorunlarını gidermeye çalıştıkları söylenebilir.[627]

2. Askerî Faaliyetler

a. Sebe b. Ahmed es-Suleyhî

Seyyide Ervâ döneminde gerçekleştirilen askerî faaliyetler, Ali es-Suleyhî ve Mükerrem Ahmed döneminde olduğu gibi devlet hükümdârı gözetiminde gerçekleşemezdi. Zira Abdülmüstansır henüz çocuk yaştaydı. Bu sebeple Ervâ başkomutanlar atayarak onların devletin askerî faaliyetlerinde görev almalarını sağladı. Bu bağlamda atanan ilk başkomutan Ebû Himyer Sebe b. Ahmed es-Suleyhî oldu.[628] Sebe b. Ahmed, Ali es-Suleyhî'nin amcasının torunu olup Suleyhîler Devleti'nde önemli görevler ifa etmiş,

---

625 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 53-54; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/134-135; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/1755-176.

626 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 55.

627 Traboulsi, "The Queen Was Actually a Man", 103.

628 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/162.

özellikle Mükerrem Ahmed'in döneminde yaşanan iç karışıklıklarda isyancı kabilelerle savaşmıştı.[629] Suleyhî hânedanına mensup olması, savaşçı yönüyle temayüz etmesi ve yeterli tecrübeye sahip olması onun bu görev için seçilmesini sağlamıştır. Ervâ'nın iki oğlunun da yakın zamanlarda ölmesi sonucunda Sebe b. Ahmed'in devletteki konumu güçlendi. Öyle ki Ervâ, Sebe'yi halife Müstansır-Billâh'ın emriyle davet ve devlet işlerinden sorumlu tuttu.[630]

Sebe b. Ahmed es-Suleyhî'nin karargâhı Eşyah Kalesi'ydi. Eşyah Tihâme'ye nazır, Zebîd bölgesi sınırında, Mesâr ve Ta'ker kalelerine benzer yükseklikte bir kaleydi. Eşyah'ın Tihâme bölgesine olan yakınlığı Sebe'nin Necâhîler Devleti hühümdârı Ceyyâş b. Necâh ile birçok savaş gerçekleştirmesine sebep oldu. Bölge dönüşümlü olarak Suleyhîler ve Necâhîler arasında el değiştiriyordu. Suleyhîler hava soğuduğunda Tihâme'ye inerek bölgeyi ele geçiriyor, kış ve ilkbahar aylarında Tihâme'de kalıyordu. Havalar ısındığında ise Suleyhîler civar dağlara çıkıyor, Ceyyâş da bazen savaşarak bazen de savaşsız olarak Tihâme'ye tekrar hükmetmeye başlıyor, yaz ve sonbahar aylarını burada geçiriyordu. Suleyhîler'in hükmettiği süreçte Sebe, Ceyyâş'ın kaldığı aylar haricinde diğer aylar için haraç topluyor ve halka zulmetmemeye özen gösteriyordu.[631] Ceyyâş da tıpkı Sebe'nin yaptığı gibi kendi kaldığı aylar için haraç topluyordu. Necâhîler'in Tihâme'de kaldığı süre boyunca sünnî mezhebe bağlı olmaları sebebiyle bölgede fakih ve ulemalar çoğalıyor, halk Ceyyâş'ın saltanatının devam etmesi için dua ediyordu.[632]

Sebe b. Ahmed ile Ceyyâş b. Necâh arasında Tihâme üzerinden devam eden hâkimiyet mücadelesi bir süre daha devam etti. Hicrî 479 senesinin son aylarında Ceyyâş'ın veziri Halef b. Ebî Tâhir, Sebe b. Ahmed'e karşı bir hile planladı. Necâhîler'in Zebîd'de bulunduğuna dair ona haber gönderdi. Ayrıca Necâhîler ile anlaşan Zebîd ileri gelenleri de Sebe ile iletişime geçerek kendisine itaat edeceklerini ve Ceyyâş ile olan savaşında onun yanında duracaklarını bildirdiler.[633] Sebe, Zebîd halkının da artık kendisine destek

---

629 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/119.

630 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/174.

631 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 51-52; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/133; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/164.

632 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 52; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/133.

633 Vezir Halef b. Ebî Tâhir'in Sebe b. Ahmed es-Suleyhî için kurduğu tuzak ile alakalı farklı bir rivayet de mevcuttur. Vusâbî'nin aktardığına göre Halef, Ceyyâş'a onu hapsetmesini, tüm mal varlığına el koymasını ve yerine başka birini vezir olarak atamasını önermiştir. Halef böylece Ceyyâş ile arasında bir sorun olduğununun düşünülmesini ve Sebe'nin de buna inanmasını istemiştir. Daha sonra Ceyyâş'tan Sebe ile iletişime geçmesini talep etmiş, Ceyyâş Sebe'ye, veziri Halef'ten kurtulmak istediğini, onu Tihâme'den çıkarması karşılığında bölge gelirlerinin yarısını kendisine teslim edeceğini söylemiştir. Sebe durumdan habersiz savaşmak için Zebîd'e geldiğindeyse Ceyyâş ondan

vereceğini duyunca üç bin atlı ve on bin piyadeden oluşan bir ordu toplayarak Zebîd'e doğru yola çıktı. Ceyyâş bu savaşta ayrıca Şerif Yahyâ b. Hamza b. Vehhâs'tan da yardım alacaktı. Necâhîler'in yaptığı anlaşmalardan habersiz savaşın yapılacağı Kezâim[634] bölgesine gelen Sebe ağır bir yenilgi yaşadı. Kays b. Ahmed b. Muzaffer es-Suleyhî ve Muhammed b. Mehennâ es-Suleyhî H. 5 Zilhicce 479/ M.13 Mart 1087'de gerçekleşen bu savaşta öldürüldü. Suleyhîler'in önemli bir komutanı ve devlet adamı olan İmrân b. Fazl el-Yâmî, Şerif Yahyâ b. Hamza ile girdiği çarpışmada ağır bir yara alarak savaş sonrasında vefat etti. Sebe b. Ahmed ise atının öldürülmesi sonucunda yaya olarak savaştan kaçmak zorunda kaldı. Suleyhî komutanların önemli bir kısmının öldürülmesi sonucunda ordunun birliği bozularak çoğunluğu öldürüldü.[635] Kezâim Savaşı sonrasında Necâhîler karşısına yeniden çıkmaya cesaret edemeyen Suleyhîler, Sebe'nin başkomutan olarak görev aldığı dönem boyunca Tihâme üzerinde hak iddia edemedi.[636]

Sebe b. Ahmed es-Suleyhî H.491 veya H.492/ M.1098 senesinde vefat etti.[637] Onun ölümüyle San'a ve çevresi Suleyhîler'in elinden çıktı. Bölgeyi Hemdânîler sülalesine mensup olan Hâtim b. el-Gaşîm el-Mugallisî ele geçirerek[638] H.570/ M.1174 tarihine kadar devam edecek olan Hemdânîler Hânedanı'nı kurdu.[639] Böylece Suleyhîler Devleti batıda Tihâme bölgesi, kuzeyde ise San'a ve çevresininin ellerinden çıkmasıyla ciddi bir toprak kaybı yaşamış oldu.

b. Mufaddal b. Ebi'l-Berekât el-Himyerî

Seyyide Ervâ, Sebe b. Ahmed es-Suleyhî'nin ölümünden sonra onun yerine Mufaddal b. Ebi'l-Berekât el-Himyerî'yi başkomutan olarak atadı.[640] Mufaddal'in babası ve amcası Mükerrem Ahmed dönemi valilerindendi. Mükerrem, Ta'ker valisi Es'ad b. Abdullah es-

---

gizli hazırladığı ordusuyla karşısına çıkmış ve Suleyhîler'i ağır bir yenilgiye uğratmıştır. (Vusâbî, *Târîhu Vusâb*, 56).

634 Kezâim bölgesi Zebîd şehri yakınlarında bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 2/1347).

635 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/164-165.

636 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 53; Vusâbî, *Târîhu Vusâb*, 56.

637 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/492; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/136; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/214; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 279.

638 Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/136; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 279.

639 Ahmed Kavas, "Hemdânîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/182-183; Clifford Edmund Bosworth, *Doğuşundan Günümüze Islam Devletleri Tarihi: Devletler, Prenslikler, Hanedanlıklar Kronoloji ve Soy Kütüğü El Kitabı*, çev. Hande Canlı (İstanbul: Kaknüs yayınları, 2005), 159.

640 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/214.

Suleyhî ile araları bozulduğunda Mufaddal'in babası Ebü'l-Berekât b. Velîd el-Himyerî'yi bölgeye vali olarak atamıştı. Mufaddal'in amcası Ebü'l-Fütûh b. Velîd el-Himyerî de yine aynı dönemde Ta'iz'e vali olarak atanmıştı. Suleyhî hânedanıyla yakın ilişkisi bulunan bir aileye mensup olduğu anlaşılan Mufaddal küçük yaşta Mükerrem'in hizmetine girdi. Sarayın en genç hizmetlilerinden olan Mufaddal, Mükerrem'in Seyyide Ervâ'ya gönderdiği mektupları ulaştırmakla görevliydi. Mufaddal bu sayede hem Mükerrem ile hem de Ervâ ile ilişkilerini geliştirme fırsatı buldu.[641]

Ervâ'nın yönetime geçmesiyle Mufaddal'in devletteki konumu belirginleşti. Ervâ'nın Sebe ile evlenmek istemeyip onunla savaşmak için hazırladığı orduda Mufaddal de bulunuyordu.[642] Ayrıca Ervâ'nın kızı Fâtımâ, eşi Şemsü'l-Me'âlî Ali b. Sebe'nin ikinci bir kadınla daha evlenmesinden duyduğu rahatsızlık sonucu annesinden yardım isteyince Ervâ kızını yanına getirmesi için yine Mufaddal'i görevlendirmişti. Mufaddal de ordusuyla birlikte Şemsü'l-Me'âlî'nin kalesini kuşatarak Fâtımâ'yı annesinin yanına götürdü.[643] Bu iki durum onun Ervâ ile olan bağını açıkça ortaya koymaktadır.

Seyyide Ervâ döneminde Mufaddal'in babası Ebü'l-Berekât vefat edince Ta'ker valiliğine oğlu Hâlid b. Ebü'l-Berekât tayin edildi. Ancak iki sene sonra bölge fakihlerinden Abdullah b. el-Musavvi', Hâlid'in İsmâilî mezhebe mensup olmasını gerekçe gösterip kanının helal olduğu hükmüne vararak onu öldürdü. Bunun üzerine Seyyide Ervâ Mufaddal'i abisinin yerine vali olarak tayin etti.[644] Ta'ker Kalesi Suleyhîler'in savaş mühimmatlarını ve hazinelerini depoladıkları, devletin en önemli kalelerinden biriydi.[645] Kararlı, cesur, akıllı, cömert ve heybetli bir yönetici olarak anılan Mufaddal, bu atama sonrasında devletin en yetkili isimlerinden biri haline geldi. Ervâ devleti ilgilendiren askerî ve siyasî meselelerde ona danışmadan hiçbir karar almazdı.[646]

Ağabeyinin katli akabinde valiliğe gelen Mufaddal, bölge fakihlerine karşı kin duyarak onlar üzerinde baskı kurdu. Ayrıca ağabeyini öldüren fakihin ve kabilesinin Zî es-Süfâl[647] bölgesinde elinde bulunan toprak ve mallarını isdar etti. Yaşadıkları bu baskıdan dolayı onun kanının helal olduğuna hükmeden bölge fakihleri Mufaddal'in nüfuzundan korkarak

---

641 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 57; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/136.
642 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 58.
643 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 55, 58.
644 Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/137.
645 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 57-58; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/215.
646 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 58; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/137; Vusâbî, *Târîhu Vusâb*, 57.
647 Zî es-Süfâl (ذي السفال) Yemen'in İbb ilinin güneyinde bulunan ziraate elverişli bir bölgedir. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/794).

Ta‘ker’i terk ettiler.[648] Muafaddal’in Ervâ ile de arası süreç içerisinde bozuldu. Nitekim Mufaddal Ervâ’nın yaz aylarını Ta‘ker’de geçirmesinden rahatsızlık duyarak kalede bulunan hazineleri Cible’de bulunan Dârü’l-‘İzz’e götürmesini, Ta‘ker yönetimini de mutlak anlamda kendisine bırakmasını istedi. Ancak Ervâ onu hoşgörüyle karşılayıp taleplerini yerine getireceğini söyleyince yaptığından pişmanlık duydu. Sonraki süreçte Mufaddal onu yeniden Ta‘ker’e gelmesi için ikna etmeye çalışsa da Ervâ Cible’den ayrılmadı. Tüm bu olanlara rağmen Ervâ, başkomutanın yetkilerini elinden almayıp aksine ilişkilerini geliştirmek için kalesine çeşitli hediyeler göndermeye devam etti. Zira Mufaddal’in batıda Necâhîler ile, güneyde ise Zürey‘îler ile savaşması onu Suleyhîler Devleti için vazgeçilemez bir komutan haline getirmişti.[649]

Mufaddal’in döneminde, Aden’de bulunan Zürey‘îler ilk yıllarda Suleyhîler ile olan bağlarını sürdürseler de süreç içerisinde bağımsız hareket etmeye başlamışlardır. Nitekim bölge hükümdarı Zürey‘ ve amcası Mes‘ûd, Mufaddal’in Zebîd’de Necâhîler’e karşı gerçekleştirdiği savaşlara Ervâ’nın emrine uyarak katılmış, bu savaşlardan birinde öldürülmüşlerdir. Ancak onların yerine başa geçen oğulları Ebü’s-Suûd b. Zürey‘ ve Ebü’l-Gârât b. Mes‘ûd, Seyyide Hürre ile bağlarını kesmişlerdir. Bunun üzerine Ervâ Aden’de hâkimiyetini tekrar sağlamak için başkomutan Mufaddal’i büyük bir orduyla bölgeye sevketmiştir. Taraflar arasında gerçekleştirilen savaşlar sonucunda yapılan anlaşmayla Zürey‘îler bölge haracının yarısını Suleyhîler’e teslim etmeye razı olmuş, Mufaddal’in ölümüne kadar da bu anlaşmaya bağlı kalmışlardır.[650] Mufaddal Aden’den kendisine ulaşan haracı düzenli olarak Seyyide Ervâ’ya teslim etmek istese de Ervâ, devletin askerî yükünü taşıyan Mufaddal’in bu gelire daha çok ihtiyacı olduğunu düşündüğü için kendisini geri göndermiştir.[651]

Mufaddal güneyde Zürey‘îler ile mücadele ederken batıda ise Necâhîler ile savaşıyordu. Ancak bu savaşlar Tihâme’yi yeniden ele geçirmek üzerine yapılan kapsamlı savaşlar değildi. Hicrî 503 senesinde Necâhîler’in başına henüz çocuk yaşta olan Mansûr b. Fâtik b. Ceyyâş’ın geçmesiyle babası Fâtik döneminde de yönetimde hak iddia eden amcaları İbrâhim ve Abdülvâhid, Mansûr’u Zebîd’den çıkararak yönetimi ele geçirdi. Bunun üzerine Mansûr, köleleriyle birlikte H.504/ M.1111’da Mufaddal’in yanına giderek Zebîd

---

648 Cenedî, *Kitâbü’s-Sülûk*, 2/495; Hazrecî, *el-Ascedü’l-Mesbûk*, 1/137.
649 Yemenî, *Târîhü’l-Yemen*, 58.
650 Yemenî, *Târîhü’l-Yemen*, 71; Hazrecî, *el-Ascedü’l-Mesbûk*, 1/168.
651 Yemenî, *Târîhü’l-Yemen*, 59.

gelirlerinin dörtte birini kendisine teslim etmeleri karşılığında yardım istedi. Bunu Zebîd'i tekrar ele geçirmek için bir fırsat olarak gören Mufaddal, Mansûr'un isteğini kabul etti. Ta'ker Kalesi'ne Haml adında birini nâib olarak bıraktıktan sonra Mansûr ile birlikte Zebîd'e doğru yola çıktı. Zebîd'de başarı sağlayarak yönetimin tekrar Mansûr'a geçmesini sağladı. Mufaddal bu başarısının ardından Zebîd'i tekrar Suleyhîler'in hâkimiyetine sokmayı amaçlıyor olsa da Ta'ker Kalesi'nde fakihlerin isyan çıkarttığını öğrenince bölgeden ayrılmak zorunda kaldı.[652]

Mufaddal'in valiliğe başladığı ilk zamanlardan itibaren fakihler ile arası kötüydü. Öyle ki bölge fakihleri Mufaddal'in üzerlerinde kurduğu baskı sebebiyle Ta'ker'den çıkmak durumunda kalmıştı. Aralarında Muhammed b. Kays el-Vuhâzî, Abdullah b. Yahya ve İbrâhim b. Muhammed b. Zeydân'ın da bulunduğu bir fakih grubu Havlân kabilesinin desteğini alarak isyan çıkarmaya karar verdiler. Mufaddal'in Zebîd'e gitmesini fırsat bilen grup bir gece kaleyi ele geçirdi.[653] Bu fakih grubu Mufaddal'in amcaoğlu ile ittifak halindeydi.[654] Sünnî tebaadan da destek bulan fakihler halkla anlaştıkları üzere kaleyi ele geçirdiklerinin bir işareti olarak ateş yaktı. Bunun üzerine halktan yirmi bin kişi kale kapısına gelerek fakihlere olan desteğini duyurdu. Hiç vakit kaybetmeden Ta'ker'e dönen Mufaddal, kaleyi muhasara altına aldıysa da başarılı olamadı. Fakihlerden İbrâhim b. Muhammed, Mufaddal'i öldürmekte kararlıydı. İbrâhim'in Mufaddal'in cariyelerini güzel elbiselerle dışarı çıkartıp damlarda şarkı söylettiği ve oldukça kıskanç bir yapıya sahip olan Mufaddal'in bunu görünce yüzüğündeki zehri içerek H.Ramazan 504/ M.Mart 1111'de intihar ettiği rivayet edilmektedir.[655] Ölümü akabinde Mufaddal 'İzzân[656] bölgesine defnedildi.[657]

Mufaddal'in ölümünden sonra Ervâ fakihlerin isyanını bastırmak üzere bizzat Ta'ker'e gitti. Ta'ker Kalesi'nin hemen altında bulunan Rebâdî bölgesinde konaklayarak fakihlerle uzlaşmaya çalıştı. Yürütülen yazışmalar sonucunda Ervâ, kişisel güvenliklerinin sağlanması, talep ettikleri malların teslim edilmesi, bölgeye fakihlerin de razı olacağı bir

---

652 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 59, 91.

653 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 59-60; Yemen fakihlerinden İbn Semüre el-Ca'dî (ö. H.586/ M.1190), isyancı fakih grubunun başında kendi amcaoğlunun bulunduğu aktarmıştır. Ayrıca Umâre el-Yemenî (ö. H.569/ M.1174) grubun içerisinde kendi amcasının olduğunu belirtmiştir. (Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/497).

654 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/497.

655 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 59-60.

656 Yemen'de 'İzzân (عزان) ismiyle anılan birçok bölge ve kale bulunmakla birlikte burada kasıt İbb şehrine uzanan Reymân Dağı'nın zirvesinde bulunan bir kaledir. (Makhafî, *Mu'cem*, 2/1060).

657 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/498.

valinin atanması ve ganimetlerini güvenli bir yere taşıyana kadar vali ile birlikte Ta'ker'de kalmalarını kabul ederek isyanı durdurdu. Bölgeye azatlısı Fetih b. Miftâh'ı atadı.[658]

Mufaddal'in ölmesi Suleyhîler Devleti'nin ciddi bir güç kaybetmesine ve Ervâ'ya karşı isyanların çoğalmasına sebep oldu. Bu isyanların en önemlisi Mufaddal'in çabalarıyla Suleyhîler'e bağlanan Havlân kabilesinin Benî Amr koluna mensup olan Müslim b. ez-Zer'in isyanıydı. Müslim o sırada Abdullah b. Ebî Ya'lâ es-Suleyhî'nin elinde bulunan Hadid Kalesi'ni[659] zapt etti. Ayrıca Abdullah b. Ebî Ya'lâ'nın tüm mallarını da ele geçirerek gücünü arttırdı. Daha sonra Ervâ'ya kendisine bağlanmak ve Mufaddal b. Ebi'l-Berekât'ın konumuna geçmek istediğini haber verdi. Samimiyetini göstermek için oğulları İmrân ve Süleyman'ı da Ervâ'ya gönderdi. Ervâ onun başkomutan olma isteğini kabul etmemekle birlikte Hadid Kalesi'ndeki hâkimiyetine göz yummak durumunda kaldı. Zira bölgede önemli bir nüfuza sahip olan Havlân kabilesi Müslim ve oğullarını koruyordu. Ervâ daha sonra Müslim'in oğullarını eğiterek onları evlendirdi. Bu süre zarfında İmrân ve Süleyman dönüşümlü olarak babalarının yanına giderek ona yardımcı oluyordu. Müslim öldüğünde oğlu Süleyman onun yerine geçti. İmrân ise Ervâ'nın yanında kalarak Suleyhîler Devleti'ndeki konumunu güçlendirdi.[660]

Müslim b. ez-Zer öldükten sonra Ervâ'nın Ta'ker Kalesi'ne tayin ettiği valisi Fetih b. Miftâh isyan ederek Suleyhîler ile olan bağını kesince Müslim'in çocukları İmrân ve Süleyman harekete geçti. İmrân, Fetih ile uzlaşmaya çalışarak kızını onunla nişanladı. Ancak iki kardeş düğün günü geldiğinde Fetih'e tuzak kurarak Ta'ker Kalesi'ni H.12 Rebîülevvel 505/ M.18 Eylül 1111'de ele geçirdiler. Fetih ile anlaşma sağlayabilmek adına ise Şâr isimli bir kaleyi kendisine tahsis ettiler. İmrân kaleye sahip olduktan sonra tıpkı babası gibi Seyyide Ervâ'ya bağlanmak istedi. Ancak Ervâ onun da bu isteğini kabul etmedi.[661] Kaynaklarda Ervâ'nın hem Müslim'e hem de oğullarına ilgi göstermeme sebebi açıkça belirtilmemiştir. Ancak Müslim'in, Mufaddal aleyhinde gerçekleşen fakihler isyanının destekçisi olan Havlân kabilesine mensup olması Ervâ'nın bu aileye iltifat etmeme sebebini açıklamaktadır. Zira Ervâ yaşanılanlar dolayısıyla bu kabileye güven duymamaktadır.

---

658 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 60.
659 Hadid Kalesi (حصن خدد) Yemen'in İbb ilinin kuzeyinde bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/561).
660 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 61.
661 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 61.

İmrân b. Müslim ez-Zer Ta‘ker Kalesi’ne hâkim olduktan sonra Havlân kabilesinin tebaaya zulmetmesi sonucu bölgedeki karışıklıklar artmıştır. Seyyide Ervâ Havlân’ın zulümde aşırıya gittiği zamanlarda Amr b. Arfata el-Cenebî komutasında ordusunu görevlendirmiş, Amr da İmrân ve Süleyman’ın sahip olduğu toprakları ele geçirmiştir. Ancak bu durum kalıcı olmamış, aksine her seferinde İmrân elçiler vasıtasıyla Ervâ ile iletişime geçerek hâkimiyeti altındaki bölgeleri geri kazanmayı başarmıştır. İmrân’ın elçilerinden Yezîd b. Îsâ el-Vâilî’den aktarılan bir rivayet de bu durumu ortaya koymaktadır. Buna göre İmrân, Amr b. Arfata ile gerçekleşen savaşlardan birinde elçisi Yezîd’i yardım istemesi için Ervâ’ya göndermiş, Ervâ da ona on bin dinar bağışlamıştır. Ancak İmrân gönderilen bağıştan memnun olmayarak elçisini tekrar göndermiş ve Ervâ’dan savaşı durdurmak için asıl yapması gerekeni yapmasını talep ettiğini iletmiştir. Bunun sonucunda Ervâ, Amr b. Arfata’ya bir mektup göndererek ona bölgeyi terk etmesini emretmiş, saatler içerisinde savaş son bulmuştur. Bu durumu gören İmrân, Ervâ’nın görevlileri üzerindeki etkisine hayran kaldığını ifade etmiştir.[662] Aktarılan rivayet her ne kadar Ervâ’nın bölge üzerindeki yetkilerini gösterse de Suleyhîler’in ele geçirdiği ilk kalelerden olan Ta‘ker’in bu dönemde mutlak anlamda ele geçirilememesi devletin güçsüzlüğünü gözler önüne sermektedir. Böylece Tihâme ve San‘a bölgelerinden sonra devletin en önemli kalelerinden olan Ta‘ker de Suleyhîler’in hâkimiyetinden çıkmıştır.

c. Es‘ad b. Ebi’l-Fütûh el-Himyerî

Ervâ, Mufaddal b. Ebi’l-Berekât’ın ölümü akabinde devleti koruyacak bir başkomutana duyduğu ihtiyaç sebebiyle Es‘ad b. Ebi’l-Fütûh b. el-Alâ b. el-Velîd el-Himyerî’yi atadı. Es‘ad, Mufaddal’in amcasının oğlu olup babası öldükten sonra onun yerine Ta‘iz ve Sabir Kalesi’nde valiliğini sürdürüyordu.[663] Ancak Es‘ad’ın kaynaklarda aktarılan faaliyetlerine bakıldığı zaman selefleri Sebe ve Mufaddal’e oranla daha güçsüz olduğu anlaşılmaktadır. Zira kaynaklarda geçtiği kadarıyla yaklaşık on yıllık hâkimiyeti boyunca yalnızca Aden’de bulunan Zürey‘îler Hânedanı ile savaşmıştır. Nitekim Zürey‘îler Mufaddal döneminde bölgeden toplanan verginin yarısını Suleyhîler’e teslim ederken onun ölümüyle bu miktarı da vermeyi bırakınca Es‘ad, Ervâ’nın emriyle Zürey‘îler ile

662 Yemenî, *Târîhü’l-Yemen*, 61-62.
663 Cenedî, *Kitâbü’s-Sülûk*, 2/498.

savaşmıştır. Gerçekleşen savaşlar sonucunda Zürey'îler, bölge haracının dörtte birini Suleyhîler'e teslim etmeye razı olmuşlardır.[664] Ancak bu durum da çok uzun sürmemiş, Ta'ker'de Müslim b. Ebi'z-Zer'in çocuklarının çıkardığı karışıklıklar neticesinde Zürey'îler Suleyhîler'e verdikleri haracı kesmiştir.[665] Böylece bu dönemde Aden'deki Suleyhîler hâkimiyeti tamımıyla sona ermiştir. Es'ad H.514/ M.1120 senesinde yakın adamlarından iki kişi tarafından ihanete uğramış, Ta'iz Kalesi'nin iki kapısı arasında öldürülmüştür.[666]

d. İbn Necîbüddevle

Hicrî 513 senesinde Mısır'da Fâtımî Deveti'nde görev alan Emîrü'l-Muvaffak Ali b. İbrâhim b. Necîbüddevle huceriyyeden[667] seçilmiş yirmi askerle birlikte Yemen'e geldi.[668] Yemen'e geliş sebebi Yemen ve Mısır kaynaklarında net olarak açıklanmamakla birlikte Ervâ'nın devlet işlerinde danışacağı ve askerî faaliyetlerde görev alacak birine duyduğu ihtiyaç sebebiyle Mısır'dan birini göndermesini istediği ve Fâtımî yönetiminin bölgedeki karışıklıkları durdurması için İbn Necîbüddevle'yi görevlendirdiği ileri sürülmüştür.[669] Buna ek olarak Fâtımî yönetiminin Suleyhîler üzerindeki kontrollerini artırmak amacıyla kendi devlet adamlarından birini Yemen'e göndermiş olabilecekleri de söylenmiştir.[670]

İbn Necîbüddevle kariyerinin başında Fâtımî Veziri Efdal b. Bedr el-Cemâlî'nin kütüphanesinin sorumlusuydu. Oldukça fasih ve zeki olan,[671] iyi bir dinî eğitim alan ve

---

664 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 71; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/493-494; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/168.

665 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 71; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/168; Cenedî'nin aktardığına göre Aden vergisinin dörtte biri Es'ad'ın ölümüne kadar Suleyhîler'e ulaşmaya devam etmiştir. (Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/494).

666 San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 283; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/498.

667 Huceriyye Fâtımî Devleti hizmetinde olan bir gruptur. Hucur olarak bilinen kışlalarda kaldıkları için bu şekilde isimlendirilmişlerdir. Muiz-Lidînillâh tarafından kurulan Huceriyye başlangıçta zanaatkarların bulunduğu bir grupken zamanla askerî bir boyut kazanmıştır. Vezir Efdal döneminde yeniden düzenlenmiştir. (Kay, *Yaman, its Early Mediaeval History*, 263; Eymen Fuad Seyyid, *ed-Devletü'l-Fâtımiyye fî Mısr Tefsîr Cedîd* [Beyrut: Mektebetü'l-Üsre, 2007], 684-685).

668 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 63; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/498.

669 Hüseyin Feyzullah el-Hemdânî, İbn Necîbüddevle'nin Ervâ'nın isteği üzerine Vezir Efdal tarafından gönderildiğini söylemektedir. Ancak mezkûr bilgi için kaynak göstermemiştir. (Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 168).

670 Daftary, "Sayyida Hurra: The Ismâ'ili Sulayhid Queen of Yemen", 124.

671 Ebû Muhammed el-Murtazâ Abdüsselâm b. Hasan b. Abdisselâm b. Alî b. Ahmed İbnü't-Tuveyr, *Nüzhetü'l-Mukleteyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, thk. Eymen Fuad Seyyid (Beyrut: Dârü Sâdır, 1992), 12.

çeşitli kıraatlerde Kur'an okuyabilen İbn Necîbüddevle, İsmâiliyye mezhebinin doktrinlerine de hakimdi. İzzü'l-Hilâfe'l-Fâtımiyye, el-Emîrü'l-Müntecib, Fahrü'd-Devle, el-Muvaffak fi'd-Dîn ve Dâî Emîrü'l-Mü'minîn gibi ünvanlarının bulunması onun Fâtımî Devleti'nde önemli bir konumda bulunduğunu göstermektedir.[672]

İbn Necîbüddevle Yemen'e gelirken Kızıldeniz'de bulunan Dehlek Adası'nda konaklayıp burada kârimî[673] olan dâî Muhammed b. Ebî 'Arab ile karşılaşarak ondan Yemen hakkında bilgi aldı. Dâî Muhammed ayrıca ona bölgede bulunan insanların adları, ünvanları, doğum tarihleri, vücutlarında bulunan ben, siğil ve yara gibi izleri hakkında detaylı bilgi aktardı. Böylece İbn Necîbüddevle Yemen'e vardığında bu bilgileri kullanarak insanları hızlıca etkilemeyi başardı. Akabinde ivedilikle Suleyhîler Devleti'nde çözülmesi gereken sorunlarla ilgilenmeye koyuldu.[674]

Suleyhîler Devleti'nin en aciliyetli sorunu Mufaddal b. Ebi'l-Berekât'ın ölümünden sonra çeşitli isyanlar başlatarak devletin hâkim olduğu bölgelerde huzursuzluk çıkaran Havlân kabilesiydi. Mezkûr kabile Ervâ'nın güçlü bir temsilcisi bulunmadığı için faaliyetlerini Suleyhîler'in başkentine kadar ilerletmişti. İbn Necîbüddevle de başkent Cible'ye geldikten sonra ilk iş olarak bu meseleyle ilgilendi. Havlân kabilesinin Benî Amr koluna mensup olan ve Mufaddal'in ölümünden sonra isyan başlatarak Hadid Kalesi'ni ele geçiren Müslim b. ez-Zer'in ailesinden Süleyman b. Ubeyd adında bir adamı yakaladı. Kabilesi arasında saygı duyulan ve oldukça meşhur olan Süleyman'ı alıkoydu. Onu İbn Necîbüddevle'nin elinden Ahmed b. Süleyman ez-Zevâhî kurtarabildi. Ayrıca kabile içerisinden huzursuzluk çıkaranları tek tek cezalandırdı. Daha sonra Ervâ'ya bağlılık gösterenler dışında herkesi Cible'den kovdu. Uyguladığı politika sonucunda Benî Havlân Suleyhîler'in hâkimiyet sağladığı bölgelerde huzursuzluk çıkartamaz oldu.[675]

İbn Necîbüddevle'nin gelir gelmez Havlân'a karşı elde ettiği başarı sonucunda Ervâ onu başkomutan ilan ederek karargâhını ülkenin merkezinde bulunan Cened'de kurmasını emretti. İbn Necîbüddevle bu emre uyarak Cened'e yerleşti.[676] Hamâs ve Senhân

---

672 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 63.

673 Kârimîler özellikle Eyyûbîler ve Memlükler devrinde ülkeler arasında baharat ticareti yapan müslüman tüccarlar için kullanılan bir ifadedir. Bu ifade Fâtımîler döneminde Mısır ve Aden'de ortaya çıkan tüccar loncaları için de kullanılmıştır. (Cüneyt Kanat, "Kârimî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* [Ankara: TDV Yayınları, 2019], EK-2/26-28) Kaynakta İbn Necîbüddevle'nin görüştüğü kişinin tüccar ve dâî olarak belirtilmesi Fâtımî devletinde ticaretin İsmâilî davetle olan yakın ilişkisini göstermesi açısından önemlidir.

674 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 63.

675 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 63-64; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/498.

676 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/498-499.

kabilelerinden üç yüz atlıyı hizmetine alarak başlarına güvendiği komutanlarından Tavk el-Hemdânî'yi atadı. Fâtımî Veziri Efdal b. Bedr el-Cemâlî'nin H.515/ M.1121 senesindeki ölümünden sonra onun yerine geçen Vezir Me'mûn el-Batâihî de İbn Necîbüddevle'ye destek olarak kendisinin emrinde savaşmak üzere dört yüz Ermenî ve yedi yüz Zenci askeri Yemen'e gönderdi. Ayrıca halk üzerinde karar verme yetkisine sahip olduğunu kendisine iletti.[677]

İbn Necîbüddevle Yemen'e geldiğinde Suleyhî hâkimiyeti oldukça dar bir alanda etkiliydi. Tihâme ve Yemen'in kuzey bölgelerindeki egemenliğini tamamen kaybeden Suleyhîler, Aden şehri başta olmak üzere güney Yemen'de de otoritelerini yitirmişti. Dolayısıyla devlet sınırları başkentin bulunduğu İbb bölgesi ile Cened'i kapsamaktaydı. Mufaddal b. Ebi'l-Berekât'tan sonra güçlü bir başkomutanın olmayışı Ervâ'nın mezkûr bölgelerde dahi hâkimiyet sorunu yaşamasına sebep olmuştu. Böylesine hassas bir dönemde Yemen'e gelen İbn Necîbüddevle'nin amacı devletin yeni toprak kazanmasını sağlamak değil, mevcut sınırlarını korumaktı. Bu sebeple askerî faaliyetlerine İbb bölgesinde bulunan Meytem Vadisi[678] ve Sehle'de[679] devam etti. Ayrıca Necâhîler'in bölgeye herhangi bir müdahalesini engellemek için Zebîd bölgesinde de savaştı. Halkın malına göz dikmeyen İbn Necîbüddevle aynı zamanda adaletli bir yönetim benimsedi. Ülkede güvenliğin tesis edilmesi fiyatların da düşmesini sağladı. Böylece Ervâ'nın Yemen'deki şöhreti artarak ülke sınırları güvenli hale geldi.[680]

İbn Necîbüddevle H. Zilhicce 518/ M. Ocak 1125[681] senesinde Necâhî Vezir Mennullâh el-Fâtikî tarafından yönetilen Zebîd'e saldırdı. Şehir kapılarından Bâbü'l-Kurtüb'de[682] gerçeleşen savaş,[683] İbn Necîbüddevle'nin askerlerinden on okçunun gizlice Necâhîler ile ittifak kurması sonucunda Suleyhî ordusu aleyhinde sonuçlandı. Nitekim savaş başladığında İbn Necîbüddevle, Necâhîler ile ittifak kuran askerlerden birinin attığı ok atının burnuna isabet edince yere düşüp atını kaybetti. Orduya hâkimiyetini kaybetmesi

---

677 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 64.

678 Meytem (ميتم) İbb ilinin Kelâ' bölgesinde bulunmaktadır. Meytem vadisi ise İbb şehrinin doğusunda bulunan Ba'dân Dağı'nın aşağısında bulunmaktadır. Vadinin çevresi oldukça verimli topraklara sahiptir. (Makhafî, *Mu'cem*, 2/1693).

679 İbb bölgesinde es-Sehle (السهلة) ismiyle anılan iki bölge vardır. Biri İbb'in kuzeyinde diğeri ise batısında bulunmaktadır. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/823).

680 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 64.

681 Bu savaş Vusâbî'nin aktardığına göre hicrî 519 senesinde gerçekleşmiştir. (Vusâbî, *Târîhu Vusâb*, 61).

682 el-Kurtüb (القرتب) Zebîd şehrinin güneyinde bulunan kenar köylerden biridir. Zebîd şehri kapılarından birine de mezkûr köye nisbetle Bâbü'l-Kurtüb ismi verimiştir. (Makhafî, *Mu'cem*, 2/1261).

683 Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/143.

sonucunda askerler kısa sürede dağıldı. Suleyhî ordusunda bulunan Zenci askerlerin tamamı öldürülürken dört yüz Ermenî askerlerinden yalnızca elli kişi kurtulabildi. Aralarında Tavk el-Hemdânî'nin de bulunduğu on beş kişilik bir grup İbn Necîbüddevle'yi kurtardı. Grup içerisinde bulunan Sibâ'î isminde bir adam onu atına bindirerek gizlice savaş alanından çıkardı. Suleyhîler'in Necâhîler karşısında büyük bir yenilgi yaşamasına sebep olan savaş sonrasında İbn Necîbüddevle'nin kaçan atı başıboş şekilde Cened'e ulaştı. Atı görenler İbn Necîbüddevle'nin öldüğünü sanınca bu haber kısa sürede Yemen'e yayıldı. İbn Necîbüddevle dört gün içerisinde önce Cened'e oradan da Cible'ye giderek Ervâ ile buluştu. Savaşta aldığı yaralar sebebiyle bir süre sağlık sorunları yaşasa da toparlandıktan sonra Cened'e dönerek görevini ifa etmeye devam etti.[684]

İbn Necîbüddevle'nin devlet yönetiminde kısa sürede elde ettiği konum, aralarında Müslim b. ez-Zer'in iki oğlu Süleyman ve İmrân, Mansûr b. Mufaddal b. Ebi'l-Berekât, Sebe b. Ebi's-Suûd ve Mufaddal b. Zürey'in de bulunduğu bir grup Yemen sultanını rahatsız ediyordu.[685] Bu sebepledir ki İbn Necîbüddevle Necâhîler ile gerçekleşen savaşın akabinde dört ay boyunca Süleyman b. Müslim ile savaştı. Dört ay sonra taraflar arasında bir ateşkes yapılınca İbn Necîbüddevle Cened'e döndü. Daha sonra Mufaddal b. Zürey' ile savaştı. Gerçekleşen savaşta bir mızrak darbesiyle yaralanarak atından düşen İbn Necîbüddevle'yi Mes'ûd b. Zürey'in Müsâfir adlı bir kölesi yeniden yaraladı. Tavk el-Hemdânî, Müsâfir'i öldürdükten sonra İbn Necîbüddevle'yi atına alarak onu Cened'e götürdü. İbn Necîbüddevle savaşta kalkanını yere düşürmüştü. Bunu gören Mufaddal b. Zürey' İbn Necîbüddevle'yi hicvettiği bir şiir okudu:

"Kalkanını unutarak kaçtı/ Benî Yâm onu yaralayacak diye korktuğundan
Oysa kaçmak ölümden kurtarmaz/ İnanan ruhlar da böyle düşünür"[686]

Hicrî 519 senesine gelindiğinde İbn Necîbüddevle ile Ervâ'nın arası bozuldu. İbn Necîbüddevle Ervânın yaşının ilerlediğini, aklının zayıfladığını, artık devlet yönetemeyeceğini ve dolayısıyla yönetimden uzaklaşarak inzivaya çekilmesi gerektiğini söylüyordu.[687] Ayrıca başlagıçta olduğu gibi devlet işlerinde kendisine danışmıyor, verilen emirlere uymak istemiyordu.[688] Aralarında Müslim b. ez-Zer'in iki oğlu Süleyman

684 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 64-65.
685 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 64.
686 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 65.
687 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 65.
688 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/499.

ve İmrân, Mansûr b. Mufaddal b. Ebi'l-Berekât, Sebe b. Ebi's-Suûd, Es'ad b. Ebi'l-Fütûh ve Ebü'l-Gârât'ın bulunduğu Yemen sultanları onun bu söylemlerinden faydalanarak Ervâ ile görüşmeye karar verdiler. Ervâ'dan İbn Necîbüddevle'yi karargâhı olan Cened'de muhasara altına almak için izin istediler. Ervâ'nın taleplerine olumlu cevap vermesi üzerine harekete geçen sultanlar, surlarla korunan Cened'e üç bin atlı ve üç bin piyade ile geldiler. İbn Necîbüddevle'nin yanında ise her biri yüz askere bedel dört yüz atlısı bulunuyordu. Ervâ muhasara şiddetlenince yakın adamlarından Amr b. Arfata el-Cenebî'ye yazarak ondan kendisini destekleyen kabile reislerine on bin Mısır dinarı dağıtmasını istedi. Akabinde elçilerine İbn Necîbüddevle'nin kendisini destekleyen kabile reislerine on bin dinar dağıttığı haberini yaymalarını istedi. Bu şayiayı duyan sultanlar İbn Necîbüddevle ile iletişime geçerek paylarına düşen parayı vermediği takdirde desteklerini çekeceklerini bildirdiler. İbn Necîbüddevle'nin söz konusu parayı verebilecek durumu olmadığından sultanların isteğini yerine getiremedi. Bu durumda İbn Necîbüddevle'yi destekleyen sultanlar, Cened'den ayrılarak kendi beldelerine döndü.[689] Yaptığından büyük bir pişmanlık duyan İbn Necîbüddevle, H.Muharrem 520/ M.Şubat 1126'da Cible'ye giderek Ervâ'dan özür diledi.[690] Bunun üzerine Ervâ onu affederek başkomutanlık görevine devam etmesine izin verdi.[691]

İbn Necîbüddevle ile Ervâ'nın arası düzeldikten kısa bir süre sonra Emîrü'l-Kezzâb adında bir Fâtımî elçisi Vezir Me'mûn el-Batâihî tarafından Yemen'e gönderildi. Emîrü'l-Kezzâb ile İbn Necîbüddevle kalabalık bir mecliste bir araya geldiklerinde aralarında bir laf dalaşı meydana geldi. Ayrıca elçi İbn Necîbüddevle'nin kendisiyle ilgilenmediğini ve gerektiğince misafir edilmediğini de düşünüyordu. İbn Necîbüddevle'ye düşmanlık besleyen Yemen sultanları ikisi arasındaki bu gerilimden faydalanarak Emîrü'l-Kezzâb ile iletişime geçtiler. Amaçları İbn Necîbüddevle'yi Yemen'den çıkarmak olan sultanlar, bu isteklerini Emîrü'l-Kezzâb'a ilettiler. Emîrü'l-Kezzâb onlardan İbn Necîbüddevle'nin Nizârî imama davet ettiğine dair bir mektup yazmalarını ve üzerinde Nizâr'ın isminin bulunduğu sikkeler basmalarını tavsiye etti. Böylece Emîrü'l-Kezzâb, mektup ve sikkeleri Âmir-Biahkâmillâh'a götürerek İbn Necîbüddevle'nin görevden alınmasını

689 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 65-66.
690 Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/143.
691 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/499.

sağlayacaktı. Yemen sultanları elçinin tavsiyesine uyarak yapılması gerekenleri yaptılar.[692]

Emîrü'l-Kezzâb'ın Mısır'a döndüğü sırada Âmir-Biahkâmillâh ile Vezir Me'mûn el-Batâihî arasında gerilim yaşanmaktaydı. Âmir, Me'mûn'un amcası Nizâr'a destek verdiği, ayrıca Nizâr'ın bir cariyesinden doğan çocuğu bulmak ve insanları onun hilafetine davet etmek üzere İbn Necîbüddevle'yi Yemen'e gönderdiği şayiasını duyunca durumdan oldukça rahatsız oldu. Me'mûn'u ve İbn Necîbüddevle'yi tutuklama kararı aldı.[693] Emîrü'l-Muvaffak b. Hayyât adında bir görevlisini beraberinde huceriyyeden yüz atlı ile birlikte Yemen'e gönderdi. Ervâ, İbn Necîbüddevle'yi başlangıçta teslim etmek istemedi. Âmir'e konu ile alakalı bir mektup gönderip cevabı alıncaya dek elçiden beklemesini talep etti. Ancak İbn Necîbüddevle'ye kin besleyen Yemen sultanları Ervâ'yı ikna ederek bir an evvel tutuklanma kararına onay vermesini istiyorlardı. Müslim b. ez-Zer'in çocukları Süleyman ve İmrân, Ervâ'yı ikna etmeleri için elçi İbn Hayyât'a ve Ervâ'nın güvendiği devlet adamlarından Abdullah b. Mehdî el-Ma'mârî'ye on bin dinar verdi. Abdullah, Ervâ'ya İbn Necîbüddevle'yi Mısır'a teslim etmediği takdirde halifenin Suleyhî Devleti'nin de Nizârîleri desteklediğini düşünebileceğini söyleyerek onu ikna etti. Ervâ, İbn Hayyât'a İbn Necîbüddevle'ye zarar gelmemesi için kırk kez yemin ettirdi.[694] Ayrıca Âmir-Biahkâmillâh'a gönderilmek üzere İbn Necîbüddevle'nin masum olduğuna dair bir mektup yazdı.[695] Akabinde İbn Necîbüddevle'yi elçiye teslim etti. Ayrıca divan katiplerinden Muhammed b. Ezdî'yi de kırk bin dinar değerinde kıymetli hediyelerle birlikte yanlarında gönderdi. İbn Necîbüddevle tahtadan bir kafese konarak Cible'den çıkarıldı. Aden'e kadar zorlu bir yolculuk yaşadıktan sonra Sevâkin beldesine ait bir gemiye bindirilip Mısır'a gönderildi. Ervâ'nın elçisi Muhammed b. Ezdî ise beş gün boyunca alıkonulduktan sonra Aden limanından bir gemiye bindirildi. Âmir'in elçisi gemi kaptanından Muhammed b. Ezdî'yi denize atmasını talep etmişti. Bâbülmendeb'de denize atılan Muhammed b. Ezdî boğularak öldü.[696] İbn Necîbüddevle ise H.521 senesi

692 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 67-68.
693 İbnü't-Tuveyr, *Nüzhetü'l-Mukleteyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, 12-13; İbn Müyesser, *el-Müntekâ min Ahbâri Mısr*, 103-104.
694 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 68.
695 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/499.
696 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 68-69.

Aşure günü çirkin bir devenin üzerinde Mısır'a getirildi. Memûn ile birlikte hapsedildikten sonra Mısır'da idam edildi.[697]

İbn Necîbüddevle'nin Kahire'deki Fâtımî yönetimi tarafından öldürülmesinin, Seyyide Ervâ'nın halifeye olan güvenini azaltarak ondan bağımsız hareket etmeye karar vermesine neden olduğu söylenebilir. Nitekim yaklaşık üç sene sonra Suleyhîler'in Fâtımîler'e olan bağlılığının sona ermesinde, yaşanan bu tecrübenin de etkisi olması kaçınılmazdır.[698]

3. Dış İlişkiler

a. Mısır

(1.) Fâtımîler Devleti'ne Bağlılık Dönemi

Suleyhîler'in Fâtımîler Devleti'ne olan siyasî ve dinî bağlılığı Halife Âmir-Biahkâmillâh'ın H.524/ M.1130 senesindeki ölümüne kadar sürmüş, iki devlet arasındaki ilişkiler bu tarihe kadar olumlu şekilde devam etmiştir. Seyyide Ervâ'nın dönemi boyunca Fâtımî yönetiminde bulunan halifeler ticarî ve dinî çıkarlarını koruma gayesiyle Yemen ile olan bağlarını güçlendirmeyi amaçlamış, dolayısıyla Suleyhîler Devleti ile iyi ilişkiler geliştirmişlerdir.[699] Bu halifelerden ilki olan Müstansır-Billâh ilk günden itibaren Ervâ ve oğlunun hâkimiyetini onaylamış, siyasî ve dinî meşruiyet sağlayabilmeleri adına büyük çaba göstermiştir.[700] Ervâ ve oğlu Abdülmüstansır Ali'ye hitaben kaleme aldığı mektuplarda müminlerin halifesi olarak daima Suleyhîler'in yanında olduğunu ve halife gözetiminde bulunduklarını belirtmiştir.[701] Ayrıca birçok mektubunda Ervâ ve Abdülmüstansır'a olan sevgisini ifade ederek onlar için dua ettiğini söylemiş,[702] bulundukları yüksek mertebeyi herkesten daha çok hakettiklerini belirterek sadakat ve motivasyonlarını yükseltmeye çalışmıştır.[703] Aynı şekilde Ervâ'nın bağlılık gösterdiği son

---

697 İbnü't-Tuveyr, *Nüzhetü'l-Mukleteyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*, 19; Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir Makrîzî, *İtti'âz*, thk. Muhammed Hilmi Muhammed Ahmed (Beyrut: el-Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1996), 3/119.

698 Smith, "The Suleihid Dynasty in the Yemen", 27.

699 Daftary, "Sayyida Hurra: The Ismâ'ili Sulayhid Queen of Yemen", 122-123.

700 Müstansır-Billâh'ın Ervâ ve oğluna verdiği desteği konu edinen ve Yemen'deki diğer güçlere karşı hâkimiyetlerini savunan mektupları için bkz. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 122-134).

701 36 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 118-122).

702 47 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 159-161).

703 45 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 155-156).

Fâtımî halifesi olan Âmir-Biahkâmillâh da gönderdiği mektuplardan birinde Yemen'in İslâm'ın ortaya çıktığı günden beri iman ehline ev sahipliği yaptığından ve Fâtımî davet mensuplarından hâlî kalmadığından sitayişle bahsetmiştir. Ayrıca Yemen'e verdiği değeri vurgulayarak bölgeyi ilgilendiren tüm sorunlar ile meşgul olduğunu belirtmiştir.[704] Buna ek olarak Fâtımî halifelerin gönderdikleri birçok mektupta Ervâ'dan devletinin durumu ve bölgenin ahvali ile alakalı bilgi aktarmasını talep etmeleri de Suleyhîler Devleti'ne gösterdikleri alakayı ortaya koymaktadır.[705]

Fâtımî halifelerinin Suleyhîler'e karşı gösterdikleri olumlu tutumun önemli bir göstergesi iç siyasetlerini ilgilendiren meseleler hakkında kendilerine detaylı şekilde bilgi vermeleridir. Bu durum Fâtımîler'in bölgeye ve Suleyhîler'e gösterdikleri ehemmiyetin bir tezahürüdür. Fâtımîler bu şekilde hareket ederek Suleyhîler ile aralarındaki bağı güçlendirmek istemişler, özellikle Mısır'da yaşanan karışıklıklar hakkında kendilerine doğrudan bilgi vererek olayların kendi lehlerine göre anlaşılmasını sağlamaya çalışmışlardır. Nitekim Mısır'da meydana gelen iç karışıklıkların Vezir Bedr el-Cemâlî sayesinde sona erdiği, onun ve oğlu Efdal b. Bedr el-Cemâlî'nin devlete olan katkısı; H.478/ M.1086 senesinde gönderilen uzun bir mektupta konu edinilmiştir.[706] Mektuplarda Bedr el-Cemâlî ve oğlu Efdal'den övgüyle bahsedilmesi öyle bir dereceye gelmiştir ki halife Yemen'de Fâtımî hilafeti adına okunan hutbelere onların da isimlerinin eklenmesini talep etmiştir.[707] Mektuplara konu olan bir diğer iç mesele de Fâtımîler Devleti'nde büyük bir ayrışmaya yol açan Müsta'lî-Billâh ile Nizâr mücadelesidir. Müstansır-Billâh'ın H.487/ M.1094 senesinde vefat etmesi üzerine Vezir Efdal b. Bedr el-Cemâlî'nin desteğini alarak hilafete geçen Müsta'lî-Billâh ve annesi, Ervâ'ya hitaben gönderdikleri mektuplarda Nizâr'ın isyanını ve bu isyanı bastırmada Vezir Efdal b. Bedr el-Cemâlî'nin rolunü detaylı şekilde anlatmışlardır.[708] Ayrıca Müsta'lî-Billâh; hilafetinin sıhhatini kanıtlamak amacıyla da mektup göndermiş, babası Müstansır-Billâh'ın imametin

704 Hâmidî, *Tuhfetü'l-Kulûb*, 115-116.

705 35, 43 ve 66 numaralı siciller bu duruma örnek gösterilebilir. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 109-118, 145-152, 211-212).

706 66 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 211-212).

707 15 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 63-66); İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/183-185.

708 35 ve 43 numaralı siciller. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 109-118, 145-152); İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/199-209.

kendisine geçtiğine dair nassını ölmeden önce ilan ettiğini,[709] Nizâr'ın kıskançlığı sebebiyle isyan çıkardığını belirtmiştir.[710] Yürütülen bu yazışmaların başarı sağladığı anlaşılmaktadır. Zira Fâtımî hilafetinde yaşanan Müsta'lîyye-Nizâriyye ayrışmasında Yemen ve ona bağlı Hindistan bölgesi Müsta'lî-Billâh'ın hilafetini kabul ederek kendisine olan siyasî ve dinî bağlılıklarını sürdürmüşlerdir.[711] Seyyide Ervâ'nın Müsta'lî-Billâh-Nizâr ayrışmasındaki net duruşu sayesinde Yemen'de İsmâilî öğretide bir ayrılma yaşanmamış, Nizârîler bölgede faaliyet gösterememişlerdir.[712]

Seyyide Ervâ döneminde devletin giderek güçsüzleşmesi Fâtımîler'in Suleyhîler'in iç işlerine olan müdahalesini artırmıştır. Ayrıca bu süreçte Ervâ devlette yaşanan iç karışıklıkları bastırmakta zorlandığı için mevcut Fâtımî halifesinden yardım istemek durumunda kalmış, bu sebeple devlet işlerinde bağımsız hareket edememiştir. Nitekim Ervâ, devletin iki ana unsurunu temsil eden Suleyhî ve Zevâhî aileleri arasında başlayarak devlet içerisinde büyük bir karışıklığa yol açan isyanın bastırılmasında Müstansır-Billâh'tan yardım almıştır.[713] Söz konusu isyan ancak halifenin isyancı gruplara gönderdiği mektuplar akabinde bastırılabilmiştir.[714] Fâtımîler'in Suleyhîler'in iç işlerine bir başka müdahalesi de H.513/ M.1119 senesinde İbn Necîbüddevle'nin bölgeye gelişidir. İbn Necîbüddevle Ervâ'nın Yemen'deki düzeni yeniden kurmasına yardımcı olmak üzere Fâtımî hükûmeti tarafından bölgeye gönderilmiştir.[715] Fâtımîler'in Suleyhîler'e olan müdahalesinin en belirgin örneği ise Müstansır-Billâh'ın Ervâ'ya Sebe b. Ahmed es-Suleyhî ile evlenmesini emretmesidir. Ervâ her ne kadar Sebe ile evlenmek istemese de halifenin emrine itiraz edememiştir.[716] Ervâ'nın evlilik gibi kişisel bir kararda dahi halifenin talimatına boyun eğmek durumunda kalması Fâtımîler'in Suleyhîler Devleti'ne olan etkisini açıkça göstermektedir.

Suleyhîler Devleti'nin Fâtımîler ile olan ilişkisi ekonomik anlamda da devam etmiştir. Nitekim Fâtımî halifelerince Yemen'e gönderilen mektuplarda Suleyhîler'in müminlerin

---

709 43 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 145-152); İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/201.
710 Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 112.
711 Seyyid, *ed-Devletü'l-Fâtımiyye fî Mısr*, 222.
712 Sürûr, *Siyâsetü'l-Fâtımiyyîn el-Hâriciyye*, 96.
713 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/166-167.
714 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/173.
715 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 63; Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/498.
716 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 53-54; Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/134-135; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/1755-176.

mallarından topladıkları bağışları Müstansır-Billâh'a gönderdiklerinden bahsedilerek bu davranışları övülmüştür.[717] Ayrıca Fâtımîler'in Mısır'a gönderilen bağışlar ile ilgili oldukça sert oldukları anlaşılmaktadır. Zira gönderilen bir mektupta Abdülmüstansır'ın necvâları[718] daha geç gönderme talebi şiddetle reddedilmiştir. Ayrıca aynı mektupta gönderilmesi gereken bağışların çoğaltılması istenmiş, bu talep çeşitli ayetlerle desteklenerek zekât gibi dinî bir vecibe olarak gösterilmiştir.[719]

(2.) Fâtımîler Devleti ile Bağların Kopması

Suleyhîler kuruluşlarından itibaren Fâtımîler Devleti'ne siyasî ve dinî açıdan bağlı bir devlet olmuştur. Nitekim Suleyhîler, hüküm sürdükleri yıllarda hilafet görevini yürüten Müstansır-Billâh, Müsta'lî-Billâh ve Âmir-Biahkâmillâh'a itaatlerini sürdürmüşlerdir. Suleyhî hükümdarları eş zamanlı olarak devletin hem idarî hem dinî yönünü temsil etmiş, Yemen'de ve ona bağlı bölgelerde İsmâilî daveti yürütmek amacıyla farklı dâîlerden de yardım almışlardır. Seyyide Ervâ eşi Mükerrem'in ölümü akabinde Dâi'd-duât ve Kâdılkudât Lemek b. Mâlik ve oğlu Yahyâ b. Lemek ile yardımlaşarak devletin davet boyutunu yürütmüştür.[720] Ancak Ervâ, Âmir-Biahkâmillâh yönetiminin son yıllarında Suleyhî Devleti'nin siyasî ve dinî işlerini birbirinden ayırma kararı alarak bölgedeki İsmâilî davetin başına Dâî Züeyb b. Mûsâ el-Vâdi'î'yi atamıştır.[721] Böylece davet faaliyetlerinin Suleyhîler Devleti'nin bu dönemdeki güçsüzlüğünden etkilenmemesini ve davetin herhangi bir siyasî güce bağlı kalmaksızın etkinlik gösterebilmesini sağlamak istemiştir.[722]

Seyyide Ervâ, en önemli yardımcılarından Yahyâ b. Lemek'in H.520/ M.1126 senesinde vefat etmesi üzerine Züeyb b. Mûsâ ile yardımlaşarak bölgedeki İsmâilî daveti yürütmeye başlamıştır.[723] Ancak H.2 Zilkâde 524/ M.7 Ekim 1130'da Âmir-Biahkâmillâh'ın Nizârî bir grup tarafından öldürülmesi[724] hem Mısır'da hem de Yemen'de davet açısından

---

717 37 ve 52 numaralı siciller. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 122-128, 171-173).
718 İsmâilî mezhebinin esaslarını öğrenenlerden alınan teberruya verilen isimdir. Fâtımî Devleti'nin gelir kaynaklarından biridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Seyyid, *ed-Devletü'l-Fâtımiyye fî Mısr*, 527-529).
719 23 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 83-85).
720 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/177, 213, 231.
721 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/245.
722 Hemdânî, *es-Suleyhiyyûn*, 181-182; Daftary, Şii İslam Tarihi, 162
723 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/246.
724 Makrîzî, *İtti'âz*, 3/128-129.

önemli değişikliklere sebebiyet vermiştir. Zirâ Mısır'da Âmir'den sonra gelecek olan halife hususunda çeşitli ihtilaflar yaşanmıştır. İbn Müyesser ve Makrîzî gibi Mısır tarihçileri ile Umâre el-Yemenî gibi Yemen tarihçilerinin aktardığı üzere Âmir'in ölümünden sekiz ay önce Ebü'l-Kâsım Tayyib adında bir çocuğu doğmuştur. Âmir bu haberi Seyyide Ervâ'ya müjdelemiş, ona oğlu Ebü'l-Kâsım Tayyib'in kendisinden sonraki imam olduğuna dair bir mektup göndermiştir.[725] Ayrıca ölümü yaklaştığında Muhammed b. Haydere isimli elçisiyle bir mektup daha göndererek Ervâ ve diğer dâîlere Yemen'de imam Tayyib adına davette bulunmalarını emretmiştir. Ervâ bu mektupları Ebü'l-Kâsım Tayyib'in imametine bir delil kabul ederek bölgede bu haberi duyurmuştur.[726] Ancak Mısır'da hilafete geçen Hâfız-Lidînillâh'ın, Ebü'l-Kâsım Tayyib'in doğumunu saklayarak Fâtımî Devleti'ndeki görevini ifa etmeye devam etmesi[727] üzerine Ervâ, Fâtımî Devleti ile olan bağlarını tamamıyla kesme kararı almıştır. Bu sebeple Yemen'de Tayyibî davet gizlilik (setr) dönemine girmiş[728], Ervâ Züeyb b. Mûsâ ile birlikte gizli imam Tayyib adına biat almaya ve daveti yaymaya başlamıştır.[729] Böylece Seyyide Ervâ öncülüğünde İsmâilî-Müsta'lî mezhebin Tayyibiyye[730] kolu Yemen'de oluşmuş, Züeyb b. Mûsâ el-Vâdi'î de bu kolun birinci dâî-yi mutlakı olarak görevini ifa etmiştir.[731]

Hicrî 530 senesinde Cible şehrinde basıldığı anlaşılan ve günümüze ulaşan bir dinar da Suleyhîler'in Fâtımîler'den kopuşuna işaret etmektedir. Nitekim daha önce basılan diğer dinarlarda Müstansır-Billâh ve Âmir-Biahkâmillâh'ın adı açıkça geçerken söz konusu dinarda yalnızca "el-İmam" ifadesiyle yetinilerek isim belirtilmemiştir. Dinarın bu ifadeyle basılmış olması Seyyide Ervâ'nın Âmir'den sonra yönetime geçen Fâtımî halifesi Hâfız-Lidînillâh ile ilişkisini keserek mestûr imam Tayyib'e bağlandığına işaret

---

725 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 120-121; İbn Müyesser, *el-Müntekâ min Ahbâri Mısr*, 109-110; Makrîzî, *İtti'âz*, 3/128; İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/254-256.

726 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/247-248.

727 İbn Müyesser, *el-Müntekâ min Ahbâri Mısr*, 113; Fâtımîler Devleti'nde Âmir-Biahkâmillâh'ın öldürülmesinden sonra yaşana kriz ve İmam Tayyib'in akıbetine dair daha geniş bilgi için bkz. (Stern, "The Succession to the Fatimid Imam al-Āmir, the Claims of the Later Fatimids to the Imamate, and the Rise of Tayyibī Ismailism").

728 Hemdânî, "The Life and Times of Queen Sayyidah Arwâ The Sulaihid of the Yemen", 513.

729 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/257.

730 İsmâiliyye mezhebinin Tayyibiyye kolu hakkında geniş bilgi için bkz. (Farhad Daftary, "Al-Ṭayyibiyya", *Encyclopaedia of Islam New Edition Online (EI-2 English)* [Brill] [Erişim 16 Mart 2025]).

731 Daftary, *The Ismā'īlīs*, 264.

etmektedir. Dinarın üzerinde imamın isminin geçmeyerek gizli tutulması İsmâilî-Tayyibî mezhebe özgü bir tür ezoterizm ile ilişkilendirilebilir.[732]

Seyyide Ervâ'nın devletin idarî işleri ile İsmâilî daveti birbirinden ayırması ve daveti kendi içerisinde işleyen bir mekanizma haline getirmesi, Müsta'lî-Tayyibî davetin Suleyhîler'in ve Fâtımîler'in çöküşünden sonra da yayılabilmesini sağlamıştır. Ervâ'nın bu öngörüsü sonucunda Müsta'lî-Tayyibî İsmâilîler siyasî destek almaksızın Yemen, Hindistan ve Pakistan'da günümüze kadar varlıklarını sürdürmeyi başarmıştır. Ayrıca Tayyibî İsmâilîler böylelikle Fâtımîler döneminde üretilen İsmâilî edebî mirasın önemli bir kısmının korunmasını ve günümüze kadar ulaşmasını da sağlamışlardır.[733]

b. Hindistan ve Uman

Hindistan ve Uman bölgelerindeki İsmâilî davet, Mükerrem Ahmed döneminde olduğu gibi Seyyide Ervâ dönemde de Suleyhîler Devleti'ne bağlı kalmaya devam etmiştir. Bu dönemde bölge dâîlerinin seçimini Suleyhîler denetlemiştir.[734] Nitekim Müstansır-Billâh tarafından H.Zilkâde 481/ M.Şubat 1089'da gönderilen mektupta Ervâ'nın daha önce Hindistan ve Uman'a tayin edilmesini önerdiği dâîler onaylanmıştır. Bu bağlamda Ervâ'nın tavsiye ettiği üzere Hindistan'da vefat eden dâî Garsuddîn Merzubân b. İshâk b. Merzubân yerine, İsmâilî davete hizmet için elverişli olan büyük oğlu Ahmed tayin edilmiştir. Uman'da ise davet görevlerinden uzaklaşarak ticaret ile meşgul olmayı tercih eden dâî İsmâil b. İbrâhim yerine yine Ervâ'nın tavsiyesiyle Hamza isminde bir dâî görevlendirilmiştir. [735]

Müstansır tarafından gönderilen mektupta Hindistan ve Uman'daki daveti ilgilendiren hususlar ve bölge dâîlerinin gözetilmesi görevi resmî olarak Ervâ'ya tevdi edilirken ayrıca söz konusu bölgelerdeki dâîler ile yürütülecek yazışmalardan da Ervâ sorumlu tutulmuştur.[736] Ancak kaynaklarda Suleyhîler'in son yıllarında Hindistan ve Uman

---

732 Söz konusu dinar ilk kez Lowick tarafından yayınlanmıştır. (Lowick, "Some Unpublished Dinars of the Sulayhids and Zuray'ids", 263-264); Ayrıca bkz. (Bates, "Notes on Some Ismāʿili Coins from Yemen", 156).

733 Hemdânî, "The Life and Times of Queen Sayyidah Arwâ The Sulaihid of the Yemen", 513; Daftary, "Sayyida Hurra: The Ismâ'ili Sulayhid Queen of Yemen", 126-128.

734 Daftary, "Sayyida Hurra: The Ismâ'ili Sulayhid Queen of Yemen", 122-123.

735 50 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 167-169); İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/153-155.

736 50 numaralı sicil. (Fâtımî, *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*, 167-169); İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/153-155.

davetine olan katkısı ile alakalı bilgi bulunmamaktadır. Suleyhîler'in son dönemde zayıflaması ve devlet sınırlarının daralması, Ervâ'nın Yemen dışındaki topraklarla ilgilenmesini zorlaştıran etkenlerden olmuştur. Zira devletin Yemen içerisinde dahi varlığını korumada sıkıntı yaşarken Hindistan ve Uman'da etkinlik göstermesi mümkün değildir.

4. İmar Faaliyetleri

Seyyide Ervâ'nın gerçekleştirdiği imar faaliyetleri çoğunlukla Cible'yi kapsamaktadır. Zira devlet başkentinin San'a'dan Cible'ye taşınması akabinde şehrin imarı için önemli adımlar atmıştır. Mükerrem Ahmed'in inşa ettirdiği hükümet sarayı Dârü'l-'İzz'e ek olarak günümüzde kendi ismiyle anılan Cible Ulucamii'ni inşa ettirmiş, kendi kabrini de caminin batı köşesinde olacak şekilde belirlemiştir.[737] Buna ek olarak San'a Ulucamii'ni genişletip caminin doğu kısmını inşa ettirmiştir.[738] Ayrıca Hz. Ali'den kendi zamanına kadarki tüm imamların isimlerinin yazılarak caminin süslenmesini talep etmiştir. Bu isimler hicrî 532 (M.1138) senesinde Mütevekkil-Alellah lakabıyla imâmetini ilân ederek II. Zeydî İmamlar Devleti'ni kuran Ahmed b. Süleyman[739] sildirene kadar caminin güneye bakan duvarında yazılı kalmıştır.[740]

Seyyide Ervâ'nın başkomutanlarından Mufaddal b. Ebi'l-Berekât'ın karargâhının bulunduğu Cened şehrinde imar faaliyetleri olmuştur. Şehirde bulunan Cened Ulucamii'ni yenilemiştir. Ayrıca Hinve[741] bölgesinden Cened şehrine su kanalları açarak şehrin suya ulaşımını kolaylaştırmıştır. Yemen'in dağlık yapısı sebebiyle bölgede su kanalı açmak hayli zordur. Dolayısıyla Mufaddal sert kayalara rastlandığında delikler açarak suyun aktarımını sağlamıştır. Ayrıca iki dağ arasında suyu geçirmek için uzun su kemerleri inşa ettirmiştir. Kadı Ebû Bekir el-Yâfi'î'in Mufaddal'i methettiği bir şiiri de onun şehre su getirmek için yaptığı çalışmaları anlatmaktadır:

"Onun belki de en küçük iyilik ve fazileti/ Suyu askerler için akıtmasıdır

---

737 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 49; Smith, "The Suleihid Dynasty in the Yemen", 24.
738 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/304; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 295.
739 İlyas Üzüm, "Zeydîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/326-328.
740 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/304.
741 Hinve (خنوة) İbb bölgesinde bulunan Zî es-Süfâl'e bağlı köylerden biridir. (Makhafî, *Mu'cem*, 1/584).

O yüksek dağları yarmıştır/ Dağlar sanki eskiden beri içinden su kanalları veya yılan inleri ile dolu düzlüklermiş gibi olmuştur"[742]

D. Suleyhîler Devleti'nin Yıkılışı

Suleyhîler Devleti, elli beş sene süren Seyyide Ervâ dönemi boyunca sürekli olarak toprak kaybetmiştir. Askerî faaliyetlerini atadığı başkomutanlar eliyle yürüten Ervâ, Sebe b. Ahmed es-Suleyhî'nin başkomutanlığı döneminde Yemen'in batı sahilinde bulunan Tihâme bölgesini Necâhîler karşısında kaybetmiştir.[743] Sebe b. Ahmed'in ölümüyle başta San'a olmak üzere kuzey Yemen hâkimiyeti de yitirilmiştir.[744] Daha sonra gelen başkomutanlar döneminde ise aşamalı olarak Aden'deki hâkimiyet yitirilmiş, böylece ülkenin güney kesimleri mutlak anlamda Zürey'îler hânedanının eline geçmiştir. Mısır'dan, Suleyhîler Devleti adına çalışması için bölgeye gönderilen İbn Necîbüddevle başkent Cible ve çevresinde sükuneti sağlayabilse de devletin yeni toprak kazanmasını sağlayamamıştır. İbn Necîbüddevle'nin H.520/ M.1126 senesinde tutuklanıp Mısır'a gönderilmesi akabinde ise Ervâ onun yerine Fahru'l-Hilâfe ünvanına sahip Ali b. Abdullah b. Muhammed es-Suleyhî'yi tayin etmiştir.[745] Ancak devletin son on bir yılını kapsayan bu dönemde Suleyhîler, askerî ve idarî açıdan kayda değer bir ilerleme gösterememiştir. Ayrıca bu süreçte Ervâ'nın, Halife Âmir-Biahkâmillâh'ın H.524/ M.1130 senesindeki ölümünden sonra yönetime geçen Hâfız-Lidînillâh'ın halifeliğini kabul etmeyerek Suleyhîler'in Fâtımîler ile olan bağını kesmesi de devletin nüfuzunun azalmasına sebep olmuştur.

Seyyide Ervâ ölümünün yaklaştığını anladığında H.Receb 531/ M.Mart 1137'de İsmâil b. Abdullah b. Amr es-Sahâlî, Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Muhammed el-Hindî, Sebe b. Ahmed b. Şehîd b. Muhammed ve Hâtim b. Ali b. Hâtim şahitliğinde vasiyetini kaleme aldı.[746] Vasiyetinde uzunca saydığı terekesinde bulunan malların tamamını İsmâilî

---

742 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/496.

743 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 53; Vusâbî, *Târîhu Vusâb*, 56.

744 Hazrecî, *el-Ascedü'l-Mesbûk*, 1/136; San'ânî, *Gâyetü'l-Emânî*, 279.

745 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/243; Cenedî'nin aktardığına göre Ervâ İbn Necîbüddevle'nin tutuklanmasından sonra yerine İbrâhim b. Hüseyin el-Hâmidî'yi getirmiştir. Ancak çok geçmeden İbrâhim de ölmüştür. İbrâhim'den sonra atanan görevliler hakkında ise bilgi verilmemiştir. (Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/500).

746 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/279, 293; Vasiyetin tam metni için bkz. (İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/279-290).

mezhebin Tayyibî kolunun mestûr imamı olan Tayyib'e bağışladı.[747] Ölümünden sonra vasiyetini yerine getirmesi için Ahmed b. Ebi'l-Hüseyin b. İbrâhim b. Muhammed es-Suleyhî'yi görevlendirdi.[748] Vasiyetini yazdıktan bir sene sonra H.532/ M.1138'de doksan yaşlarında vefat etmesi üzerine Cible Ulucamii'nin belirlediği bölümüne defnedildi. Onun ölümüyle Suleyhîler hâkimiyeti de sona erdi. Devlet şairleri Ervâ'nın ölümüyle alakalı merisyeler kaleme aldı. Bunlardan biri Kadı Hüseyin b. İmrân b. Fazl el-Yâmî'nin şiirdir:

"Emsalsiz kraliçenin kabrinde durdum/ Cami ve türbe örtüleri onunla süslenmişti
Kabri öptüm, toprağından susamış yüreğim kandı/ Kalbimi bir yankı ve inleme hali aldı
Gözlerimden yaşlar öyle aktı ki/ Sanki göz pınarlarım bir nehir yatağı kıyısı gibiydi
Bir tabutun taşıdığı ve bir kabrin örttüğü/ Ne üstün bir kadındı o
O nasıl üstün kudsî bir ruhtu ki/ En ulvi makamlarda uçar oldu
Zî Cible'deki saray şimdi asil davranışlardan hâlî/ Özlüyor fakir ve muhtaçlar onu"[749]

Ervâ'nın ölümüyle birlikte onun yerine geçebilecek güçlü bir adayın bulunmaması sebebiyle Suleyhîler Devleti yıkıldı. Vasiyeti gereği Ervâ'ya ait kalelere Mansûr b. Mufaddal b. Ebi'l-Berekât sahip oldu. Ancak Yemen'de sayılı kale haricinde varlık gösteremedi. Nitekim H.547/ M.1152 senesinde Suleyhîler'e ait toplam yirmi yedi kaleyi Fâtımî halifesi Hâfız-Lidînillâh tarafından Yemen dâîsi olarak tayin edilen Zürey'î hükümdarı el-Mu'azzam Muhammed b. Sebe b. Ebi's-Suûd'a yüz bin dinar karşılığında sattı. Mufaddal, eşi Ervâ bint Ali b. Abdullah es-Suleyhî'den boşandıktan sonra bu kaleleri terketti.[750] Hayatının son yıllarını Ta'iz ve Sabir Kalesi'nde geçirdi. Ölümünden sonra onun yerine geçen oğlu Ahmed de bu kalelerde yaşamaya devam etti. Ancak Mehdîler Devleti hükümdarlarından Mehdî b. Ali H.558/ M.1163 yılında Sabir ve Ta'iz kalelerini kendisinden satın aldı.[751]

747 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/290.
748 İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/291.
749 Ervâ için yazılmış mersiyeler için bkz. (İmadüddîn, *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*, 7/305-307; Hüseyin, *es-Sultân el-Hattâb*, 133-134).
750 Yemenî, *Târîhü'l-Yemen*, 77.
751 Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk*, 2/500.

SONUÇ

Yemen sahip olduğu coğrafî ve stratejik koşullar sayesinde dünyanın en kadim yerleşim yerlerinden biri olmuş, bölgede tarih boyunca farklı etnik kökene ve çeşitli inançlara mensup devletler kurulmuştur. Ayrıca Yemen çevresiyle yürüttüğü ticarî ilişkiler sayesinde birçok medeniyetin buluşma noktası haline gelmiştir. İslâm'ın bölgede yayılmasından sonra da bu etnik ve dinî zenginlik devam etmiştir. İslâm toplumunda Şiî düşünce ortaya çıktıktan sonra ise Yemen'in coğrafî koşulları ve hilafet merkezinden uzak oluşu gibi sebepler bölgede Şiî düşüncenin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Fâtımîler henüz devletlerini kurmadan önce propaganda yapma amacıyla İslâm coğrafyasının birçok noktasına dâî gönderirken Yemen'e özel bir ilgi göstermişlerdir. Bu ilginin bir sonucu olarak H.268/ M.882 senesinde İbn Havşeb liderliğinde ilk İsmâilî devlet kurulmuştur. Kısa süre içerisinde bu devlet yıkılmış olsa da bölgedeki İsmâilî gruplar faaliyetlerine gizlice devam etmiş, nihayet H.439/ M.1047 senesinde bölge dâîsi Ali b. Muhammed es-Suleyhî öncülüğünde Harâz merkezli bir ayaklanma başlatılarak Fâtımîler'e siyasî ve dinî açıdan bağlı Suleyhîler Devleti kurulmuştur.

Devletin ortaya çıktığı dönemde Yemen'in siyasi ve dinî açıdan oldukça parçalanmış bir durumda olması Ali es-Suleyhî'nin kısa sürede önemli başarılar elde etmesini sağlamıştır. Yürüttüğü askerî faaliyetler sonucunda bölgede bulunan yerel yönetimleri kendisine bağlayarak Yemen'in siyasî birliğini sağlamayı başaran Ali es-Suleyhî, Fâtımîler'in doğu siyasetinde kilit rol oynamıştır. Nitekim Halife Müstansır-Billâh Hicaz'da Fâtımî nüfuzunu güçlendirmek için Ali es-Suleyhî'yi görevlendirmiştir. Ali es-Suleyhî Mekke'ye gerçekleştirdiği seferle kısa süreli de olsa bölgede sükuneti temin etmiş, hutbelerin Fâtımî halifesi adına okunmasını sağlamıştır. Böylece Suleyhîler Devleti kurulduğu ilk yıllarda hem Yemen hem de Hicaz'da etkinlik gösterebilen bir devlet haline gelmiştir.

Yemen'de Abbâsî halifesine bağlı olan Necâhîler Devleti lideri Saîd b. Necâh'ın H.459/ M.1067 senesinde Ali es-Suleyhî'yi bir suikast neticesinde öldürmesinin akabinde Suleyhîler ciddi bir otorite sorunu yaşamış, Ali es-Suleyhî'nin çabalarıyla Suleyhîler'e boyun eğmek durumunda kalan birçok yerel yönetici yeniden bağımsızlığını ilan etmiştir. Bunun en önemli sebebi Yemen halkının merkezî otoriteye boyun eğmeye alışkın bir mizaca sahip olmamasıdır. Ayrıca halkın Suleyhîler ile aynı mezhebe bağlı olmayıp

İsmâilîliği İslâm'dan uzak bir mezhep olarak kabul etmesi ve gönüllü olarak değil mecburî olarak Ali es-Suleyhî'ye itaat etmesi de bağların hızlıca kopmasına sebebiyet vermiştir. Bu sebeplerle Ali es-Suleyhî'den sonra hâkimiyeti ele alan oğlu Mükerrem Ahmed hükümdarlığının ilk senelerinde yaşanan isyanları bastırmakla uğraşmıştır. Birçok bölgeyi yeniden devletine bağlamayı başarsa da özellikle Kuzey Yemen'de Zeydî liderler ile yaşanan mücadele sebebiyle devlet güç kaybetmiş, başkent San'a'dan güneyde bulunan Cible şehrine taşınmak durumunda kalmıştır. Akabinde Mükerrem yaşadığı hastalık sonucunda devlet işlerini eşi Seyyide Hürre Erva bint Ahmed'e devrederek yönetimden uzaklaşmıştır.

Seyyide Ervâ eşi Mükerrem'in ölümünden sonra yönetimin Fâtımî halifesi Müstansır-Billâh'ın emriyle küçük yaştaki oğlu Abdülmüstansır Ali'ye geçmesini sağlamıştır. Bu süreçte devletin resmî hükümdarı her ne kadar Abdülmüstansır olsa da devlet idaresi Seyyide Ervâ'nın elinde bulunmuştur. Abdülmüstansır'ın kısa süre içerisinde vefat etmesi üzerine ise Ervâ yönetimdeki tek yetkili haline gelerek dinî ve siyasî güce sahip olmuştur. Bu dönemde devletin askerî faaliyetleri çeşitli devlet adamları aracılığıyla sürdürülmüştür. Ancak devlet her geçen gün askerî yenilgiler yaşayarak topraklarının büyük bir kısmını keybetmiş, zamanla başkent Cible ve çevresi dışında etkinlik gösterememeye başlamıştır. Dahası zaman zaman başkent Cible'de dahi istikrar sağlanamamış, Suleyhîler ile sorun yaşayan farklı kabilelerce yürütülen isyanlar başkente kadar sıçramıştır. Seyyide Ervâ'nın H.532/ M.1138 senesindeki ölümüyle birlikte Suleyhî ailesinden devleti temsil edebilecek yeterlilikte birinin bulunmaması sebebiyle Suleyhîler Devleti tamamen yıkılmıştır.

Suleyhîler devletinin üç hükümdarı da Yemen'de hem devlet hem de İsmâilî davet işlerini yürütmeyle sorumlu olmuşlardır. Fâtımîler'in Kuzey Afrika'daki otoritelerini kaybettikten sonra yönlerini doğuya çevirmesi ve bu coğrafya üzerinde nüfuzunu güçlendirmeye çalışması Suleyhîler'in önemini arttırmıştır. Öyle ki Suleyhîler Fâtımîler'in doğu siyasetinde adeta bir üs gibi kullanılmış, Suleyhîler farklı dönemlerde Hicaz, Hindistan, Uman ve Ahsâ bölgelerinde İsmâilî nüfuzun genişlemesi noktasında görev almışlardır. Ali es-Suleyhî döneminde Hicaz'a yürütülen sefer, Mükerrem Ahmed ve Seyyide Ervâ dönemlerinde Hindistan ve Uman davetinin resmî anlamda Suleyhîler'e bağlanması ve iki devlet arasında yürütülen yazışmalarda Fâtımî halifesinin bu bölgeler ile alakalı beklentilerini açıkça dile getirmesi bu durumu göstermektedir.

Yaklaşık bir asır boyunca ayakta kalan Suleyhîler Devleti son dönemine kadar Fâtımîler Devleti'ne ve bu devletin İsmâilî politikasına bağlı kalmıştır. Ancak Seyyide Ervâ H.524/ M.1130 senesinde Fâtımî halifesi Âmir-Biahkâmillâh'ın ölümü akabinde yönetime geçen Hafız-Lidînillâh'a itaat etmeyip yakın zamanda doğduğuna inanılan Âmir'in oğlu Ebü'l-Kâsım Tayyib'i imam olarak kabul ederek onun adına davette bulunmaya başlamıştır. Böylece Yemen'de Seyyide Ervâ öncülüğünde İsmâilî-Müsta'lîlik bir kırılma yaşayarak Tayyibiyye kolu kurulmuştur. Günümüzde de halen Yemen ve Hindistan'da mensupları bulunan bu fırkanın Suleyhîler'in son döneminde Seyyide Ervâ öncülüğünde kurulmuş olması söz konusu devletin önemini arttırmaktadır.

Sonuç olarak Yemen hicrî beşinci yüzyılın başlarında oldukça parçalanmış bir görünümdeyken kurulan Suleyhîler Devleti halkın çoğunluğu ile aynı mezhebe mensup olmamasına rağmen gerçekleştirdiği askerî ve idârî başarılar ile yaklaşık bir asır boyunca varlığını südürmüştür. Askerî ve idarî başarıların yanı sıra Suleyhîler Yemen'in imar edilmesi noktasında da başarı sağlamıştır. Cible gibi yeni şehirlerin kurulması, çeşitli dağlarda askerî üs olarak kullanılan kalelerin inşası ve Cible'de günümüzde de varlığını koruyan saray ve camilerin imarı bu durumu göstermektedir. Tüm bu sebeplerle Suleyhîler Devleti'nin hem Yemen tarihinde dikkate değer bir yer tuttuğu hem de İsmâilî mezhep tarihinin birçok noktasında kilit rol oynadığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Apak, Âdem. *Anahatlarıyla İslâm Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.

Arşî, el-Kâdî Hüseyin b. Ahmed. *Bulûğu'l-Merâm fî Şerhi Miskü'l-Hitâm fî men Tevellâ Mülke'l-Yemen min Melik ve İmâm*. Beyrut: Mektebetü'l-Bertîrî, 1939.

Artuk, İbrahim - Artuk, Cevriye. *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu*. 2 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.

Askalânî, Ebü'l-Fazl Şehâbeddin Ahmed İbn Hacer. *Ref'u'l-İsr 'an Kudâti Mısr*. thk. Ali Muhammed Ömer. Beyrut: Mektebetü'l-Hâncî, 1998.

Bâ Mahreme, Abdullah Tayyib. *Târîhu Sagri 'Aden*. 2 Cilt. Leiden: E. J. Brill, 1950.

Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed. *el-Fark beyne'l-Fırak ve Beyâni'l-Firkati'n-Nâciye Minhüm*. thk. Muhammed Osman el-Huşt. Beyrut: Mektebetü İbn Sînâ, 1988.

Bates, Michael L. "Notes on Some Ismāʿili Coins from Yemen". *Museum Notes (American Numismatic Society)* 18 (1972), 149-162.

Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud. *Ensâbü'l-Eşrâf*. thk. Süheyl Zekkâr - Riyâz ez-Ziriklî. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1996.

Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud. *Fütûhu'l-Büldân*. thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ' - Ömer Enîs et-Tabbâ'. Beyrut: Müessesetü'l-Me'ârif, ts.

Berrû, Tevfik. *Târîhu'l-Arabi'l-Kadîm*. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 2. Basım, 1996.

Bilge, Mustafa L. "Lahsâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/59-60. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Bosworth, Clifford Edmund. *Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri Tarihi: Devletler, Prenslikler, Hanedanlıklar Kronoloji ve Soy Kütüğü El Kitabı*. çev. Hande Canlı. İstanbul: Kaknüs yayınları, 2005.

Bramoullé, David. "The Fatimids and the Red Sea (969-1171)". *BAR International Series* 2346 (2012), 127-136.

Büyükkara, Mehmet Ali. "İsmâilî Dâî ve Fâtımî Da'vet". *İLAM Araştırma Dergisi* 3/1 (1988), 9-36.

Casanova, Paul. "Dinars Inédits du Yemen". *Coins and Coinage of Yemen and Oman*. Numismatics of the Islamic world; 51. Frankfurt am Main: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 2004.

Cenedî, Ebû Abdullah Bahaeddin Muhammed b. Yusuf b. Yakub. *es-Sülûk fî Tabakâti'l-Ulemâ ve'l-Mülûk*. thk. Muhammed b. Ali b. el-Hüseyin el-Ekva' el-Havâlî. 2 Cilt. San'a: Mektebetü'l-İrşâd, 1. Basım, 1414.

Cürâfi, Abdullah b Abdülkerim el-Yemenî. *el-Muktetaf min Târîhi'l-Yemen*. Beyrut: Menşûrâti'l-'Asri'l-Hadîs, 1987.

Daftary, Farhad. "Al-Ṭayyibiyya". *Encyclopaedia of Islam New Edition Online (EI-2 English)*. Brill. Erişim 16 Mart 2025. https://doi.org/10.1163/1573-3912_islam_SIM_7472

Daftary, Farhad. *İsmaililer: Tarihleri ve Öğretileri*. çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Alfa Yayınları, 2017.

Daftary, Farhad. "Sayyida Hurra: The Ismâ'ili Sulayhid Queen of Yemen". *Women in the Medieval Islamic World: Power, Patronage, and Piety*. New York: St. Martin's Press, 1999.

Daftary, Farhad. *Şii İslam Tarihi*. çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Alfa Yayınları, 2016.

Daftary, Farhad. *The Ismā'īlīs: Their History and Doctrines*. Cambridge: Cambridge University Press, Second edition., 2007.

Deyba', Ebü'z-Ziya' Abdurrahman b. Ali b Muhammed b Ömer b. Ali. *Kurretü'l-'Uyûn bi-Ahbâri'l-Yemeni'l-Meymûn*. San'a: Mektebetü'l-İrşâd, 2006.

Fakî, İsamüddin Abdürrauf. *el-Yemen fî Zılli'l-İslâm: Münzü Fecrihi hatta Kıyâmi Devleti Benî Rasûl*. Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, 1994.

Fâtımî, Müstansır-Billah. *es-Sicillâtü'l-Müstansıriyye*. Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Arabî, 1. Basım, 1954.

Fayda, Mustafa. "Ebnâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/78-79. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Fayda, Mustafa. *İslâmiyet'in Güney Arabistan'a Yayılışı*. Ankara, 1982.

Gâlib, Mustafa. *A'lâmü'l-İsmâ'iliyye*. Beyrut: Dârü'l-Yekaza el-'Arabiyye, 1964.

Haddâd, Muhammed Yahya. *et-Târîhu'l-'Âm li'l-Yemen et'Târîhu's-Siyâsî ve'l-İctimâ'î ve'l-İktisâdî ve's-Sekâfî münzü Bidâyeti Târîhi'l-Yemen el-Kadîm ve hatta'l-'Asri'r-Râhin: el-Yemen fî Mevkibi'l-İslâm*. San'a: Mektebetü'l-İrşâd, 2008.

Hamdânî, Abbâs. *The beginnings of the Ismā'īlī da'wa in Northern India*. Kahire: Dârü'l-Me'ârif, 1956.

Hâmidî, Hâtim b. İbrahim. *Risâletü Tuhfetü'l-Kulûb ve Fürcetü'l-Mekrûb*. thk. Abbâs Hemdânî, ts.

Hammâdî, Muhammed b. Mâlik. *Keşfü Esrâri'l-Bâtıniyye ve Ahbâri'l-Karâmita*. thk. Muhammed Osman el-Huşt. Riyad: Mektebetü's-Sâ'î, 1985.

Harîrî, Muhammed İsa. "Devletü Benî Necâh fi'l-Yemen ve 'Alâkatühüm bi's-Suleyhiyyîn". *Dirâsât ve Buhûs fî Târîhi'l-Yemeni'l-İslâmî*. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1998.

Hazrecî, Ebü'l-Hasan Ali b. Hasan b. Ebû Bekr. *el-Ascedü'l-Mesbûk ve'z-Zebercedü'l-Mahkûk fî Târîhi Devleti'l-İslâm ve Tabakâti'l-Mülûk*. thk. Mukbiluttâm Amir el-Ahmedî. 2 Cilt. San'a: Mektebetü'l-Cîli'l-Cedîd, 1. Basım, 2020.

Hemdânî, Abbâs. "The Dāʿī Hātim ibn Ibrāhīm al-Hāmidī (d. 596 H./ 1199 A.D.) and His Book Tuhfat al-Qulūb". *Oriens* 23-24 (1974), 258-300. https://doi.org/10.2307/1580105

Hemdânî, Ebû Muhammed Hasan b. Ahmed b. Yakub. *Kitâbü'l-İklîl min Ahbâri'l-Yemen ve Ensâbu Himyer*. thk. Muhammed b. Ali b. Hüseyin el-Ekva' el-Havâlî. el-Cumhûriyyetü'l-Yemeniyye Vizâretü's-Sekâfe ve's-Siyâha, 2004.

Hemdânî, Ebû Muhammed Hasan b. Ahmed b. Yakub. *Sıfatü Cezîreti'l-Arab*. thk.

Muhammed b. Ali el-Ekva‘ el-Havâlî. 1 Cilt. San‘a: Mektebetü’l-İrşâd, 1990.

Hemdânî, Hüseyin b. Feyzullah. “The Life and Times of Queen Sayyidah Arwâ The Sulaihid of the Yemen”. *Journal of the Royal Central Asian Society* 18/3 (1931), 505-515.

Hemdânî, Hüseyin Feyzullah. *es-Suleyhiyyûn ve’l-Hâreketü’l-Fâtımiyye fi’l-Yemen*. Dımaşk: Dârü’l-Muhtâr, 1955.

Hemdânî, Hüseyin Feyzullah. “Some Unknown Ismā’īlī Authors and their Works”. *Journal of the Royal Asiatic Society* 65/2 (1933), 359-378. https://doi.org/10.1017/S0035869X00074906

Hemdânî, Hüseyin Feyzullah. “The Letters of Al-Mustanṣir bi’llāh”. *Bulletin of the School of Oriental Studies, University of London* 7/2 (1934), 307-324.

Himyerî, Ebû Saîd Neşvân b. Saîd b. Sa‘d b. Ebî Himyer b. Ubeydullâh. *el-Hûrü’l-‘În ‘an Kütübi’l-‘İlmi’ş-Şerâ’if Dûne’n-Nisâ’i’l-‘Afâ’if*. thk. Kemal Mustafa. Beyrut, San‘a: Dârü Âzâl, el-Mektebetü’l-Yemeniyye, 2. Basım, 1985.

Humphreys, R. Stephen. *İslam Tarihi Metodolojisi-Bir Sosyal Tarih Uygulaması*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2., 2016.

Hüseyin, İsmail Kurban. *es-Sultân el-Hattâb Hayâtuhû ve Şi‘ruhû*. Beyrut: Dârü’l-Me‘ârif, 1998.

İbn Fehd, Necmeddin Ömer b Muhammed b Muhammed el-Kureşi İbn. *İthâfü’l-Verâ bi-Ahbâri Ümmi’l-Kurâ*. thk. Fehîm Muhammed Şeltût. 5 Cilt. Mekke: Câmi‘atu Ümmi’l-Kurâ, 1983.

İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed. *Kitâbü’l-‘İber ve Dîvanü’l-Mübtede’ ve’l-Haber fî Eyyâmi’l-‘Arab ve’l-‘Acem ve’l-Berber ve men Âsarahum min zevi’s-Sultani’l-Ekber*. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1992.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed. *Cevâmiu’a-Sîre’n-Nebeviyye*. Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1. Basım, 2003.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik el-Himyerî. *es-Sîretü’n-Nebeviyye*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kitâbi’l-Arabî, 3. Basım, 1990.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî. *el-İmâme ve’s-Siyâse.* thk. Ali Şîrî. Beyrut: Dârü’l-Edvâ’, 1990.

İbn Müyesser, Ebû Abdillâh Tâcüddîn Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *el-Müntekâ min Ahbâri Mısr*. thk. Eymen Fuad Seyyid. Beyrut: el-Ma‘hedü’l-‘İlmî el-Fıransî li’l-Âsâri’ş-Şerkıyye, ts.

İbn Sa‘d, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *Kitâbü’t-Tabakâti’l-Kebîr*. thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü’l-Hâncî, 1. Basım, 2001.

İbn Semüre el-Ca‘dî, Ebü’l-Hattâb Ömer b. Ali. *Tabakâtu Fukahâ’i’l-Yemen*. thk. Eymen Fuad Seyyid. Beyrut: Dârü’l-Kalem, ts.

İbnü’l-Esîr, Ebü’l-Hasan İzzeddin Eli b. Muhammed b. Abdülkerim. *el-Kâmil fi’t-Târîh*. thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî. 11 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1407.

İmadüddîn, İdrîs. *Târîhu’l-Hulefâ’i’l-Fâtımiyyîn bi’l-Mağrib el-Kısmu’l-Hâs min Kitâb ’Uyûni’l-Ahbâr*. thk. Muhammed el-Ya’lâvî. Beyrut: Dârü’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1985.

İmadüddîn, İdrîs. *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr*. thk. Eymen Fuad Seyyid. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 1. Basım, 2019.

İmadüddîn, İdrîs. *'Uyûnü'l-Ahbâr ve Fünûnü'l-Âsâr fî Fazâili'l-Eimmeti'l-Athâr*. thk. Mustafa Gâlib. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Endelüs, 2. Basım, 1984.

İsfahânî, Ebû Abdillâh İmâdüddîn Muhammed b. Safiyyiddîn Muhammed b. Hâmid el-Kâtib. *Harîdetü'l-Kasr ve Cerîdetü'l-'Asr*. thk. Şükrü Faysal. 3 Cilt. Dımaşk: Matbû'âti'l-Mecma'i'l 'İlmî el-'Arabî, 1964.

Ivanov, Wladimir. *Ismaili Tradition Concerning the Rise of the Fatimids*. Bombay: Islamic Research Association, 1942.

Ivanow, Wladimir. *Ismaili Literature a Bibliographical Survey*. Tahran: Tehran University Press, 1963.

İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr. *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâ'i'z-Zemân*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü Sâdır, ts.

İbn Tağrîberdî, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf. *en-Nücûmü'z-Zâhire fî Mülûki Mısr ve'l-Kâhire*. 19 Cilt. Beyrut: Matba'atü Dâri'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1935.

İbnü'l-Mücâvir. *Sıfatu Bilâdi'l-Yemen ve Mekke ve Ba'du'l-Hicâz el-Müsemmâ Târîhu'l-Müstebsır*. Beyrut: Mektebetü's-Sakâfe'd-Dîniyye, 1996.

İbnü't-Tuveyr, Ebû Muhammed el-Murtazâ Abdüsselâm b. Hasan b. Abdisselâm b. Alî b. Ahmed. *Nüzhetü'l-Mukleteyn fî Ahbâri'd-Devleteyn*. thk. Eymen Fuad Seyyid. Beyrut: Dârü Sâdır, 1992.

Jiwa, Shainool. "The Initial Destination of the Fatimid Caliphate: The Yemen or the Maghrib?" *Bulletin (British Society for Middle Eastern Studies)* 13/1 (1986), 15-26.

Kâdî Abdülcebbâr, Ebü'l-Hasan. *Tesbîtü Delâili'n-Nübüvve*. thk. Abdülkerim Osman. Beyrut: Dârü'l-Arabiyye, ts.

Kanat, Cüneyt. "Kârimî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-2/26-28. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

Kasîr, Seyfüddîn. *İbn Havşeb ve'l-Hareketü'l-Fâtımiyye fi'l-Yemen*. Dımaşk: Dârü'l-Yenâbî', 1993.

Kavas, Ahmed. "Hemdânîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/182-183. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Kay, Henry Cassels. *Yaman, its Early Mediaeval History by Najm ad-Din 'Omārah al-Ḥakami; Also the Abridged History of its Dynasties by Ibn Khaldūn, and an Account of the Karmathians of Yaman by Abu 'Abd Allah Baha ad-Din al-Janadi; the Original Texts, with Translation and Notes*. London: Edward Arnold, 1892.

Kebsî, Muhammed b. İsmâil. *el-Letâifu's-Seniyye fî Ahbâri'l-Memâliki'l-Yemeniyye*. thk. Ebû Hassân Hâlid Ebâ Zeyd el-Ezru'î. San'a: Mektebetü'l-Cîli'l-Cedîd, ts.

Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemu Kabâ'ili'l-Arabi'l-Kadîme ve'l-Hadîse*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982.

Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-Müellifîn*. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Müsennâ, Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.

Lowick, N. M. “Some Unpublished Dinars of the Sulayhids and Zuray’ids”. *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society* 4 (1964), 261-270.

Makhafî, İbrâhim Ahmed. *Mu‘cemü’l-Büldân ve’l-Kabâili’l-Yemeniyye*. 2 Cilt. San‘a: Dârü’l-Kelime, 2002.

Makrîzî, Ebü’l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir. *ez-Zehebü’l-Mesbûk fî Zikri men Hacce Mine’l-Hulefâ’i ve’l-Mülûk*. thk. Cemalüddin eş-Şeyyâl. Port Said: Mektebetü’s-Sakâfe’d-Dîniyye, 2000.

Makrîzî, Ebü’l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir. *İgâsetü’l-Ümme bi-Keşfi’l-Gumme*. thk. Kerem Hilmi Ferhât. Beyrut: Dârü ‘Ayn li’d-Dirâsât ve’l-Buhûs el-İnsâniyye ve’l-İctimâ‘iyye, 2007.

Makrîzî, Ebü’l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir. *İtti‘âzü’l-Hunefâ’ bi-Ahbâri’l-E’immeti’l-Fâtımiyyîn el-Hulefâ’*. thk. Muhammed Hilmi Muhammed Ahmed. 3 Cilt. Beyrut: el-Meclisü’l-A‘lâ li’ş-Şu’ûni’l-İslâmiyye, 1996.

Makrîzî, Ebü’l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdülkâdir. *Kitâbü’l-Mukaffâ el-Kebîr*. thk. Muhammed el-Ya’lâvî. Beyrut: Dârü’l-Garbi’l-İslâmî, 1987.

Melikü’l-Eşref er-Resûlî, Ebû Hafs Ömer b. Yûsuf. *Turfetü’l-Ashâb fî Ma‘rifeti’l-Ensâb*. thk. Karl Vilhelm Zetterstéen. Dımaşk: Matba‘atü’r-Rukiyy, 1949.

Meri, Josef W. *Medieval Islamic Civilization: An Encyclopedia*. New York: Routledge, 2006.

Moncelon, Jean. “La Da’wa Fatimide au Yémen”. *Chroniques Yéménites* 3 (1995). https://doi.org/10.4000/cy.79

Morrisson, Cécile. *Antik Sikkeler Bilimi Nümismatik: Genel Bir Bakış*. çev. Zeynep Çizmeli Öğün. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2002.

Mütenebbî, Ebü’t-Tayyib Ahmed b. Hüseyin b. Hasan. *Dîvânü’l-Mutenebbî*. Beyrut: Dârü Beyrut, 1983.

Nu‘mân b. Muhammed, el-Kâdî Ebû Hanîfe. *Kitâbü İftitâhi’d-Da‘ve*. thk. Ferhât ed-Deşrâvî. Tunus: eş-Şeriketu’t-Tûnisiyye li’t-Tevzî‘, 2. Basım, 1986.

Nu‘mân b. Muhammed, el-Kâdî Ebû Hanîfe. *Kitâbü’l-Himme fî Âdâb-ı Etbâ‘i’l-E’imme*. thk. Muhammed Kamil Hüseyin. Dârü’l-Fikri’l-‘Arabî, ts.

Onat, Hasan. “Habîb el-Mektûm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/372. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Ortakçı, Halil. *Câhiliye’den Emevîler’in Sonuna Kadar Yemen (Siyaset, Nüfus, Ekonomi, İlim ve Kültürel Miras)*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.

Poonawala, I. “Shahriyār b. al-Ḥasan”. *Encyclopaedia of Islam New Edition Online (EI-2 English)*. Brill. Erişim 10 Şubat 2025. https://doi.org/10.1163/1573-3912_islam_SIM_6777

San‘ânî, Yahyâ b. Hüseyin. *Enbâ’ü’z-Zemen fî Ahbâri’l-Yemen*. thk. Muhammed Abdullah Mâzî. Port Said: Mektebetü’s-Sakafe’d-Diniyye, ts.

San‘ânî, Yahyâ b. Hüseyin. *Gâyetü’l-Emânî fî Ahbâri’l-Kutri’l-Yemânî*. Kahire: Dârü’l-Kâtibi’l-Arabî, 1968.

Seyyid, Eymen Fuad. *ed-Devletü'l-Fâtımiyye fî Mısr Tefsîr Cedîd*. Beyrut: Mektebetü'l-Üsre, 2007.

Seyyid, Eymen Fuad. *Mesâdirü Târîhi'l-Yemen fi'l-Asri'l-İslâmî*. Beyrut: Institut Français d'Archeologie Orientale, 1. Basım, 1974.

Seyyid, Eymen Fuad. *Târîhü'l-Mezâhibi'd-Dîniyye fî Bilâdi'l-Yemen: hattâ Nihâyeti'l-Karni's-Sâdis el-Hicrî*. ed-Dârü'l-Mısriyyetü'l-Lübnâniyye, 1988.

Sıbt İbnü'l-Cevzî, Şemsüddîn Yûsuf b. Kızoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî. *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-A'yân*. thk. Muhammed Enes el-Hinn - Kâmil Muhammed el-Harrât. 23 Cilt. er-Risâle el-'Âlemiyye, 1434.

Sibâ'î, Ahmed. *Târîhu Mekke: Dirâsât fî's-Siyâse ve'l-'İlm ve'l-İctimâ' ve'l-'Umrân*. Riyâd: el-Emânetü'l-'Âmme li'l-İhtifâl bi-Murûr Mi'eti 'Âm 'alâ Te'sîs el-Memleke es-Su'ûdiyye, 1999.

Smith, Clive K. "The Suleihid Dynasty in the Yemen". *Asian Affairs* 12/1 (Şubat 1981), 19-28.

Smith, G. R. "Ṣulayḥids". *Encyclopaedia of Islam New Edition Online (EI-2 English)*. Brill. Erişim 10 Şubat 2025. https://doi.org/10.1163/1573-3912_islam_COM_1112

Söylemez, M. Mahfuz. *Bedevilikten Hadariliğe Kufe*. Ankara: Ankara Okulu, 2001.

Stern, S. M. "Isma'ili Propaganda And Fatimid Rule In Sind". *Islamic Culture* XXIII/4 (1949), 298-307.

Stern, S. M. "The Succession to the Fatimid Imam al-Āmir, the Claims of the Later Fatimids to the Imamate, and the Rise of Tayyibī Ismailism". *Oriens* 4/2 (1951), 193-255.

Sürûr, Muhammed Cemâlüddin. *en-Nüfûzü'l-Fâtımî fî Cezîreti'l-'Arab*. Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, 1950.

Sürûr, Muhammed Cemâlüddin. *Siyâsetü'l-Fâtımiyyîn el-Hâriciyye*. Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, 1994.

Sürûrî, Muhammed Abduh Muhammed. *el-Hayâtü's-Siyâsiyye ve Mezâhiri'l-Hadâra fi'l-Yemen fî 'Ahdi'd-Düveylâti'l-Müstekılle min Sene (H.429/ M.1037) ilâ (H.626/ M.1228)*, 1997.

Şehristânî, Ebü'l-Feth Tâcüddîn Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed. *el-Milel ve'n-Nihal*. thk. Emîr Ali Mehnâ - Ali Hasan Fâ'ûr. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 3. Basım, 1993.

Şellâlî, Alâeddin. "Ebvâbu Zebîd.. Li-Külli Bâbin Hikâye". *Manasati 30*. 27 Kasım 2019. Erişim 20 Şubat 2025. https://manasati30.com/culture/10106/

Şihâb, Sâmî Şeref Muhammed Gâlib. "Zî Cible Hâdıratü'd-Devle's-Suleyhiyye fi'l-Yemen (en-Neş'e ve'l-İhtitât) Dirâse 'Âsâriyye". *Mecelletü'l-Mü'errihîn ve'l-'Âsâriyyîn el-'Arab* 1/1 (2024).

Şucâ', Abdurrahman Abdülvahid. *Târîhu'l-Yemen fi'l-İslâm Fi'l-Kurûni'l-Erba'ati'l-Hicriyyeti'l-Ûlâ*. San'a: el-İhsân, 8. Basım, 2013.

Taberî, Ebû Cafer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Târîhu'r-Rusül ve'l-Mülûk*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. 11 Cilt. Kahire: Dârü'l-Me'ârif, 1962.

Tâmir, Ârif. *Meliketü'l-Yemen*. Lazkiye: Dârü'l-Hivâr, 1986.

Traboulsi, Samer. "Lamak ibn Mālik al-Hammādī and Sulayhid-Fatimid Relations". *Proceedings of the Seminar for Arabian Studies* 30 (2000), 221-227.

Traboulsi, Samer. "Sources for the History of the Ṭayyibī Ismā'īlī Da'wa in Yemen and its Relocation to India". *Journal of Islamic Manuscripts* 5 (2014), 246-274.

Traboulsi, Samer. "The Queen Was Actually a Man: Arwā Bint Ahmad and the Politics of Religion". *Arabica* 50/1 (2003), 96-108.

Üzüm, İlyas. "Zeydîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/326-328. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer. *Fütûhu'ş-Şâm*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417.

Vusâbî, Abdurrahman b. Muhammed. *Târîhu Vusâb el-Müsemmâ el-İ'tibâr fi't-Tevârîhi ve'l-Âsâr*. thk. Abdullah Muhammed el-Habeşî. San'a: Mektebetü'l-İrşâd, 2. Basım, 2006.

Ya'kûbî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzıh. *Kitâbü'l-Büldân*. thk. Muhammed Emîn Dannâvî. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002.

Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî. *Mu'cem'ul-Büldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dârü Sâdır, 1977.

Yemânî, Muhammed b. Muhammed. "Sîretü el-Hâcib Ca'fer b. Ali ve Hurûcu'l-Mehdî min Selemiye ilâ Sicilmâse ve Hurûcuhû minhâ ilâ Rakkâde". *Mecelletü Külliyyeti'l-Âdâb Câmiatü'l-Kâhire* 4 (1936), 107-133.

Yemânî, Tâcüddin Abdülbaki b. Abdülmecid. *Behcetü'z-Zemen fî Târîhi'l-Yemen*. thk. Abdullah Muhammed el-Habeşî. Riyad: Dârü's-Sumay'î, 2012.

Yemenî, Necmüddîn Umâre. *Târîhü'l-Yemen el-Müsemmâ el-Müfîd fî Ahbbâri San'a ve Zebîd*. thk. Abdullah Muhammed el-Habeşî. Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2015.

Wikipedia. "Arwa Al-Sulayhi". 26 Aralık 2024. Erişim 13 Mart 2025. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Arwa_al-Sulayhi&oldid=1265287818

Yemen Siyasi Haritası. "HGM | Harita Genel Müdürlüğü - Ulusal Haritacılık Kurumu". Erişim 16 Şubat 2025. https://www.harita.gov.tr/urun/yemen-siyasi-haritasi/554

Yemen Fiziki Haritası. "HGM | Harita Genel Müdürlüğü - Ulusal Haritacılık Kurumu". Erişim 16 Şubat 2025. https://www.harita.gov.tr/urun/yemen-fiziki-haritasi/553

Wikipedia. "Mescidü'l-Melike Ervâ bint Ahmed es-Suleyhî". 12 Kasım 2023. Erişim 12 Mart2025. https://ar.wikipedia.org/w/index.php?title=%D9%85%D8%B3%D8%AC%D8%AF_%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%84%D9%83%D8%A9_%D8%A3%D8%B1%D9%88%D9%89_%D8%A8%D9%86%D8%AA_%D8%A3%D8%AD%D9%85%D8%AF_%D8%A7%D9%84%D8%B5%D9%84%D9%8A%D8%AD%D9%8A&oldid=65233868

Wikipedia. "Palace of Queen Arwa". 23 Ekim 2024. Erişim 13 Mart 2025. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Palace_of_Queen_Arwa&oldid=12529

48544

Wikipedia. “Queen Arwa Mosque”. 19 Ocak 2025. Erişim 12 Mart 2025. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Queen_Arwa_Mosque&oldid=1270410674

Wikipedia. “Sulayhid Dynasty”. 27 Aralık 2024. Erişim 12 Mart 2025. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Sulayhid_dynasty&oldid=1265506512

EKLER

EK-1: Suleyhîler Hânedanı Soy Ağacı

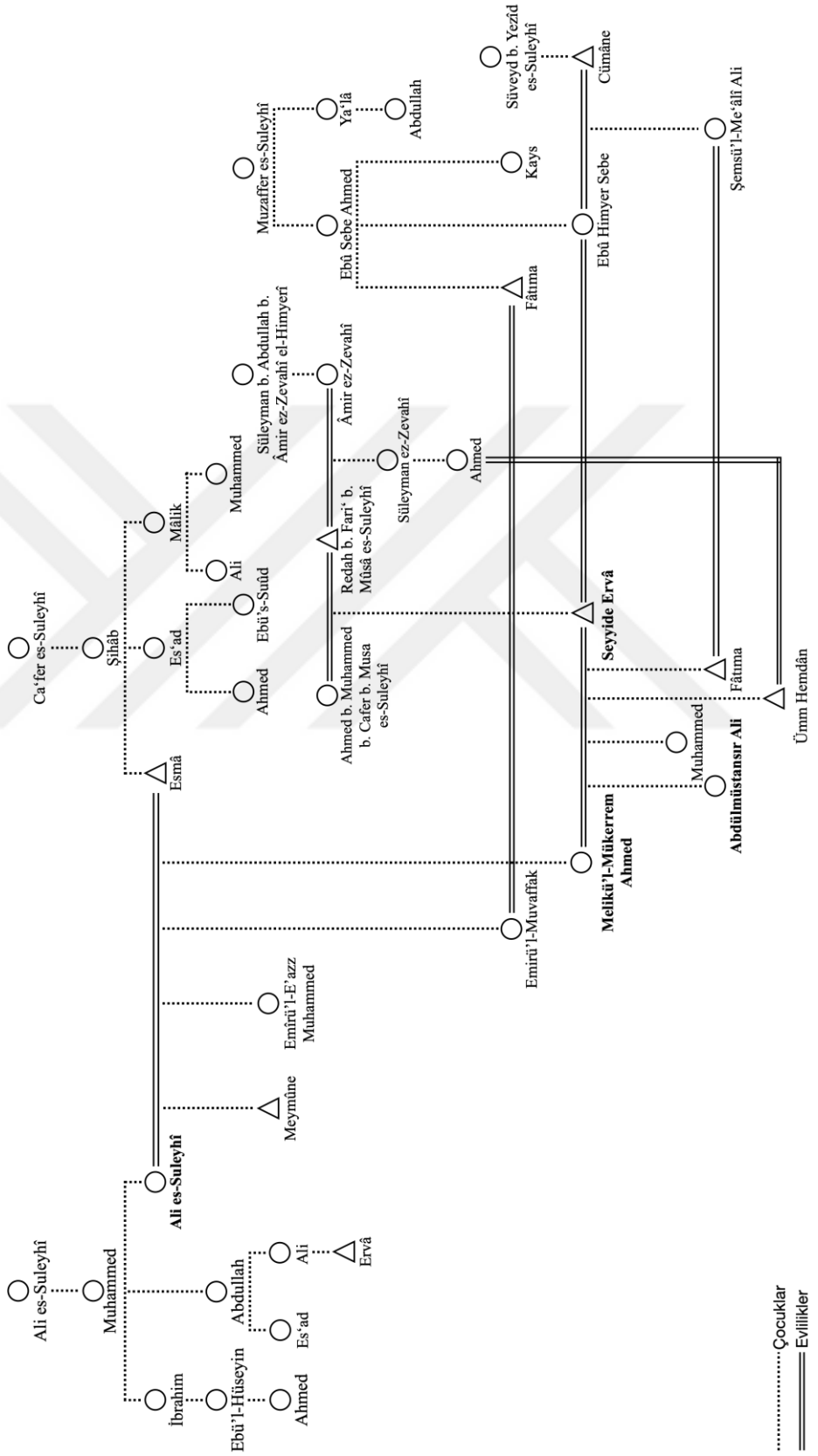

EK-2: Suleyhîler Devleti Hükümdarları ve Bağlı Kaldıkları Halifeler Listesi

Hükümdar	Görev Süresi	Bağlı Kaldığı Fâtımî Halifeleri
Ali b. Muhammed es-Suleyhî	(439-459/1047-1067)	Müstansır-Billâh
Melikü'l-Mükerrem Ahmed b. Muhammed es-Suleyhî	(459-477/1067-1084)	Müstansır-Billâh
Seyyide Ervâ bint Ahmed – Abdülmüstansır Ali b. Ahmed	(478-482/1085-1089)	Müstansır-Billâh
Seyyide Ervâ bint Ahmed	(482-532/1089-1138)	Müstansır-Billâh Müsta'lî-Billâh Âmir-Biahkâmillâh

EK-3: Seyyide Ervâ Dönemi Atanan Başkomutanlar Listesi

Başkomutan	Görev Süresi
Sebe b. Ahmed es-Suleyhî	(478-492/1085-1099)
Mufaddal b. Ebi'l-Berekât el-Himyerî	(492-504/1099-1111)
Es'ad b. Ebi'l-Fütûh el-Himyerî	(504-513/1111-1119)
İbn Necîbüddevle	(513-520/1119-1126)
Ali b. Abdullah b. Muhammed es-Suleyhî	(520-532/1126-1138)

EK-4: Suleyhîler Devleti Kronolojisi Tablosu

267/881	Dâî İbn Havşeb ve İbn Fazl'ın Yemen'e gelişi
268/882	Yemen'de ilk İsmâilî Devleti'nin İbn Havşeb liderliğinde kuruluşu
297/909	Fâtımîler Devleti'nin kuruluşu
302/915	Dâî İbn Havşeb'in ölümüyle Yemen'deki İsmâilî Devleti'nin sonu
302-439/ 915-1047	Yemen'deki İsmâilî mezhebin setr dönemine geçerek faaliyetlerini gizlice yürütmesi
438/1047	Ali es-Suleyhî'nin altmış kişiden biat alarak ayaklanmaya karar vermesi
439/1047	Ali es-Suleyhî'nin Mesâr Dağı'nda ayaklanma başlatarak Suleyhîler Devleti'ni kurması
440/1048	İbn Ebî Hâşid liderliğinde Hemdân kabilesi ile Savf Savaşı San'a'nın ele geçirilerek başkent ilan edilmesi
444/1052	Zeydî imamlardan Ebü'l-Feth ed-Deylemî ile Necdülcâh Savaşı
448/1056	Zeydî lider Kâsım b. Ca'fer el-İyânî ve kardeşi Zû eş-Şerefeyn'in Herâbe Kalesi'nde kuşatılması

450/1058	Necâhîler ile Zerâib Savaşı
452/1060	Necâhîler Devleti hükümdarı Necâh'ın Ali es-Suleyhî tarafından zehirletilerek öldürülmesi
454/1062 (?)	Ali es-Suleyhî'nin Güney Yemen'i hâkimiyeti altına alması
455/1063	Ali es-Suleyhî'nin tüm Yemen'i hâkimiyeti altına alması Ali es-Suleyhî'nin Hicaz Seferi'ne çıkması
456/1064	Fâtımîler'in Ali es-Suleyhî'nin büyük oğlu Muhammed b. Ali'yi veliaht olarak ataması
458/1065	Veliaht Muhammed b. Ali'nin vefatı Melikü'l-Mükerrem Ahmed b. Ali'nin veliaht tayin edilmesi Mükerrem Ahmed ile Seyyide Ervâ'nın evlenmesi
458/1066	Cible şehrinin Abdullah b. Muhammed es-Suleyhî tarafından kurulması
459/1067	Ali es-Suleyhî'nin öldürülmesi Mükerrem Ahmed'in yönetimi devralması
460/1068	Lemek b. Mâlik'in Mısır elçiliğinden Yemen'e dönüşü
460/1068	Mükerrem Ahmed'in Necâhîler ile savaşarak annesi Esmâ'yı esaretten kurtarması
467/1075	Esmâ bint Şihâb'ın vefatı Mükerrem Ahmed'in "ed-Dînâr el-Melekî" adıyla para bastırması
473/1080	Mükerrem Ahmed'in Aden'de Abbâs b. el-Kerem ve Mes'ûd b. el-Kerem'i yönetime getirmesiyle Zürey'îler Devleti'nin temellerinin atılması
(?)	Devlet başkentinin San'a'dan Cible'ye taşınması
477/1084	Mükerrem Ahmed'in vefatı
478/1085	Abdülmüstansır Ali b. Ahmed'in Müstansır-Billâh tarafından Suleyhî hükümdarı olarak tayin edilmesi
479/1087	Necâhîler ile Kezâim Sevaşı'nın gerçekleşmesi sonucunda Tihâme'deki üstünlüğün yitirilmesi
480/1087	Suleyhî-Zevâhî aileleri arasında yaşanan çekişme
481-482/ 1088-1089	Muhammed b. Ahmed ve Abdülmüstansır Ali'nin peş peşe vefatı
(?)	Sebe b. Ahmed es-Suleyhî ve Seyyide Ervâ'nın evliliği
487/1094	Fâtımî halifesi Müstansır-Billâh'ın ölümü ve yerine Müsta'lî-Billâh'ın geçmesi
492/1099	Sebe b. Ahmed'in ölümü

	San‘a ve çevresinin Suleyhîler’în elinden çıkması Mufaddal b. Ebi’l-Berekât’ın yeni başkomutan olarak tayin edilmesi
495/1101	Fâtımî halifesi Müsta‘lî-Billâh’ın ölümü ve yerine Âmir-Biahkâmillâh’ın geçmesi
504/1111	Ta‘ker Kalesi’nde Fakihler İsyanı Mufaddal b. Ebi’l-Berekât’ın ölümü
(?)	Güney Yemen’de Suleyhîler hâkimiyetinin sona ermesi
510/1117	Dâî Lemek b. Mâlik’in vefatı
513/1119	İbn Necîbüddevle’nin Yemen’e gelişi
520/1126	Dâî Yahyâ b. Lemek’in vefatı İbn Necîbüddevle’nin tutuklanarak Mısır’a gönderilmesi
524/1130	Âmir-Biahkâmillâh’ın ölümü ve akabinde Seyyide Ervâ’nın Fâtımîler ile bağını kesmesi
532/1138	Seyyide Ervâ’nın ölümüyle Suleyhîler Devleti’nin yıkılışı
547/1152	Seyyide Ervâ’dan geriye kalan kalelerin Zürey‘î hükümdarı Muhammed b. Sebe tarafından satın alınması

EK-5: Halife Müstansır-Billâh Tarafından Suleyhî ve Zevâhî Sultanları, Hicaz Meşâyihi ve Yemen Halkına Hitaben Gönderilen Mektubun Tercümesi[752]

“Bismillahirrahmirrrahim, hamd alemlerin rabbine olsun.

Me‘add Ebî Temîm, İmam Müstansır-Billâh, Emîrü’l-Mü’minîn’den tüm Suleyhî ve Zevâhî sultanları, Hicaz meşâyihi ve hayırlı Mümin gruplarına -Allah onların sayısını çoğaltsın ve onlara yardım etsin-;

Selam olsun size: Emîrü’l-Mü’minîn, kendisinden başka ilah olmayan Allah’a hamd eder. Ondan, dedesi Muhammed’e -nebîlerin sonuncusu, resûllerin efendisi- salât etmesini diler. Allah’ın salâtı onun üzerine ve onun tertemiz ailesine, hidâyet ehli imamlarına olsun. Selâm olsun onlara bolca.

Ey sultanlar ve mü’minler -Allah sizi muzaffer kılsın- Emîrü’l-Mü’minîn size bu kaydında yer alan merasim (emir ve düzenlemeler) uyarınca amel etmenizi emretmektedir. Ki bu merasimler, sizin için din ve dünya işlerinin ıslahına ve Allah katında rıza ve yakınlığa erişmeye vesiledir. Emîrü’l-Mü’minîn bu mektubun muhtevasına karşı gelmeyi veya mektuptaki herhangi bir kısmı ciddeye almayarak atlamanızı size Allah’ın, Hz. Muhammed’in, Hz. Ali’nin ve onun soyundan gelen tahir imamların haramı ile haram kılmaktadır. Biliniz ki mektubun muhtevası hakkında tevil

752 Suleyhî ve Zevâhî aileleri arasında başlayarak kısa sürede tüm devlete yayılan isyanı bastırmak isteyen Seyyide Hürre Ervâ Fâtımî halifesi Müstansır-Billâh ile iletişime geçmiştir. Bölgedeki karışıklığı bastırmak amacıyla mektuplar gönderen halifenin özellikle Suleyhî ve Zevâhî sultanları, Hicaz meşayiş ve Yemen halkına hitaben gönderdiği mektup dikkat çekicidir. 38 numaralı bu sicil kuruluşundan itibaren Suleyhîler’in Fâtımî devlet ve İsmâilî davet açısından ehemmiyetini ortaya koyması sebebiyle bütünüyle tercüme edilerek çalışmamıza eklenmiştir. (Fâtımî, *es-Sicillâtü’l-Müstansıriyye*, 128-134); İmadüddîn, *‘Uyûnü’l-Ahbâr ve Fünûnü’l-Âsâr*, 7/168-173.)

yaparak ihmalkâr davranan ya da mektubun gerektirdiği gibi amel etmeyen kişi Allah Teala ve Emîru'l-mu'minîn'den yani zamanın imamından beri olup küfür, dinden çıkma ve ihanetine bizzat kendisi tanıklık etmiştir. Emîrü'l-mü'minîn bu kişi üzerine dünya hayatında azabı ve üzüntüyü hak kılmıştır. Ahirette ise ona aşağılayıcı bir azap vardır. Buna Allah'ı şahit tutuyorum, şahit olarak Allah yeter.

Bu mektup hicrî 480 yılının Rebîülevvel ayında yazılmıştır.

Emmâ ba'd: Şüphesiz Allah, Emîrü'l-Mü'minîn'i yarattığı mahlûkatı üzerinde hilâfet faziletiyle şereflendirmiş; onu, hidayet edici davetin makamına ve mertebesine yükseltmiştir. Onu, kerem sahibi atalarının şanıyla ve hem yeni kazanılmış hem de kadim (miras kalmış) şerefle özel olarak donattı. Allah ona ismetinden (lütfettiği) şeref evini ve onun direğini ihsan etmiştir.

O (Emîru'l-Mü'minîn), din hususunda kendisine dost olanların çabalarını takdir eder; bunlar öyle çabalardır ki; Allah katında salihler onlarla yücelik elde eder, müminler onların şerefinden bol nasip alır, dünya ve din işlerinde onun süsünün övünçleriyle bezenirler.

Emîru'l-Mü'minîn, sizden gelen yardım hususundaki güzel gayretlerinizi, daveti korumadaki tarihe geçmiş duruşlarınızı, itaate ilişkin şartlara bağlılığınızı ve sadakat, dindarlık ve samimiyet bağlarıyla amel ettiğinizi öğrenince; size bu meziyetlerden dolayı şükranlarını arz etti. Ki sizler bu meziyetler sayesinde takva gerdanlıklarını takındınız, dünya ve ahireti elde ettiniz, kadehiniz yüceltilmiş oldu ve övüncünüz en seçkin ve en yüce mertebelere erişti.

Emîrü'l-Mü'minîn size, bu övgüye değer sünnet ve geçmişten gelen dayanışma esası üzere yürümeyi, birlik ve bütünlüğü esas almayı, ayrılık ve ihtilafın sonuçlarından sakınmayı emretmektedir. Sizlerin basiretli ve sağduyulu olmanız sebebiyle, bu konuda geçmiş ümmetler, onların zıtlaşma ve ayrılıkları sebebiyle uğradıkları rezillik, birbirlerine duydukları nefret ve aralarındaki çekişme yüzünden maruz kaldıkları hezimet ile ilgili örnekler verilmesine ihtiyaç duyulmamaktadır. Şeytan bir kavmin arasına ne zaman fitne soksa, onların birliğini bozar ve onları yok eder. Ne zaman birbirleriyle çekişseler, zelil ve zayıf düşerler; düşmana karşı dayanıklılıkları yumuşar, kılıçları sallandığında körelmiş olur. Bir topluluk ancak birlik olup yardımlaşırsa güçlü olur; samimiyetle dayanışırlarsa, en güzel ve etkili sözü onlar söyler.

Sizler için, dâîniz el-Ecell, el-Evhad, Emîrü'l-Ümerâ Ebü'l-Hasan **Ali b. Muhammed es-Suleyhî**'nin -Allah ona rahmet etsin- gösterdiği çabada güzel bir örneklik vardır. O, Allah'ın razı olduğu ve Emirü'l-Mü'minîn'in de ondan hoşnut olduğu kimsedir. Onun Yemen'de hak daveti açıkça ortaya koymadaki makamı meşhurdur. Ve siz ey müminlerin tamamı -Allah sayınızı artırsın ve sizi muzaffer kılsın- önceki öncülükleriniz, sağlam kardeşliğiniz, Allah katındaki meşkûr gayretleriniz ve şerefli tutumlarınız olsa bile ancak ve ancak Ali es-Suleyhî ile tanındınız, Emirü'l-Mü'minîn'e itaati ancak onun vasıtasıyla tattınız. Nitekim o sizi yokluktan varlığa çıkaran kişidir; ne büyük bir ilerleyiştir bu! Bayrağınız yükseldi, cihad ve yardımlaşma yolunda bıraktığınız izler övgüyle anıldı, komşularınız (himayenizde olan kişi) zulme uğrayamaz hale geldi, mukaddes gördüğünüz şeylere el uzatılamaz oldu, az sayıda kişi ve az imkânla Yemen'in kaleler kurmuş, aşiret ve kabilelere hükmetmiş büyük sultanlarına üstün geldiniz, Araplar sizden önce baş eğmezken size itaat ettiler, tüm sertliklerine ve güçlerine rağmen boyun eğdiler, onların mülkünü zorla ele geçirdiniz, izzetlerini güç kullanarak yok ettiniz, üzerlerine galip geldiniz ve zaferle onları yendiniz. Sizler tıpkı Allah Teâlâ'nın şu sözlerindeki gibiydiniz:

“Onların topraklarını, evlerini, mallarını, o zamana kadar ayak basmadığınız bir toprağı size Allah miras bıraktı. Allah her şeye kâdirdir.” (Ahzâb 33/27)

Sonra sizler, Ali b. Muhammed es-Suleyhî’nin vefatından sonra, oğlu **el-Melik el-Ecell el-Mükerrem Ahmed**’in iyiliğinden nezih sığınmasına ve razı olunan güzel ahlâkına yöneldiniz. O melik sizi büyük bir müsamaha, cömertlik, şefkat ve sevgiyle kuşatıyor; elinin eriştiğiyle sizi teselli ediyor, gücünün yettiği her hususta sizinle dayanışma gösteriyordu. O toplumunuzun yaşlılarını baba, olgunlarını kardeş, gençlerini ise hayırlı bir evlat yerine koyuyordu. Size karşı nazik ve şefkatliydi; Emîrü’l-Mü’minîn’in huzurunda sizi övüyor, onun bereketini üzerinize celbetmek için dua ediyordu. Nihayet, takdir edilmiş vakti gelip mukadder eceli erişince güzel huylarıyla anılan, benzeri bulunmayan, söz ve fiillerini yerine getiren isabetli bir kişi olarak aranızdan ayrıldı. Emîrü’l-Mü’minîn ondan razıdır -Allah’ın rahmeti ve rızası onun üzerine olsun-, onun kaybından dolayı üzüntü içindedir ve ardından gelenleri gözetmektedir. Bu faziletten daha vefalı bir fazilet hangisidir? Bu güzel öncülükten daha pak bir öncülük hangisidir? Sizin nezdinizde bundan daha kutsal bir hürmet var mıdır? Yahut üzerinizde bu nimetten daha büyük bir nimet var mıdır? Ki hiçbiriniz bu nimetin şükrünü eda edemez, bu nimeti inkâr edemez ve reddedemezsiniz.

Şüphesiz Emîrü’l-Mü’minîn, bu temiz ve seçkin selef vesilesiyle, ardından gelen değerli ve seçkin halefini gözetmektedir. Bu halefin inşası, gelişimi, himayesi, ihsanı ve seçimiyle ilgilenmek, kendisine bir sorumluluk olmuştur. Emîrü’l-Mü’minîn’in ektiği bu fidan, ilkin olduğu gibi sonrasında da sürecek, büyüyecek ve gelişecektir; bu, onun ve tertemiz atalarının alışılmış tabiatıdır ve ahitlere riayet etmek ile eskiden beri var olan temiz muhabbeti korumaktır.

Bu sebeple Emirü’l-Mü’minîn, tıpkı Allah’ın size Emîru’l-Mü’minîn’e itaati farz kıldığı gibi dâîniz olan el-Melik el-Evhad, el-Mansûr, el-Âdil, el-Mükerrem, ‘Umdetü’l-Hilâfe, Tâcü’d-Devle, Seyfü’l-İmâm, el-Muzaffer fi’d-Dîn Nizâmü’l-Mü’minîn, ‘İmâdü’l-Mille, Gıyâsü’l-Ümme, Şerefü’l-İmân ve Müeyyidü’l-İslâm, ‘Azîmü’l-Arab, Sultânü Emîrü’l-Mü’minîn ve ‘Amîdü Cüyûşihî **Abdülmüstansır**’a -Allah onun gücünü ve yüceliğini daim kılsın, hasetçilerini ve düşmanlarını ortadan kaldırsın- itaati farz kılmıştır. Emîrü’l-mü’minîn size, bu zatın izinden gitme, yardımına koşma, onu destekleme, onunla birlikte hareket etme, onun safında birleşme, sancağı altında azimli şekilde cihat etme, ve ona karşı çıkanlara karşı birlik olma hususunda ciddi olmanızı ve bu konuda şüpheyi bırakmanızı; niyetlerinizi onun muvafakatine ve annesi **el-Hürre**, el-Melike, es-Seyyide, es-Sedîde, el-Mühlisa, el-Mekîne, Zehîretü’d-dîn, ‘Umdetü’l-mü’minîn, Kehfü’l-müstecîbîn Veliyyetü Emîrü’l-mü’minîn ve Kâfiletü evliyâihi’l-meyâmîn’in -Allah onun gücünü ve nimetini daim kılsın, muvaffakiyetini ve yardımını artırsın- itaatine tahsis etmenizi emretmektedir. Zira Emîrü’l-Mü’minîn, onu işlerin idaresinde yeterli görmüştür. Onu bu yüce makama ancak doğruluğunu ve gayretini bizzat tecrübe ettikten, dindarlığını ve temiz inancını tanıyıp öğrendikten, ona emanet ettiği işleri layıkıyla yönetecek güvenilirlikte ve kendisine tevdi edilen sorumluluklarda razı olunacak düzeyde biri olduğunu bildikten sonra yetkili kılmıştır. Bu yüzden onu “söz söyleyen ve kendisine kulak verilen, emreden ve yasaklayan ve bu konuda sorgulanmayan” bir makama yükseltmiştir. Bu sebeplerle ey bütün ileri gelen sultanlar ve dindar müminler, Emîrü’lmü’minîn el-Hürre es-Seyyide’ye muhalefet etmenizi, emrine karşı çıkmanızı, ona yardım etmeyi bırakmanızı, itaatinde gönülsüz davranmanızı ve dediklerini yerine getirmede geri kalmanızı size haram kılmıştır. Bu usullere muhalefet eden kimse dinden

çıkmış sayılır, Emîru'l-Mü'minîn'in gazabına uğrar, hem dünyada hem de ahirette kaybeder ki bu apaçık bir hüsrandır.

Bununla birlikte, el-Hürre el-Melike'nin yazışmaları Emîrü'l-Mü'minîn'e sürekli ulaşmaya devam etmiş. Bu yazışmalar, sizin gayretlerinizin övülmesiyle, onun etkisinin güzelliğinin yüceltilmesiyle, onun asil niteliklerinin ve parlak faziletlerinin tasviriyle dolu olmuştur. Bu size Emîru'l-Mü'minîn'in rızasını ve yakınlığını kazandırmıştır. O da size güzel bir karşılık vermeye hükmetmiş ve sizi övülmüş bir sona eriştirmeyi murat etmiştir. Bu kayıt size bir hayır, başarı, merhamet ve hatırlatmadır. Ayrıca unutmamış olsanız da bir ikaz; temiz, takvalı ve sadık olsanız da bağlılığınız için bir teşviktir. Böylece Emîrü'l-Mü'minîn; el-Hürre, et-Takiyye, ez-Zekiyye, el-Mübâreke'ye ve onun iki evladına karşı duyulan güzel kanaat ve sevgiyi size bildirmiştir. Ki bu evlatlar, Emîrü'l-Mü'minîn'in halen kendilerinden razı olduğu ve her durumda gözetip kolladığı davetçilerinden olan salih selefin ardından gelen iki haleftir.

Sizden ise güzel davranışlarda bulunarak mutluluğa erişmenizi ve bu davranışlar üzere devam ederek övgüye layık olmanızı beklemektedir. Size şunu da bildiririm ki davetçinize ve annesine olan itaatiniz arttıkça, Emîrü'l-Mü'minîn'in size karşı ikramı ve ona olan yakınlığınız artacaktır. Böylece ondan daha çok ilgi ve şefkat göreceksiniz. Bu nimetin değerini hakkıyla bilin, sürekli şükrederek nimetin devamlılığını sağlayın.

Biliniz ki -Allah sizi muvaffak kılsın- davetçiniz (Abdülmüstansır) küçük yaşta olsa bile, Emîrü'l-Mü'minîn'in ince takibi ve sürekli himayesi altındadır.

Her kim ki Abdülmüstansır ve annesi tarafından tezkiye edilmiş ve yine her ikisi tarafından razı olunmuşsa, işte o Emîrü'l-Mü'minîn katında tezkiye edilmiş ve razı olunmuş kişidir. Kim de kendisi veya ameliyle Abdülmüstansır ve annesinin öfkesine mazhar olmuşsa, uzaklaştırılmış ve dışlanmıştır. Tüm müminlere düşen görev; kalpleri, davetçilerine ve annesine itaatte birleştirmek, o ikisine uymayanları din bağıyla itaate çekmektir. Başka bir görevleri de davetçinin annesiyle muvafakat içinde olma işini; Allah'a ve velisine yönelik niyetleri arınmış olan, bu sebeple içlerinden şüphe ve benzerlerinin tabiatı silinmiş, gönül gözlerinden gaflet ve körlük perdesi kaldırılmış olan, muvaffak ve isabetli kimselerin azmiyle gerçekleştirmeleridir. Onlar ki, dünya ve ahirette büyük kurtuluşa ermiş, dosdoğru yola yöneltilmiş ve cehennem ateşinden kurtularak gerçek saadeti elde etmişlerdir

Sonra bilin ki -Allah sayınızı artırsın ve size yardım etsin- birlik ve ittifak, salâhın en güçlü sebeplerindendir. Zafer ve kurtuluşun en isabetli anahtarıdır. O hâlde hep birlikte -Allah sizi korusun- ciddiyet ile ve kolları sıvayarak, nezaket, sağduyu ve tedbir ile bir araya gelin. Dâînizi ve el-Hürre'yi bu konuda destekleyin, onların işaret ettiği şeye doğru hızla yönelin, sultanlarınız arasında meydana gelen kinleri ortadan kaldırmaya çalışın. Bu işin çözümünde yardımcı olun, aralarındaki dostluğu yeniden kurmak için gizli ve açık yollarla akıl yorun. Çünkü kalpleriniz arınmışlık ve samimiyet üzere birleşirse, düşmanlarınız sizden çekinir, size zarar vermek isteyenler geri durur, sözünüz yücelir, düşmanlarınız üzerinde etkiniz artar, onların tuzakları karşısında havzanız bir araya gelir, onlara karşı gücünüz ve kudretiniz büyür. Allah ve Emîrü'l-Mü'minîn'in duası da yardımınızın arkasında durur. Allah sizi, Emîrü'l-Mü'minîn'in rızasını ve merhametini sürekli kazandıracak işlerde muvaffak kılar, ona itaatte açık bir zaferle sizi destekler ve onun davetini korumada size zaferle yardımcı olur.

Şunu da bilin ki -Allah sizi muvaffak kılsın- bu mektup, Emîrü'l-Mü'minîn'in emrinden ve talimatındandır. Buna göre hareket edin, inşallah.

Bu mektup, hicrî 480 yılının Rebîülevvel ayında yazılmıştır.

Hamd yalnızca Allah'a mahsustur. Salât ve selâm, dedemiz Muhammed'e, peygamberlerin sonuncusuna, elçilerin efendisine ve onun tertemiz, doğru yolda olan Ehl-i Beyt'ine olsun. Allah bize yeter, o ne güzel vekildir."

EK-6: Çalışmada İsmi Geçen ve Suleyhîler Devleti'ni Doğrudan İlgilendiren Merkezler

EK-7: Günümüz Yemen Siyasî Haritası[753]

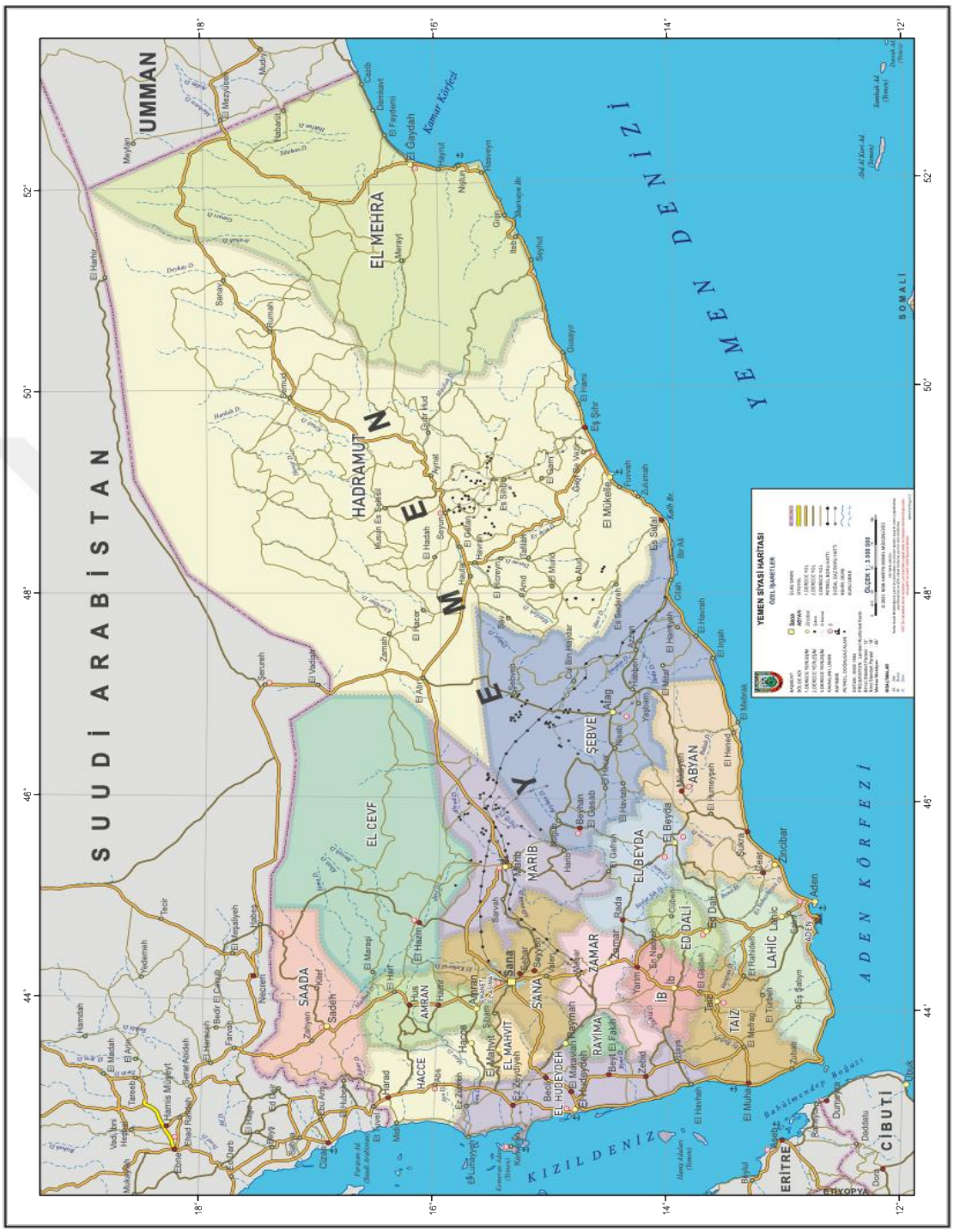

753 "HGM | Harita Genel Müdürlüğü - Ulusal Haritacılık Kurumu", *Yemen Siyasi Haritası* (Erişim 16 Şubat 2025).

EK-8: Günümüz Yemen Fizikî Haritası[754]

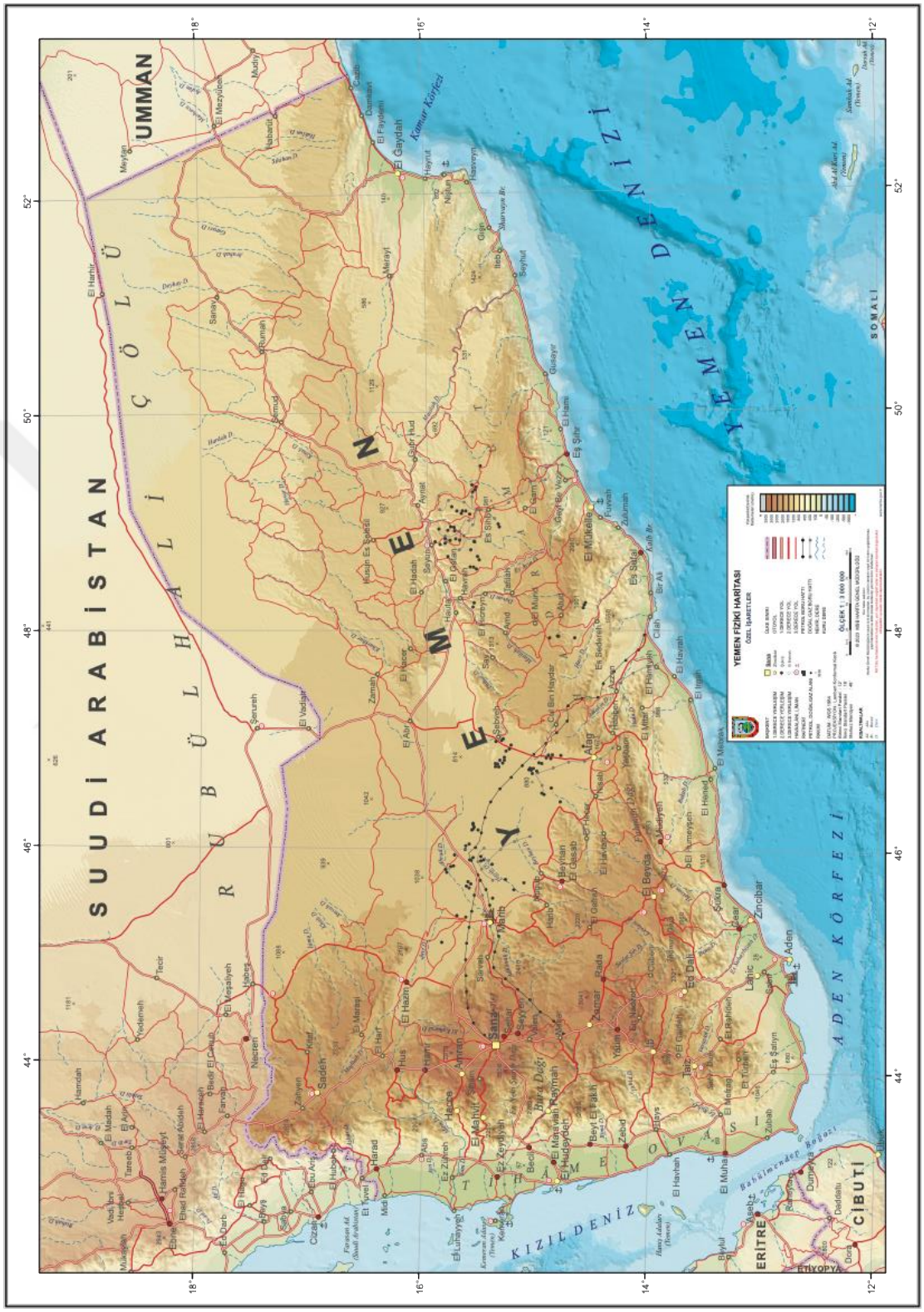

754 "HGM | Harita Genel Müdürlüğü - Ulusal Haritacılık Kurumu", *Yemen Fiziki Haritası* (Erişim 16 Şubat 2025).

EK-9: Başkent Cible'de Mükerrem Ahmed tarafından inşa edilen Dârü'l-'İzz'in kalıntıları[755]

[755] "Arwa Al-Sulayhi", *Wikipedia* (26 Aralık 2024); "Palace of Queen Arwa", *Wikipedia* (23 Ekim 2024).

EK-10: Cible şehri ve el-Melike Ervâ bint Ahmed es-Suleyhî Camii[756]

[756] "Queen Arwa Mosque", *Wikipedia* (19 Ocak 2025); "Sulayhid Dynasty", *Wikipedia* (27 Aralık 2024).

EK-11: Seyyide Ervâ'nın el-Melike Ervâ bint Ahmed es-Suleyhî Camii'nde bulunan türbesi[757]

[757] "Mescidü'l-Melike Ervâ bint Ahmed es-Suleyhî ", *Wikipedia* (12 Kasım 2023); "Queen Arwa Mosque" (19 Ocak 2025).

EK-12: el-Melike Ervâ bint Ahmed es-Suleyhî Camii'nde bulunan ve Seyyide Ervâ'ya ait olduğuna inanılan bin taneli tesbih[758]

EK-13: Mükerrem Ahmed'in annesi Esmâ bint Şihâb'ı esaretten kurtarmak için Necâhîler ile yapılan savaşın gerçekleştiği Zebîd şehri Şebârik Kapısı[759]

758 "Queen Arwa Mosque" (19 Ocak 2025).
759 Alâeddin Şellâlî, "Ebvâbu Zebîd.. Li-Külli Bâbin Hikâye", *Manasati 30* (27 Kasım 2019).